ქართველური ენათმეცნიერების სერია
THE SERIES OF THE KARTVELIAN LINGUISTICS

V

მაია ლომია, რამაზ ქურდაძე
ქეთევან მარგიანი, ნინო ჭუმბურიძე

ინფორმაციული სტრუქტურა და ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსური მოდელები
Information Structure and Hypotactic Patterns of Kartvelian Languages

გამომცემლობა „უნივერსალი"
თბილისი 2026 Tbilisi

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL SCIENCE FOUNDATION

სამეცნიერო პროექტი – **„ინფორმაციული სტრუქტურა და ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსური მოდელები“** (FR-21-№352) – განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი მოსაზრება ეკუთვნის ავტორებს და შესაძლებელია არ ასახავდეს რუსთაველის ფონდის შეხედულებებს.

The scientific project – **“Information Structure and Hypotactic Patterns of Kartvelian Languages”** (FR-21-№352) – was implemented wich the financial support of Shota Rustaveli National Science Foundation. All the ideas expressed herewith are those of the authors and may not represent the opinion of the Foundation itself.

პროექტი განხორციელდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში

დამტკიცებულია გამოსაცემად ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს მიერ

უფასო გამოცემა

© მ. ლომია, რ. ქურდაძე,
ქ. მარგიანი, ნ. ჭუმბურიძე

გამომცემლობა **„უნივერსალი“**, 2026

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიტყოვსკაიას №4, ☎: 5(99) 17 22 30; 5(99) 33 52 02
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

ISBN 978-9941-9668-8-0 (ყველა წიგნი)
ISBN 978-9941-533-83-9 (წიგნი III)

UDC (უაკ) 811’35
ლ – 815

ანოტაცია

ინფორმაციული სტრუქტურა უნივერსალური ფუნდამენტური საყრდენია მსოფლიო ენათათვის. საკომუნიკაციო აქტი ითვალისწინებს მთავარი და არამთავარი (მეორეხარისხოვანი) ინფორმაციის დიფერენცირებას, რომელიც წინადადებაში არათანაბარი სინტაქსური ღირებულების მქონე კომპონენტების შეპირისპირებით ყალიბდება. ამ კომპონენტების ურთიერთმიმართება ქმნის ჰიპოტაქსურ მოდელებს, რომელთა აგებისა და ჩამოყალიბების სტრატეგია განსხვავებულია სალიტერატურო და არასალიტერატურო ენებში. კვლევის სიახლეა ის, რომ წინამდებარე პროექტის ფარგლებში კომპლექსურად პირველად გაანიხილება ინფორმაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბების კანონზომიერებანი ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ მოდელებში, რაც გულისხმობს ამ მიმართულებით ქართული სალიტერატურო ენის დიაქრონიული და სინქრონიული მონაცემების, ენის ისტორიის, ქართული ენის დიალექტების, არასალიტერატურო ქართველური ენების – მეგრულის, ლაზურისა და სვანურის ემპირიული მასალის ანალიზს სპეციფიკური კოგნიტური პროცესებისა და ენობრივი სტრატეგიების მიხედვით.

მეთოდოლოგიური მიდგომის თანამედროვე სტანდარტები გამოავლენს ქართველურ ენათა ტიპოლოგიას ენობრივ უნივერსალიებთან მიმართებით და წარმოაჩენს თითოეული ქართველური ენის სპეციფიკურ ვითარებას. რამდენადაც საქმე ენობრივი მსოფლხედვის ჩამოყალიბებისა და განვითარების კვლევას ეხება, მიღებული შედეგები მნიშვნელოვანია არამარტო ლინგვისტური, არამედ ინტერდისციპლინური კვლევებისა და დარგების განვითარებისთვისაც. ვრცელი ემპირიული მასალის (ბეჭდური ტექსტები, კორპუსული მონაცემები, ველზე მოძიებული ნიმუშები) ანალიზი საშუალებას იძლევა განისაზღვროს პრობლემათა სისტემურობა, გამოიკვეთოს კვლევის მიმართულებები და გაკეთდეს მეცნიერულად სანდო დასკვნები.

ნაშრომი განკუთვნილია ჰუმანიტარული და მომიჯნავე დარგების სპეციალისტებისთვის, სტუდენტებისთვის.

ANNOTATION

The structure of information represents a universal basis for all the languages in the world. A communicative act implies differentiation of the main and not main (secondary) information, based on the contrast between the components of unequal syntactic value in the sentence. The relation between these components yields hypotactic patterns, the building and composition of which are different in literary and non-literary languages. The novelty of the research is that, for the first time, the proposed research will make a complex analysis of the rules of development of the informational structure in the hypotactic patterns in Kartvelian languages. The research will embrace the following issues: analysis of the synchronic and diachronic data of Kartvelian languages, language history, the empirical material of the dialects of the Georgian language and non-literary Kartvelian languages – Megrelian, Laz and Svan. The analysis will be based on specific cognitive processes and language strategies.

The contemporary standards of the methodological approach will reveal the typology of Kartvelian languages with regard to language universals and outline the specifics of each Kartvelian language taken separately. As the research embraces the development of linguistic world view, its outcomes will be of great significance not only from the linguistic but also from the interdisciplinary viewpoint. Analysis of the ample empirical material (printed texts, corpus data, and field material) makes it possible to define the systemic nature of problems, outline research directions and draw scientifically reliable conclusions.

The book is aimed at the specialists and students of humanititarian disciplines and other related fields.

სარჩევი

წინასიტყვაობა 11
Preface 13

შესავალი 15
1. პრობლემატიკის ანალიზი 16
2. ჰიპოტაქსური მოდელები ზეპირმეტყველებაში – კომუნიკაციის ძირითადი წყარო 17
3. გენეზისის საკითხი 21
4. სვანური ენისა და ქართული დიალექტური მასალების ანალიზი დამოკიდებული წინადადების გენეზისთან დაკავშირებით 22
5. ნაშრომის თეორიული ჩარჩო 25

თავი I – ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა განვითარებისა და ჩამოყალიბების დინამიკა ქართველურ ენებში 27
1. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა ჩამოყალიბების დინამიკა სალიტერატურო და არასალიტერატურო ენათა მონაცემების მიხედვით 28
1.1. განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის აგების სტრატეგია და განვითარების გზები ქართველურ ენებში 30
1.1.1. „სინტაქსური ასიმილაციის“ პრობლემური საკითხები 31

1.1.2. „სინტაქსური ასიმილაციის“ გაჩენის ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები 37
1.1.3. მისამართი სიტყვის გამეორება 38
1.1.4. ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შემადგენელ კომპონენტთა თავისებური განლაგების ფორმალური მახასიათებლები..... 41
1.2. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში განსაზღვრებისა და განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების მიმართების საკითხი მეგრული მასალების მიხედვით 45
შ ე ჯ ა მ ე ბ ა 49
1.3. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური წინადადების აგების სტრატეგია ქართველურ ენებში: სინქრონიული და დიაქრონიული ასპექტები..... 50
1.3.1. პირობისა და შედეგის რაობა, ურთიერთმიმართება და ჩამოყალიბების გზები 51
1.3.2. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შეერთების საშუალებები, სტრუქტურა და გენეზისის საკითხი 52
1.3.3. კავშირის პრედიკატთან შეხამების საკითხი პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში..... 55
1.3.4. ფორმალური და სემანტიკური მსგავსება-განსხვავებანი ქართულ-ინგლისურ შესატყვისობათა კონტექსტში..... 56
1.3.5. პირობა-შედეგის გამოხატვა არქაული ენობრივი მონაცემებით სვანურ ენაში..... 58
1.3.6. პირობითობის გამომხატველი რთული კავშირი სამკომპონენტიან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში..... 61

1.3.7. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის სემანტიკის გააზრებისათვის 64
1.3.7.1. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ევიდენციალობის თვალსაზრისით ქართველურ ენებში 65
1.3.7.2. უარყოფა და პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართველურ ენებში 70
შ ე ჯ ა მ ე ბ ა 75
1.4. ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის განვითარების ადრეული საფეხურის ენობრივი ასახვა ქართველურ ენებში 77
1.4.1. მეგრული დო „და“ კავშირი ჰიპოტაქსურ წინადადებაში და ენობრივი პარალელები .. 78
1.4.2. სვანური ი „-ც“ ნაწილაკიანი წინდებულების როლი უკავშირო ჰიპოტაქსურ წინადადებაში 82
1.5. რთულკავშირიანი ჰიპოტაქსური წინადადების აგების სტრატეგია და განვითარების გზები ქართველურ ენებში 85
1.5.1. რთული კავშირის ჩამოყალიბების გზა და მიზეზის, მიზნის დამოკიდებული წინადადებები ქართულ სალიტერატურო ენაში 85
1.5.2. რთული კავშირის ჩამოყალიბების გზა და მიზეზის, მიზნის დამოკიდებული წინადადებები სხვა ქართველურ ენებში 87
1.5.3. რთული კავშირის ჩამოყალიბების გზა და ვითარებით-შედეგობითი დამოკიდებული წინადადება ქართველურ ენებში 92

თავი II – წინადადების სტრუქტურა და შემადგენელ კომპონენტთა პოზიცია: ინფორმაციის მარკირების სტრატეგია ქართველურ ენებში..... 95
1. ინიციალური სახელობითის შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართველურ ენებში 96
1.1. „ინიციალური სახელობითის“ შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია „ვეფხისტყაოსანში“ ... 98
1.2. „ინიციალური სახელობითის“ შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართულ ზეპირმეტყველებაში, უდამწერლობო ქართველურ ენებში 102
2. ზეპირმეტყველების ჰიპოტაქსური მოდელის ტიპოლოგია ქალაქურ მეტყველებასა და არასალიტერატურო ქართველურ ენებში 106
2.1. საანალიზო საკითხი ქალაქური მეტყველების მიხედვით 108
2.2. პარალელური ჰიპოტაქსური მოდელები მეგრული და ლაზური მასალების მიხედვით 113
2.3. პარალელური ჰიპოტაქსური მოდელები სვანური მასალების მიხედვით 117
2.4. სხვა პარალელური ნიმუშები და დასკვნები 119
3. სინტაქსური საზღვრის გადაწევა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში 122
3.1. ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადება ინტერპოზიციაში 122
3.2. მეგრული *-ნი* „რომ“ კავშირი ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში: ძირითადი და ფაკულტატიური მნიშვნელობები 125
3.3. ლაზური *ნა* „რომ“ კავშირის ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში 131
3.4. მეგრული *ნამუდა* „რომ“ კავშირის ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში 132

3.5. სვანური *ერე* „რომ“ კავშირის ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში 136
შ ე ჯ ა მ ე ბ ა 143

თავი III – ფორმალური საშუალებების ინფორმაციული დატვირთვა ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში 145
1. პროსოდიული საშუალებების ფუნქცია ზეპირმეტყველებაში 146
2. ნაწილაკითა და ინტონაციით ქვეწყობის გამოხატვის საერთო ფუნქციური საფუძველი არასალიტერატურო ქართველურ ენებსა და დიალექტებში 159
3. ლექსიკური გამეორება ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში 166
4. „ვიღაცა“ განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ქართველურ ენებში და ჰიპოტაქსთან დაკავშირებული საკითხები 172

თავი IV – ინფორმაციის სტრუქტურირება ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ჭანურის სპეციფიკის გათვალისწინებით 185
1. მიმართვის ადგილისათვის რთულ წინადადებაში (ქართული ანდაზების მაგალითზე) 186
2. და კავშირის ფუნქციური დანიშნულების საკითხი ელიფსური სტრუქტურის ანდაზებში 195

ძირითადი დასკვნები 209
Summary 213
Key Conclusions 317
ლიტერატურა 321

წ ყ ა რ ო ე ბ ი:
ლექსიკონები, ტექსტები
ელექტრონული რესურსები

ექსპედიციის მასალები 345
შემოკლებათა განმარტებანი 352
ინფორმატორები 356
დანართი 361
საძიებელი 413

წინასიტყვაობა

მონოგრაფია „ინფორმაციული სტრუქტურა და ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსური მოდელები“ წარმოაჩენს, ქართველური (სამხრეთკავკასიური) ენებისთვის რა ტიპის ჰიპოტაქსური მოდელებია დამახასიათებელი კომუნიკაციისას და რა ფორმალური თუ არაფორმალური საშუალებებით გადმოიცემა ისინი. ამ ტიპის კვლევა მიემართება ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემის ანალიზს, როგორიცაა ჰიპოტაქსის ჩასახვა, განვითარება და ჩამოყალიბება; კერძოდ, ჩნდება კითხვა: სად შეიძლებოდა წარმართულიყო თავდაპირველად და ბუნებრივად ეს პროცესი, სალიტერატურო ენაში თუ ზეპირმეტყველებაში? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად წინამდებარე მონოგრაფიაში სისტემურად პირველად განიხილება ზეპირმეტყველებაში ჰიპოტაქსური მოდელების როლი და მნიშვნელობა ინფორმაციის სტრუქტურირების დროს; ზემოაღნიშნული თავისთავად უკავშირდება ჰიპოტაქსის გენეზისის გარკვევასაც და ზრდის საკვლევი თემის მასშტაბს; სიახლესთან ერთად, მონოგრაფიის აქტუალობას განსაზღვრავს ვრცელი ემპირიული მასალის ანალიზი, რომელიც მოიცავს ქართული ზეპირმეტყველების, კლასიკური მხატვრული ტექსტების, ქართული ენის დიალექტების, არასალიტერატურო ქართველური ენების (მეგრული, ლაზური, სვანური) ბეჭდურ და კორპუსულ მონაცემებს; ცალკეულ საკითხთა მსჯელობისას პარალელები მოხმობილია ქართული სალიტერატურო ენის ადრეული პერიოდიდანაც, რათა დინამიკაში წარმოვაჩინოთ ჰიპოტაქსური მოდელების ჩასახვა-ჩამოყალიბებისა

და გენეზისის საერთოქართველური სურათი. ამგვარი კომპლექსური მიდგომა გვიჩვენებს:

ა. სოციუმის წევრები ზეპირი კომუნიკაციის დროს როგორ აყალიბებენ აზრობრივი და ლოგიკურ-ინფორმაციული ტევადობით გამორჩეულ ჰიპოტაქსურ მოდელებს.

ბ. რა ენობრივი სტრატეგიებია გამოყენებული ინფორმაციულ სტრუქტურულ ერთეულთა აქტუალიზაციისათვის.

ნაშრომს განსაკუთრებულ ღირებულებას სძენს სვანეთსა და სამეგრელოში ველზე ისეთი მასალების მოძიება, რომლებიც თავის დროზე ობიექტური მიზეზების გამო ბეჭდურ გამოცემებში არ ასახულა. მონოგრაფია თეორიული და პრაქტიკული ღირებულებისაა; მისი გამოყენება შესაძლებელია სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო დანიშნულებით.

ინფორმაციულ სტრუქტურაში ჰიპოტაქსური მოდელების დასახასიათებლად წამყვანი და ძირითადია სპეციალური ლინგვისტური ცოდნა და მეთოდები; ამასთან ერთად, სრულყოფილი ანალიზისთვის გათვალისწინებულია სოციუმის ინფორმაციული გარემოს ფსიქოლინგვისტური, ეთნოლინგვისტური და სტილისტურ-ფუნქციური მახასიათებლები. ნაშრომის შემაჯამებელი და ძირითადი დასკვნების ჩამოყალიბებისას ყურადღება მიექცა საანალიზო ტექსტების ჟანრულ მრავალფეროვნებას. მეგრული, ლაზური და სვანური საილუსტრაციო მასალის ქართული თარგმანი თუკი შემდგენელ-გამომცემლებს ეკუთვნით, მაშინ წყაროს დასახელება მოცემულია თარგმანის შემდეგ, სხვა შემთხვევაში – თარგმანამდე. აღნიშნული პრინციპი გამოყენებულია მაშინაც, როცა მონოგრაფიაში მსჯელობის შესაბამისად იცვლება თარგმანი ან წინადადებაში სასვენი ნიშნის დასმის წესი.

PREFACE

The monograph *"Information Structure and Hypotactic Patterns of the Kartvelian Languages"* presents the types of hypotactic patterns characteristic of Kartvelian (South Caucasian) languages in communication. The monograph focuses on the formal or informal means of expression. This type of research embraces the analysis of important problems, such as the origin, development and formation of hypotactic constructions. In particular, the research addresses the following question: where might this process have initially and naturally developed – in the literary language or in spoken discourse? The monograph is the first systematic attempt of analyzing the role and significance of hypotactic patterns in the structuring of information in the spoken language. The above-mentioned is inherently linked to the genesis of hypotactic constructions and expands the scope of the research topic. Alongside its novelty, the relevance of the monograph is determined by the analysis of extensive empirical material, which includes data from the spoken Georgian language, Georgian dialects, non-literary Kartvelian languages (Megrelian, Laz and Svan), as well as printed and corpus data from classical literary texts. In discussing specific issues, parallels are also drawn from the early period of the literary

Georgian language in order to present, in a dynamic perspective, the common Kartvelian picture of the origin and development of hypotactic constructions. Such a comprehensive approach demonstrates the following:

a. How, in oral communication, members of a society construct hypotactic models distinguished by their semantic and logical-informational complexity.

b. What linguistic strategies are used to actualize units of informational structure.

The monograph gains particular value from the field research conducted in Svaneti and Samegrelo. For objective reasons, the obtained material has not previously been reflected in printed publications. The monograph has both theoretical and practical significance; it can be used for scientific research and educational purposes.

To characterize hypotactic patterns within informational structure, specialized linguistic knowledge and methods are primary and essential. At the same time, for a comprehensive analysis, the psycholinguistic, ethnolinguistic and stylistic-functional features of the informational environment of the speech community are also taken into account. In formulating the key and conclusive findings of the research, attention has been paid to the genre diversity of the analyzed texts. If the Megrelian, Laz and Svan illustrative material has been translated into Georgian by the compilers/editors, the source is indicated after the translation; otherwise, it is given before the translation. This principle is also applied in cases where, for the purpose of analysis, the translation has been modified or the rules of punctuation within a sentence have been adjusted.

შესავალი

1. პრობლემატიკის ანალიზი

ჰიპოტაქსი (ქვეწყობა), კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების რთული სახეობებით, მხოლოდ სამწერლობო ენის კუთვნილებად და ხალხურ მეტყველებაში აქედან გავრცელებულად მიაჩნდათ. როგორც ამ მიმართულებით ჩატარებულმა კვლევა-ძიებამ ცხადყო, „ქართული ხალხური მეტყველების უძველესი ნიმუშები, რომლებიც ჩვენამდისაა მოღწეული (ზღაპრები, ანდაზები, ლექსები) ეჭვმიუტანელს ხდის, რომ რთული სინტაქსური კონსტრუქციების პირველი უშუალო წყარო სწორედ ხალხური მეტყველებაა და არა მწიგნობრული ენა“ (ღლონტი 1975).

მეთოდოლოგიურად გამართლებულად მიიჩნევა, რომ ქართულ ცოცხალ მეტყველებაში დადასტურებული ქვეწყობა, კავშირების დიფერენცირებული სისტემით, დიალექტთა განვითარების კანონზომიერებითაც აიხსნას და არა მხოლოდ სალიტერატურო ენის ზემოქმედებით (ძიძიგური 1973), რადგან, როგორც გაირკვა, ზეპირი მეტყველება სალიტერატურო ენის ფუნქციური სტილი კი არ არის, არამედ ცალკე სისტემაა (Русская разговорная речь 1973; Лаптева 1976); ამის დასტურად ქართული ხალხური სიტყვიერების (მეგრული ტექსტების) II ტომის შესავალ ნაწილში ნათქვამი ფრაზაც გამოდგება: მეგრულიდან ქართულად „თარგმნისას ყველაზე ძნელად „მოსახელთებელი“ აღმოჩნდა მეგრული სინტაქსური კონსტრუქციები“ (გვ.8), თუმცა ეს ორი წყარო (ზეპირი და წერითი მეტყველება) კი არ გამორიცხავს ერთმანეთს, არამედ ავსებს (А. Гвоздев, Н. Шведова და სხვ.). ამასთან დაკავშირებით კ. დონდუა აღნიშნავდა: „ჩვენ არავითარი საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ჰიპოტაქსური წინადდე-

ბის სათავე მწერლობა იყოს, სამაგიეროდ, ჩვენ სრული უფლება გვაქვს ვივარაუდოთ, რომ ჰიპოტაქსის სამუდამოდ განმტკიცებასა და პარატაქსისგან მკვეთრად გამოყოფას სწორედ მწერლობამ შეუწყო ხელი“ (დონდუა 1967).

ექსპერიმენტით დადასტურებულია, რომ წინასწარი მომზადების გარეშე გადმოცემულ ტექსტებს ზედმეტსიტყვიანობა ახასიათებთ (კიზირია 1987:73). ამგვარ ტექსტებში მოცემული ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ასევე შეიცავს ზედმეტ სიტყვებს და ეს არის, ძირითადად, მისამართი სიტყვა, კორელატი ან ორივე ერთად (იხ. ამის შესახებ: ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II, 1991:10).

ამრიგად, ზემოთქმული გახაზავს ზეპირმეტყველებაში ჰიპოტაქსის შესწავლის ინტერესსა და აუცილებლობას სამწერლობო ენის მონაცემებთან შედარებით.

2. ჰიპოტაქსური მოდელები ზეპირმეტყველებაში – კომუნიკაციის ძირითადი წყარო

ენის ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქცია კომუნიკაციაა, რაც, ჩეულებრივ, სოციუმის წევრებს შორის ხორციელდება; ზოგადად, კომუნიკაცია ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობა და თანდაყოლილი უნარია, რამაც თავის დროზე ხელი შეუწყო სოციუმის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას; ამის გამოა ადამიანი მუდმივად ქმნის ზეპირმეტყველებით თუ წერილობით ტექსტებს, რომელთა საშუალებითაც გადასცემს ინფორმაციას. ინფორმაციის სტრუქტურირებისას, როგორც წესი, გამოიყოფა კომუნიკაციის კონკრეტული აქტისათვის ღირებული აქტუალიზებული ელემენტი, რომლის ფორმალური მარკირება შესაძლებელია სხვადასხვა ენობრივ დონეზე.

ზეპირმეტყველება ფართო ცნებაა. „ეს არის არსებითად ხალხური მეტყველება“ (კვანტალიანი 1990:5), იგივე წინასწარ-

მოუმზადებელი, ცოცხალი, სპონტანური მეტყველება. ინფორმაციის სტრუქტურირების ფორმალური მოდელების მოძიებისთვის განსაკუთრებით ღირებულია ბუნებრივ სამეტყველო სიტუაციებში წარმოქმნილი წინადადებები.

მეტყველების ზეპირ ფორმას ემყარება და საანალიზო **ემპირიულ მასალად** გამოყენებულია: **ქართული დიალექტური ტექსტები**, **ქართული ზეპირმეტყველების ნიმუშები**; არასალიტერატურო ქართველური ენების – **მეგრულის**, **ლაზურის**, **სვანურის ტექსტები**, შესაბამისი პარალელები მოხმობილია **მხატვრული თხზულებებიდან** (**მწერალთა შემოქმედებიდან**).

ცნობილია, რომ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები თაობიდან თაობას საუკუნეების განმავლობაში ზეპირი გზით გადაეცემოდა. თხრობის სტილი ისეთი უნდა ყოფილიყო, რომ დამახსოვრება არ გასჭირვებოდათ ავტორ-მთქმელებს. „მარტივი წინადადებებით თხრობა ეკონომიური, ცოცხალი და საკითხავად სახალისოა, მაგრამ ცოცხალი სალაპარაკო ენისთვის არ არის დამახასიათებელი, რადგან დასამახსოვრებლად ძნელია“ (თოფურია 1960:25). საინტერესოა ფსიქოლოგიური ფაქტორიც: როგორც გაირკვა, მსმენელი განსხვავებულად რეაგირებს მოსაუბრის მოკლე და გრძელ წინადადებებზე. პირველ შემთხვევაში გაუცნობიერებლად უნდობლობით იმსჭვალება, ხოლო მეორე შემთხვევაში ენდობა, უსმენს და მის მიმართ კეთილგანწყობილია (დაწვრ. იხ. მშვიდობაძე 1990). ზღაპრის ან სხვა ჟანრის სიუჟეტური ამბის თხრობისას ყურადღების ცენტრში ექცევა გმირის განსაცდელი, დაბრკოლებათა დაძლევა, საოცარი ფათერაკების გადალახვა და სხვ. ამ ყველაფერს მთქმელი ჰყვება ისე, რომ გააცხოველოს ინტერესი, მძაფრი სიტუაციების ეფექტი აგრძნობინოს მსმენელს; ამიტომაც „აქ [ზღაპარში] გაბატონებულ ადგილს (96%) იჭერს რთული კონსტრუქციები“ (ღლონტი 1991:3); მაშასადამე, როგორც იკვეთება, **ზეპირმეტყველებაში ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის გაჩენა შეპირობე-**

ბულია ორი ფაქტორით: **ადვილად დამახსოვრებისა** და **გამოკვეთილი, ხაზგასმული** (**ფოკუსირებული**) **ინფორმაციის გადმოცემის აუცილებლობით.**

ქართულ ცოცხალ მეტყველებაში დადასტურებული ქვეწყობა, კავშირების დიფერენცირებული სისტემით, დიალექტთა შინაგანი განვითარების კანონზომიერებითაც არის ახსნილი და არა მხოლოდ სალიტერატურო ენის ზემოქმედებით (დაწვრ. იხ. ძიძიგური 1973:1989). ამგვარი მსჯელობის მართებულობა ნათლად ჩანს მაშინ, როცა ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ერთი, თუნდაც მონათესავე, ენობრივი სისტემიდან მეორეში გადაგვაქვს: [მეგრულიდან ქართულად] „თარგმნისას ყველაზე ძნელად „მოსახელთებელი“ აღმოჩნდა მეგრული სინტაქსური კონსტრუქციები“ (დანელია 1991:8) (იხ.16).

ზეპირმეტყველებაში დადასტურებული მაქვემდებარებელკავშირიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციების ძირითადი თავისებურება განპირობებულია იმით, რომ ბევრ მათგანში ჭირს ტრადიციული სინტაქსის მიხედვით დამკვიდრებული დამოკიდებულ წინადადებათა ტიპების განსაზღვრა; შეიძლება ითქვას, რომ ეს არც არის საჭირო, რადგან მთლიანად წინადადება, კონკრეტული მიზნიდან გამომდინარე, ინფორმაციის სტრუქტურირების სპეციფიკური სტრატეგიის გამომხატველია; განვიხილავთ რამდენიმეს:

1. **კითხვითსიტყვიანი**

მეგრულში დასტურდება კითხვის გამომხატველი ორი ტიპის წინადადება: მარტივი და ჰიპოტაქსური სტრუქტურისა. მათ შორის მსგავსება ის არის, რომ მარტივი წინადადების კომპონენტები მონაწილეობენ ჰიპოტაქსური სტრუქტურის აგებაშიც. წინადადების სტრუქტურული ცვლილება კი განსხვავებული ინფორმაციის ჩამოყალიბების საფუძველია.

მარტივი სტრუქტურის კითხვითი წინადადება:

(1) მეგრ. *სო მეურქ?,* შდრ.: (2) ქართ. *სად მიდიხარ?*

ორივე ენაში ეს კონტექსტი გამოიყენება მაშინ, როცა მოსაუბრე პირველი პირი კითხვას უსვამს თანამოსაუბრე მეორე პირს და აინტერესებს, კონკრეტულად სად მიდის იგი; შესაბამისად, წინადადება მარკირებულია კითხვითი სიტყვით, კითხვითი ინტონაციით და ნეიტრალურია ემოციურად; მაშასადმე, ამ თვალსაზრისით არასალიტერატურო და სალიტერატურო ენები ერთგვარ ვითარებას გვიჩვენებენ და მათ შორის სხვაობა არ არის.

როცა ფონური ცოდნის საფუძველზე იცვლება კონტექსტი, მოლაპარაკე პირს აინტერესებს არა ის, სად მიდის მეორე პირი, არამედ ის, რატომ მიდის იქ, სადაც მიდის; ჩნდება დამატებითი ემოციურ-ინფორმაციული ნიუანსები: გაბრაზება, აღშფოთება. ამ შემთხვევაში ქართული ცვლის მხოლოდ ინტონაციას, ხოლო მარტივი წინადადების სტრუქტურას უცვლელად ტოვებს; მაგალითად, (3) ქართ. *სად მიდიხარ?!* შინაარსობრივი ცვლილების პარალელურად მეგრული ცვლის კონსტრუქციასაც, კერძოდ, იყენებს ჰიპოტაქსურ სტრუქტურას; შდრ.:

(4) მეგრ. *სო რე, მეურქუნი?!* [1], სიტყვასიტყვით: *„სად არის, რომ მიდიხარ?!“* შინაარსობრივად ნიშნავს: *„რატომ მიდიხარ?!“*.

მეგრულში ჰიპოტაქსური სტრუქტურის შემადგენელი კომპონენტები (მთავარში *რე* „არის“, დამოკიდებულში *-ნი* „რომ“) ასრულებენ ინფორმაციის აქტუალიზების ფუნქციას; ეს ვითარება იძლევა შესაძლებლობას, მთლიანად ჰიპოტაქსური სტრუქტურა განვიხილოთ გათიშული (Cleft) კონსტრუქციის დეფინიციის მიხედვით; აღსანიშნავია, რომ სტრუქტურათა ცვლა, ინფორმაციის შინაარსობრივი ცვლილების პარალელურად, მეგრულის გავლენით დასტურდება ქართული სალიტერატურო ენის დასავლურ დიალექტებშიც: იმერულში, გურულში; დასავ-

[1] სასვენი ნიშანი მთავარ და დამოკიდებულ კომპონენტებს შორის დასმულია ტრადიციული სინტაქსის მიხედვით; რეალურად, აღნიშნული წინადადება ერთიანი ინტონაციით, პაუზის გარეშე წარმოითქმის.

ლური არეალის წარმომადგენელთა ქართულ ზეპირმეტყველებაში, ამ არეალის მწერალთა ენაში.

მაგალითები:

(5) *რასაა, რომ ახვერწნიებთ, დაჯედით ვინცხამ* (იმერული დიალექტი, ექსპედიციის მასალები).

(6) *ვისაა, რომ მიყობი?* (ქართული ზეპირმეტყველება, ექსპედიციის მასალები).

(7) *ვისაა, რომ უყვირი?! – იქაჩება ილარიონი* (დუმბაძე, 1966, 10).

(8) *ვის ლუკმასაა, რომ ითვლი და ანაწილებო?!* (ჭეიშვილი, 1982, 95).

2. **გამეორებულსიტყვიანი** (იხ. მონოგრაფიაში სპეციალური პარაგრაფი).

3. ინიციალური სახელობითის შემცველი (იხ. მონოგრაფიაში სპეციალური პარაგრაფი) და სხვ.

3. გენეზისის საკითხი

მეცნიერებაში მიღებულია დებულება ჰიპოტაქსის მეორეულობის შესახებ: „ენის განვითარების ადრეულ საფეხურებზე მხოლოდ მარტივი წინადადებები იყვნენ ერთმანეთთან შეპირისპირებულნი, შემდეგ და შემდეგ გამომუშავდა რთული სინტაქსური მიმართებანი, რაც თავის გამოხატულებას პოულობს ჰიპოტაქსის რთული სისტემის ჩამოყალიბებაში“ (ძიძიგური 1989:9). ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის გენეზისს სხვაგვარად წარმოგვიდგენს ფ. ერთელიშვილი: „დამოკიდებულ წინადადებაში გამოხატული აზრი მთავარ წინადადებაში ისაზღვრება, ზუსტდება ცალკეული სიტყვის (არსებითის, საწყისის, ნაცვალსახელის, შემასმენელი-ზმნის) მნიშვნელობა ამა თუ იმ ნიშნის მიხედვით. სიტყვის მნიშვნელობის, აზრის უფრო ზუსტად და სრულყოფილად გამოთქმის საჭიროებით ჩანს შეპი-

რობებული დამოკიდებული წინადადების წარმოშობა, და, თუ დამოკიდებული წინადადების გენეზისის საკითხი დაისმის დღის წესრიგში, ჩვენი აზრით, კვლევა განსაზღვრების სპეციფიკისა და გენეზისის ძიების მიმართულებით უნდა წარიმართოს“ (ერთელიშვილი 1963:214).

ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის გენეზისს კითხვით წინადადებასთან აკავშირებს გიორგი როგავა: „დამოკიდებული წინადადება კითხვითი წინადადებისგან მომდინარეობს. ქვეწყობილი წინადადება სტრუქტურულად წარმოადგენს კითხვითი წინადადებისა და მისი საპასუხო წინადადების შეერთების შედეგს. ოღონდ, ამ შეერთების საფუძველზე კითხვითს წინადადებას (resp. დამოკიდებულ წინადადებას) დაკარგული აქვს კითხვითი შინაარსი“ (როგავა 1948:365). აღსანიშნავია, რომ „ენის ძველ საფეხურებზე კითხვითი წინადადება ასინდეტურად უკავშირდებოდა გრძნობისა და თქმის სემანტიკის ზმნათა შემცველ წინადადებას, **კითხვითი ინტონაცია წარმოადგენდა სინტაქსური დაკავშირების საფუძველს**“ (ძიძიგური 1989:443); ეს ვითარება განსაკუთრებით სვანურშია თვალსაჩინო. სვანურში უკავშირო ქვეწყობილ კონსტრუქციაში დამოკიდებული წინადადების ინტონაცია კითხვითობისკენ იხრება, ხოლო კავშირის გამოყენების შემთხვევაში ინტონაცია აღარ შეიმჩნევა.

სვანური ენის მონაცემებს, არქაული ვითარების გათვალისწინებით, ცალკე საგანგებოდ მიმოვიხილავთ.

4. სვანური ენისა და ქართული დიალექტური მასალების ანალიზი დამოკიდებული წინადადების გენეზისთან დაკავშირებით

კითხვითი ინტონაციის, როგორც სინტაქსური დაკავშირების ფუნქციის, თვალსაზრისით სვანური ენის ვითარება განსაკუთრებით საყურადღებოა ქართული ენის ზოგიერთი დიალექტის მონაცემებთან მიმართებითაც, რომელთაც შ. ძიძიგური „არსე-

ბითად მნიშვნელოვნად“ მიიჩნევს: „ინგილოურ, გურულ და აჭარულ დიალექტებს დაუცავთ დამოკიდებული წინადადების გენეზისის თვალსაზრისით უაღრესად ანგარიშგასაწევი ფორმა, რომელიც პირველ მათგანს დღეს უკვე დავიწყებული აქვს (ვიცნობთ მოსე ჯანაშვილის ტექსტების მიხედვით), ხოლო გურულ-აჭარული ტიპობრივი მეტყველებისათვის იგი ნიშანდობლივია განვითარების თანამედროვე საფეხურზე“ (ძიძიგური 1989:448).

მკვლევარი იქვე აღნიშნავს, რომ ინგილოურ კილოში დამოკიდებული წინადადება კითხვითი წინადადების სტრუქტურულ ნიშანს ავლენს ქართულ ენაში კარგად ცნობილი **-ა** კითხვითობის ნაწილაკის სახით. მისი აზრით, „ეს გარემოება მანიშნებელია იმ უძველესი ვითარებისა, როდესაც მარტივი წინადადებანი ერთმანეთის გვერდით თანაარსებობდნენ და ერთ-ერთი მათგანი, კითხვითობის მატარებელი, შემდეგ დამოკიდებულ წინადადებად ჩამოყალიბდა; მასში კავშირი გამომუშავდა, კითხვითი ნიშანი მოიშალა და ორი წინადადება ერთმანეთს დაუკავშირდა გრამატიკული საშუალებებით – დასრულდა დაქვემდებარების პროცესი“ (ძიძიგური 1989:450).

სვანურში, როგორც ცნობილია, აღნიშნული კითხვითობის **-ა** ელემენტი ცოცხალია: ბზ. მ̈ამ ადეი̯-ა? „არ წახვედი-ა?“/ „არ წახვედი, თუ?“ უჩხე-ა? „წვიმს-ა?“ / „წვიმს, თუ?“ ბქ. ლ̈ა̈ი̯რ ქ’ა̈ხიჭ̌უდა? „წიგნი წაიკითხე-ა?“ / „წიგნი თუ წაიკითხე?“ აღნიშნული ნაწილაკი დამოუკიდებლადაც გვხვდება წინადადებაში სწორედ „თუ“-ს მნიშვნელობით (ბზ. ა < ჰა): ბზ. ალა ჯაკუ ჰა ეჯა? „ეს გინდა თუ ის?“ ბქ. ჯ̌უედი კაბს ხიქ̌უემ ა კუდ̈ას? „გრძელ კაბას იცვამ თუ მოკლეს?“ მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანი ისაა, რომ აღნიშნული ელემენტი ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაშიც გვხვდება, ოღონდ დღეს მისი ფუნქცია მთლად ნათელი არაა, რადგანაც წინადადების შინაარსი უმისოდაც (ინტონაციურად) იგივეა: ბზ. სი ადრიი̯-ა, მი ამჩუ მ̈ამ ხ̌უიჩრ̈ა̈ხ̌უ! ბქ. სი ად-

რინე-ა, მი ამეჩუ დემის ხუიჩრაუი! „შენ [თუ] წახვალ (“წახვალა?“ / „შენ წახვალ, ხომ?“), მე აქ არ გავჩერდები!“

მოსე ჯანაშვილის მიერ დადასტურებულ მოვლენას – კავშირისა და კითხვითი ნაწილაკის თანაარსებობას ენის განვითარების დღევანდელ საფეხურზე შ. ძიძიგური ანაქრონიზმად მიიჩნევს და მიუთითებს, რომ „უკანასკნელი დიალექტოლოგიური ძიებების მიხედვით, ეს თავისებურება ინგილოურს აღარ ახასიათებს“, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია, სალიტერატურო ენის გავლენით თუ მის გარეშე, დიალექტებშიც გაერთმნიშვნელიანებისკენ მიისწრაფვის და ახალ მოდელს ირგებს; როგორც აღვნიშნეთ, კითხვითობის **-ა** სვანურშიც აუცილებლობას აღარ წარმოადგენს დამოკიდებულ წინადადებაში, უფრო მეტიც, ის ნაკლებადღა გვხვდება. რაც შეეხება აჭარულ და გურულ მონაცემებს, იქ, როგორც ჩანს, სწორედ სვანური ენის მსგავსი ვითარებაა: „აჭარულ-გურულში სათანადო წინადადება, აგრეთვე, კითხვითი ინტონაციისაა, მაგრამ **-ა** ნაწილაკი კი არ ერთვის (რომელიც, როგორც ჩანს, დიდი ხანია დასავლურ კილოებში ხმარებიდან გადავარდნილა), არამედ კითხვა გამოხატულია წინადადების უკანასკნელი მარცვლის გაგრძელებით“ (ძიძიგური 1989:449), თუმცა, სვანურთან შედარებით, ამ შემთხვევაშიც უფრო ახალი ტიპის კონსტრუქციასთან გვაქვს საქმე, რადგან კავშირი სავალდებულოა: „აგი ქალიზა **რუმ** შეგეხედა**ა**, მაშინათვე იტყოდი...“ (აჭარ.). ამრიგად, მხოლოდ ინტონაციურობითა და უკავშირობითაც, აშკარაა, რომ **სვანურს ძველი და საშუალი ქართულისებრი დამოკიდებული (შესაბამისად – რთული ქვეწყობილი) წინადადება ახასიათებს.**

მაშასადამე, სვანურში ჰიპოტაქსური კონსტრუციის შედარებით არქაული ტიპის შენარჩუნებას ხელი შეუწყო ორმა გარემოებამ: ა) ინფერენციული (ეპისტემიკურობის, პირობითობის შემცველი) ზმნების არსებობამ ენაში; ბ) სალიტერატურო

ენისგან განსხვავებით, ახალი რთული კონსტრუქციის ჩამოყალიბებისთვის მოტივაციის არარსებობამ: წიგნის ენამ სხვა მოთხოვნები წამოაყენა, სხვა სივრცე მოითხოვა და იგი საანალიზო მიმართულებითაც უფრო მეტად განვითარდა, არასალიტერატურო ენამ კი მხოლოდ ზმნის განსაკუთრებული მოქნილობითა და ტევაობით „ისარგებლა“ და ბევრი რამ ორგანულ ფორმებში ასახა.

შეიძლება ითქვას, რომ ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ბოლომდე ჩამოყალიბების პროცესი სვანურში ჯერაც არ დასრულებულა, თუმცა არც უძველეს საფეხურზე გაყინულა, რასაც ადასტურებს საანალიზო კონსტრუქციის ძველი და ახალი ტიპების თანაარსებობა სვანურში.

5. ნაშრომის თეორიული ჩარჩო

ქართველურ ენებში ტრადიციული სინტაქსის საკითხები კარგად არის შესწავლილი; კვლევის შედეგები ასახულია ფუნდამენტურ მონოგრაფიებსა და ცალკეულ სტატიებში; აღსანიშნავია, რომ ამ ნაშრომებში ასევე აქცენტირებულია ჰიპოტაქსური მოდელების აგების თავისებურებანი ფუნქციურ-სტილური თვალსაზრისით. წინამდებარე მონოგრაფიაში ყველა საჭირო სამეცნიერო ლიტერატურა დამოწმებულია სათანადო ადგილას.

ჰიპოტაქსური მოდელების ანალიზი, საკომუნიკაციო პრინციპების გათვალისწინებით, ტრადიციული სინტაქსის ახლებური გააზრებაა. ტერმინოლოგიური შესიტყვება „ინფორმაციის სტრუქტურირება“ ქართულ საენათმეცნიერო სივრცეში აქტიურად გამოიყენება ამ თემაზე ფუნდამენტური პროექტების განხორციელების შემდეგ (სამეცნიერო ხელმძღვანელი ასოც. პროფ. რ. ასათიანი), რომელთა ფარგლებში გამოიცა სამეცნიერო სტატიების ორი კრებული: „ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში“ (2009) და „ინ-

ფორმაციის სტრუქტურირება: ლაზური“ (2011). ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ადრე გამოქვეყნებული ნაშრომებიც; სანიმუშოდ დავასახელებთ რამდენიმეს: ნ. შენგელაია, „ძველი და ახალი ინფორმაცია ტექსტში“, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, N2, 1985, გვ. 119-128; ვ. ბოედერი, „პროტასისი და აპოდოსისი ქართველურ ენებში“ (გერმანულ ენაზე), კრებული „ვარლამ თოფურია-100“, გვ. 31-41, 2001. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა; ლ.კვანტალიანი, ქართული ზეპირმეტყველების სინტაქსის საკითხები, 1990. მნიშვნელოვანია მ. კრიფკას ნაშრომის („საინფორმაციო სრუქტურის ძირითადი ცნებები“) ქართული თარგმანი (თარგმნა ე. სოსელიამ; დაბეჭდილია კრებულში „ენა, ლოგიკა, კომპიუტერიზაცია, II, გვ. 7-57, 2008. თბილისი, გამომცემლობა „დეგაპრინტი“).

ქართველ ავტორებს ქართული ენის მასალაზე აღწერილი აქვთ, ხოლო სხვა ქართველური ენების მიხედვით შედარებით ნაკლებადაა ცნობილი, ფოკუსირებული წევრის მარკირების ენობრივი საშუალებები; განხილულია ძირითადად მარტივი წინადადების მოდელები, თუმცა ცალკეული საკითხები გაანალიზებულია ქვეწყობილი წინადადების მიხედვითაც.

წინამდებარე მონოგრაფიის ფარგლებში სისტემურად პირველად განიხილება ინფორმაციული სტრუქტურის საკითხები ჰიპოტაქსური მოდელების მიხედვით. ეს არჩევანი განპირობებულია იმით, რომ ინფორმაციის სტრუქტურირება წინადადების შემადგენელი კომპონენტების ოპოზიციის საფუძველზე საშუალებას იძლევა ერთი ნაწილი გამოიყოს პრაგმატულ-ფუნქციური თვალსაზრისით; სწორედ გამოკვეთილი ნაწილი არის აქტუალიზებული და წარმოგვიდგენს საინფორმაციო ნაკადში დაწინაურებულ ინფორმაცის.

თავი I

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა განვითარებისა და ჩამოყალიბების დინამიკა ქართველურ ენებში

1. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა ჩამოყალიბების დინამიკა სალიტერატურო და არასალიტერატურო ენათა მონაცემების მიხედვით

სალიტერატურო და არასალიტერატურო ენები ინფორმაციის ჩამოყალიბებისა და გადაცემის მიზნით სხვადასხვა ენობრივ სტრატეგიას ირჩევენ; ამ პროცესში გასათვალისწინებელია შემდეგი საკითხები:

- ზოგჯერ სალიტერატურო ენის დიაქრონიული და არასალიტერატურო ენის სინქრონიული მონაცემები ერთმანეთის მსგავსია.
- არასალიტერატურო ენა ნორმით არ არის შეზღუდული, ამიტომ უფრო მეტად და თავისუფლად იყენებს გრამატიკულად ჭარბ საშუალებებს.
- გრამატიკულად ჭარბ საშუალებას გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება ინფორმაციის სტრუქტურირებისას.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, საინტერესოა სალიტერატურო და არასალიტერატურო ენათა მონაცემების შედარება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა ჩამოყალიბების დინამიკისა და დიაქრონიული და სინქრონიული პერიოდების მიხედვით.

ქართული სალიტერატურო ენის პერიოდებად დაყოფასთან დაკავშირებით ცნობილია ქართველ მეცნიერთა (ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ბ. ჯორბენაძე)[1] განსხვავებული თვალსაზრისები; თუმცა, ყველა თანხმდება იმაზე, რომ სალიტერატურო ენა, ცალკეულ მონაკვეთებად დაყოფის მიუხედავად, განვითარები-

[1] **აკაკი შანიძე** სამ პერიოდს გამოყოფს: ძველს, საშუალს (გარდამავალს) და ახალს; **არნ. ჩიქობავა** კი ორს: ძველსა და ახალს; **ბ. ჯორბენაძე** უფრო მეტად – ხუთ პერიოდად ანაწევრებს.

სა და ცვლილების პირობებშიც ინარჩუნებდა ერთიანობას; ამიტომაც ვითარდებოდა და დროთა განმავლობაში იცვლებოდა; შესაბამისად, ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების მინიმუმ ორი პერიოდი მაინც გამოიყოფა: ძველი და ახალი. სხვა ქართველური ენები – მეგრული, ლაზური და სვანური საუკუნეების განმავლობაში ზეპირად ვრცელდებოდა. ზეპირი მონათხრობის (ტექსტების) ჩაწერა მოგვიანებით – XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე იწყება. როდესაც შედარებაზეა საუბარი, მხედველობაში გვაქვს, ერთი მხრივ, სალიტერატურო ენის განვითარების ადრეული (ძველი და გარდამავალი) პერიოდები, ხოლო, მეორე მხრივ, მეგრულ-ლაზურ-სვანური ენების მონაცემები; არასალიტერატურო ქართველური ენები ზეპირმეტყველების ქარგაზეა აგებული. ამ თვალსაზრისით მათთან ერთად განიხილება ქართული სალიტერატურო ენის დიალექტებიც.

რთული წინადადების ჩამოყალიბების დინამიკას წარმოვაჩენთ ოთხი ტიპის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა მიხედვით; ესენია: **განსაზღვრებითი, პირობით-შედეგობითი, მიზეზისა და მიზნის გარემოებითი და ვითარებით-შედეგობითი სემანტიკის გამომხატველი.** ქვეწყობილ წინადადებათა ტიპების სრულყოფილი შესწავლა გულისხმობს მათი სტრუქტურული და ფუნქციური პარამეტრების ანალიზს, რაც იძლევა საანალიზო კონსტრუქციათა გენეზისის გარკვევის და, ზოგადად, დიაქრონიული მონაცემების, ისტორიული სინტაქსის საკითხების წინა პლანზე წამოწევის საშუალებას. დიაქრონიული ჭრილის გამოყენება იძლევა სინქრონიული მოვლენების სრულყოფილად შეფასების შესაძლებლობას.

1.1. განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის აგების სტრატეგია და განვითარების გზები ქართველურ ენებში

სალიტერატურო და არასალიტერატურო ქართველური ენებისთვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი საერთო ენობრივი მოვლენა არის „სინტაქსური ასიმილაცია“, რომელიც ჩნდება განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში. ამ ტიპის ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია სიხშირით გამოირჩევა, რაც განპირობებულია იმით, რომ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება მიემართება სახელს და ახასიათებს არსებითი სახელით გადმოცემულ ნებისმიერ წევრს [1].

განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების ფორმალური მახასიათებლებია: არსებითი სახელით გადმოცემული მისამართი სიტყვა [2] და კავშირი (წევრ-კავშირი ან მაქვემდებარებელი კავშირი). „სინტაქსური ასიმილაციის“ დროს შეერთება მხოლოდ წევრ-კავშირით ხდება; მისამართ სიტყვას თავკიდურა პოზიცია უჭირავს კონსტრუქციაში, ხოლო დამოკიდებული წინადადება მთავარ წინადადებაშია ჩართული (ინტერპოზიცია). ამგვარი განლაგების ხარჯზე მისამართი სიტყვა და წევრ-კავშირი გვერდიგვერდაა მოცემული.

[1] „განსაზღვრებითია დამოკიდებული წინადადება, რომელიც რაიმე ნიშნის მიხედვით. ახასიათებს ანუ განსაზღვრავს მთავარ წინადადებაში არსებითი სახელით გამოხატულ წევრს, ან გადმოგვცემს ასეთ წევრთან განსაზღვრებად დაკავშირებული მისათითებელი ნაცვალსახელის კონკრეტულ შინაარსს; მოგვიგებს განსაზღვრების კითხვებზე: რომელი? როგორი? რანაირი? რამდენი? (სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით)“ (კვაჭაძე 1988:356).

[2] „მისამართი სიტყვა“ თარგმნილი ტერმინია და კ. დონდუას ეკუთვნის (იხ. დონდუა 1940).

1.1.1. „სინტაქსური ასიმილაციის“ პრობლემური საკითხები

- *„სინტაქსური ასიმილაციის“ რაობა*

ტერმინი *„სინტაქსური ასიმილაცია“* კ. ბრუგმანს ეკუთვნის (K.Brugmann) და შექმნილია ფონეტიკური ასიმილაციის ანალოგიით; „სინტაქსურ ასიმილაციას“ „ატრაქციასაც“ უწოდებენ. იგი ითვალისწინებს რთული წინადადების პირველ ნაწილში მოცემული მისამართი სიტყვისა და მიმართებითი ნაცვალსახელის ერთსა და იმავე ბრუნვაში დასმას, ანუ მათ ფორმობრივ მსგავსებას (დონდუა 1940:331-333). ამ შინაარსს ატარებს ზემოაღნიშნული ტერმინი „სინტაქსური ასიმილაცია“.

მისამართი სიტყვის შეცვლას მიმართებითი ნაცვალსახელის ბრუნვის შესაბამისად (ერთელიშვილი 1962:17) უპირატესად მაშინ ვხვდებით, როცა დამოკიდებული წინადადება მთავარშია ჩართული; არ არის გამორიცხული მაშინაც, როცა დამოკიდებული მოსდევს მთავარს. „სინტაქსური ასიმილაციის“ არსებობას ძველ ქართულში აკაკი შანიძე შემდეგი ფრაზით ახასიათებს: „ძველად სხვა მდგომარეობა იყო“ (შანიძე 1950:316), რომელსაც აზუსტებს ფ. ერთელიშვილი და აღნიშნავს: ძველად კი იყო ასეთი მდგომარეობა, მაგრამ იგი ნორმა არ ყოფილა, თუმცა არაიშვიათად გვხვდებოდა (ერთელიშვილი 1962:17-18).

მოცემული განმარტებები მიანიშნებს იმაზე, რომ მსგავსი ტიპის კონსტრუქციები აჩვენებს ჰიპოტაქსის ჩამოყალიბების პროცესს; შესაბამისად,

საანალიზო საკითხთან დაკავშირებით არაერთი თავისებურება იკვეთება; **კერძოდ**:

ა. „სინტაქსური ასიმილაციის“ დროს ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია, როგორც აღინიშნა, ძირითადად ინტერპოზიციით არის წარმოდგენილი, რაც მთავარი წინადადების გახლეჩის ხარჯზე ფორმალურად სამკომპონენტიან დაყოფას ითვალის-

წინებს (მთავარი + დამოკიდებული + მთავარი); მიუხედავად ამისა, მთლიანად წინადადება პირობითად მაინც ორ ნაწილად იყოფა მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების ერთიანი ინტონაციით წარმოთქმის ხარჯზე; შეიძლება ითქვას, რომ სინტაქსური საზღვარი და წარმოთქმისას ბუნებრივად შექმნილი პაუზა არ ემთხვევა ერთმანეთს.

ბ. მისამართი სიტყვის ფორმალური (ბრუნვის მიხედვით) მსგავსება მიმართებით ნაცვალსახელთან ავტომატურად იმასაც ნიშნავს, რომ მისამართი სიტყვა ბრუნვაში მართულია დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენლისგან, ნაცვლად მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლისა; მაშასადამე, ასეთ დროს მთავარი წინადადების კომპონენტებს (მისამართი სიტყვა და ზმნა-შემასმენელი) შორის ბრუნვაში მართვა დარღვეულია.

ამგვარი დარღვევის შემაპირობებელ ფაქტორს კარგად წარმოაჩენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული თვალსაზრისები ძველი ქართული ენის მაგალითების მოხმობით:

***შენიშვნა 1**: „თუ დამოკიდებული წინადადება მოქცეულია მთავარში, მაშინ **რომელი** და მის წინ მდგომი მის მიერ საზღვრული სახელი – ორივე ერთად ეფარდება მომდევნო შემასმენელს: „ყოველმან **წულმან რომელმან განაღოს** საშოჲ, წმიდა უფლისა ეწოდოს“ ლკ. 2,23 (მ. შანიძე 1948:97).*

***შენიშვნა 2**: „თუ სახელს ახლავს განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება და შემდეგ მოდის მთავარი წინადადება, ეს სახელი ეთანხმება დამოკიდებული წინადადების ზმნას და არა მთავრისას, სულერთია, სუბიექტია სახელი თუ ობიექტი... ითქმის: **სანადირომან შეიპყრას**, მაგრამ [სინამდვილეში უნდა იყოს] **სანადიროჲ რომელ** დაარწყუეს, **შეიპყრას** ფერჯი მათი (ფს. 34,8)“ (ა. შანიძე 1976:167).*

*აკაკი შანიძე წარმოდგენილი მაგალითებით (**სანადირო-მან** შეიპყრას შდრ.: **სანადირო-ჲ რომელ**... შეიპყრას) ხაზს უსვამს,*

რომ სახელსა და სახელს შორის ბრუნვაში შეთანხმება ხელს უშლის სახელის მართვას ზმნისგან სათანადო ბრუნვაში.

თავისებურებათა რიგში განიხილება შემდეგი საკითხებიც:

გ. კონსტრუქციის მეორე ნაწილში – დამოკიდებულის მომდევნო მთავარში ჩნდება „პლეონასტურად გავრცობილი პირის ნაცვალსახელი“[1], რომელიც მისამართი სიტყვის (არსებითი სახელის) ფარდია.

დ. პლეონასტურად გაჩენილი ნაცვალსახელი მართულია მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლის მიერ.

„სინტაქსური ასიმილაცია“ და „კორელატის პლეონასტური გავრცობა“, როგორც აღინიშნა, დამახასიათებელი იყო ქართული სალიტერატურო ენისთვის განვითარების ადრეულ ეტაპზე; ძველ ქართულში ეს მოვლენა პირველად შენიშნა ჰ. შუხარდტმა (Шухардт 1950:62); შემდგომ უფრო ვრცლად განიხილეს: ა. შანიძემ, ფ. ერთელიშვილმა, ა. კიზირიამ (შანიძე 1950:315-316; 1976:167; ერთელიშვილი 1962:17-19; კიზირია 1969:77); საშუალ ქართულშიც დაადასტურა ა. კიზირიამ (კიზირია 1969:77), ხოლო ახალ ქართულში, განსაკუთრებით ზეპირმეტყველებაში, აღწერა და გააანალიზა ვ. თოფურიამ (თოფურია 1988:97-98); აღნიშნული ენობრივი მოვლენა ასევე ხშირად გვხვდება მეგრულსა და სვანურ ენებში, ქართული ენის დიალექტებში (აბესაძე 1962; კვანტალიანი 1990; ლომია 2005).

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი:

ძველი ქართული სალიტერატურო ენა:

(1) ს ი ტ ყ უ ა ს ა . DAT რ ო მ ე ლ ს ა . DAT[2] ვიტყოდე,

მან. ERG საჯოს იგი უკანაჲსკნელსა დღესა (იოვანე 12,48).

[1] კ. დონდუას ტერმინით, იგივე „კომპრომისული ფორმა“ (დონდუა 1940:12).

[2] მისამართი სიტყვა და მიმართებითი ნაცვალსახელი აღიქმება, რო-

საშუალი ქართული სალიტერატურო ენა:

(2) ...კ ა ც ი . NOM რ ო მ ე ლ ი . NOM წინამძღვარი არის მათი, **მისგან. GEN** არის ყველაი... (ამირანდარეჯანიანი, 97).

მეგრული ენა:

(3) დათაში მ ო ც ვ ე ნ ჯ ი. NOM, ნ ა მ უ თ ი . NOM დიხას ხონგნდგ ვითოჟირი უღუ კამეჩეფით დო ნახონა დიხას ყინტგნდგნი, **თიქ. ERG** არწორო ხორცი გეცინტგ (ყიფშიძე, 17,13) „დათას მომყოლი, რომელიც მიწას ხნავდა თორმეტი უღელი კამეჩით და ნახნავ მიწას ყლაპავდა, **იმან** ერთიანად ხორცი გადაყლაპა“.

სვანური ენა:

(7) მ ე თ ხ უ̈ რ . NOM ხ ე დ ა . NOM ღვაშს ადგა̈რი, **ამნემდ. ERG** ნა̈თხურა ისგდ აყუ̈ილ.
„მონადირე რომელიც ჯიხვს კლავს, **ამან** ნანადირევი შუაზე გაყო“.

- ***ძირითადი და ალტერნატიული ჰიპოტაქსური მოდელების ანალიზი***

ძირითადი საანალიზო კონსტრუქცია „სინტაქსური ასიმილაციის“ შემცველი და პლეონასტურად გავრცობილი კონსტრუქციაა; მისი მახასიათებელი ზემოჩამოთვლილი თავისებურებები კარგად ჩანს, როცა მას სინტაქსურად და პუნქტუაციურად ნორმის მიხედვით გამართულ ალტერნატიულ ვარიანტს შევუდარებთ:

გორც მსაზღვრელ-საზღვრული და ძველ ქართულ ტექსტებში მათ შორის მძიმე არ დაისმის (იხ. აგრეთვე შენიშვნა 1 და შენიშვნა 2). მეგრულ და სვანურ გამოცემულ ტექსტებში ამ და სხვა შემთხვევაში პუნქტუაციის ნიშანი უმთავრესად დასმულია თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმის მიხედვით.

ძირითადი კონსტრუქცია:

(8) ს ი ტ ყ უ ა ს ა რ ო მ ე ლ ს ა . DAT ვიტყოდე, **მან.ERG** საჯოს იგი უკანაჲსკნელსა დღესა (იოვანე 12,48).

ა. ს ი ტ ყ უ ა ს ა რ ო მ ე ლ ს ა (მისამართი სიტყვა და წევრკავშირი), ფაქტობრივად, პოსტპოზიციური შესიტყვებაა, შდრ.: რ ო მ ე ლ ს ა ს ი ტ ყ უ ა ს ა; წარმოითქმის ერთიანი ინტონაციით და მათ შორის მძიმე არ იწერება.

ბ. *ს ი ტ ყ უ ა ს ა* მართულია დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენლისაგან:

ს ი ტ ყ უ ა ს ა . . . ვიტყოდე.

გ. **მან** ნაცვალსახელი (კორელატი) გრამატიკულად „ჭარბია“, მაგრამ მისი გაჩენა ფუნქციურად აუცილებელია. **მან** არის ს ი ტ ყ უ ა ს ა ლექსემის ფარდი და მონაცვლე მთავარ წინადადებაში *(სიტყუასა.DAT = **მან**.ERG)*[1] *იმართვის* მთავარი წინადადების შემასმენლისაგან: **მან**... საჯოს.

შდრ.:

ალტერნატიული კონსტრუქცია:

(8ა) ს ი ტ ყ უ ა მ ა ნ . E R G , რ ო მ ე ლ ს ა . D A T ვიტყოდე, საჯოს იგი უკანაჲსკნელსა დღესა.

ასევე უნდა იყოს გაგებული სხვა საილუსტრაციო მაგალითების სემანტიკაც.

- *განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია შეიძლება წარმოდგენილი იყოს ორი – ა და ბ შემთხვევით; კერძოდ:*

ა. ნაცვალსახელის პლეონასტური გავრცობის გარეშე, რაც მხოლოდ მისამართი სიტყვის ბრუნვაში მართვის დარღვევას ნიშნავს:

[1]ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ორი ტოლფასი (resp. ეკვივალენტური) სეგმენტი წინამდებარე მონოგრაფიაში სხვაგანაც არის შენიშნული და გაანალიზებული.

ძველი ქართული ენა

(9) ყოველმან ***ხემან რომელმან*** არა გამოიღოს ნაყოფი კეთილი, ***მოეკვეთოს*** და ცეცხლსა ***დაედვას*** (მ.3,10).

(10) **მამაჲ შენი რომელი** ჰხედავს დაფარულთა, **მოგაგოს** შენ ცხადად (მ. 6,4).

ძველ ქართულში (9) და (10) მაგალითებით დამოწმებული მოვლენა სხვა ქართველურ ენებში არ დასტურდება.

ბ. ნაცვალსახელის პლეონასტური გავრცობით, მაშინაც კი, როცა, წესისამებრ, მისამართი სიტყვა მთავარი წინადადების შემასმენლის მიერ არის ბრუნვაში მართული; ეს მოვლენა ძირითადად მეგრულსა და სვანურში შეინიშნება:

მეგრული ენა:

(11) ხვილირ **კოჩიქ** დინახალენქ, **ნამუთ** დიხას ჭკუმუნდგნ, **ათექ** ნაჭკუმა დიხა დაარღუ (ხუბუა 271,18) „შიგნით გამომწყვდეულმა კაცმა, რომელიც მიწას ჭამდა, ამან ნაჭამი მიწა დაყარა“.

(12) ათე დროს **თი მაცალექ**, **ნამუთ** ქაშქვილც ოცოთანდგნ, **ეთიქ** ქააცოთგ ქაშქვილი დო მახვამილუუ წყარშა გოტებულს (ხუბუა 272, 17-18) „ამ დროს იმ (ახალ)მოსულმა, რომელიც მშვილდს ისროდა, იმან ესროლა მშვილდი და მოახვედრა წყალზე გაშვებულს“.

სვანური ენა:

(13) ყუიჟიაქ ფიკვ მადეჲ ღუნ ხად ლეჯდე ეჯ **მეზგა**, ხერას იშეშთე ირიუ̈, **ეჯის** (სვ. პროზ. ტ. II 1957: 238,2) „სამსხვერპლოდ ვაცი ან ხბო უნდა მოეყვანა (მოსაყვანი ჰყავდა) იმ **ოჯახს**, ჯერი ვისკენაც იქნებოდა, **იმას**“.

1.1.2. „სინტაქსური ასიმილაციის“ გაჩენის ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები

სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა იმასთან დაკავშირებით, რა განაპირობებს მისამართი სიტყვისა და მიმართებითი ნაცვალსახელის ბრუნვაში შეთანხმება-დამსგავსებას; შესაბამისად, „სინტაქსური ასიმილაციის“ გაჩენის სხვადასხვა მიზეზია დასახელებული:

ა. ლინგვისტურ დონეზე იგი უკავშირდება ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ჩასახვის ადრეულ პერიოდს: განსაზღვრებითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ჩამოყალიბების დინამიკა ჰქონდა მხედველობაში კ. დონდუას, როცა აღნიშნავდა: „ჩვენ წინაშე არის ერთგვარი გარდამავალი საფეხური რთულ შეკავშირებულსა და რთულ დამოკიდებულ წინადადებას შორის“ (დონდუა 1940:335-336; 1949:198-199). კ. დონდუას, ა. პოტებნიას აზრის გათვალისწინებით, სარწმუნოდ მიაჩნდა, რომ რთული ქვეწყობილი წინადადების საბოლოოდ ჩამოყალიბებას წინ უსწრებდა ის პერიოდი, როცა „მიმართებითი ნაცვალსახელი წარმოადგენდა მისამართი სიტყვის ატრიბუტს“ (დონდუა 1940:335); ა. კიზირიაც ამ მოვლენას ლინგვისტურ ახსნას უძებნიდა, თუმცა, მისი აზრით, მიმართებითი ნაცვალსახელისა და მისამართი სიტყვის დასმა ერთსა და იმავე ბრუნვაში შეთანხმებით კი არ იყო გამოწვეული, არამედ მომდევნო შემასმენელთან საურთიერთოდ იმავე წესის გამოყენებით, როგორიც არსებობს ერთგვარშემასმენლებიან შერწყმულ წინადადებაში (კიზირია 1969:74).

„სინტაქსური ასიმილაციის“ დროს, როცა მისამართი სიტყვა კავშირს წყვეტს თავის შემასმენელთან და დამოკიდებული წინადადების შემასმენელს უწევს ანგარიშს, მთავარ წინადადებაში მისამართი სიტყვის მონაცვლედ ჩნდება ნაცვალსახელი, რომელიც ბრუნვაში მთავარი წინადადების შემასმენლის მიერ

არის მართული. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ჩვენებითი ნაცვალსახელის პლეონასტური გავრცობა, კ. დონდუას ტერმინით, არის „კომპრომისული ფორმების“ გაჩენა (დონდუა 1940:12).

ბ. ექსტრალინგვისტურ დონეზე გადამწყვეტი შეიძლება იყოს ფსიქოლოგიური ფაქტორი

ფსიქოლოგების აზრით, ამ მოვლენას ფსიქოლოგიური საფუძველი აქვს, რის შედეგადაც იკვეთება პროგრესული და რეგრესული ასიმილაციის სახეები[1]. ზეპირი მეტყველების დროს „გაბმულ ტექსტებში გარკვეული დროის შემდეგ ხდება მოცემულის გამეორება, რადგან მეტყველი ფიქრობს, რომ მსმენელმა უკვე დაივიწყა ადრე ნათქვამი და ცდილობს აღადგინოს იგი მსმენელის მეხსიერებაში“ (ენუქიძე 1987:121).

1.1.3. მისამართი სიტყვის გამეორება

ქართველურ ენებში „კომპრომისული ფორმების“ გვერდით ისეთი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციაც დასტურდება, სადაც უცვლელად ხდება თვით მისამართი სიტყვის გამეორება დამოკიდებულ წინადადებაში. ამგვარი მოვლენა ჩვეულებრივია მეგრულში, სვანურში და ქართული ენის დიალექტებშიც:

მეგრული:

(1) ექ უწუუ **ხენწიფეში სახელი, ნამუ ხენწიფეში** სქუათი რდგნი „ამან უთხრა ხელმწიფის სახელი, რომელი ხელმწიფის შვილიც იყო“ (ტ. II, 220, 7).

(2) შქასერი ბორჯის ქიმუჯღონ აჯიაქ **თი ახალგაზრდას**, **ნამუ ახალგაზრდას** იჩინენდგ წოხოლენი დო ორდგ მუში ქომონჯინ (ხუბუა 220,3-4) „შუაღამეს მიუგზავნა აჯიამ იმ

[1] პროგრესული და რეგრესული ასიმილაცია განსაზღვრებით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ძველი ბერძნულის მაგალითზე მიმოხილული აქვს კ. დონდუას (დონდუა 1940:330-333).

ახალგაზრდას, რომელ ახალგაზრდას(აც) იცნობდა ადრე და იყო მისი ქმარი“.

(3) მიდართგ მინისტერქ **თი ქალაქიშა**, **ნამ ქალაქის** ეკატერინე ცხოვრენდგნი (ხუბუა 291 37-38) „წავიდა მინისტრი იმ ქალაქში, რომელ ქალაქშიც ეკატერინე ცხოვრობდა“.

სვანური:

(4) ათხე ალ მეთხუიარდ ესწუენე **ეჯ ზურალ**, **ხედუაჲ ზურალს** ოქურა ლუსდგუარ ეშ ხოთირდა (ექსპედიციის მასალები) „ახლა ამ მონადირემ დაინახა **ის ქალი**, **რომელ ქალს(აც)** ოქროს ნაწნავები დასთრევდა“.

ქართული ენის დიალექტები:

(5) მე მოვხანი **ის მიწა**, **რომელი მიწაც** მამაჩემმა დოუტია ბაღნეფს (იმერული, ექსპედიციის მასალები).

ამგვარ კონსტრუქციებში პლეონასტურად გავრცობილი კორელატიც გვხვდება:

მეგრული:

(6) **ათე შარა**, **ნამ შარას** გიორგი გეცუნდუნი, **ათენა ხოლო** მეურს ვიშო (ტ. II, 204, 20-21 „ეს გზა, რომელ გზას(აც) გიორგი მიუყვებოდა, ესეც იქ(ით) მიდის“.

სვანური:

(7) დაუ აარი აშხუ აგის **ეჯგვაარ**, **ერე** ეჩა მენწირ მამაგვეშ წვა, **ეჯგვაარ** (სვ. პროზ. ტ. II 1957:35, 30) – „დევი არის ერთ ადგილას **ისეთი**, **რომ** იმის მომრევი არაფერია („არაფერი იპოვება“), **ისეთი**“.

(8) ეშხუ **ლჷქაჩ**, **ხედუას** კუჭ ხაშხენა, **ალი** ტყუედ ოხჯიდახ მინეშთე (სვ. პროზ. ტ. II 1957: 125, 16) „ერთი **დაჭრილი**, **რომელსაც** კუჭი რქმევია, **ეს** ტყვედ წამოუყვანიათ თავისთან“.

მისამართი წევრის გამეორება ნათელს ხდის და მეტ ემოციურ დატვირთვას ანიჭებს წინადადებით გადმოცემულ აზრს (ქავთარაძე 1954:19); ცნობილია, რომ ჰიპოტაქსური სტრუქტურის განვითარებამ ქართულში სამი საფეხური გაიარა; აქედან, გარდამავალ საფეხურზე მიმართებით ნაცვალსახელთან მოცემული ნომინალური ელემენტი შეიძლება გაუჩინარდეს, ენკლიტიკური ნაწილაკი გადაინაცვლებს კითხვით ნაცვალსახელთან. ამ ეტაპზე კორელატი კრავს წინადადებას, ხელს უწყობს ქვეწყობის კონსტრუქციის გაფორმებას (ძიძიგური 1959:365-369, 373). ამ დროსაა მოსალოდნელი სწორედ კომპრომისული ფორმების გაჩენა (აბესაძე 1962:59).

„სინტაქსური ასიმილაცია“ და ნაცვალსახელის პლეონასტური გავრცობა ქვეწყობილ წინადადებაში ძირითადად პოზიციით, კერძოდ, ინტერპოზიციით, არის განპირობებული (კვანტალიანი 1983:13). „ასეთ შემთხვევაში მთავარი წინადადების მისათითებელი სიტყვა ძალიან შორდება შემასმენელს და ეს უკანასკნელი კვლავ იჩენს ახლოს ნაცვალსახელურ ან ზმნიზედურ კორელატს“ (შესავალი წერილი, ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II, 1991:9); ამავე დროს, ზეპირი მეტყველებისათვის ნიშანდობლივია წინადადებისეული აზრის კონკრეტიზაცია-დეტალიზაცია. ამ მიზნით კი ნებისმიერი წევრი შეიძლება განმეორდეს და არა მხოლოდ ინტერპოზიციის დროს. ზეპირი მეტყველების დროს გაბმულ ტექსტში განმეორების მნიშვნელობასა და ამ მოვლენის ფსიქოლოგიურ საფუძველზე მსჯელობა ლ. ენუქიძის მიხედვით (ენუქიძე 1987:121) მოცემულია ამავე თავში (იხ. 1.1.2). სულხან-საბას ენაში დადასტურებული ამგვარი კონსტრუქციების წარმოქმნის ერთ-ერთ გზად ასევე ზეპირმეტყველება არის მიჩნეული (კობალაძე 1971:239).

1.1.4. ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შემადგენელ კომპონენტთა თავისებური განლაგების ფორმალური მახასიათებლები

ტრადიციულ სინტაქსში ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შემადგენელ კომპონენტთა განლაგების სამ სახეს გამოყოფენ იმის მიხედვით, დამოკიდებული უსწრებს მთავარს, მოსდევს მას თუ ორ ნაწილად გაყოფილი მთავრის შუაშია მოქცეული; თავისებურებას განსაზღვრავს არა მხოლოდ განლაგების განსხვავებული ვერსიები, არამედ შეზღუდვა მთავარ და დამოკიდებულ წინადადებათა პოზიციური ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით.

ქართულ სალიტერატურო ენაში მიმართებითნაცვალსახელიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის კომპონენტების განლაგებასთან დაკავშირებით ფ. ერთელიშვილს დადგენილი აქვს შემდეგი კანონზომიერება: როდესაც **მთავარ წინადადებაში მისამართ სიტყვებად სრულმნიშვნელოვანი ლექსიკური ერთეულებია (არსებითი სახელი, საწყისი) მოცემული, დამოკიდებული წინადადება მთავარი წინადადების მომდევნოდ ექცევა**, ხოლო, როდესაც მისამართ სიტყვებად სრულმნიშვნელოვანი ლექსიკური ერთეულები არ გვაქვს, დამოკიდებული წიადადება მთავარი წინადადების წინ არის გადმონაცვლებული (ერთელიშვილი 1962:31).

ქართულში განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება მთავარს ყველაზე ხშირად „რომელიც“ მიმართებითი ნაცვალსახელით უერთდება. აღნიშნული წევრ-კავშირი მიემართება სახელით გადმოცემულ მისამართ სიტყვას, რის გამოც „რომელიც“ კავშირიან დამოკიდებულს მყარად უჭირავს ადგილი მთავრის მომდევნოდ. მსგავსი მოვლენა შენიშნულია მეგრულშიც (იხ. ფაჩულია 1997:85; ლომია 2005:55-56).

მეგრული:

(3) ბოშიქ... ხე ქჳმოკიდჳ ათე **ძღაბის**, **ნამუთ** კუჩხის უქაცუანდუნ „ბიჭმა... ხელი მოკიდა ამ გოგოს, რომელიც ფეხს ატოკებდა“ (ტ. II, 186, 13-14).

(4) ქოძირეს ბირგულიშ მაგინძა **კოჩი**, **ნამუთი** ცურდგელეფცჳ ჭყიშჳნდჳ (ყიფშიძე, 16, 9) „ნახეს მუხლის სიმაღლის /„სიგრძის“ კაცი, რომელიც კურდღლებს მწყემსავდა“.

სვანური:

(5) მიჩ’ესერ ქუ̈ეყანას ლჳმა̈რდელი ეშხუ ესერ **ჯა̈ნ**, **ხედჳას** სგებნე ჭჳშხა̈რ ზუღჳას ამხენ ხოგა̈ნ ი ღეშგმე – ეჩხენ (სვ. პროზ. ტ. II, 1957:139, 28) „ჩემს ქვეყანაში ყოფილაო ერთი ხარი, რომელსაც წინა ფეხები ზღვას აქეთ ედგა და უკანა – იქით“.

საკუთრივ მიმართებითი ნაცვალსახელის ადგილი დამოკიდებულ წინადადებაში თავისუფალია, თუმცა სიხშირით თავკიდურა პოზიცია ჭარბობს; თავშია მაშინაც, როცა დამოკიდებულით იწყება ჰიპოტაქსური სტრუქტურა, რადგან ასეთ დროს წევრ-კავშირი ფაქტობრივად სახელით გადმოცემული მისამართი სიტყვის ერთ-ერთი მსაზღვრელია, პირის ნაცვალსახელით გადმოცემული კორელატი კი მთავარ წინადადებაშია.

მაგალითები:

მეგრული:

(5) **ნამუთ** *საორინჯო* **რაში** თაქი რჳუნსჳნ, **თის** ოკო ქიგედოხოდე „რომელი სანაშენო /„სადგამური“ რაში აქ გყავს, იმას უნდა დააჯდე“ (ტ. II, 116, 13-14).

შდრ.: ტრადიციული გრამატიკის მიხედვით დალაგებული კონსტრუქცია:

(5ა) **თი** საორინჯო **რაშის** ოკო ქიგედოხოდე, **ნამუთ** თაქი რცუნსგნ, „იმ სანაშენო რაშს უნდა დააჯდე, რომელიც აქ გყავს“.

(6) **ნამუთ** მედაჩხირე **მეზობელი** გიცუნს, **თის** ვააწყინებაფუე ოკო (ექსპედიციის მასალები) „რომელი მეცეცხლური მეზობელი გყავს, იმას არ აწყენინო უნდა“.

შენიშვნა 1*: საკავშირებელი სიტყვა დამოკიდებული წინადადების ბოლოშიც შეიძლება მოექცეს, მაგრამ მხოლოდ ლექსში, ამ უკანაკსკნელის სპეციფიკიდან გამომდინარე; მაგალითად,*

(7) „უოსურე კოჩი უჯგუ ოსურამცუ მუზმათგნი. მა სო მაანგარიშებე.... (სამუშია 108, 24).

„უცოლო კაცი სჯობია ცოლიანს რამდენადაც, მე სად შემიძლია ვიანგარიშო (განვსაზღვრო)...“

ამგვარი შემთხვევები ჩვეულებრივია ქართული და სვანური პოეზიის ნიმუშებშიც (ლომია 2005:57).

ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შემადგენელ კომპონენტთა თავისებური განლაგება ყველაზე თვალსაჩინოდ იკვეთება მაშინ, როცა **კორელატი დგას წინადადების ბოლოს**. ეს ვითარება იძლევა შემდეგ თანმიმდევრობას: *მთავარი + დამოკიდებული +კორელატი,* რაც სალიტერატურო ენისგან განასხვავებს ზეპირმეტყველების ენებსა და დიალექტებს; მართალია, კორელატი მთავარი წინადადების შემადგენელი ნაწილია, მაგრამ ზემოაღნიშნულ თანმიმდევრობას ტრადიციული ინტერპოზიციისგან ვასხვავებთ და ცალკე განვიხილავთ, რადგან კორელატის ბოლოში დასმით „,მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებებს შორის მიჯნა ერთგვარად იშლება და რთული წინადადების ორივე კომპონენტი ერთ მთლიან ინტონაციურ-არტიკულაციურ მონაკვეთად იქცევა“ (იხ. ვრცლად შესავალი წერილი წიგნში: ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II, 1991:9). მთავარ და დამოკიდე-

ბულ კომპონენტთა ამგვარი ეფექტური განლაგების ხარჯზე მნიშვნელოვანია სასვენი ნიშნის დასმის კანონზომიერება. მეგრულ და სვანურ ბეჭდურ ტექსტებში სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით დასმულ სასვენ ნიშანზე აღვნიშნეთ „სინტაქსურ ასიმილაციაზე“ მსჯელობისას. ამჯერადაც ასეთივე ვითარებაა მეგრულ და ქართული ენის დიალექტურ ტექსტებში. განსაკუთრებით წინადადების ბოლოს მოცემული კორელატი ბუნებრივად უერთდება წინამავალი დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელს; ამიტომ, წესით, წინადადების ბოლოს კორელატი არ უნდა გამოიყოს მძიმით.

მაგალითები:

მეგრული [1]*:*

(8) რაგადუუ მაჟირა მულირი **კოჩქ**, **ნამუთი** დუდენდუნი **თიქ** (ხუბუა, 16, 2-3) „ისაუბრა მეორედ მოსულმა კაცმა, რომელიც მეთაურობდა (პირველობდა), იმან“.

(9) უწუუ უჩაში ბოშიშ **სქუაქ, ნამუთი** სუმარო რდუ დიკუირი **თიქ** (ექსპედიციის მასალები) „უთხრა უფროსი ბიჭის ძმამ, რომელიც სტუმრად იყო ჩამოსული, იმან“.

(10) თე შარას გეცუნდუ ტარიელიჯგურა **ბოში**, **ნამუთი** მითინს ვადარაგვედუ **ფერი** (ექსპედიციის მასალები) „ამ გზას მიუყვებოდა ტარიელივით ბიჭი, რომლის წაქცევასაც ვერავინ შეძლებდა, ისეთი“.

„ფერ“ კორელატის განსაკუთრებულ თვისებაზე, ბოლოკიდური პოზიცია დაიჭიროს განსაზღვრებით ჰიპოტაქსურ წინადადებაში, ვრცლად იხ. ჯიქია 2009:131-137.

[1]ქართული ენის დიალექტებში ამგვარი კონსტრუქციები სხვა შინაარსის ჰიპოტაქსურ მოდელებშიც დასტურდება: [კოტოტიანს] დავასახურავებთ, **რაცხა** სუფთა იქნება, **იმით** (ლეჩხუმური, ქართული დიალექტოლოგია 495, 28); ...გათხუეფ, მე **რაცხაით** ვიყავი, **იმას** (ქვ. გურული, ქართული დიალექტოლოგია 422, 35-36).

1.2. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში განსაზღვრებისა და განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების მიმართების საკითხი მეგრული მასალების მიხედვით

წინადადების წევრის ჩანაცვლება დამოკიდებული წინადადებით ინფორმაციის სტრუქტურირების ერთ-ერთი გავრცელებული სტრატეგიაა და დამახასიათებელია ზეპირმეტყველების ენებისთვის. ამგვარი ხერხით ენა ხაზს უსვამს საინფორმაციო ნაკადში დაწინაურებული წევრის მახასიათებელ ნიშნებს. აღნიშნული საშუალება ენამ შეიძლება გამოიყენოს ნებისმიერი (სინტაქსურად მთავარი თუ არამთავარი) წევრის დასახასიათებლად. ინფორმაციის ჩამოყალიბებისა და გადაცემის ზემოაღნიშნული სტრატეგია გაანალიზებულია მეგრული მასალების მიხედვით; კერძოდ, განხილულია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ატრიბუტული განსაზღვრებისა და განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების მიმართების საკითხი.

მეგრულში ატრიბუტული განსაზღვრება შეიძლება გადმოიცეს სხვადასხვა მეტყველების ნაწილით, რომელთა შორის მრავალფეროვნებით გამოირჩევა ზედსართავით გადმოცემული მსაზღვრელები, რადგან ზედსართავი სახელი აერთიანებს ვითარებით (პირველად) და მიმართებით (წარმოქმნილ) ჯგუფებს; დამოკიდებულ წინადადებად გარდაქმნის მიდრეკილებას განსაკუთრებით წარმოქმნილი სახელები იჩენენ, რომელთა შორის მოიაზრება მიმღეობებიც; შესაბამისად, პარალელურ კონსტრუქციებსაც ამ ტიპის ზედსართავების მონაწილეობით წარმოვადგენთ:

მაგალითები:

(1) **ჭითაკაბამი** ძღაბი აშო მურს „**წითელკაბიანი** გოგო აქეთ მოდის“ *(მარტივი წინადადება)*, შდრ.:

(1ა) **ჭითა კაბა** მიკაქუნსუ**ნი** *ფერი* ძღაბი აშო მურს „წითელი კაბა რომ აცვია, *(იმ)ფერი* გოგო აქეთ მოდის“ *(ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია).*

(1ბ) **ჭითა კაბა** მიკაქუნსუ**ნი** *თიგვარი* ძღაბი აშო მურს „წითელი კაბა რომ აცვია, *იმგვარი* გოგო აქეთ მოდის“ *(ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია).*

(1გ) **ჭითა კაბა** მიკაქუნსუ**ნი** *თი* ძღაბი აშო მურს „წითელი კაბა რომ აცვია, *ის* გოგო აქეთ მოდის“ *(ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია).*

(1დ) აშო მურს ძღაბი, **ჭითა კაბა** მიკაქუნსუ**ნი** *ფერი* „აქეთ მოდის გოგო, წითელი კაბა რომ აცვია, *(იმ)ფერი*“ *(ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია).*

ატრიბუტული განსაზღვრების ჩანაცვლება განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებით ეფუძნება კანონზომიერებას, რომელსაც ზემოთ მოხმობილი მაგალითების მიხედვით წარმოვადგენთ; კერძოდ:

1. მარტივ წინადადებაში რთული სიტყვით გადმოცემული განსაზღვრება *(ჭითაკაბამი „წითელკაბიანი“)*[1] იშლება მსაზღვრელ-საზღვრულად *(ჭითა კაბა „წითელი კაბა“)* [2].
2. იგი ზმნასთან ერთად -ნი „რომ“ კავშირიანი დამოკიდებული წინადადების ნაწილი ხდება *(ჭითა კაბა მიკაქუნსუ-ნი... „წითელი კაბა რომ აცვია“...)* [3].
3. მარტივ წინადადებაში არსებითი სახელით გადმოცემული საზღვრული წევრი (ძღაბი „გოგო“) გადაინაცვლებს მთავარ წინადადებაში.
4. მას მსაზღვრელად უჩნდება ახალი ატრიბუტული განსაზღვრება, რომელიც სინტაქსური ფუნქციით კორელატია

[1] იხ. მაგალითი (1).

[2] იხ. მაგალითები : (1ა), (1ბ), (1გ), (1დ).

[3] იხ. მაგალითები : (1ა), (1ბ), (1გ), (1დ).

((თი)ფერი ძღაბი „იმფერი გოგო“) [1].

5. კორელატის ფუნქციით დატვირთული სიტყვა-ფორმების ჩამონათვალი გასაზღვრულია; ესენია: *(თი)ფერი „იმფერი“, თიგვარი „იმგვარი“, თინერი „იმნაირი“* და ჩვენებითი ნაცვალსახელი *თი „ის“* [2].

აგებულების მიხედვით განსხვავებული კონსტრუქციები სემანტიკურად ერთმანეთის მსგავსია, ამიტომაც „ჭარბია“ ჰიპოტაქსურ სტრუქტურაში გაჩენილი გრამატიკული ფუნქციის მონაცემები; თუმცა ცნობილია, რომ სპონტანური მეტყველება თამამად იყენებს გრამატიკულად „ჭარბ“ საშუალებებს, როგორც ინფორმაციულად დატვირთულ და მნიშვნელოვან ელემენტებს; შესაბამისად, **ატრიბუტული განსაზღვრების ჩანაცვლებას განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებით აქვს ფოკუსირებული წევრის მარკირების ფუნქცია. განსაზღვრებით გადმოცემული ნიშან-თვისების ფოკუსირება ხდება დამოკიდებული წინადადებით.**

საინფორმაციო ნაკადში დაწინაურებული წევრის მარკირება სინტაქსურ დონეზე **სიტყვათა რიგითაც** არის შესაძლებელი. მოცემულ ვითარებაში ამ თვალსაზრისით ორ შემთხვევას გამოვყოფთ:

1. ატრიბუტული განსაზღვრებისა *(ჭითაკაბამი „წითელკაბიანი“)* თუ მისგან მომდინარე მსაზღვრელ-საზღვრულის *(ჭითა კაბა „წითელი კაბა“)* **თავკიდურა პოზიცია** (იხ. მაგალითები (1), (1ა), (1ბ), (1გ), (1დ).
2. ჰიპოტაქსური სტრუქტურის ერთ მთლიან ერთეულად აღქმა, რასაც ხელს უწყობს შემადგენელი კომპონენტების სპეციფიკური განლაგება.

მეგრულში როცა გვაქვს მიმდევრობა *-ნი კავშირიანი დამო-*

[1] იხ. მაგალითი (1ა).

[2] იხ. მაგალითები : (1ა), (1ბ), (1გ), (1დ).

კიდებული + მთავარი, ქვეწყობილი წინადადებისთვის სპეციფიკურია კორელატის მოთავსება წინადადებათა საზღვარზე, რადგან კორელატი იწყებს მთავარ წინადადებას (დაწვრ. იხ. ლომია 2005:95). სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნული ეს თავისებური წესი მუშაობს მოცემულ შემთხვევაშიც: *-ნი „რომ“* კავშირ-ენკლიტიკით დასრულებული დამოკიდებული წინადადება კორელატთან მეზობლობის ხარჯზე აყალიბებს მყარ შესიტყვებას; მათი პოზიციურ-ინტონაციური კავშირის საფუძველზე მთლიანად ჰიპოტაქსური წინადადება ერთ ფრაზემად აღიქმება, რაც უგამონაკლისოა *დამოკიდებული + მთავარი* მიმდევრობის დროს (იხ. მაგალითები: (1ა), (1ბ), (1გ), (1დ). ფრაზის ერთიანობის შენარჩუნება შესაძლებელია მაშინაც, როცა დამოკიდებული მოსდევს მთავარს; განსაკუთრებით ეს ეხება *ფერი* კორელატის მოთავსებას ჰიპოტაქსური წინადადების ბოლოს[1] (იხ. მაგალითი (1დ), როცა სასვენი ნიშნის დასმა ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის კომპონენტებს შორის პრაქტიკულად შეუძლებელია[2].

მეგრულ ბეჭდურ ტექსტებშიც კი ერთი კონსტრუქციის ფარგლებში ერთმანეთის გვერდიგვერდ ორი ენობრივი მონაცემის (განსაზღვრებისა და განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების) არსებობა უტყუარად ადასტურებს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი და უპირატესია ზეპირმეტყველებისთვის დამოკიდებული წინადადებებით თხრობა; მაგალითად,

(2) შარას **თოლელაღალირი** ირემი ქოძირუ, **თოლი ვაუღუდუ-ნ ფერი** (ხუბუა 242,2) „გზაზე **თვალამოღებული** ირემი ნახა, **თვალი რომ არ ჰქონდა, ისეთი**“.

[1] *ფერი* კორელატიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შემადგენელ კომპონენტთა განლაგების შესახებ პროფ. მ ჯიქიას სტატიაზე მივუთითეთ წინა პარაგრაფში (ჯიქია 2009:131-137).

[2] ქართულ თარგმანებში, თვალსაჩინოებისთვის, მძიმით გამოყოფილია კორელატი კანონიკური სინტაქსის წესების მიხედვით.

განსაზღვრებით გადმოცემული თვისება განმარტებულია განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებით.
შდრ.:

- ***თოლელალალირი*** *„თვალამოღებული“ (განსაზღვრება) =*
- ***თოლი ვაულუდუ-ნ ფერი*** *„თვალი რომ არ ჰქონდა, ისეთი“ (განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება).*

მეგრულისთვის დამახასიათებელია არა მხოლოდ განსაზღვრების, არამედ სხვა წევრების გაშიფვრაც დამოკიდებული წინადადებით[1] (ამავე მოვლენის ანალიზი არამთავარი წევრების მაგალითზე დაწვრილებით იხ. თ. ქაროსანიძის საბაკალავრო ნაშრომში: ქაროსანიძე 2013).

ლაზურში ამ ტიპის კონსტრუქცია ერთგვარად შემოკლებულია, კერძოდ, მოცემულია კორელატის გარეშე:

კულანიქ-ნაი ბიჭის უწუ-ქი – **გოგომ რომაა** ბიჭს უთხრა (კარტოზია 41, 30).

შ ე ჯ ა მ ე ბ ა

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა ჩამოყალიბების დინამიკა საინტერესო სურათს გვიჩვენებს განსაზღვრებითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის მაგალითზე. „სინტაქსური ასიმილაციის“ სახელით ცნობილი მოვლენა, რომელიც ჰიპოტაქსის განვითარების ადრეულ ეტაპს წარმოაჩენს, საერთოქართველურია, რადგან ერთნაირად დასტურდება ძველ ქართულში, მეგრულში, სვანურსა და ქართული ენის დიალექტებში. საინტერესოა მეგრულის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში დადასტურებული ზე-

[1] *ჩაიში შუმა დროს, ძღაბიში დიდა დო მუმა* ***ჩაის შუნდესგნი თეში****, მინიილგ ბოშიქ ზალაშა (ხუბუა 215, 11-12) „ჩაის სმის დროს, გოგოს დედ-მამა ჩაის რომ სვამდნენ ისე, შევიდა ბიჭი ზალაში“.*

პირმეტყველებისთვის დამახასიათებელი ორი სეგმენტის ეკვივალენტურობა, რომელთაგან ერთი მეორეხარისხოვანი წევრია (განსაზღვრება), ხოლო მეორე – იმავე შინაარსის დამოკიდებული (განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება).

1.3. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის აგების სტრატეგია ქართველურ ენებში: სინქრონიული და დიაქრონიული ასპექტები

ინფორმაციის ჩამოყალიბებისა და გადაცემის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალებაა პირობისა და შედეგის ურთიერთმიმართება. ამგვარი კონტექსტის არსებობა ყველა ენისთვისაა დამახასიათებელი, თუმცა ენები მას განსხვავებულად გამოხატავენ. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ორი – მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტისაგან შედგება; მათგან პირობა დამოკიდებულ წინადადებაშია მოცემული, რომლის პრედიკატი მოქმედებას წარმოგვიდგენს, როგორც აუცილებელ პირობას მეორე მოქმედების შესასრულებად. პირობას ახლავს შედეგი, რომელიც საანალიზო კონსტრუქციაში მთავარ წინადადებაშია მოცემული და გვიჩვენებს, რომ ზმნით აღნიშნული მოქმედება მოხდება, თუ შესაბამისი პირობა იქნება შესრულებული. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია შემადგენელ კომპონენტთა მჭიდრო აზრობრივი კავშირით ხასიათდება, რის შედეგადაც მთლიანი წინადადება ერთ მთლიან ერთეულად გაიგება; ამის მიხედვით განსაზღვრულია კონსტრუქციის ძირითადი სტრუქტურა და წარმოჩენილია სემანტიკური მრავალფეროვნება. ქართველურ ენათა ვრცელი ემპირიული მასალის მიხედვით, დიაქრონიული და სინქრონიული მონაცემების გათვალისწინებით, გაანალიზებულია პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია: გარკვეულია მისი

გენეზისი, დადასტურებულია უდამწერლობო ქართველურ ენებში სინქრონიულ დონეზე ჯერ კიდევ არსებული არქაული მოვლენები, გამოვლენილია მრავალპრედიკატიანი სტრუქტურული ერთეულის ჩამოყალიბება-გამარტივებისა და რთული კავშირის შექმნის გზები; საანალიზო კონსტრუქცია შეფასებულია ევიდენციალობის კატეგორიისა და წართქმით-უკუთქმითი პირობა-შედეგის ურთიერთმიმართების მიხედვითაც.

1.3.1. პირობისა და შედეგის რაობა, ურთიერთმიმართება და ჩამოყალიბების გზები

პირობა და შედეგი აზრობრივად ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ენობრივი მოცემულობაა. აკაკი შანიძე ქართულში პირობით და შედეგობით კილოებსაც კი გამოყოფს, რომლებიც ზმნური ფორმებით გადმოიცემა რთული ქვეწყობილი წინადადების ფარგლებში. „ამათ გადმოსაცემად ორი ზმნაა საჭირო, რომელთაგანაც ერთი აღნიშნავს მოქმედებას, როგორც პირობას, მეორე კი – ამ პირობიდან გამომდინარე შედეგს სხვა მოქმედების სახით“ (შანიძე 2024, 272-273). პირობის შესრულება ან შეუსრულებლობა განსაზღვრავს იმას, თუ როგორი იქნება შედეგი. „ურთიერთობა პირობით დამოკიდებულ წინადადებასა და მის მთავარს შორის ჩვეულებრივ ასეთია: დამოკიდებულ წინადადებაში პირობაა დასახელებული, მთავარში კი – შედეგი“ (კვაჭაძე 1988:390); შესაბამისად, პირობის შემცველი ზმნა დამოკიდებული წინადადების პრედიკატია, შედეგის გამომხატველი ზმნური ფორმა კი მთავარი წინადადებისა, თუმცა პირობა მიემართება არა რომელიმე ერთ წევრს, არამედ მთლიანად მთავარ წინადადებას.

ცნობილია, რომ ქართულში დროის სამწევროვანი სისტემა გვიან ჩამოყალიბდა; ადრეულ ეტაპზე მოვლენათა შორის არსებობდა ასპექტური დაპირისპირება, რომელიც გამოხატული იყო

წყვეტილი (მომენტობრივი) და განგრძობითი (დიურატიული) მოქმედებისა თუ მდგომარეობის სახით. მოქმედების მომენტობრივი სახე წარსულ დროს აღნიშნავს, განგრძობითისა კი – ახლანდელს; ისინი მომხდარ ან არსებულ რეალურ ფაქტებს გადმოსცემენ, თუმცა განგრძობითს შეუძლია გადმოსცეს ირეალური ვითარებაც, კერძოდ ის, რაც მომავალში მოხდება; შესაბამისად, მომავალი დროის გაგებასთან ერთად ჩნდება მოქმედებისადმი მოქმედი პირის სათუო, საეჭვო დამოკიდებულების შინაარსი, რამაც პირობისა და შედეგის ჰიპოტაქსურ სტრუქტურად ჩამოყალიბება განაპირობა (ამ საკითხზე დაწვრილებით მსჯელობა იხ. მელიქიშვილი 2014:46-55).

1.3.2. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შეერთების საშუალებები, სტრუქტურა და გენეზისის საკითხი

პირობითი დამოკიდებული წინადადება ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებში მთავარს უერთდება მრავალფეროვანი კავშირებით, რომელთა შორის ახალ ქართულ ენაში ძირითადია **თუ** და **რომ**[1]. „თუ“ კავშირის მნიშვნელობის „-და“ დასტურდება ძველ ქართულში, ახალ ქართულშიც, განსაკუთრებით ზეპირმეტყველებაში, ასევე მეგრულში; ლაზურში არნ. ჩიქობავას მეგრული -და-ს ფარდად -ნა მიაჩნია: [ლაზური] „-ნა ნაწილაკი მეგრულსაც მოეპოვება -და ნაწილაკის სახით; ეს უკანასკნელი ქართულისთვისაც არ არის უცხო: ნოშქვერს გიმოჩანქდა, სუმ შაურს მერჩა თუ ნახშირს ყიდი, სამ შაურს მოგცემ... „ლაპარაკობს-და, ილაპარაკოს!“ „მიდის-და, წავიდეს!“ – ამგვარს მაგალითებში და, რა

[1]ქართულის მაგალითზე დეტალური მიმოხილვა მოცემულია ლ. სამუშიას ნაშრომში (Samuschia 2018:90-111).

თქმა უნდა, ჩვეულებრივს -და კავშირს არ წარმოადგენს“ (ჩიქობავა 1936:184–185/2008:190). ენკლიტიკურად მიერთვის დამოკიდებული წინადადების ბოლოკიდურ წევრს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა „-და“-ს ფუნქციური დატვირთვის უწინარესობაზე, კერძოდ:

ა. -და კავშირს ნაწილაკოვანი დასაბამი აქვს (ჩიქობავა 1936:205; ძიძიგური 1973:450).

ბ. -და წარმოშობით კავშირია და ნაწილაკად შემდეგ იქცა (შანიძე 1980:605).

გ. არსებობს ერთგვარად შეჯერებული პოზიციის გამომხატველი თვალსაზრისიც, რომლის თანახმად, „-და ნაწილაკი იყო იმთავითვე ამ ფუნქციით“ (ახალაია 1999:183).

ნაწილაკოვან გენეზისზე საუბრის დროს გათვალისწინებულია მეგრულის მონაცემები, სადაც პირობის გამომხატველი -და კავშირი ნაწილაკია (resp. კლიტიკაა). „მეგრული უნდა ასახავდეს უძველეს ვითარებას: *ნოშქვერს გიმოჩანქ-და, სუმ შაურს მერჩა „ნახშირს თუ გაყიდი / გაყიდი-და, სამ შაურს მოგცემ“* (ჩიქობავა 1936:185); ამგვარი კონსტრუქციები ბუნებრივია დღევანდელ სასაუბრო მეტყველებაშიც.

პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის სტრუქტურას განსაზღვრავს ურთიერთმიმართება პირობასა და შედეგს შორის; სუბიექტი ჯერ გარკვეულ დაშვებას აკეთებს, ანუ აყენებს პირობას და შემდგომ დგება შედეგი; ამიტომ ამ ტიპის ქვეწყობილ წინადადებაში ძირითადი თანმიმდევრობაა *დამოკიდებული + მთავარი,* თუმცა შესაძლებელია დამოკიდებული კომპონენტის პოსტპოზიცია მთავართან მიმართებით და ინტერპოზიცია მთავარში. „ძველ სალიტერატურო ენაში პირობითი დამოკიდებული წინადადება წინ უსწრებდა მთავარ წინადადებას; ინვერსია განხორციელებულია ენის განვითარების მომდევნო საფეხურებზე და ამის საფუძველია გრამატიკული დაქ-

ვემდებარების განმტკიცებული სისტემა“ (ძიძიგური 1973:453). ქართულში *თუ* კავშირის ადგილიც განსაზღვრულია, იგი დამოკიდებული წინადადების თავში დგას, მაგრამ ასევე შესაძლებელია შუაში ან ბოლოში მოექცეს (აღნიშნული კავშირი ადგილს იცვლის უფრო მეტად პოეტური მეტყველების დროს); პირობის კავშირ-ნაწილაკი მეგრულსა და სვანურში ფიქსირებულია, იგი ყოველთვის დამოკიდებული წინადადების ბოლო წევრს დაერთვის.

მაგალითები:

(1) ქართული: **თუ** კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს წუთისოფელი (დ. გურამიშვილი).

(2) *მეგრული: სქანი ძაგარქ **ქემმალინუ-და**, ხათე ხოლო დოსქიდუ „შენი ჯაგარი თუ მივუტანე, მაშინვე მორჩება“ (დან., ცან. 96,38).*

(3) *სვანური: ეჩჲარ (მაღლავარ)ესერ **ლახ ჩუნდაგრიხ-ი**, ეჩქა ესერ ჯად ჩუ იდგარი „ისინი (ყვავები) თუ მოკვდებიან, მაშინ მეც მოვკვდებიო“ (სვ. ენ. ქრ., 160,23)*

პირობით დამოკიდებულ წინადადებაში დაქვემდებარებას განაპირობებს კითხვითი სემანტიკის კავშირი (ქართულში *თუ*, მეგრულში *-და*, *სვანურში -ი*), რაც იმაზე მიუთითებს, რომ „პირობითი წინადადება კითხვით წინადადებას წარმოადგენდა. შესაძლებელია, ეს კითხვითი სიტყვა წინადადებაში არც ყოფილიყო, მაგრამ ინტონაციის მომენტი გარკვეულ როლს ასრულებდა (ძიძიგური 1989:446). მკვლევარი უკავშირო შეერთების ნიმუშებს იმოწმებს „ვეფხისტყაოსნიდან“[1] და ასკვნის, რომ პირობითი დამოკიდებული კითხვის გამომხატველი წინადადებაა; იგი ასინდეტურად უკავშირდება მთავარს და ინტონაციით გამიჯ-

[1] ა. „აქათ სამ წელ **არ მოვიდე**, მაშინ გმართებს გლოვა, ფლასი“ (რუსთაველი 1974:169,3)

ბ. „**მოვკვდე**, თავსა ნუ მოიკლავ“ (რუსთაველი 1974:787,3).

ნულია მისგან (ძიძიგური 1989:447). აღსანიშნავია, რომ უკავშირო შეერთების დროს დამოკიდებულში მოცემული პირობა ინტონაციასთან ერთად გამოხატულია კავშირებითი კილოს ზმნითაც; შდრ.: *არ მოვიდე, მოვკვდე* (იხ. სქოლიოში მითითებული „ვეფხისტყაოსნის“ მაგალითები).

1.3.3. კავშირის პრედიკატთან შეხამების საკითხი პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ზმნურ ფორმათა კილოური დიფერენციაცია განსაზღვრავს კავშირების პრედიკატთან შეხამების კანონზომიერებას; კერძოდ, პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში „რომ“ კავშირი კავშირებითი კილოს ზმნას ეხამება, ხოლო „თუ“ კავშირი თხრობითისას (ძიძიგური 1973:272)[1]; იშვიათად შესაძლებელია „თუ“ კავშირთან ზმნა მოცემული იყოს კავშირებითი კილოს ფორმით (იქვე:272). ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ადრეულ ეტაპზე „თუ“ კავშირი უფრო ხშირად დასტურდებოდა პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში, ვიდრე „რომ“ კავშირი. ამის მიზეზი ის იყო, რომ „თუ“ კავშირი „რომ“ კავშირის მნიშვნელობითაც გამოიყენებოდა (კიზირია 1956:154); აღნიშნული კავშირების ამგვარი მონაცვლეობა შენიშნული აქვს ა. შანიძესაც გიორგი მთაწმინდლის ენაში[2] (შანიძე 1946:154).

[1] მოგვიანებით ეს მოსაზრება დაადასტურა ჯ. ჰიუიტის კვლევამაც (Hewitt 1987:73).

[2] იგულისხმება გიორგი მთაწმინდლის ნაწარმოები „იოვანესა და ეფთუიმეს ცხოვრება“. გიორგი მთაწმინდელი, იგივე გიორგი ათონელი, იყო XI საუკუნის ქართველი სასულიერო და საზოგადო მოღვაწე, მწერალი, მთარგმნელი; ქართული ეროვნული კულტურის მოამაგე, საბერძნეთში ათონის ივერთა მონასტრის წინამძღვარი; დაკრძალულია იქვე: https://ka.wikipedia.org/wiki/

სვანურშიც ზოგჯერ ჰე „თუ“ კავშირი პირობით დამოკიდებულ წინადადებაში ქართული „რომ“-ის ფარდია (აბესაძე 1962).

საინტერესოა, „რომ“ და „თუ“ კავშირიან პირობით დამოკიდებულ წინადადებებს შორის რა განსხვავებაა შინაარსობრივი თვალსაზრისით? როგორც ჰ. ფოგტი აღნიშნავს, „რომ“ კავშირიან პრედიკატს შემოაქვს ჰიპოთეტიკური პროპოზიცია, ხოლო „თუ“ კავშირი თხრობითი კილოს ზმნასთან ერთად გადმოსცემს აუცილებელ პირობებს მთავარ წინადადებაში მოცემული შედეგის მისაღწევად; მეცნიერს შენიშნული აქვს ერთერთი საყურადღებო დეტალიც: როცა „თუ“ კავშირს კავშირებითი კილოს ზმნა ახლავს, დამოკიდებული წინადადების მნიშვნელობა უახლოვდება „რომ“ კავშირიანი დამოკიდებულისას (Vogt 1971:209-210).

მეგრულშიც ზმნურ ფორმებთან ქართულის მსგავსად ნაწილდება -და „თუ“ და -ნი „რომ“ კავშირები; მათ შორის შინაარსობრივი სხვაობაც ქართულისებურია (მეგრულის მონაცემებზე მსჯელობა ვრცლად იხ. ლომია 2005).

1.3.4. ფორმალური და სემანტიკური მსგავსება-განსხვავებანი ქართულ-ინგლისურ შესატყვისობათა კონტექსტში[1]

პირობით დამოკიდებულ წინადადებებს შორის ფორმალური და ნიუანსური სხვაობა კარგად ჩანს ქართული ენის მასალების ურთიერთშედარებისა და სათანადო ინგლისური შესატყვისების შერჩევის დროს.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის აგების მექანიზმს განსაზღვრავს

[1]1.3.4 პარაგრაფი დამუშავდა FR-21-352 გრანტის (შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი) ფარგლებში: მოხსენება წაკითხულია კაპადოკიის საერთაშორისო კონფერენციაზე (CAPELT-I), ნევშეჰირი, თურქეთი, 1-2.09.2023.

ზმნის კილოს შეხამება მაქვემდებარებელ კავშირთან; განხილულია სამი ტიპის ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართულში და მათი შინაარსობრივი შესატყვისები ინგლისურში, გამოკვეთილია მსგავსება-განსხვავებანი.

Geo	1.**თუ** (if). SBOR კარგი ამინდი **იქნება**. FUT.INDC, გარეთ **ვითამაშებთ**. FUT.INDC **tu**(if). SBOR kargi amindi **ikneba**. FUT.INDC,garet **vitamašebt**. FUT.INDC
Eng	(1ა). **If.**SBOR the weather **is**.PRS. INDC fine, we **will play.** FUT.INDCoutside.
Geo	2.კარგი ამინდი **რომ** (that).SBOR**იყოს.** CONJ, გარეთ **ვითამაშებდით**. CONJ kargi amindi **rom**(that).SBOR**iq'os.** CONJ, garet **vitamashebdit.** CONJ
Eng	(2ა).**If.** SBORthe weather **were.** CONJ fine, we **would play.**CONJ outside.
Geo	3. კარგი ამინდი **რომ** (that).SUB **ყოფილიყო.** CONJ , გარეთ **ვითამაშებდით.** CONJ kargi amindi **rom**(that).SBOR**q'opiliq'o.** CONJ garet vitamashebdit**.**
Eng	(3ა).**If.**SBOR the weather **had been.** CONJ fine, we **wouldhaveplayed.** CONJ outside.

(გოლიცინსკი & გოლიცინსკაია 2006:294-308)

ქართულის სამივე ტიპის კონსტრუქციას ინგლისურში მხოლოდ „თუ“ კავშირიანი პირობითი დამოკიდებული წინადადება შეესაბამება; ზმნის კილო ინგლისურშიც სამივე ტიპის წინადადებაში ქართულის მსგავსად არის წარმოდგენილი; აღსანიშნავია ქართულსა და ინგლისურში ზმნის დროებს შორის სხვაობა (1) და (1ა) მაგალითებში; კერძოდ, ქართულში მომავალი დროა, ინგლისურში – ახლანდელი. ქართულ-ინგლისური ემპირიული მასალების შედარებით თეორიულ ანალიზს აქვს პრაქტიკული ღირებულება მთარგმნელ-ლინგვისტებისათვის.

1.3.5. პირობა-შედეგის გამოხატვა სვანურ ენაში არქაული ენობრივი მონაცემებით

სვანური ენა არასალიტერატურო ქართველურ ენათა შორის გამოირჩევა არქაულობით; სვანურში ხშირად შემორჩენილია ისეთი ენობრივი მონაცემები, რომლებიც სალიტერატურო ქართულში სინქრონიულ დონეზე აღარ დასტურდება; ერთ-ერთი ასეთი მოვლენაა სწორედ -ოლჶ, -ოჶ,-უ „-მცა“ ნაწილაკიანი ფორმების არსებობა; ამიტომ საინტერესოა მათი ფუნქციური დანიშნულებისა და ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციასთან მიმართების გარკვევა. აღნიშნული ნაწილაკების მქონე ფორმები ქმნიან უკავშირო ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას; მაგალითად,

(1) მიჩა დრეჶჟი *ქ'**ოლჶ**-ოხკერნანხ* მიჩა გეზლირს პეტრე თბილისთე, ამეჩუშ ექიმჳარ ჟ'ჳჰდურიჶხ (ექსპედიციის მასალები) „თავის დროზე *[რომ] ჩამოეყვანათ* (ზედმიწევნით: ჩამო-მცა-ეყვანათ) თავის შვილებს პეტრე თბილისში, აქაური ექიმები გამოაჯანმრთელებდნენ“.

სვანურ ენაში ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ნაწილებს შორის უკავშირო შეერთება განსაკუთრებით ბალსქვემოური დიალექტისთვისაა დამახასიათებელი; აღსანიშნავია, რომ ბალ-

სქვემოური სვანური ენის დიალექტთა შორის ყველაზე ნაკლებად განიცდის სალიტერატურო ენის გავლენას და არქაულ მოვლენებს სხვა დიალექტებზე მეტად ინარჩუნებს.

ძველ ქართულში -მცა ნაწილაკიანი თხრობითი კილოს ზმნები კავშირებითის ფუნქციისა იყო და წინადადებაში პირობითი კილოს სემანტიკას გამოხატავდა; მას შემდეგ, რაც ენაში კავშირებითი კილო გრამატიკულად ჩამოყალიბდა, ქართულ სალიტერატურო ენაში -მცა ნაწილაკიანმა ფორმებმა თანდათან დაკარგეს აღნიშნული ფუნქცია.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში -მცა ნაწილაკი ძირითადად ფრაზეოლოგიაში, გაქვავებულ ფორმებში გვხვდება; ასევე შემორჩენილია ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულებში (თუმცა, ისემც, ნეტამც...). ქართულში „-მცა“ ნაწილაკიანი თხრობითი კილოს ზმნები ჩაანაცვლა კავშირებითი კილოს ფორმებმა. კავშირებითი კილოს ფორმები სვანურსაც მოეპოვება, მაგრამ ისინი ქართულთან შედარებით ნაკლებპროდუქტიულია; -ოღუ̂, -ოუ̂, -უ „-მცა“ ნაწილაკიანმა ფორმებმა კი სრულად შეინარჩუნეს აქტუალობა თხრობითი კილოს გამომხატველ მწკრივებთან.

-ოღუ̂, -ოუ̂, -უ „*-მცა*“ ნაწილაკის ადგილი საერთოდ წინადადებაში თავისუფალია, იგი ნებისმიერ წევრთან შეიძლება შეგვხვდეს, თუმცა ზმნასთან მის ადგილს მნიშვნელობა აქვს ინფორმაციის სტრუქტურირების თვალსაზრისით:

ა. თუ აღნიშნული ნაწილაკი ზმნას აუსლაუტში დაერთვის, მაშინ ნატვრით კილოს გამოხატავს: *ჩუ̂ანჯა̆დ**უ*** / *ჩუ̂ანჯად**ოღ**!... „ჩამოვიდამცა“ = „ნეტავ ჩამოვიდეს!“*.

ბ. თუ აღნიშნული ნაწილაკი ჩართულია ტმესის წესით ე. წ. წინდებულ-თანდებულის შემდეგ დამოკიდებული წინადადების ზმნურ (II თურმეობითის) ფორმაში, მაშინ პირობას გამოხატავს; მთავარ და დამოკიდებულ კომპონენტებს შო-

რის შეერთება უკავშიროა, ქართულ თარგმანში შეიძლება აღდგეს „რომ“ კავშირი: *ჲ’**ოღუ**-ოხყიდან „[რომ] ეყიდა“...*

(ბ) ტიპი მიუთითებს იმაზე, რომ სვანურ ენაში არქაული ენობრივი მოვლენა ჯერ კიდევ ცოცხალია; პირობით-შედეგობითი რთული ქვეწყობილი წინადადების ნაწილებს შორის უკავშირო შეერთება ძველი და საშუალი ქართულისებურ ვითარებას ასახავს. ამავე პერიოდის არქაული მოვლენაა სვანურ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში უკავშირო შეერთება ოდენ ინტონაციითაც, რაც საანალიზო ნაწილაკიან ფორმებთან სრულებით არ არის სავალდებულო.

-ოღუ, -ოუ, -უ „-მცა“ ნაწილაკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სინტაქსური ფუნქციაა არქაული ტიპის, უკავშირო ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შექმნა; ეს კი მნიშვნელოვანია დიაქრონიის თვალსაზრისით, რადგან ცოცხლად აჩვენებს ქართველურ ენებში ჰიპოტაქსის ჩასახვისა და განვითარების ადრეულ ეტაპს, რომელიც სალიტერატურო ენაში დღეს დაჩრდილულია.

სვანურში ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის შედარებით არქაული ტიპის შენარჩუნებას ხელი შეუწყო რამდენიმე გარემოებამ:

1. ქართულისგან განსხვავებული ინფერენციული მწკრივების არსებობამ, რომლებიც პირობითობის (/საეჭვოობის, დაუდასტურებლობის) გაგებას თავად შეიცავენ და აღარ საჭიროებენ სათანადო კავშირს (რომ, თუ, თუკი...).
2. -ოღუ, -ოუ, -უ „-მცა“ ნაწილაკიან კონსტრუქციათა აქტუალობამ თანამედროვე სვანურ მეტყველებაში.

ყველა დიალექტის მონაცემთა გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ბოლომდე ჩამოყალიბების პროცესი სვანურში ჯერაც არ დასრულებულა, ხოლო ეს პროცესი უძველეს საფეხურზეც რომ არ გაყინულა, ამის დასტურია საანალიზო კონსტრუქციის ძველი და ახალი ტიპების თანაარსებობა ენაში.

1.3.6. პირობითობის გამომხატველი რთული კავშირი სამკომპონენტიან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია პოლიპრედიკატული ერთეულია, რაც დასაშვებს ხდის პრედიკატის გამეორებას და კონსტრუქციის შემადგენელი კომპონენტების გაზრდას; აღნიშნული თავისებურება დამახასიათებელია პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციისთვის, რაც ლ. კვაჭაძეს ადრეულ ეტაპზევე ჰქონდა შენიშნული: „ზოგჯერ შედეგობითი დამოკიდებული წინადადება[1] გამოხატავს შედეგს არა ერთ წინადადებაში გამოხატული მოქმედებისას, არამედ რამდენიმე წინადადებისას“ (კვაჭაძე 1950:71); თუმცა „დროთა ვითარებაში ერთი და იმავე ლექსიკური მასალის პრედიკატთა ტავტოლოგიური გამეორება საფუძველს იძლეოდა ერთ-ერთის გაუჩინარებისთვის“ (ძიძიგური 1973:452); ჰიპოტაქსური კონსტრუქციების კვეცას სხვადასხვა მიზეზი განაპირობებს, ერთ-ერთია განმეორებული პრედიკატების რიცხვის შემცირება; ამ დროს წარმოიქმნება პირობითობის გამომხატველი რთული კავშირი, რომლის მიღება გარკვეულ კანონზომიერებას ემყარება; ზემოთქმულის ნათელსაყოფად, ერთ მაგალითს გაშიფრულად (ამოსავალი ვითარების გათვალისწინებით) წარმოვადგენთ:

(1) (ა). **თუ წამოხვალ**, კარგი იქნება,

(ბ). **თუ არ წამოხვალ (→ თუ არა და),** საჩუქარს დაკარგავო.

როგორც დამოწმებული მაგალითიდან ჩანს, ერთმანეთთან აზრობრივად მჭიდროდ დაკავშირებულ ორ დამოკიდებულ წინადადებას ერთნაირი პრედიკატი აქვს; განსხვავება მათ შორის ის არის, რომ ერთი დადებითი ფორმით არის მოცემული, მეორე კი – უარყოფითით; შდრ.: (*ა). თუ წამოხვალ – (ბ). თუ არ წამოხვალ.*

[1] იგულისხმება პირობით-შედეგობითი წინადადება.

კონსტრუქციის მეორე – (ბ) ნაწილში გაუჩინარებული პრედიკატის საკომპენსაციოდ უარყოფითი ნაწილაკი აღდგება სრული სახით (არ წამოხვალ → არა), რომელსაც ემატება -და კავშირ-ენკლიტიკა (ადრეულ ეტაპზე პირობითობის გამომხატველი ნაწილაკი); საბოლოოდ, აზრობრივად ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული *თუ არა და-ს* ბოლოკიდური წევრი გრძლივად, აღმავალი ინტონაციით წარმოითქმის, გამოხატავს ჩაკითხვას და ქმნის დაუმთავრებელი ინფორმაციის შთაბეჭდილებას. ჩაკითხვაზე პასუხი მოცემულია მომდევნო წინადადებაში, რომელიც შედეგის გამომხატველია.

გამარტივებულ (პრედიკატდაკარგულ) კონსტრუქციას სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებენ: *სამკომპონენტიანი* ან *შეკვეცილკომპონენტიანი;* ცხადია, ეს სახელდებები ფორმალურ-შინაარსობრივი თვალსაზრისით ერთმანეთს ავსებენ და აზუსტებენ. გამეორებული პრედიკატის მქონე ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია (სრული თუ შეკვეცილი სახით) დამახასიათებელია ზეპირმეტყველებისთვის; კერძოდ, ქართული ზეპირმეტყველებისთვის, ქართული ენის დიალექტებისთვის, არასალიტერატურო ქართველური ენებისთვის; აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის წინადადება ზეპირმეტყველებაშიც სამკომპონენტიანი – შეკვეცილი სახით დაწინაურდა. კვეცის საფუძველი ენაში მოქმედი ეკონომიის პრინციპია, რაც სასაუბრო ენისთვის არის დამახასიათებელი (ქართული ენის მასალის მიხედვით აღნიშნული საკითხის შესახებ დაწვრ. იხ. კვანტალიანი 1990:7-12).

მეგრულში სამკომპონენტიანი ჰიპოტაქსის წინა ნაწილი -და „თუ“ კავშირ-ენკლიტიკის შემცველი დამოკიდებული წინადადებაა; მას მოსდევს *ვარდა „არა და“* რთული კავშირით გადმოცემული რთული ქვეწყობილი წინადადება; ასეთივე ვითარებაა სვანურშიც (აბესაძე 1962:120).

მაგალითები:

(1) სამ წლამდე **თუ მოვიდეო**, **მოვიდე**, **თუ არა და,** სამ წელს იქით გათხოვდიო (ქართული დიალექტოლოგია, ქართლური, 292).

(2) **მეგრული: გეიანწყგ-და,** ჩილო მიდააცუნუნია, **ვარია-და**, დუდი ოკო მეკვათასიე „თუ შეძლო ამოხსნა, ცოლად გაჰყვება, თუ არა და, თავი უნდა მოჰკვეთოსო“ (დან., ცან. 52, 4-5).

(3) **სვანური:** გადანს ესერ მგშლადაღუ̂ **ჰე ქალახტიხე** – ხოჩა, **მადე-ი** ქ’ესერ ხოშჩივლე „ვალსო კვირამდე თუ დამიბრუნებ – [ხომ] კარგი, თუ არა და, გიჩივლებო“ (ექსპედიციის მასალები).

შენიშვნა 1: *მეგრული ვარ-და „არა-და“, სვანური მადე-ი „არა-და“ ქართულ თარგმანში „თუ არა და“-ს სახით ქართულის გავლენით გადმოდის.*

შენიშვნა 2: *ნ. აბესაძის ნაშრომში მოცემული ჰე მოდეჲ „თუ არა და“* კავშირი არ არის ბუნებრივი სვანურისთვის.

რთული კავშირი ქართულ სალიტერატურო ენაში საბოლოოდ დამკვიდრდა „თორემ“ კავშირის სახით, რომელიც *თუ არა-ს* საფუძველზეა აღმოცენებული და თავისთავად ორი წინადადების შენაზავს უნდა წარმოადგენდეს (ძიძიგური 1973:451); მეგრულში *ვარა* კავშირიც, რომელიც *ვარდა-სგან* მომდინარეობს *(ვარდა → ვარა),* სამკომპონენტიან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში გვხვდება; მეგრული *ვარა* ქართული *თორემ* კავშირის ფარდია; მაგალითად,

(1) ოშურეთიშა ქაღარდი მიდეელი, **ვარა** ოსურს მიდაიღანქია, – თქუა ხენწიფექ (ხუბუა, 110, 3) „სულეთში წერილი წაიღე, თორემ ცოლს წაგართმევო, – თქვაო ხელმწიფემ“.

ლაზურშიც „ვანა“ კავშირი ქართულში გადმოიცემა „თორემ“ კავშირით (ქირია და სხვები 2015:739).

(2) ოხორიშა ქომოხთი, **ვანა** ჩქვა ვარ გოჩქუმერ „სახლში მოდი, თორემ სხვა დროს არ გაგიშვებ“ (ქირია და სხვები, 2015:739).

ამრიგად, ქართველურ ენათა ზეპირმეტყველებაში სამკომპონენტიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ინფორმაციის სტრუქტურირების თვალსაზრისით.

1.3.7. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის სემანტიკის გააზრებისათვის

პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ბევრი თავისებურებით ხასიათდება, მათ შორისაა შემადგენელ კომპონენტთა სემანტიკური ურთიერთმიმართების საკითხი, რაც მთლიანად კონსტრუქციის სემანტიკას განსაზღვრავს. ეს საკითხი ქართული ენის მასალაზე განხილულია რამდენიმე მიმართულებით; კერძოდ, პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია შეფასებულია:

1. რეალური და ირეალური მოქმედების გამომხატველი პირობითი წინადადებების მიხედვით (Hewitt 1987).
2. ევიდენციალობის თვალსაზრისით (მარგიანი და სხვები 2019).
3. პირობა-შედეგის წართქმითობა-უკუთქმითობის მიხედვით (შანიძე 1980; Lomia & Tchumburidze 2018:13-19; ქურდაძე და სხვები 2022).

- პირობის შემცველ დამოკიდებულ წინადადებათა სემანტიკა დიფერენცირებულია იმის გათვალისწინებით, რეალურ მოქმედებას გამოხატავენ ისინი თუ ირეალურს. ამგვარ შინაარსობრივ დაყოფაში მონაწილეობენ „რომ“ და „თუ“ კავშირები: „თუ“ რეალურ პირობით წინადადებას ქმნის, „რომ“ კი – ირეალურს (Hewitt 1987:73).

- პირობით-შედეგობითი რთული ქვეწყობილი წინადადების დახასიათება ევიდენციალურად გამართლებულია იმ თვალსაზრისით, რომ ყველა პირობა ეპისტემიკური მოდალობისაა, შედეგი კი – სხვადასხვაგვარი სემანტიკისა; სემანტიკური მრავალფეროვნება განისაზღვრება იმის მიხედვით, რას ემყარება პირობა-შედეგის ლოგიკური კავშირი: მთქმელის ფონურ ცოდნა-გამოცდილებას თუ პერცეფციულ ფაქტებს (მარგიანი და სხვები 2019).

1.3.7.1. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ევიდენციალობის თვალსაზრისით ქართველურ ენებში[1]

ევიდენციალობის კატეგორიის სინტაქსურ დონეზე შესწავლის მიზნით ქართველურ ენებში მნიშვნელოვანია პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ანალიზი. ქართველურ ენებში ევიდენციალობის შინაარსი სხვადასხვა ენობრივ დონეზე სხვადასხვაგვარადაა გამოხატული; მაგალითად, ქართულში: მომავლის, ხოლმეობითის, პერფექტის ზმნური ფორმებით, ლექსიკური საშუალებებით, სხვათა სიტყვისა და ევიდენციალური ნაწილაკებითა და სხვ. (ტოფაძე 2011). პირობით-შედეგობითი რთული ქვეწყობილი წინადადების განხილვა ევიდენციალობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია იმიტომაც, რომ საჭიროა გაირკვეს, ამ ტიპის კონსტრუქციის კომპონენტთა შორის არსებული ურთიერთშეპირობებული ლოგიკური

[1] წაკითხულია ქ. ლუბლინში (პოლონეთში) საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე: „Linguistics Beyond and Within 2018“, 18-19 ოქტომბერი, 2018. სტატიის სახით დაბეჭდილია მრავალენობრივი განათლების საერთაშორისო ჟურნალში, № 13, 2019, გვ. 66-72. http://www.multilingualeducation.org/storage/uploads/articles/last-version-full..pdf შეტანილია წიგნში „ევიდენციალობის კატეგორია ქართველურ ენებში“ (მარგიანი და სხვები 2019).

კავშირი აღიქმება თუ არა ინფერენციული ტიპის ევიდენციალურ ფორმად; შესაძლებელია გამოვყოთ ორი ჯგუფი. ამისათვის საჭიროა ცალ-ცალკე დავაკვირდეთ მთავარ და დამოკიდებულ წინადადებებს. აღსანიშნავია, რომ ყველა პირობით-შედეგობითი რთული ქვეწყობილი წინადადების დამოკიდებული წინადადება (resp. პირობა) ეპისტემიკური მოდალობისაა, მთავარი წინადადებები (resp. შედეგი) კი – სხვადასხვაგვარი; სწორედ მთავარ წინადადებათა სხვადასხვაგვაროვნება ორი ჯგუფის გამოყოფის საფუძველი; კერძოდ, თუ ინფერენციული ევიდენციალობის ფაქტორს გავითვალისწინებთ, მივიღებთ ორ ჯგუფს: (I) პირველი იქნება დამყარებული *მთქმელის ფონურ ცოდნაზე/გამოცდილებაზე*, ხოლო მეორე – *რეალურ ფაქტებზე*. პირველ ჯგუფში აღმოჩნდება ის პირობით-შედეგობითი რთული ქვეწყობილი წინადადებანი, რომელთა მთავარ წინადადებებში პირობით-შედეგობით კილოთა ლოგიკური კავშირის საფუძველზე გამოტანილია დასკვნა ან ვარაუდი, რომელიც ემყარება მთქმელის ფონურ ცოდნას/გამოცდილებას (და არა პერცეფციულ ფაქტებს), ამ ჯგუფში აღმოჩნდება ევიდენციალური შინაარსისა და ეპისტემიკური მოდალობის მქონე მთავარი წინადადებები და, შესაბამისად, მთლიანი რთული ქვეწყობილი წინადადებაც ან ევიდენციალურია ან ეპისტემიკური მოდალობისა; მეორე ჯგუფი (II), რომლის მთავარი წინადადებაც რეალურ ფაქტებზეა დამყარებული, მოიცავს ყველა დანარჩენ შემთხვევას: *ბრძანების, მოწოდების/შეთავაზების, განცხადების / დაპირების, შეძახილის / მუქარის, ან რაიმე ფაქტის* გამომხატველს (ამგვარი ჯგუფები დამატებით სხვაც შეიძლება გამოიყოს), რადგან პირობით-შედეგობით კილოთა ლოგიკური კავშირი ემყარება არა ფონურ ცოდნას, არამედ რეალურ ფაქტებს.

მაშასადამე, კონსტრუქციის მთლიან სემანტიკას განსაზღვრავს შედეგობითი წინადადება. ისმის კითხვა, ასე მჭიდროდ

შეხამებული კომპონენტების (როგორიცაა პირობა და შედეგი) ერთიანობა რატომ და როგორ იძლევა სემანტიკურ მრავალფეროვნებას? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია ამ კომპონენტების ცალ-ცალკე დახასიათება და მათ შორის ურთიერთმიმართებათა კანონზომიერების დადგენა:

I ჯგუფი:

(ა). დამოკიდებული წინადადება (resp. პირობა) ეპისტემიკურია: მთავარი წინადადება (resp. შედეგი) ევიდენციალურია.

მაგალითად,

(1) კოლოც კი წააქცევს ცხენს, თუ დიდი მგელი უშველის (ანდ.). (კვაჭაძე 1988:390).

ამგვარი მიმართება განპირობებულია შემდეგი გარემოებით: როდესაც ერთი კონკრეტული პირობა ცალსახად საკმარისია აბსოლუტური შედეგისთვის, ამ დროს დამოკიდებული წინადადება ერთგვარ ჩარჩოში აქცევს მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენლით გადმოცემულ მოქმედებას და ზღუდავს; მხოლოდ იმ მიმართულებით აძლევს მოქმედების საშუალებას, რაც ამ პირობაშია მოცემული; შესაბამისად, აღარ რჩება ადგილი ვარაუდისა და დაეჭვებისთვის და მთავარი წინადადება არაეპისტემიკურია; ასევე, მთლიანად კონსტრუქციის სემანტიკაც არაა ეპისტემიკური, არამედ ევიდენციალურია.

I ჯგუფი:

(ბ) დამოკიდებული წინადადება (resp. პირობა) ეპისტემიკურია: მთავარი წინადადებაც (resp. შედეგიც) ეპისტემიკურია.

ამგვარი მიმართება განპირობებულია შემდეგი გარემოებით: როდესაც ერთი კონკრეტული პირობა არ არის საკმარისი აბსოლუტური შედეგის დასადგომად და საჭიროა დამატებითი პირობა-გარემოებები, დამოკიდებული წინადადება უშვებს, რომ მთავარი

იყოს ეპისტემიკური მოდალობის; შესაბამისად, მთავარში ჩნდება ან ორგანული ევიდენციალურ-ეპისტემიკური ზმნური ფორმები, ან ნაწილაკები, რის გამოც მთავარი წინადადებაც ეპისტემიკური ხდება; შესაბამისად, მთლიანად კონსტრუქცია ეპისტემიკურია.

II ჯგუფი:

(გ). დამოკიდებული წინადადება (resp. პირობა) ეპისტემიკურია: მთავარი წინადადება (resp. შედეგი) არც ევიდენციალურია, არც ეპისტემიკური.

დავასახელებთ მხოლოდ რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფის მაგალითებს:

ბრძანება:

(2) მოსპე, თორემ მოგსპობს! (ბარ., 3, 58). (კვაჭაძე 1988:394).

დაპირება:

(3) თუ ძალიან მოგწონს, გაჩუქებ! (ჯავახიშვილი, 2,577) (კვაჭაძე 1998).

ამგვარი მიმართება განპირობებულია შემდეგი გარემოებით: როცა პირობით-შედეგობით კილოთა ლოგიკური კავშირის საფუძველზე გამოტანილია დასკვნა, რომელიც ემყარება რეალურ ფაქტებს, შედეგობითი წინადადება არც ევიდენციალურია, არც ეპისტემიკური, არამედ სხვა სემანტიკისაა და შეუძლია გადმოსცეს ბრძანება, მოწოდება/შეთავაზება, განცხადება/დაპირება, შეძახილი/მუქარა ან რაიმე ფაქტი. დამოკიდებული წინადადების ეპისტემიკურობა მხოლოდ იმას ემსახურება, რომ წინადადება იყოს პირობით-შედეგობითი.

ქართველურ ენათა ტიპოლოგიის წარმოსაჩენად საინტერესოა სხვა ქართველური ენების მონაცემებიც. მეგრული, ლაზური, სვანური ენების ემპირიული მასალა დამუშავებულია როგორც ბეჭდური წყაროებიდან, ასევე ცოცხალი მეტყველებიდან. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველური ენები ტიპოლოგიურ მსგავსებას აჩვენებენ პირობით-შედეგობითი კონსტრუქციის

სემანტიკური ჯგუფების გამოყოფის თვალსაზრისით. ეს მსგავსება განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ევიდენციალობისა და ეპისტემიკური მოდალობის ჯგუფების მიხედვით, რადგან ქართულში გამოყოფილი სხვა სემანტიკური ჯგუფები ნაკლებად პროდუქტიულია უმწერლობო ენებში.

შდრ.: **I ჯგუფი, ფორმულირება (ა):**

მეგრული: *(4) ჩხანას იშულებუდუკონი, თექიანობას განათენდუ.*

ლაზური: *(5) მჟუა ნა ეშახტატუ, ოთანეპტუ.*

სვანური: *(6) მიჟ ჟ'ა̈ნჯდენიუ̈, დეცეგიმს ქანარჰა.*
„მზე რომ ამოსულიყო, იქაურობას / „ცას და დედამიწას“ გაანათებდა“.

შდრ.: **I ჯგუფი, ფორმულირება (ბ):**

მეგრული: *(7) თიმუ დღას, ონჯუა ბორჯის ქიმეურთუმუდუკონი, ეგება ქიმეჩუკო პიროობა.*

ლაზური: (8) *ემ დღას ლიმჯის მოხტეეტუკონ, ბექიმ ნენა მეჩატუ.*
„იმ დღესვე, საღამო ხანს რომ მისულიყო, იქნებ მიეცა პირობა“.

სვანური: *(9) ხოჩილდ ლა̈ჯჟგრასგუ̈, დემის ა̈დდაგრიუ̈.*
„უკეთ [რომ] ემკურნალა (/[თუ] იმკურნალებდა), [იქნებ] არ მომკვდარიყო (/[იქნებ] არ მოკვდებოდა“).

ქართველურ ენებში ერთგვარი ვითარებაა მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების ურთიერთმიმართებათა კანონზომიერების მიხედვითაც. ქართველურ ენათა ტიპოლოგიის საერთო სურათს ვერ ცვლის, თუმცა აღსანიშნავია რამდენიმე ფაქტი:

1. მეგრულში დასტურდება ორგანული წარმოების მოდალიზებული (ეპისტემიკური) ზმნური ფორმები (აშენენდას იცი „აშენებდეს იქნება“ = „ალბათ აშენებს“ ტიპის), თუმცა ისინი პირობით-შედეგობითი კონსტრუქციის შექმნაში არ მონაწილეობენ.
2. მოდალიზებული (ეპისტემიკური) ზმნური ფორმები სვანურშიც დასტურდება და, მეგრულისაგან განსხვავებით, პირობით-შედეგობითი კონსტრუქციები ამგვარი ზმნური ფორმებით გადმოიცემა; უფრო მეტიც, იმდენად ძლიერია ამგვარ ზმნურ ფორმათა გამომსახველობითი ძალა, რომ პირობით-შედეგობითი კომპონენტების შეერთება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში უკავშიროა; იხ. მაგალითები (6), (9).

1.3.7.2. უარყოფა და პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართველურ ენებში [1]

პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში **პირობას** გადმოსცემს დამოკიდებული წინადადება, ხოლო **შედეგს** – მთავარი (შანიძე 1973:209). ქართველურ ენებში ამ ტიპის წინადადება წართქმითიც შეიძლება იყოს და უკუთქმითიც (უარყოფითნაწილაკიანი); იგი ბევრი თავისებურებით ხასიათდება, ერთერთია შემადგენელ კომპონენტთა მჭიდრო სემანტიკური ურთიერთშეხამების საკითხი, რის შედეგადაც მთლიანი წინადადება ერთ აზრობრივ ერთეულად გაიგება. რთული წინადადების ნაწილებს შორის ამგვარი მჭიდრო კავშირის მიუხედავად, საბოლოო შედეგისთვის მნიშვნელოვანია მათი სემანტიკის გააზრება ცალცალკეც, პირობით-შედეგობითი ქვეწყობილი წინადადება, სხვა

[1] დამუშავებულია FR-17-388 გრანტის ფარგლებში. შეტანილია წიგნში „უარყოფის კატეგორია ქართველურ ენებში“ (ქურდაძე და სხვები, 2022).

კონსტრუქციათა მსგავსად, ეყრდნობა დამოკიდებული და მთავარი კომპონენტების პრედიკატებს არა მხოლოდ მათი წართქმითობა-უკუთქმითობის, არამედ დრო-კილოთა კატეგორიების მიხედვითაც; წინადადების საბოლოო სემანტიკას განსაზღვრავს პირობა-შედეგის გამომხატველ ნაწილებს შორის აზრობრივი მიმართება და გამოიყოფა სხვადასხვა ტიპის კონტექსტი.

ყველა ქართველურ ენაში დასტურდება კილოს სამი ფორმა: თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი. ქართულ ლინგვისტურ ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა არა მხოლოდ კილოს სახეების რაოდენობასთან დაკავშირებით, არამედ კილოს ცალკე კატეგორიად გამოყოფასთან დაკავშირებითაც (ამ საკითხზე დაწვრილებით მსჯელობა იხ. შანიძე 1930, 1980; კვაჭაძე 1981; ჩიქობავა 1950, 1952, 1979; კოტინოვი, 1963; პაპიძე 1979, 1984; თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია 2011). ზოგიერთი მკვლევარი პირობითი კილოს ცალკე სახეობად გამოყოფას სათუოდ მიიჩნევს იმ შემთხვევაშიც კი, როცა პირობითის გამომხატველი ორგანული ზმნური ფორმები დასტურდება ენაში. იგი კავშირებითი კილოს მოდალურ ფორმად განიხილება (ამ საკითხთან დაკავშირებით მეგრული მასალის ანალიზი იხ. ქობალავა 2001; დადიანი 2005). ამგვარი მოსაზრების გაჩენის საფუძველი ისიც არის, რომ კავშირებითისა და პირობითის სემანტიკა საზიაროა ირეალურობის თვალსაზრისით.

საკითხის შესწავლის ისტორია

ახალი ქართული ენის მასალაზე პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში, კერძოდ, მის დამოკიდებულ კომპონენტში უარყოფითნაწილაკიანი პრედიკატის არსებობა-არარსებობას და ამის მიხედვით სემანტიკათა სხვაობას პირველად ა. შანიძემ მიაქცია ყურადღება და დამოკიდებული წინადადების მიხედვით ფაქტობრივად გამოყო ორი ტიპის კონტექსტი:

დადებითი

(1) მე რომ **არ მივშველებოდი**, სულ ლუკმა-ლუკმად დაგლეჯდა. „თუ მოქმედება, რომელიც პირობას წარმოადგენს, შესრულებულია, ის ზმნის უკუთქმითი ფორმით უნდა იყოს გადმოცემული“ (შანიძე 1973:209).

უარყოფითი

(2) მე რომ **მივშველებოდი**, ლუკმა-ლუკმად არ დაგლეჯდა. „თუ მოქმედება არ არის შესრულებული, ზმნა წართქმითი ფორმით უნდა იყოს მოცემული (შანიძე 1973:209).

კვლევის პერსპექტივა და სიახლეები

ა. შანიძის მიერ დასმული საკითხი პერსპექტიულია კვლევის შემდგომი გაღრმავებისა და არსებულის საფუძველზე ახალი დასკვნების მისაღებად; კერძოდ, მნიშვნელოვანია:

1. უარყოფითპრედიკატიანი დამოკიდებულისა (resp. პირობა) და დადებითპრედიკატიანი მთავრის (resp. შედეგი) სემანტიკური ურთიერთმიმართების საკითხი.
2. პირობით-შედეგობითი კონსტრუქციის საბოლოო სემანტიკის განსაზღვრა.
3. უარყოფითი ნაწილაკის ფუნქციური ცვლილების შემაპირობებელი ფაქტორების დადგენა.
4. ქართველურ ენათა ტიპოლოგიის ენობრივი სურათის წარმოჩენა.

მაგალითები და ცხრილები

(1)

ქართული: მამაჩემს სახლი რომ **არ აეშენებინა**, მე ავაშენებდი.

მეგრული: მუაჩქიმს ცუდე **ვეუგაფუდუკონი**, მა გევოგანდი.

ლაზური: ბაბაჩქიმიქ ოხოი **ვა კიდატუნა**, მა პკიდუპტი.

სვანური: მიშგუმუ ლახ **მრმ ადგამნა** ქორს, მი ხუგამდას.

ცხრილი №1

	პირობა ფორმალურად	პირობა სემანტიკურად	შედეგი ფორმალურად	შედეგი სემანტიკურად
1	არ აეშენებინა	ააშენა	ავაშენებდი	არ ავაშენე

მამაჩემმა ააშენა, მე არ ავაშენე.

(2)

ქართული: მამაჩემს რომ სახლი აეშენებინა, მე **არ ავაშენებდი**.

მეგრული: მუაჩქიმს ცუდე გეუგაფუდუკონი, მა **ვევოგანდი**.

ლაზური: ბაბაჩქიმიქ ოხოი კიდატუნა, მა **ვა პკიდუპტი**.

სვანური: მიშგუმუ ლახ ჩუადგამნა ქორს, მი **მმ ხუგამდას**.

ცხრილი №2

	პირობა ფორმალურად	პირობა სემანტიკურად	შედეგი ფორმალურად	შედეგი სემანტიკურად
1	აეშენებინა	არ ააშენა	არ ავაშენებდი	ავაშენე

მამაჩემმა არ ააშენა, მე ავაშენე.

(3)

ქართული: მამაჩემს რომ სახლი **არ აეშენებინა**, მეც **არ ავაშენებდი**.

მეგრული: მუაჩქიმს ცუდე **ვეუგაფუდუკონი**, მა ხოლო **ვევოგანდი**.

ლაზური: ბაბაჩქიმიქ ოხოი **ვა კიდატუნა**, მანთი **ვა პკიდუპტი**.

სვანური: მიშგუმუ ლახ **მრმ ადგამნა** ქორს, მიდ **მმ ხუგამდას**.

ცხრილი №3

	პირობა ფორმალურად	პირობა სემანტიკურად	შედეგი ფორმალურად	შედეგი სემანტიკურად
1	არ აეშენებინა	ააშენა	არ ავაშენებდი	ავაშენე

მამაჩემმა ააშენა, მეც ავაშენე.

(4)

ქართული: მამაჩემს რომ სახლი **აეშენებინა**, მეც **ავაშენებდი**.

მეგრული: მუაჩქიმს ცუდე **გეუგაფუდუკონი**, მა ხოლო **გევოგანდი**.

ლაზური: ბაბაჩქიმიქ ოხოი **კიდატუნა**, მანთი **პკიდუპტი**.

სვანური: მიშგუმუ ლახ **ჩუადგაშმნა** ქორს, მიჲ **ჩუხუგაშმდას**.

ცხრილი №4

	პირობა ფორმალურად	პირობა სემანტიკურად	შედეგი ფორმალურად	შედეგი სემანტიკურად
1	აეშენებინა	არ ააშენა	ავაშენებდი	არ ავაშენე

მამაჩემმა არ ააშენა, მეც არ ავაშენე.

ქართველურ ენათა ემპირიული მასალის ანალიზის საფუძველზე ახალ ქართულში დამატებით გამოიყო ორი ტიპის კონტექსტი, სხვა ქართველურ ენებში – მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში დადასტურდა ახალი ქართულისთვის ბუნებრივი ოთხივე ტიპი. კვლევის შედეგები ასახულია სპეციალურ ტაბულებსა და მაგალითებში; კერძოდ,

უარყოფითი ნაწილაკი **დადასტურების** ფუნქციით მოცემულია:

ა) *დამოკიდებულ წინადადებაში:* პირობა სემანტიკურად დადებითია, ხოლო შედეგი – უარყოფითი (იხ. მაგალითი (1), ტაბულა I);

ბ) *მთავარ წინადადებაში:* პირობა სემანტიკურად უარყოფითია, შედეგი კი – დადებითი (იხ. მაგალითი (2), ტაბულა II);

გ) *დამოკიდებულ და მთავარ წინადადებებში:* სემანტიკურად პირობაც დადებითია და შედეგიც (იხ.მაგალითი (3), ტაბულა III);

ამ შემთხვევების გარდა გვაქვს ისეთი შემთხვევაც, როცა დამოკიდებული და მთავარი კომპონენტების პრედიკატები მოცემულია **წართქმითი ფორმით:** ამ ტიპის კონსტრუქციაში არ მონაწილეობს უარყოფითი ნაწილაკი, თუმცა სემანტიკურად პირობაც უარყოფითია და შედეგიც (იხ. მაგალითი (4), ტაბულა IV).

კანონზომიერ პირობით-შედეგობით ურთიერთმიმართებას ქმნიან ზმნური ფორმები, რომლებიც აერთიანებენ დროის, ასპექტისა და კილოს (TAM) კატეგორიებს; ამ კატეგორიათაგან საანალიზო საკითხის გადასაჭრელად მნიშვნელოვანია **კილო**. პირობით-შედეგობით კონსტრუქციაში კავშირებითი კილოს ფორმით გადმოცემული პრედიკატები მოქმედებას ირეალურ დროში წარმოგვიდგენენ. რადგან კავშირებითი კილოს ერთ-ერთი ფუნქციაა ფაქტის საწინააღმდეგო მოქმედების გამოხატვა, ამიტომ არის მასთან შესაძლებელი უარყოფითი ნაწილაკის საპირისპირო – დადასტურებითი ფუნქციით გამოყენება და უარყოფის გამოხატვა წართქმითი ზმნური ფორმით. ეს უნივერსალია საერთოქართველური მოვლენაა, რადგან დასტურდება ქართულ სალიტერატურო ენასა და სხვა ქართველურ ენებშიც – მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში.

შ ე ჯ ა მ ე ბ ა

ქართველურ ენათა მასალაზე პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის სტრუქტურულ-სემანტიკურმა ანალიზმა დიაქრონიული და სინქრონიული ეტაპების გათვალისწინებით გამოავლინა შემდეგი გარემოებები:

1. პირობითი დამოკიდებული წინადადება გამოხატავს კითხვას, ჩაკითხვას, ვარაუდს, ეჭვს; ამიტომ მისი გენეზისი მჭიდროდ უკავშირდება კითხვით წინადადებას.
2. კონსტრუქციის კომპონენტებს შორის ურთიერთმიმართება მყარია; ძირითადი სტრუქტურული მახასიათებელია *დამოკიდებული* + *მთავარი* თანმიმდევრობა.
3. არქაულ ვითარებას ასახავს დამოკიდებულ და მთავარ წინადადებებს შორის შეერთება კავშირ-ენკლიტიკით ან ინტონაციით, ან ერთდროულად ორივე საშუალებით (ქართულ სასაუბრო მეტყველებაში, მეგრულში, ლაზურში, სვანურში).
4. სვანურ ენაში სხვა არქაული მოვლენაცაა შემორჩენილი: ქართული *-მცა*-ს ფარდი *-ოღუ, -ოუ, -უ* ნაწილაკები აქტიურად ქმნიან პირობით-შედეგობით მიმართებებს, რითიც ძველი ქართულის ენობრივ მოვლენებს ასახავენ.
5. პირობის გამომხატველ კომპონენტში მოცემული კავშირისა და პრედიკატის შეხამების კანონზომიერება განსაზღვრულია კილოების მიხედვით: ქართველურ ენებში „რომ“ და მისი ფარდი კავშირები კავშირებით კილოს ეხამება, ხოლო „თუ“ და მისი ფარდი კავშირები – თხრობით კილოს.
6. *„რომ“* და *„თუ“* კავშირების მიხედვით ფორმალური და სემანტიკური მსგავსება-განსხვავებები კარგად ჩანს ქართული სალიტერატურო ენის მონაცემებისა და მათი ინგლისური თარგმანების შედარების დროს.
7. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციისთვის დამახასიათებელია:
   ა. შემადგენელი კომპონენტების გაზრდა პრედიკატის გამეორების ხარჯზე.
   ბ. შემდგომ ეტაპზე ერთ-ერთი გამეორებული პრედიკატის დაკარგვა და რთული კავშირის შექმნა.

8. პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის სემანტიკა მისი მრავალმხრივი დახასიათების საფუძველს იძლევა; კერძოდ:
   ა. *რეალური და ირეალური მოქმედების გამოხატვის თვალსაზრისით.*
   ბ. *ევიდენციალობის კატეგორიის მიხედვით.*
   გ. *დადებითი და უარყოფითი ფორმით გამოხატული პირობა-შედეგის მიხედვით.*

ქართველურ ენათა მასალაზე პირობით-შედეგობითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი მნიშვნელოვანია ჰიპოტაქსის ჩასახვისა და განვითარების, ენის ისტორიისა და ზოგადად ენათა ტიპოლოგიის თვალსაზრისით; კვლევა ღირებულია ინტერდისციპლინური პერსპექტივითაც.

1.4. ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის განვითარების ადრეული საფეხურის ენობრივი ასახვა ქართველურ ენებში

ენობრივი მოვლენა, საზოგადოდ, ცოცხალ ორგანიზმს ჰგავს: ისახება და განვითარების სხვადასხვა ეტაპს გადის, თანდათან იხვეწება. ამგვარი პროცესი სალიტერატურო ენაში უფრო სწრაფად მიმდინარეობს და ფორმალურ საშუალებებს ფუნქციები ეცვლებათ; არასალიტერატურო ენები კი მეტხანს ინარჩუნებს ადრეული საფეხურის მოვლენებს; ამიტომაც, ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის განვითარების ადრეული საფეხური თავისებურად და საინტერესოდ არის ასახული ქართველურ ენებში; კერძოდ, ის, რაც ძველი ქართულისთვის იყო დამახასიათებელი, სინქრონიულ დონეზე ბუნებრივია ქართული ზეპირმეტყველებისთვის და არასალიტერატურო ქართველური ენებისთვის; შესაძლებელია თავი იჩინოს მწერლის ენაშიც (მხატვრულ ტექსტებში).

1.4.1. მეგრული დო „და“ კავშირი ჰიპოტაქსურ წინადადებაში და ენობრივი პარალელები

ქართული „და“ კავშირის ფარდი „დო“ კავშირი მეგრულში სინქრონიულ დონეზე მაერთებელი კავშირია; თუმცა ამავდროულად იგი გვხვდება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაშიც, ზოგჯერ დამოუკიდებლად, ზოგჯერ ქვეწყობის საკავშირებელ საშუალებებთან ერთად. ამგვარი მოვლენა ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ჩამოყალიბების ადრეულ საფეხურს გამოხატავს, როცა კავშირთა ფუნქციები ჯერ კიდევ მკვეთრად გამოკვეთილი და გადანაწილებული არ იყო.

დო „და“ კავშირი დამოუკიდებლად და თან კორელატის გარეშე მხოლოდ **მიზეზის გარემოებითი** დამოკიდებული წინადადების კონტექსტს ქმნის; კონსტრუქცია ორი ნაწილისგან შედგება; კავშირიანი ზმნა მოცემულია მეორე ნაწილში, კონსტრუქციის ბოლოს; დო „და“ ამ კონტექსტში მიზეზის გამომხატველი ქართული „რადგან“ კავშირის ფარდია[1]. აღნიშნული კავშირი სხვადასხვა ფონეტიკური ვერსიით *(რადგანს, რახანც, რაღან)* მოგვიანებით ჩანს შესული ქართულიდან მეგრულში (ამ საკითხზე ვრცლად იხ. ლომია 2005:129-131).

(1) ცირენქ კჷჟინი ქიდიიჭყეს, **აშქურინეს დო** (ხუბუა 210,24) „გოგონებმა ყვირილი დაიწყეს, შეეშინდათ და [=რადგან შეეშინდათ]“.

(2) ჟირი თიშო მოკონია სქანი სქუალეფი და ართი ჩქიმოვა, სუმი **ნორცვენია დო** (ხუბუა 210,31) ორი იმისთვის [=ძმებისთვის] მინდა შენი შვილები და ერთი ჩემთვისო, სამი გყოლიაო და [= რადგან სამი გყოლიაო]“.

[1] რადგან“ კავშირი ადრინდელ ძეგლებში თავდაპირველად „რათგან“ ფორმით დასტურდება. ადრინდელ პერიოდშივე ჩნდება „რადგან“, ხოლო საშუალი ქართულის მოგვიანო ხანაში ფართოდ იკიდებს ფეხს (ძიძიგური 1973:103-104).

როცა დო „და“ კავშირი მოცემულია **ხათე ხოლო** „მაშინვე“ კორელატთან ერთად, დამოკიდებული წინადადება **დროის გარემოებითია**; დო „და“ საწყისს დაერთვის და კონსტრუქციის მარცხენა პერიფერიაში იკავებს ბოლოკიდურ ადგილს; მომდევნო ზმნა-შემასმენელს ისე მიემართება, როგორც თანაჟამიერი (ერთდროული) მოქმედების გამომხატველი:

(3) ნდიქ **მიკორაცაფა დო,** ვიშო ეკირთუ **ხათე ხოლო** (ხუბუა 5,3) „დევი შეხება და, წაიქცა მაშინვე“.

(4) **მულა დო**, **ხათე** ქაატაკუ, ეკოსოფუ (ექსპედიციის მასალები). „მოსვლა და, მაშინვე ეცა, დაგლიჯა“.

შდრ.: **ქართული ზეპირმეტყველების ნიმუშები** ექსპედიციის მასალებიდან:

(5) იმათი **წასვლა და**, დედამისი **მაშინვე** მოვარდა.; (6) **გადაწოდება და,** თვალი ჰკიდა; (7) კაკანათის **დადგმა და**, ბეღურებიც მოგროვდნენ.

ახალი სალიტერატურო ქართული, იშვიათად საშუალი, მსგავსი კონტექსტის გადმოსაცემად იყენებს „თუ არა“ კავშირს, რომელსაც შემასმენლის მომდევნო პოზიცია უჭირავს (ერთელიშვილი 1962:119).

დო „და“ კავშირი ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში კონკრეტულ საკავშირებელ საშუალებებთან ერთადაც გვხვდება; ესენია: **მუჭოთ** „როგორც კი“, **ოღონდ** || **ოღონ** „ოღონდ“, **ვითამ** || **ითამ** || **ითომ** „ვითომც“ || „ვითომ“; აქედან *ოღონდ* და *ვითომ,* გარკვეული ფორმაცვლილებით, ქართულიდანაა შესული მეგრულში; აღსანიშნავია ისიც, რომ მეგრულში *ვითამ* || *ითამ* || *ითომ* ფორმებმა შეიძლება დაირთოს „დო“ კავშირი; მსგავსი მოვლენა დამახასიათებელია ქართულისთვისაც და მხატვრული ლიტერატურის ტექსტებში ***ვითამ-და*** კავშირი დასტურდება (ვრცლად იხ. ერთელიშვილი 1962:93).

დო „და“ კავშირი დამოუკიდებლად გამოყენების დროს დაერთვოდა ზმნას ან ნაზმნარ სახელს (მსჯელობა და მაგალითები იხ. ზევით), ხოლო კონკრეტული კავშირის შემცველ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში დო „და“ კავშირი გვხვდება წინადადებათა საზღვარზე, დამოკიდებული უსწრებს მთავარს. დამოკიდებული წინადადების ტიპი განისაზღვრება კონკრეტული საკავშირებელი საშუალების მიხედვით; კერძოდ:

მუჭოთ „როგორც კი“ კავშირიანი **დროის გარემოებითია;** კონსტრუქციის ნაწილები აქაც **თანადროულობას** გამოხატავენ; მაგალითები:

(8) ბაღანაქ **მუჭო** გინირთუ ვით წანერო-**დო**, იში გარზექ მუთუნქ ვეცუ (ხუბუა 1,9) ბავშვი როგორც კი გახდა ათი წლის და, იმისი გამძლები არაფერი შეიქნა“.

(9) ლევანქ **მუჭო** დუდი ქიგედუ თე ბალიშის-**დო**, ხათე შური გოფარსალუ „ლევანმა როგორც კი თავი დადო ამ ბალიშზედა, მაშინვე სული განუტევა (დანელია, ცანავა 104,17).

(10) დიდაქ **მუჭო** ართი ლუკა ოჭკომგ-**დო**, **ხათე ხოლო** დოღურგ (ხუბუა 101, 34-35) „დედამ როგორც კი ერთი ლუკმა შეჭამა და, მაშინვე მოკვდა“.

ოღონდ || **ოღონ** „ოღონდ“ კავშირიანი დამოკიდებული **პირობის** გამომხატველია:

(11) **ოღონ** ასე ქაწააზადას სუმარენს-**დო,** ღორონთი თანდებო მემიჩამუ, მუთუნს ვაუწიინქ (ექსპედიციის მასალები) „ოღონდ ახლა შეხვდეს სტუმრებს-და, ღმერთი მიმიცია თავდებად, არაფერს ვეტყვი“.

ვითომ || ითომ კავშირიანი კონსტრუქცია **ვითარების გარემოებითია:**

(12) თე ოსურეფი დო თე ძღაბეფიშ ხოლოს დოთვადოხოდგ, **ითამ დო,** ვააკო (ხუბუა 175, 6) „ამ ქალებისა და გოგონების ახლოს არ ჯდება, ვითომდა, არ უნდა“.

• **ენობრივი პარალელები**

„და“ კავშირის მრავალფუნქციური ბუნება ჩანს ძველ ქართულშიც; კერძოდ:

ა. „და“ კავშირი მაქვემდებარებელი „რომ“ კავშირის ფუნქციისაა (იმნაიშვილი 1986:117).

ბ. „და“ კავშირი გაწყვილებული კავშირის ნაწილია: *და რომელმან..., და უკუეთუ..., და თუ..., და რაჟამს...* და-ს თავკიდურა პოზიცია უჭირავს დამოკიდებულ წინადადებაში, რომელიც უსწრებს მთავარს (ერთელიშვილი 1963:109-119; ახალაია 1996:151).

მსგავსი ტიპის მოვლენა – **და**, **ხოლო** მაერთებელი (მაჯგუფებელი, მაპირისპირებელი) კავშირების არსებობა ძველი ქართულის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 40-იან წლებში დაადასტურა ს. ყაუხჩიშვილმა (ყაუხჩიშვილი 1949:112-116) [1] .

მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ ჯერ კიდევ ამ კუთხით არ იყო შესწავლილი ძველი ქართულის ტექსტები, ქართული ზეპირმეტყველების ნიმუშები, სვანურისა და მეგრულის მასალები, არ იყო გაანალიზებული უდაბნოს მრავალთავში „და“ კავშირის შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები თანამედროვე ქართულის ნორმებთან მიმართებით (ჭუმბურიძე 1994:34), ს. ყაუხჩიშვილმა ძველი ქართულის მონაცემები მაინც ქართულის სინტაქსური ბუნებით ახსნა და არა ბერძნულის გავლენით (იქვე:116). მოგვიანებით ეს საკითხი სვანური ჰიპოტაქსის მი-

[1] ს. ყაუხჩიშვილის მაგალითები ყველა ზემოაღნიშნულისგან იმით განსხვავდება, რომ „და, ხოლო ან ზოგჯერ სხვა კავშირით“ იწყება მთავარი წინადადება, როცა დამოკიდებული უსწრებს მთავარს (ყაუხჩიშვილი 1949:112); მსგავსებაა ისაა, რომ სინქრონიული დონის მაერთებელი კავშირ(ებ)ი, რომელთა ადგილი პარატაქსულ კონსტრუქციაშია, ადრეულ ეტაპზე ჰიპოტაქსურში დასტურდება.

ხედვით შეისწავლა ნ. აბესაძემ. სვანურშიც ამგვარ პოზიციაში **ი** „და“ მაერთებელი კავშირი დასტურდება (აბესაძე 1960:129). სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული ვარაუდის თანახმად, სვანური **ი** *დი-საგან მომდინარეობს, ხოლო მასალობრივად უკავშირდება ქართულ „და“-ს და ზანურ „დო“-ს (ჩანტლაძე 1995:81-85). ს. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებას დღეს ყველა ზემოდასახელებული მონაცემი უჭერს მხარს. ეს არის ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის განვითარების ადრეული საფეხურის მაჩვენებელი, რადგან ამგვარი რამ „სრულიად უცხოა თანამედროვე ქართულისთვის“, მაგრამ ეს კანონზომიერება, ჩანს, „ქართული ენის განვითარების ერთ-ერთ ეტაპზე ძალაში იყო“ (ჭუმბურიძე 1994:34).

რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მაერთებელი კავშირი დასტურდება რუსულ ხალხურ მეტყველებაშიც (დაწვრ. იხ. Черных 1952:301, Шапиро 1953:107).

1.4.2. სვანური -ი „-ც“ ნაწილაკიანი წინდებულების როლი უკავშირო ჰიპოტაქსურ წინადადებაში

როგორც ცნობილია, სვანურ ენაში არსებობს ზმნისწინთა ორი ტიპი: ძირითადი პრევერბები (ან-, ად-, ლა-, ეს-) და ე. წ. წინდებულ-თანდებულები (ჟი, ჩუ, სგა, ქა). ისინი ერთმანეთისგან განირჩევიან არა მხოლოდ დაწერილობით (წინდებულ-თანდებულები ფუძეს მხოლოდ ელიზიის შემთხვევაში უერთდება), არამედ ფუნქციებითაც; ასევე, მიჩნეულია, რომ საანალიზო ელემენტები ენის განვითარების უფრო ადრეული საფეხურია ძირითად პრევერბებთან შედარებით (ჩანტლაძე 1971:129-144; მარგიანი 2016:58-62). ფუნქციური თვალსაზრისით თანდებულ-წინდებულები, ძირითად პრევერბებთან შედარებით, მეტ მრავალფეროვნებას ავლენენ. მათი ფუნქციები მხოლოდ ასპექტისა და მომავალი დროის წარმოების საკითხებში კვეთენ ერთმა-

ნეთს; მიუხედავად ამ მიმართულებით არაერთი კვლევისა, დღემდე არ არის გაანალიზებული წინდებულთა კიდევ ერთი ფუნქცია: -ი „-ც“ ნაწილაკთან ერთად უკავშირო ჰიპოტაქსური წყობის შექმნის უნარი; მაგალითად,

(1) ***ქა-ი ადზგრე*** *კლას, შიშდ უნივერსიტეტთე ლახბაწრჲე* „[**როგორც კი**] **დაამთავრა** სკოლა, ხელად უნივერსიტეტში ჩააბარა“ ან: „**დაამთავრა [თუ არა]...**“

საანალიზო ტიპის ქვეწყობილი წინადადებები უმეტეს შემთხვევაში მთავარ წინადადებაშიც იჩენენ **ი**’ნაწილაკიან წინდებულიან ფორმებს, რაც მთლიანობაში ქართულად ასე ჟღერს: **როგორც კი..., კიდევაც...:**

(2) *მერაბდ* ***ქაჲ ანსკინე*** *ყოწრქა,* ***ჩუი ახუჲწრ*** *ქორ* (ბზ.) – „მერაბი [**როგორც კი**] **გამოვარდა** (გამოხტა) კარში, [**კიდევაც**] **დაინგრა** სახლი“;

ან ასე: „...**თუ არა, მაშინვე/კიდევაც**...“:

(3) *ალი* ***ქაი რაჭქუე*** *ი* ***ჟიი ოხჩად*** *ქუჩინ* (ბქ.) – „ეს თქვა [**თუ არა**] და ამოსძვრა [**კიდევაც**] სული“.

საანალიზო ტიპის რთულ კონსტრუქციაში დამოკიდებული წინადადება უმეტესად **დროის გარემოებითია**, ზოგჯერ – **პირობითიც**, კორელატი ხან წარმოდგენილია, ხან – არა. რთული წინადადების კომპონენტები ხშირად **ი** „და“ კავშირით არის შეერთებული, რაც ქართულშიც დამახასიათებელია ზეპირი მეტყველებისთვის და ეს სრულიად ვერ ცვლის კონსტრუქციის ტიპს: ის კვლავაც ჰიპოტაქსურია, ვინაიდან ქართულში მაქვემდებარებელი კავშირი და ხშირად კორელატიც შენარჩუნებულია, სვანურში კი ასეთ შემთხვევაში ქვეწყობის საფუძველი სწორედ **ი** „-ც“ ’ნაწილაკიანი წინდებულია. ასე მაგალითად:

(4) ***ქაჲ*** *აბდგვალჭნ ი შიშდ სგ’ოხოგაწნხ ლაჯჭნს* (ბზ.) /***ქაი*** *აბდგვალან ი შიშდ სგ’ოხოგანხ ლაჯნის* (ბქ.) – „[**როგორც კი**]გა-

მოიდარა **და მაშინვე** შეუდგნენ ხვნას“. ან: „გამოიდარა [**თუ არა**] **და** მაშინვე შეუდგნენ ხვნას“.

მსგავსი კონსტრუქციები უხვად გვხვდება როგორც სვანური ტექსტების ადრინდელ პუბლიკაციებში, ასევე თანამედროვე ცოცხალ მეტყველებაში.

ვფიქრობთ, ამჯერადაც სვანური ენისთვის დამახასიათებელ არქაულ მოვლენასთან გვაქვს საქმე: **-ი** „-ც“ ნაწილაკი დღეს წინდებულ-თანდებულებად წოდებულ ელემენტებს მათი ჯერ კიდევ დამოუკიდებელ ლექსემებად არსებობის პერიოდში უნდა დართვოდა. ამით კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ წინდებულ-თანდებულები სვანურში, თანამედროვე ქართულისგან განსხვავებით, მხოლოდ „ოდესღაც დამოუკიდებელი სიტყვები“ (ა. შანიძე) კი არ არიან, არამედ ხშირ შემთხვევაში შენარჩუნებული აქვთ არქაული მდგომარეობაც.

ასევე არქაულ ვითარებას აჩვენებს უკავშირო ქვეწყობილი წინადადების აქტიურად გამოყენება სვანურში, განსაკუთრებით, ბალსქვემოურ დიალექტში. უკავშირო შეერთების დროს ჩვენ განვიხილავდით ორ ფაქტორს: **ინტონაციას** და **ინფერენციული ზმნა-შემასმენლის** როლს კონსტრუქციაში, რომელიც თავად ითავსებს *ხოლმე თუ, თუკი, რომ*... და სხვა მაქვემდებარებელი კავშირების ნიუანსს; ახლა კი **გამოვლინდა უკავშირო შეერთების კიდევ ერთი საშუალება: ი „-ც“ ნაწილაკიანი წინდებული დამოკიდებულ წინადადებაში, რომელიც ქართულად „როგორც კი“, „თუ არა“-დ ითარგმნება**, თუმცა სვანურ წინადადებაში დასახელებული კავშირები არ მოიპოვება, ანუ ფორმალურად ეს წინადადებები უკავშიროა, ქართულად გადმოცემის დროს კი მათი თარგმნა მხოლოდ კავშირის ჩართვით არის შესაძლებელი.

ამრიგად, მოცემულ შემთხვევაში წინდებული არქაული სახით არის წარმოდგენილი, როცა ის ჯერ კიდევ დამოუკიდებელი სრულმნიშვნელობიანი მეტყველების ნაწილია, ამასთან, ის

მორფოსინტაქსური ელემენტია: ქმნის უკავშირო ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას, რომელიც ასევე რთული კონსტრუქციის განვითარების ადრეულ საფეხურს განეკუთვნება.

1.5. რთულკავშირიანი ჰიპოტაქსური წინადადების აგების სტრატეგია და განვითარების გზები ქართველურ ენებში

რთულკავშირიან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას ქმნის მიზეზის გარემოებითი, მიზნის გარემოებითი და ვითარებით-შედეგობითი დამოკიდებული წინადადებები.

სუბიექტი მთავარ წინადადებაში ასახელებს ზმნით გამოხატული მოქმედების მიზეზს ან მიზანს, რომლის შედეგი ჩანს დამოკიდებულში. ვითარებით-შედეგობითი დამოკიდებული წინადადება, რომელსაც ზოგჯერ მხოლოდ შედეგობითის სახელით მოიხსენიებენ, ასევე აჯამებს მთავარ წინადადებაში განვითარებულ მოქმედებას. სამივე შემთხვევაში მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტები მჭიდროდ უკავშირდებიან ერთმანეთს[1], რაც ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის გაჩენა-ჩამოყალიბების საფუძველი ხდება.

1.5.1. რთული კავშირის ჩამოყალიბების გზა და მიზეზის, მიზნის დამოკიდებული წინადადებები ქართულ სალიტერატურო ენაში

რთული კავშირი ორკომპონენტიანია; შედგება **კორელატისა** და **მაქვემდებარებელი კავშირისაგან**, რაც, ცხადია, გულისხმობს ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის არსებობას.

[1]ასეთივე მჭიდრო ურთიერთმიმართებაა პირობასა და შედეგს შორის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში. დაწვრილებით იხ. ამავე თავში § 1.3.

მიზეზის და მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებების შემცველ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში რთული კავშირი შედგება **მიზეზის** (ან **მიზნის**) **ზმნიზედა** (კორელატი) + **მაქვემდებარებელი კავშირი** (ქართულში „რომ“); კერძოდ, ესენია: ***იმიტომ რომ***, ***იმის გამო რომ, იმისთვის რომ;*** ორივე ტიპის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში მაინც ყველაზე მეტად გავრცელებული კავშირია ***იმიტომ რომ.***

ამ ტიპის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში მთავარი წინადადება ყოველთვის პირველ ადგილზე დგას, რომლის ბოლოკიდური წევრია კორელატი; მთავრის მომდევნო დამოკიდებულში თავკიდურა პოზიცია უჭირავს მაქვემდებარებელ კავშირს, რაც განაპირობებს კორელატისა და კავშირის პოზიციურ სიახლოვეს და ხელს უწყობს რთული კავშირის შექმნას; როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია შენიშნული, ამგვარი რთული კავშირების მისაღებად კორელატის პოზიცია ერთ-ერთი ძირითადი, თუმცა არასაკმარისი პირობათაგანია. ლოგიკური მახვილის მქონე კორელატი, თუნდაც კავშირის მეზობლობაში, ძველ მნიშვნელობას ინარჩუნებს, თუკი კორელატის წარმოთქმას მოსდევს **პაუზა**; როცა კორელატი და კავშირი **ერთ ინტონაციურ ერთეულად** აღიქმება, მაშინ თანშეზრდის პროცესი დამთავრებულია (ვრცლად იხ. ძიძიგური 1973:345). ავტორი მართებულად აღნიშნავს, რომ ამ მხრივ ნაკლები პრობლემა იქმნება ზეპირმეტყველებაში, რადგან რიტმო-მელოდიკური ფაქტი იქ ადვილად აღიქმება; ხოლო, როცა საქმე გვაქვს დაწერილთან, ამ შემთხვევაში სასვენი ნიშანი შეიძლება არ ასახავდეს წარმოთქმას. უფრო რთული ვითარებაა ძველ წერილობით ძეგლებში, როცა პუნქტუაციის არადიფერენცირებულ სისტემას არ ძალუძს გადმოსცეს ფრაზის ინტონაციური თავისებურება (იქვე: 346). მაშასადამე, რთული კავშირის მისაღებად ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია **ინტონაცია**, რომელიც ზეპირმეტყვე-

ლებაში გვეძლევა, ამიტომ „ზოგჯერ ტექსტი არავითარ სემანტიკურ ანდა ფორმალურ ნიშნებს არ შეიცავს გარკვეული დასკვნის გამოსატანად“ (იქვე: 346); შესაბამისად, რთული კავშირი ორნაირად შეიძლება წავიკითხოთ: პაუზით ან ერთიანი ინტონაციით; შესაბამისად, განსხვავებული იქნება **ჩანაწერიც** და **კვალიფიკაციაც:**

ა. *...იმიტომ, რომ... (მათ შორის პაუზაა, კავშირი რთული არ არის).*

(11) მე მოვედი იმიტომ, რომ დედამ დამიბარა.

ბ. *...იმიტომ რომ... (ინტონაცია ერთიანია, კავშირი რთულია).*

(12) მე მოვედი, იმიტომ რომ დედამ დამიბარა.

1.5.2. რთული კავშირის ჩამოყალიბების გზა და მიზეზის, მიზნის დამოკიდებული წინადადებები სხვა ქართველურ ენებში

მეგრულშიც დასტურდება მიზეზის ან მიზნის გამომხატველი რთული კავშირი, რომელიც შემადგენელი კომპონენტებით ემსგავსება ქართულს.

ნამუდა „რომ“ კავშირს **მიზეზის კავშირის** მნიშვნელობა აქვს, როცა მთავარში კორელატად მოცემულია მიზეზის ზმნიზედები: **თიშენი** „იმიტომ“, **თეშენი** „ამიტომ“[1]; მაგალითად,

(1) [ღორონთქ] ქგგაპატიუა სქანი სქუა **თიშენი**, **ნამდა** სი წირუას გერდია დო სქანი სქუაში დინაფა ქიმეგიღესია, შუ-

[1] მეგრულში რთული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის შემადგენლობაში თანაბრად მონაწილეობენ როგორც **თიშენი** „იმიტომ“, ისე **თეშენი** „ამიტომ“ მიზეზის ზმნიზედები, ხოლო ქართულში „რომ“ კავშირთან ნიშანდობლივია **იმიტომ, მიტომ** კორელატი (ძიძიგური 1973:345), რის გამოც მეგრული **„თეშენი ნამუდა“**-ც ქართულში **„იმიტომ რომ**“-ით გადმოდის.

რი ვაგიქალგნია [ღმერთმა] შეგინარჩუნა/ „გაპატია“ შენი შვილი იმიტომ, რომ შენ წირვაზე იდექიო და შენი შვილის დაკარგვის [ამბავი] რომ მოგიტანეს, ხმა/„სული“ არ ამოგიღიაო (ტ. II, 306, 23-24).

ზოგჯერ კორელატი და კავშირი გათიშულია ზმნით:

(2) „მარა“ **თიშენი** ფთქვიია, **ნამდა** გაგიჭირდგნა თქვა თი ბოში-ში შენახავა „მაგრამ“ იმიტომ ვთქვიო, რომ გაგიჭირდებათ თქვენ ამ ბიჭის შენახვაო“ (ტ. II, 48-38).

კორელატად, მიზეზის ზმნიზედის ნაცვლად, შეიძლება ვითარების ზმნიზედა იყოს გამოყენებული:

(3) თით ქიჩინუ, მუჭო მუშ თხუალაქ უაზროთ იცუუნი. უაზროთ **ათენერო ნამუდა**, თხუ სქუაში ერჩქინა, ხოლო მუში დასწრება – ვარ „ისიც შეიცნო, რომ მისი თხოვნა უაზრო აღმოჩნდა /„უაზროდ შეიქნა“. უაზრო **იმიტომ /„იმნაირად“, რომ** სთხოვა შვილის გაჩენა, ხოლო თავისი დასწრება – არა“ (ტ. II, 106, 151).

მიზეზის დამოკიდებული წინადადების კორელატი **თიშენი /თეშენი** „იმიტომ“/„ამიტომ“ მეგრულში, ქართულის მსგავსად, მთავარი წინადადების ბოლოს მოქცევისა და იქ ადგილის დამკვიდრების ტენდენციას იჩენს, რაც დროთა განმავლობაში კავშირთან შეერთებით მთავრდება. კორელატისა და კავშირის ერთ რიტმულ-მელოდიკურ მთლიანობად აღქმა დამახასიათებელია ზეპირი მეტყველებისთვის, მაგრამ ეს პროცესი თანდათანობითია; შდრ.: ლაზურის ვითარება, სადაც ჰემუშენი „იმიტომ“ ხან გამოყოფილია კავშირისგან მძიმით – ***ჰემუშენი, ქი***[1] = ***იმიტომ, რომ***, ხან – არა: ***ჰემუშენი ქი*** „იმიტომ რომ“. მეგრულში კავშირის კომპონენტად ქცევის ტენდენციას განსაკუთრებულად **თიშგურშენი** „იმის გამო / იმის გულისთვის“ კორელატი ამჟღავ-

[1] ქი ნასესხებია თურქულიდან, „ნამუდა“ ლაზურში არ დასტურდება.

ნებს: **თიშგურშენი ნამუდა** „იმის გულისთვის რომ“ (ფაჩულია 1997:65). ასეთი გზით მიიღება **თიშენი ნამუდა**, **თეშენი ნამუდა** რთული კავშირებიც, ისევე, როგორც მათი ქართული ფარდი ***იმიტომ რომ, ამიტომ რომ*** [1] (ძიძიგური 1973: 245-346); თუმცა ზოგჯერ მძიმითაც არის გამოყოფილი: **თიშენი, ნამუდა** „იმიტომ, რომ“, **თეშენი, ნამუდა** „ამიტომ, რომ“.

მიზეზის კავშირისა და კორელატის შემცველი რთული კავშირი მიზეზთან ერთად შედეგზეც მიუთითებს და ქვეწყობილი წინადადება მიზეზ-შედეგობრივია[2], მაგალითად,

(5) ოზეში კარეფიშა ვემგნიირთე, **თიშენი ნამუდა** თითო ჭიშკარი ანთასი ფუთიანი რე „ეზოს კარებში არ შეისვლება, იმიტომ რომ თითო ჭიშკარი ათასი ფუთიანი არის“ (ტ. II, 66, 17).

(6) ათე ჟამსგ ცვამურიცხამქგ ქიდეელახგ დო შურიმალაფუო გინიირთგ, **თეშენი ნამუდა** თიში შური ცოფე თურმე თენა „ამ დროს ცვამურიცხამი ავად გახდა და სიკვდილის პირას მივიდა, იმიტომ რომ მისი სული ყოფილა თურმე ეს“ (ტ. II, 26, 9).

---

[1] თავად იმიტომ/ამიტომ რთული შედგენილობისაა და იშლება შემდეგნაირად: *იმით რომ > იმიტომ, ამით რომ >ამიტომ* (გ. როგავა). გ. როგავა წარმოშობით ასევე რთული შედგენლობისად მიიჩნევს მეგრულში გამოყენებულ მიზეზის კავშირის კორელატებს: თი-შე-რე-ნი („იმისთვისაც რომ არის“) > თიშენი „იმისთვის“/„იმიტომ“; თე-შე-რე-ნი („ამისთვისაც რომ არის“) > თეშენი „ამისთვის“/„ამიტომ“ (როგავა 1987:47).

[2] მეგრულში რთული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის შემადგენლობაში თანაბრად მონაწილეობს როგორც **თიშენი** „იმიტომ“, ისე **თეშენი** „ამიტომ“ მიზეზის ზმნიზედები, ხოლო ახალ ქართულში „რომ“კავშირთან ნიშანდობლივია **იმიტომ, მიტომ** კორელატი“ (ძიძიგური 1973:345), რის გამოც მეგრული **„თეშენი ნამუდა“**-ც ქართულში **„იმიტომ** რომ“-ით გადმოდის.

(7) მუქუ ხვალე გიმელასგ გვალაშე დო ქიიძირუასი, ოშქურუ, **თეშენი ნამდა** ბჟა ოლე მეურცუ „თვითონ რომ მარტო ჩამოვიდეს მთიდან და ნახოს, ეშინია, **იმიტომ რომ** მზე აღმოსავლეთისკენ /„მზის აღმოსავალისკენ“ მიდის“ (ტ. II, 40, 27-28).

(8) თი ჩილიში ოთხუუშა მიიშგნი, მაფაში სქუაქ კოჩი ქუმუჩქუ თე ბოშისგ დო მუუჩინგ: „შარა ქგმოთხიია“, **ათეშენი ნამუდა** შარაპიც გილახედგ დო შხვა არდგილით ვემიშაართედგ ცხენამი კოსგნი „ამ მეფის შვილმა, ცოლის სათხოვნელად რომ მიდიოდა, კაცი მიუგზავნა ამ ბიჭს და შეუთვალა: „გზა დამითმეო“ / „მათხოვეო“, **იმიტომ რომ** გზის პირას იჯდა და სხვა ადგილიდან ვერ გაივლიდა ცხენოსანი კაცი“ (ტ. II, 220, 3-5).

მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებასაც მთავარში **თიშენი/თეშენი** „იმიტომ/ამიტომ“ კორელატები შეეფარდება, ოღონდ აქ მათი ქართული მნიშვნელობებია „იმისათვის/ამისათვის“, ხოლო დამოკიდებული წინადადების შემასმენელი კავშირებითი კილოს ზმნითაა გადმოცემული (აბესაძე 1965:248); მაგალითად,

(9) მა თაქ **თიშენ** მოფრთი, ლაზუტი (ლაიტი) ქომიციდირგდგკო**ნი** (ყიფშიძე 2,26) „მე აქ **იმისთვის** მოვედი, სიმინდი **რომ** მეყიდა“.

- **მიზეზისა და მიზნის დამოკიდებული წინადადებები სვანურში**

მიზეზისა და მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებებთან კორელატისა და მაქვემდებარებელი კავშირის სწორად გამოყენება ქართულ ზეპირმეტყველებაში პრობლემურია: მიუხედავად კავშირების (რადგან, რათა) და კორელატების (იმიტომ, იმისთვის) ფორმობრივი განსხვავებისა, მათი ფუნქციური

აღრევა ხშირია. სვანურში მით უფრო მოსალოდნელია მათი გაერთმნიშვნელიანება, რადგან ***ეჯლა*** ნიშნავს როგორც *იმიტომ*'ს, ისე *იმისთვის*'ს. მიუხედავად იმისა, რომ ზმნიზედა *ეჯ-ღა* შედგენილია და მისი მეორე კომპონენტი არის სწორედ -ღა („-თვის"), თანდებულის მნიშვნელობა ნიველირებულია. ამიტომაც თავისუფლად ენაცვლება *ეჯ-ნარ-(დ)* (ბზ. ქსვ.), *ეჯ+იაქ+დ (ბქ.)* („იმისთვისად") ზმნიზედებს.

ბზ.: – *(გაკს)* ***ეჯლ**'ესერ შგდე ჩუქუანთე, ერე მგხარ ესერ ჰაუდარ ორი ი ეჩქ'ესერ მიჩ შგნ ხეღუენი ლენკული* „(კაკალს) **იმიტომ/იმისთვის** ვყრი დაბლა, რომ ხვალ ავდარი იქნება და მაშინ მე საკენკი მექნებაო" (სვ. პროზ. ტ., I, 1939:98, 17);

ბქ.: *მიშგომუდ* ***ეჯლა** ადიგ ამზუ სუირილ ქორ, ერე ნა როქ ჩიგარ მაგ უშხუდ ხუირდიდ (ექსპედიციის მასალები)* „მამაჩემმა **იმიტომ/იმისთვის** ააშენა ამხელა სახლი, რომ თქვენ ყოველთვის ყველა ერთად იქნებითო".

ჯუინელ ქორხენქა ***ეჯლა** ონქახდ, ერე დეშ ხუასკგდდ (ექსპედიციის მასალები)* „ძველი სახლიდან **იმიტომ** გადმოვედით, რომ ვერ ვეტეოდით".

მაქვემდებარებელი კავშირი ძირითადად არის ***ერე***, რომელიც ელიფსის შედეგად ხშირად მხოლოდ **ე** ხმოვნით არის წარმოდგენილი. ასევე გვხვდება ***ლახ*** კავშირი, რომელიც „თუ" უფროა, ვიდრე „რომ", ამიტომაც *ლახ*'კავშირიან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში კიდევ უფრო ჭირს დამოკიდებული წინადადებების დიფერენცირება და გარკვევა იმისა, პირობითია, განსაზღვრებითი თუ გარემობითი (მიზეზისა თუ მიზნისა). სვანურში, განსაკუთრებით კი სალიტერატურო ქართულის გავლენისგან შედარებით თავისუფალ ბალსქვემოურ დიალექტში, ხშირია ასინდეტური კავშირი მთავარ და დამოკიდებულ წინადადებებს შორის (ეს ეხება ყველა ტიპის დამოკიდებულ წინადადებას):

ჯიმილდ მოდე ლამო, **ეჯღა** ჯეყარ ბლი (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978:212) „მარილი [რომ] არ მომეცი, **იმიტომ** დაგემართა ეს“.

1.5.3. რთული კავშირის ჩამოყალიბების გზა და ვითარებით-შედეგობითი დამოკიდებული წინადადება ქართველურ ენებში

ქართულში **ვითარებით-შედეგობითი** კავშირიც რთული შედგენილობისაა და ვითარების ზმნიზედისა და „რომ“ კავშირის შერწყმით მიიღება. მეგრულშიც მიიღება ვითარების ზმნიზედებისა – **თეშ** „ისე“, **თაშ** „ასე“ და **ნამუდა** კავშირის შერწყმით: **თეში ნამუდა** „ისე რომ“, **თაში ნამუდა** „ასე რომ“[1]. აღნიშნული კავშირები გვხვდება **შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების** შემცველ ქვეწყობილ წინადადებაში. შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების მთავრისადმი დაქვემდებარება სუსტად არის გამოხატული. ამ სახის დამოკიდებული მთავარ წინადადებას მიემართება მთლიანად და არა მის რომელიმე წევრს (კვაჭაძე 1977:379-380). მთლიანად წინადადება წარმოადგენს ამოცანის შესრულებისა და მისგან გამომდინარე შედეგის ფაქტის კონსტატაციას (ძიძიგური 1973:349).

შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების ადგილი მყარია; პირველ ადგილზე ყოველთვის მთავარი წინადადებაა, მეორეზე – დამოკიდებული; საგულისხმოა, რომ ამ ტიპის წინადადებაში რთული კავშირის წინ დაისმის მძიმე ან წერტილ-მძიმე[2]; მაგალითად,

[1] ასეთივე გზით მიიღება ქართულშიც ვითარებით-შედეგობითი კავშირები: ***ასე რომ, ისე რომ.*** იხ. შ. ძიძიგური 1973:34; ფ. ერთელიშვილი 1962:158-159.

[2] გამოცემულ მეგრულ ტექსტებში ეს წესია გატარებული ორიოდე გამონაკლისის გარდა; იხ. მ. ხუბუა 1937:74,14; 230, 24-25.

(10) ათე რაშიში ნაფოლე დიხას გიოხე, ირ დიხას, **თეში ნამუდა** თითო ნაფოლეს თითო კოჩი ინინტირე „ამ რაშის ნაფლოქვარი მიწას ატყვია ყველგან, **ისე რომ** თითო ნაფლოქვარში თითო კაცი ჩაეტევა“ (ტ. II, 82,39).

(11) მოუსვეს დო ჭკირეს [დუდეფი], **თაში ნამუდა** ჟირხოლო ტარიელეფი ონჯუაშა ქოცვილგნდესგ ნდემემცგ „მოუსვეს და ჭრეს თავები, **ასე რომ** ორივე გმირი საღამომდე კლავდა დევებს“ (ტ.II,68,2).

(12) მარა გამოთხუალა თინეფიში ვეერაგადე, მუ წუხარებაქ იცუუნი; **თაში ნამუდა** ირიფელიქ ქიშიიტყუ ინეფიში გამოთხუალა დო ნგარა: ბჟა დო თუთაქ, ცა დო დიხაქ, ზღვა დო ქვიშაქ „მაგრამ მათი გამოთხოვებისას არ ითქმის, თუ რა მწუხარება შეიქმნა; **ასე რომ** ყველაფერმა შეიტყო მათი გამოთხოვება და ტირილი: მზემ და მთვარემ, ცამ და მიწამ, ზღვამ და ქვიშამ“ (ტ.II,18-20, 40-1).

ლაზურისთვის არ არის დამახასიათებელი ვითარებით-შედეგობითი დამოკიდებული წინადადების შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია.

საანალიზო ტიპის დამოკიდებული წინადადებები სვანურში კი იძებნება, თუმცა მხოლოდ თანამედროვე, უმცროსი თაობის სვანთა მეტყველებაში და ტოვებს ხელოვნურობის შთაბეჭდილებას, ვინაიდან სალიტერატურო ენის გავლენით არის გაჩენილი, შეიძლება ითქვას, კალკია: *გუშიშგეშს ქუერწილ აშხუ თეუისგა ხარხ,* ***ამჟი ერე*** *ჟ'ოლმარენედ, ხოჩამდ გუარხ ლესჩქუარი* (ექსპედიციის მასალები) „ჩვენებს ქორწილი ერთ თვეში აქვთ, **ასე რომ** მოვემზადოთ, კარგად უნდა დავასაჩუქროთ“.

თავი II

წინადადების სტრუქტურა და შემადგენელ კომპონენტთა პოზიცია – ინფორმაციის მარკირების სტრატეგია ქართველურ ენებში

1. ინიციალური სახელობითის შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართველურ ენებში

ინიციალური სახელობითი (resp. ემფატიკური პრეპოზიცია) აქტუალიზაციის კერძო შემთხვევაა (კვანტალიანი (1990:98) და დამახასიათებელია ზოგადად ზეპირმეტყველებისთვის; ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქცია დასტურდება ქართულ სპონტანურ (წინასწარმოუმზადებელ) მეტყველებაში, ასევე უმწერლობო ქართველურ ენებსა და ქართული ენის დიალექტებში.

ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქცია თავისებური სტრუქტურისაა: კონსტრუქციის თავში დგას სახელობითში მდგარი სახელი ან სახელური შესიტყვება, იგი „გამონათქვამის თემაა“ და მომდევნო წინადადებას **სასვენი ნიშნითა** და ***ალმავალი*** ინტონაციით გამოეყოფა; მაშასადამე, სახელობითში მდგარი სახელის აქტუალიზება ხდება ***პაუზით*** (გამოხატულია **სასვენი ნიშნით**), ***ინტონაციითა*** და ***პოზიციით*** (კვანტალიანი 1990:106-108); *ინიციალური სახელობითის* მომდევნო წინადადება შეიძლება იყოს მარტივი ან რთული (ჰიპოტაქსური სტრუქტურის). სახელობითში მდგარი სახელი მხოლოდ **აზრობრივად** უკავშირდება მომდევნო წინადადებას და მათ შორის სინტაქსური კავშირი არ არის. მომდევნო წინადადებაში, განსაკუთრებით რთულ ქვეწყობილში, სახელობითში მდგარ სახელს შეიძლება ჩაენაცვლოს ნაცვალსახელით გადმოცემული კორელატი; მაგალითად,

(1) ***მეზობელი***. ***მას*** რომ შეეძლოს, შენ არ დაგავალებს; აქედან, ***მეზობელი*** = ***მას***.

აღნიშნული ჩანაწერი მიუთითებს, რომ გამონათქვამის ორი სეგმენტი ***(მეზობელი*** და ***მას)*** ეკვივალენტურია („ტოლფასია“), ანუ ერთმანეთის გამეორებას წარმოადგენს, ამიტომაც თავისუფლად მონაცვლეობენ; რაც ითქმის ერთის შესახებ, თანაბრად ვრცელდება მეორეზეც (ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. გამყრელიძე და სხვები 2008:134).

სწორედ ეკვივალენტური მონაცვლეობა[1] იძლევა გამონათქვამის ერთ-ერთი სეგმენტის აქტუალიზების საშუალებას; შდრ.:

(1ა) ***მეზობელს*** რომ შეეძლოს, შენ არ დაგავალებს.

სახელობითში მდგარი აქტუალიზებული სახელი (**მეზობელი**) როგორც კი სინტაქსურ კავშირს დაამყარებს დანარჩენ წევრებთან (იხ. მაგალითი 1ა), იხსნება ყველა ის მახასიათებელი, რაც მის აქტუალიზებას განაპირობებს; ე.ი. იშლება ეკვივალენტური სეგმენტების თავისუფალი მონაცვლეობა და იკარგება ნაცვალსახელით გადმოცემული მისი ჩამნაცვლებელი კორელატიც.

საკითხის კვლევის ისტორია ქართულ საენათმეცნიერო სივრცეში „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტზე ივანე გიგინეიშვილის დაკვირვებით იწყება. აღნიშნული საკითხის განხილვას მეცნიერმა სპეციალური პარაგრაფი მიუძღვნა სახელწოდებით: *„რთული წინადადების ერთი თავისებური სახეობა „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში“* (იხ. მონოგრაფიული კვლევა გიგინეიშვილი 1975:321-335).

[1] ეკვივალენტური მონაცვლეობის მაგალითები განხილულია აგრეთვე გახლეჩილი (გაყოფილი) ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის მაგალითზე ქალაქური ზეპირმეტყველებისა და არასალიტერატურო ქართველური ენების მიხედვით (იხ. ამავე თავში შესაბამისი პარაგრაფები).

1.1. *ინიციალური სახელობითის* შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია „ვეფხისტყაოსანში“

„ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებული „ინიციალური სახელობითის“ შემცველი ჰიპოტაქსური წინადადებების **სტრუქტურულ-სემანტიკური** და **ფუნქციური** ანალიზი მნიშვნელოვანია როგორც ფრაზის მნიშვნელობის დასაზუსტებლად, ასევე ჰიპოტაქსის გენეზისის გასარკვევად, ზეპირმეტყველებისთვის დამახასიათებელი ჰიპოტაქსური მოდელების თავისებურებათა წარმოსაჩენად.

„რთულ დაქვემდებარებულ წინადადებათა სფეროში „ვეფხისტყაოსანში“ შესაძლოა შემჩნეულ იქნეს გარკვეული თავისებურება, რომელსაც, ერთი მხრივ, დამოუკიდებელი ინტერესი ახლავს, ხოლო, მეორე მხრივ, არსებითი მნიშვნელობა აქვს პოემის ტექსტის ჯეროვნად გაგებისა და, მაშასადამე, დადგენის თვალსაზრისით“ (გიგინეიშვილი 1975:323). გამოკვლევის ავტორს მხედველობაში აქვს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში დადასტურებული ისეთი სტრიქონები, რომელთა ერთი ნაწილი მთავარ წინადადებას უტოლდება, მეორე კი – დამოკიდებულს.

სანიმუშოდ დავიმოწმებთ ყველაზე თავისებურად მიჩნეულ ერთ-ერთ სტროფს:

(2) **დედოფალი** ზღვასა შეიქმს, **მას** რომ ცრემლი დაუღვრია (რუსთაველი 1974:110, 358).

შენიშვნა 1: *ფრაზაში პუნქტუაცია შენარჩუნებულია მითითებული გამოცემის მიხედვით; ეს პრინციპული საკითხია, რადგან თავდაპირველად ივანე გიგინეიშვილის ყურადღება, არსებული პუნქტუაციის პირობებში, სწორედ ფრაზის აზრობრივმა გაუმართაობამ მიიქცია.*

ივანე გიგინეიშვილის მიხედვით, ზემოაღნიშნულ სტრიქონში სამი ერთეული გამოიყოფა:

I. დედოფალი. II. ზღვასა შეიქმს. III. მას რომ ცრემლი დაუღვრია.

„მთავარია მეორე [წინადადება], დამოკიდებული – მესამე. ამ მესამესთან არის დაკავშირებული პირველი ნაწილი **დედოფალი,** რომელიც მხოლოდ სახელობით ბრუნვაში დასმული სახელითაა წარმოდგენილი“ (გიგინეიშვილი 1975:333). ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქციის სტრუქტურული ანალიზი ითვალისწინებს სახელობითში მდგარი სახელის **სასვენი ნიშნით** გამოყოფის საკითხს. „დამოკიდებული წინადადების ბადალი ცალკე სახელობითში დასმული სახელი [„დედოფალი“] თუ მთელი სახელური შესიტყვებები[1] სხვათაგან **წერტილით**[2] უნდა გამოიყოს“ (გიგინეიშვილი 1975:333-334); წინააღმდეგ შემთხვევაში, ფრაზის აზრი გაუგებარი დარჩება. სახელობითში მდგარი სახელი პოემის ტექსტშიც, ცხადია, „გამონათქვამის თემაა“, რომლის აქტუალიზება, როგორც აღვნიშნეთ, ხდება **პაუზით**, **აღმავალი** ინტონაციით[3] და თავკიდურა **პოზიციით**.[4]

სახელობითში მდგარ სახელს (იხ. **I**. **დედოფალი**) დამოკიდებულ წინადადებაში ენაცვლება ნაცვალსახელით გადმოცემული კორელატი „**მას**“; (იხ.**III**: „...**მას** რომ ცრემლი დაუღვრია“). თუ

[1] ინიციალური სახელობითი შესაძლებელია სახელური შესიტყვებითაც იყოს გადმოცემული; იხ. მაგალითები: (3), (4).

[2]წერტილის ნაცვლად, შესაძლოა, სხვა სასვენი ნიშანი განიხილებოდეს; კერძოდ, **მძიმე** (ქობალავა 1998), **ტირე** (დ. მელიქიშვილი, ზეპირი საუბრიდან). ქართველ პოეტთა შემოქმედებაში **კითხვა-ძახილის** ნიშანსაც ვხვდებით (იხ. მაგალითი (8)).

[3] ***აღმავალი ინტონაცია*** დამახასიათებელია პრეპოზიციური დამოკიდებული წინადადებისთვის; ამგვარი ინტონაცია სათქმელის დაუსრულებლობაზე მიუთითებს (კიზირია 1988:22).

[4] ***თავკიდურა პოზიციაც***, ინტონაციის მსგავსად, ინფორმაციის სტრუქტურირების მნიშვნელოვანი მახასიათებელია (ივანიშვილი 2009:69-81).

„კორელატს ამოვიღებთ, ინიციალური სახელობითი მაშინვე შეუერთდება [დამოკიდებულ] წინადადებას და არააქტუალური წევრი გახდება“ (კვანტალიანი 1990:108).

ზემოაღნიშნულ მსჯელობაში სიცხადეს შეიტანს კონსტრუქციების ერთმანეთთან შედარება:

„ვეფხისტყაოსნის“ სტრიქონი:

- ***„დედოფალი**. ზღვასა შეიქმს, **მას** რომ ცრემლი დაუღვრია“ (**დედოფალი** აქტუალიზებული წევრია და მომდევნო კონსტრუქციისგან გამოყოფილია წერტილით),*

შდრ.:

- ***დედოფალს** რომ ცრემლი დაუღვრია, ზღვას შექმნის.*

ან:

- *ზღვას შექმნის, **დედოფალს** რომ ცრემლი დაუღვრია. (**დედოფალს** ბოლო ორ შემთხვევაში არააქტუალიზებული, ნეიტრალური წევრია).*

ივანე გიგინეიშვილის აზრით, საქმე გვაქვს თავისებური სახის ჰიპოტაქსთან. „რაკი ეს კონსტრუქცია ლექსის ენაში გვხვდება, უნდა გვეფიქრა, რომ იგი [პოემის ავტორთან] გარკვეული სტილებრივი მიზნით არის გამოყენებული, მაგრამ ეს ვარაუდი არ გამორიცხავს იმას, რომ ეს კონსტრუქცია **რთული დაქვემდებარებული წინადადების გარკვეული საფეხურის ამსახველი იყოს და ამგვარი კონსტრუქციები „ვეფხისტყაოსანში“ ხალხური მეტყველებიდან მომდინარეობდეს** (გიგინეიშვილი 1975:324).

- ***„ვეფხისტყაოსანში“ სხვა ამ ტიპის კონსტრუქციათა მაგალითებია:*** [1]

[1]დამოწმებულია ივ. გიგინეიშვილის შერჩეული მაგალითები გიგინეიშვილი 1975: 334-ის მიხედვით.

(3) **„პატრონი ჩემი გამზრდელი**, ღვთისაგან დიდად ცხოველი, მშობლური, ტკბილი, მოწყალე, ცა, წყალობისა მთოველი, **მას** ვუორგულე, წამოვე, მართ დავივიწყე ყოველი...“
(რუსთაველი 1974:276, 866)

(4) „მან უთხრა: **„ფრიდონ ხელმწიფე,** მეფე მულღაზანზარისა, **იგი** ნადირობს, შეუკრავს ნაპირი ველ-შამბნარისა“.
(რუსთაველი 1974:317, 987)

- ***პარალელური მაგალითები ქართული ენის დიალექტებიდან:***

(5) **საშუბი**. **ის** კი ზოკან-ზოკან კინჭუხიანია, მაღალი (თ. ხელაშვილი, ფშაური დიალექტი). [1]

(6) **ბოწახი**. **ის** კი ძალიან კარგი ადგილია, საძოვარი (თ. ხელაშვილი, ფშაური დიალექტი).[2]

„ამგვარი მაგალითების გამრავლება შეიძლება სხვა დიალექტების მონაცემებითაც, რაც ეჭვმიუტანელს ხდის მოსაზრებას ასეთი კონსტრუქციების ხალხური მეტყველებიდან მომდინარეობის შესახებ“ (კვანტალიანი 1990:108).

(7) **მამაჩემი**. რო წევეით ტყეში, **ისიც** გაგუყვა (ო. მიქიაშვილი, იმერული დიალექტი).[3]

(8) **ჩემი მამა**. დამამიწყდა, ახლა **ის** სად არი (ო. მიქიაშვილი, ლეჩხუმური დიალექტი).[4]

---

[1]თამარ ხელაშვილის დიალექტური მასალა დამოწმებულია გიგინეიშვილი 1974 : 324-ის მიხედვით.

[2] თამარ ხელაშვილის დიალექტური მასალა დამოწმებულია გიგინეიშვილი 1974 : 324-ის მიხედვით.

[3] ო. მიქიაშვილის დიალექტური მასალა დამოწმებულია ლომია 2005:180-ის მიხედვით.

[4] ო. მიქიაშვილის დიალექტური მასალა დამოწმებულია ლომია 2005:180-ის მიხედვით.

1.2. *ინიციალური სახელობითის* შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ქართულ ზეპირმეტყველებაში, უდამწერლობო ქართველურ ენებში

ლეილა კვანტალიანმა, ივანე გიგინეიშვილის ზემოხსენებულ კვლევაზე დაყრდნობით, *ინიციალური სახელობითის* შემცველი კონსტრუქციები განიხილა ქართული ზეპირმეტყველების მასალებისა და ქართველ კლასიკოსთა ნაშრომების მიხედვით (კვანტალიანი 1990:106-107). მაგალითები:

ქართველ კლასიკოსთა შემოქმედებიდან: [1]

(8) **სინანული**?! ცოდვილთათვის არ არსებობს **იგი** (ვაჟა, VII, 287).

(9) მე წყნეთის ქუჩაზე გეახლები.
– **წყნეთი.** ეს მცხეთასთან არ არის განა? (ნ. ლორთქიფანიძე, II, 1959, 455).

ქართული ზეპირმეტყველებიდან: [2]

(10) **შვილი**?! **მასაც** მობეზრდა ავადმყოფი.

ინიციალური სახელობითის შემცველი კონსტრუქცია ძირითადად არ დასტურდება ბეჭდურად გამოქვეყნებულ ნარატიულ წყაროებში, რადგან საუბარში ამ ტიპის კონსტრუქციის გამოყენებას თხრობის სპეციფიკური გარემო და თანამოსაუბრე სჭირდება; *ინიციალური სახელობითის* შემცველი კონსტრუქცია რომ დიალოგური მეტყველების ნაწილია, კერძოდ, მე-2 პირის რეპლიკაა, შენიშნული აქვს ლ. კვანტალიანს: „ინიციალური სახელობითი გვხვდება დიალოგშიც, კერძოდ, მეორე რეპლიკაში, რომელშიც გამოყოფილია პოზიციით ის სიტყვა პირველი

[1] დამოწმებულია ლ. კვანტალიანის მონოგრაფიის მიხედვით: კვანტალიანი 1990: 106-107.

[2] დამოწმებულია ლ. კვანტალიანის მონოგრაფიის მიხედვით: კვანტალიანი 1990: 106.

რეპლიკისა, რომელიც თანამოსაუბრისთვის ხაზგასასმელია“ (კვანტალიანი 1990:109). ამ განმარტებიდან ჩანს, რომ მეცნიერს ინიციალური სახელობითი დიალოგური მეტყველების ნაწილად გარკვეულ შემთხვევებში მიაჩნია; ჩვენი აზრით, ინიციალური სახელობითის შემცველი ერთგვარი შემაჯამებელი ფრაზა ყოველთვის მე-2 პირის რეპლიკაა და ასევე აუცილებლობით გულისხმობს წინამავალ ტექსტს; სხვა საკითხია, ამგვარი ტექსტის შექმნაში რეალური თანამოსაუბრე პირები მონაწილეობენ თუ ერთი პირი ითავსებს ორივეს ფუნქციას; სწორედ ამიტომ, მთქმელი ნებისმიერი ტექსტის თხრობისას არ და ვერ იყენებს საანალიზო კონსტრუქციას და ბეჭდურ ტექსტებშიც თითქმის არ დასტურდება.

მეგრულში ზემოაღნიშნული ტიპის კონსტრუქციას, დასახელებული ნაშრომების გათვალისწინებით, პირველად მიექცა ყურადღება მ. ლომიას დისერტაციაში (ლომია 1998), საიდანაც აისახა მონოგრაფიულ კვლევებში: ლომია 2005:179-180; კარტოზია და სხვები 2010:401-403; მაგალითები:

(11) **ოსურკოჩი**. **თის** ქეშულებუდასინ, მითინს ვემიაშქვანს, თიგვარიე (ექსპედიციის მასალები) „**დედაკაცი**. **იმას** რომ შეეძლოს, არავის არ მიუშვებს, იმგვარია“.

(12) **დიდა ბედიჭვირი**. თიშ არდგირს ვორდე, შურო ვემკვოჯინექ (ექსპედიციის მასალები) **„დედა ბედდამწვარი**. იმის ადგილას [რომ] ვიყო, საერთოდ არ მივაქცევ ყურადღებას“.

(13) **სირჩინუე**. კარდოკარ გილურს / თე ლახალა უჩურცხელი, / ირკოც მოძენცუნი ფერი, / ქოთი ირკოჩიში ტერი (ექსპედიციის მასალები) „სიბერე. კარდაკარ დადის / ეს ავადმყოფობა მოუცილებელი, / ყველას რომ მოელის ისეთი, / კიდეც ყველასი მტერი“. /

სვანური მაგალითებიც ლინგვისტური ექსპედიციის მასალებში დასტურდება:

(14) **შუკუ.** გუნ ლიმარგუ ხაკუ მარა, ერე ქორთე ლგარ ათჰიას (ექსპედიციის მასალები) „**გზა**. მაგარი („ძალიან“) სიმარჯვე უნდა (/მართებს) კაცს, რომ სახლში ცოცხალმა მიაღწიოს“.

(15) **ვერსკიან**. ლახვატთე აჩად ალიარე თან ი ათხე ეშხუ-ჲორი მეზგე გარ სიდხ ბეჩუისი (ექსპედიციის მასალები) „**ვერსკიანი**. ამოწყვეტისკენ წავიდა ამათი მოდგმა და ახლა ერთი-ორი ოჯახიღა არიან დარჩენილი ბეჩოშიც“.

(16) **თხერე**. თხეროლდ ეჯ ლინთუ ჩი ჟოხხუიტხ ღოლაქ შუბინისგა (ექსპედიციის მასალები) „**მგელი**. მგლებმა იმ ზამთარს ყველას გაუწყვიტეს ცხვარი სვანეთში“.

ვფიქრობთ, *ინიციალური გამონათქვამის* ნიმუშად გამოდგება სვანური ხალხური ზღაპრის დასაწყისი სვანური ენის ბალსზემოური დიალექტის მიხედვით. ეს არის ერთადერთი, არსებითად განსხვავებული სახე, როცა ზღაპრის დასაწყისში დალოცვის გამომხატველ ფრაზას მოსდევს უშემასმენლო ფრაზა, უფრო სწორად, ოდენ ზღაპრის მთავარი პერსონაჟის სახელი, რომელიც გადმოცემულია ანთროპონიმით, შესიტყვებით ან რთული სახელით:

(17) ლგმზგრეუ ხიშდ ი **დაუით** (სვ. პროზ. ტ. I 1939:270) „დალოცვილიმც ხართ და **დავითი**“.

(18) ლგმზგრეუ ხიშდ ი **სიმონ** (სვ. პროზ. ტ. I 1939:295)„დალოცვილიმც ხართ და **სიმონი**.“

(19) ლგმზგრეუ ხი ი **ჩხარა ლახუბა** (სვ. პროზ. ტ. I 1939:337; 241; 309; 347) „დალოცვილიმც ხარ და **ცხრა ძმა**“.

(20) ლგმზგრეუ ხი ი **ხეხუ-ჭაშ** (სვ. პროზ. ტ. I 1939:262; 349) „დალოცვილიმც ხარ და **ცოლ-ქმარი**“.

სვანური ზღაპრის მონაცემები გარკვეულწილად განსხვავებულია ზემოაღნიშნული მაგალითებისგან და ამავე დროს ემსგავსება მათ; მსგავსებას განაპირობებს ის, რომ „ამხსნელი წინადადება“ არსებითად არცაა წინადადება. იგი წინადადების ეკვივალენტად შეიძლება იქნეს მიჩნეული. საქმე ისაა, რომ მასში არ მოიპოვება ზმნა და სიტყვათა მთელი ეს ნაერთი პრედიკაციას მოკლებულია. აქ პირველ რიგში დასახელებულია საგნის სახელი, არსებითი სახელია წარმოდგენილი სახელობითი ბრუნვის ფორმით“ (გიგინეიშვილი 1975:324).

ჩვენი მხრით დავძენთ, რომ დასახელებული ენობრივი მოვლენა სვანურის აღნიშნულ დიალექტში საკმაოდ ხშირია; კვლევამ დაადასტურა, რომ იგი არც იდეოლექტია, რადგან ამ ტიპის დასაწყისი დასტურდება ბალსზემოურის სხვადასხვა კილოკავში და ეკუთვნის სხვადასხვა ასაკის მთქმელს. სტილისა და ჟანრის გათვალისწინებით, როგორც ჩანს, ამ ტიპის ფრაზის ფუნქციაა უშემასმენლო სიტყვით თუ შესიტყვებით გამოყოს სათქმელი და მსმენელის ყურადღების კონცენტრირება მოახდინოს.

2. ზეპირმეტყველების ჰიპოტაქსური მოდელის ტიპოლოგია ქალაქურ მეტყველებასა და არასალიტერატურო ქართველურ ენებში

ქალაქის მოსახლეობა ყოველთვის მრავალრიცხოვანი და ჭრელია, რაც განაპირობებს მრავალფეროვნებას. იგი, როგორც წესი, პირველ რიგში ქალაქურ მეტყველებაში ვლინდება. ქალაქის მეტყველება ეროვნული ენის შემადგენელი ნაწილია, თუმცა ზოგადი ენობრივი კანონზომიერებანი, რაც ქალაქურ მეტყველებას ახასიათებს, გლობალური და უნივერსალურიც შეიძლება იყოს. ქალაქური მეტყველება ყალიბდება, ვითარდება და იცვლება დროსა და სივრცეში სხვადასხვა ეროვნების, სხვადასხვა პროფესიის ადამიანებს შორის ურთიერთობისას. ქალაქური მეტყველება, უპირველეს ყოვლისა, დედაქალაქის მეტყველებას გულისხმობს, რადგან მრავალეროვანი და, შესაბამისად, მრავალენოვანი მოსახლეობა დედაქალაქში იყრის ხოლმე თავს.

საქართველოს დედაქალაქი და, შესაბამისად, მისი ადგილმდებარეობა პერიოდულად იცვლებოდა; კერძოდ, სხვადასხვა დროს იყო: მცხეთა (აღმოსავლეთი ნაწილი), მერე გადავიდა ქუთაისში (დასავლეთი ნაწილი), ახლა თბილისია (ისევ აღმოსავლეთი ნაწილი). თბილისი V საუკუნეში დაარსდა. მას „ყოველთვის გამორჩეული ადგილი ეკავა ქართველი ერის ცხოვრებაში...; **თბილისი, რომელმაც მრავალი უცხო კულტურული ნაკადი შემოიერთა, ქართულ ყაიდაზე გარდაქმნა და გადაახალისა, მუდამ გამოირჩეოდა თავისი ზნით, ჩაცმულობით, სიმღერით, ენით, საუბრის კილოთი**“ (ჯორბენაძე 1987:198). ერთ სივრცეში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა ურთიერთობაში ძირითადი პრობლემა სწორედ ეს არის: მასპინძელმა არ იგრძნოს თავი დაჩაგრულად და მოსულმა არ იგრძნოს თავი უც-

ხოდ. მათ შორის დაბალანსებული ურთიერთობის განმსაზღვრელი პირველ რიგში არის ენა, განსაკუთრებით მასპინძელი ენა: **„თბილისის მოსახლეობა მუდამ ჭრელი იყო ეროვნული შედგენილობით, მაგრამ ყოფაცხოვრების ქართული იერი და, რაც მთავარია, ქართული ენა, ყველთვის წარმართავდა მის სულისკვეთებას“** (ჯორბენაძე 1987:200). თბილისურ ქართულ მეტყველებაში ბუნებრივად შეერწყა ერთმანეთს ორი ენობრივი ნაკადი – აღმოსავლური და დასავლური. **„თბილისის განუმეორებელი კოლორიტი, საოცარი უნარი – შეერწყა და თავის ყაიდაზე გარდაექმნა აღმოსავლურ-დასავლური ყოფისა და კულტურის მძლავრი ნაკადები, თბილისური მეტყველება, ქცევის მანერები, მრავალმხრივ იქცევენ ყურადღებას და ამიტომაც მათ მკვლევარი და მჩხრეკელი არ დაჰკლებია“** (ჯორბენაძე 1987:200).

ქალაქური მეტყველება ინტერდისციპლინური საკითხია. მეტყველების შესწავლა ქალაქის ურბანიზაციის პირობების გათვალისწინებით განსაკუთრებით საინტერესო და აქტუალურია; ფაქტობრივად, ეს არის სოციუმის ენობრივი მონაცემების სოციოლინგვისტური ანალიზი ინტერდისციპლინური პერსპექტივიდან.

ქალაქური მეტყველების ჩამოყალიბებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სამყაროს აღქმის „ადამიანისეულ ხედვას“, რომელიც აისახება ენაში, კერძოდ, მის ფონოლოგიურ და გრამატიკულ სტრუქტურებში, სემანტიკაში და სხვ. ეს არის ის ღერძი, რომელსაც ეფუძნება კომუნიკაცია ქალაქში სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს შორის, რისი საშუალებითაც მცირდება კონფლიქტები და ადვილად მიმდინარეობს თანაცხოვრება-ადაპტაციის რთული პროცესი. აქედან გამომდინარე, მიღებული დასკვნები საინტერესო და საჭიროა **ფსიქოლინგვისტებისთვის**, **სოციოლინგვისტებისთვის**, ასევე, **ანთროპოლოგიური ლინ-**

გვისტიკის, **დისკურსის ანალიზის**, **ისტორიული ლინგვისტიკის** საკითხების მკვლევართათვისაც.

„თბილისის მრავალეროვნობა არასდროს უშლიდა ხელს იმას, რომ დროთა განმავლობაში ეროვნული საზღვარი წაშლილიყო და ჩამოყალიბებულიყო საკუთრივ თბილისელი მოქალაქის ტიპი, რომელშიც ორგანულად იყო შეხამებული სხვადასხვა ერისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებანი ქართული ენისა და ქართული ხასიათის პრიმატით“ (ჯორბენაძე 1987:201).

2.1. საანალიზო საკითხი ქალაქური მეტყველების მიხედვით

როგორც აღვნიშნეთ, თბილისურ მეტყველებაში ერთმანეთს შეერწყა ქართულისა და სხვა ენების ორი ენობრივი ნაკადი: ამგვარი შერწყმა აისახა ორ დიდ ენობრივ შრეში – ლექსიკასა და სინტაქსში. „ქართული ენის ბგერაში ხშირად ისმოდა არაბულ-სპარსული, სომხური სიტყვები, მაგრამ ეს სიტყვები ყოველთვის შესისხლხორცებული იყო ქართული ენის ცოცხალ გამოთქმასთან“ (გრიშაშვილი 1927:13). რა თქმა უნდა, თბილისური მეტყველება მხოლოდ ლექსიკით არ იყო თავისებური და გამორჩეული. მას თავისებური სინტაქსიც ჰქონდა, რასაც ზეპირი საუბრისას იყენებდა ყველა – ერთ ან სხვადასხვა უბანში ერთმანეთის გვერდით მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ადამიანი.

ცნობილია, რომ ენა ეყრდნობა სინტაქსს. სინტაქსური კონსტრუქციები ყველაზე უკეთ ახერხებენ სხვადასხვა ენებს შორის ე.წ. „განსხვავებების“ წარმოჩენასაც და მოშლასაც. ამ განაცხადის დამადასტურებელ კლასიკურ ნიმუშად გამოდგება თბილისურ მეტყველებაში გაჩენილი წინადადება:

- *უგლავოში საპოჟნიკი პოლსაპოშკებს აპაჩინკებს* (გაჩეჩილაძე 1977).

მიუხედავად იმისა, რომ მასში არც ერთი სიტყვა არ არის ქართული, ქართველები ქართულად აღიქვამდნენ, იმიტომ რომ კონსტრუქციის აგების წესი იყო ქართული, გაფორმებული შესაბამისი მორფოლოგიური მარკერებით, კერძოდ,

- ლოკაციის აღმნიშვნელი **-ში** თანდებულით: *უგლავო-ში*
- სახელობითი ბრუნვის **-ი** ნიშნით : *საპოჟნიკ-ი*
- სახელის მრავლობითი რიცხვის **-ებ** ფორმანტითა და მიცემითი ბრუნვის **-ს** ნიშნით:
  *პოლსაპოშკ-**ებ-ს***
- ქართული ზმნური აფიქსებით (ქცევის, თემის, პირის ნიშნებით): ***ა-**პაჩინკ-**ებ-ს***
  (როგორც ცნობილია, უცხოურ ძირზე დაფუძნებული ზმნური ლექსემა ენაში ე.წ. ავტონომიას მოიპოვებს გაზმნავების (ზმნად გადაქცევის) გზით).

ეს წინადადება იმის გასარკვევადაც არის საინტერესო, როგორ აღიქვამდნენ მას სხვა ეროვნების თბილისელი მოქალაქეები; ამგვარი ფრაზებით მეტყველება შლიდა თუ არა საზღვარს ქალაქის ერთი უბნის სხვადასხვა ეროვნების მაცხოვრებლებს შორის? კითხვას დადებითი პასუხი შეიძლება გაეცეს, რადგან დამოწმებულ მაგალითში ლექსემათა ძირები რუსულია, რაც იძლევა საშუალებას ვივარაუდოთ, რომ შინაარსობრივად ეს კონსტრუქცია მეტ-ნაკლებად გასაგები იქნებოდა რუსი ეროვნების და, საერთოდ, რუსულენოვანი ადამიანებისთვის.

რაც შეეხება ***ზეპირმეტყველების მოდელებს***, ცნობილია, რომ ისინი ყველა ენაში დასტურდება, თუმცა მსგავსება-განსხვავებები და თავისებური სპეციფიკა შეიძლება გამოიკვეთოს როგორც მონათესავე, ასევე არამონათესავე, თუმცა ერთ გეოგრაფიულ არეალში მოქცეულ ენებში. სწორედ არეალური ლინგვისტიკის პერსპექტივიდან არის მნიშვნელოვანი ქალაქური (თბილისური) მეტყველებისა და არასალიტერატურო ქარ-

თველური ენებისთვის (მეგრული, ლაზური და სვანური, რომლებიც ფაქტობრივად ზეპირმეტყველების ენებია), ქართული სპონტანური (ზეპირ) მეტყველებისთვის ქართული ენის დიალექტებისთვის დამახასიათებელი კონსტრუქციების ანალიზი. აღნიშნული კონსტრუქციები ყურადღებას იქცევს **უარყოფითი ან დადებითი ფორმით გადმოცემული ჩანართებით,** რომელთა პრაგმატული საჭიროება კარგად ჩანს მთლიანად კონსტრუქციის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზის შედეგად.

ქალაქური მეტყველების ნიმუში:

(1) ეს ჩვენი საწყალი *გ ო გ ი ა* ***არ არის****? ი მ ა ს* თურმე ქალი დაუნიშნავს[1].

ამგვარი აგებულების წინადადებაში თავისებურებას შემადგენელ კომპონენტთა განლაგება ქმნის და უნივერსალური ენობრივი თვალსაზრისით იგი განიხილება, როგორც გაყოფილი, გახლეჩილი (Cleft) კონსტრუქცია (მეგრულში ამ ტიპის წინადადებების აგებულებაზე, როგორც უნივერსალურ მოვლენაზე იხ. Harris 1991:385; პარალელები მეგრულ და სხვა ქართველურ ენათა მასალასთან იხ. ქვემოთ).

მოცემული წინადადება პირობითად ორ ნაწილად შეიძლება დავყოთ და ცალ-ცალკე გავაანალიზოთ:

- *I ნაწილი*: ეს ჩვენი საწყალი *გ ო გ ი ა* ***არ არის****?*

აქედან:

„*გ ო გ ი ა*“ მოქმედია, სუბიექტია, მთავარი წინადადების წევრია, თუმცა ბრუნვაში იმართვის არა თავისივე ზმნა-შემასმენლისგან („*დაუნიშნავს*“), არამედ დამოკიდებული წინადადე-

[1] **წყარო:** ქართული კინოფილმი „რაც გინახავს, ველარ ნახავ“. მაგალითი აღებულია თბილისელი ვაჭართა უსტაბაშის მეტყველებიდან. ფილმი გადაღებულია 1965 წელს ავქსენტი ცაგარლის ამავე სახელწოდების პიესის მიხედვით. სცენარის ავტორები: ნოდარ წულეისკირი (მწერალი) და მიხეილ ჭიაურელი (რეჟისორი). ფილმის რეჟისორი: მიხეილ ჭიაურელი.

ბის ზმნა-შემასმენლისგან, რომელიც ყოველთვის „ყოფნა“ ზმნის აწმყოს მე-3 პირის ფორმითაა გადმოცემული (*„არის“*). შესაბამისად, *„გ ო გ ი ა“* სახელობითში დგას. ზმნის წინ გაჩენილ უარყოფით ნაწილაკს ჩაკითხვის შინაარსი და ინტონაცია შემოაქვს. ამის მიხედვით უფრო სწორი და ზუსტია, ეს მონაკვეთი ამგვარად ჩავწეროთ: *„გოგია არ არის?“*

რაც მთავარია, ჩაკითხვა ფრაზას აძლევს **საპირისპირო – დადასტურების** მნიშვნელობას (=„გოგია ხომ არის“/ „გოგია რომ არის“). ამგვარი შინაარსი ხელს უწყობს „გოგიას“ აქტუალიზებას. „არ არის?“ **ჩაკითხვის ინტონაციისა** და **Neg V სტრუქტურის მორფოლოგიური ინვენტარია**, რომელიც ხლეჩს/ყოფს კონსტრუქციას და გამოყოფს ინფორმაციულად მნიშვნელოვან წევრს. ასეთი წევრი, როგორც აღვნიშნეთ, ყოველთვის **სახელობით ბრუნვაში** დგას, რაც ასევე ერთ-ერთი ნიშანია აქტუალიზებისა; მიუხედავად იმისა, რომ მააქტუალიზებელი საშუალება სტრუქტურულად მორფოლოგიური წარმონაქმნია, სწორედ მყარი ფორმობრივი მონაცემის და სინტაქსური ფუნქციის არქონის გამო, სამეცნიერო ლიტერატურაში მას განიხილავენ ერთ მთლიან ერთეულად (მაშინაც კი, როცა ორი ან მეტი სეგმენტია) და სახელდებულია: **ნაწილაკად** (კვანტალიანი 1990:99-100), **პროსოდიულ ნაწილად** (Samushia 2018:202).

• *II ნაწილი* : *ი მ ა ს თურმე ქალი დ ა უ ნ ი შ ნ ა ვ ს*

„ი მ ა ს“ მთავარ წინადადებაში გაჩენილია „გ ო გ ი ა“-ს მონაცვლედ: *„გ ო გ ი ა“ / NOM = „ი მ ა ს“ / DAT*, ამიტომაც *„იმას“* მართულია მთავარი წინადადების შემასმენლისაგან (*„დაუნიშნავს“*). ის, რაც ყოფს წინადადებას (*„არ არის“*), რომ ამოვიღოთ კონსტრუქციიდან, მივიღებთ გრამატიკულად გამართულ მარტივ გავრცობილ წინადადებას, ოღონდ აქტუალიზებისა და სპეციფიკური ინტონაციის გარეშე.

ამგვარი ცვლილების შედეგად მიღწეული ფუნქციური ელე-

მენტების ტრანსფორმაცია კარგად ჩანს საანალიზო კონსტრუქციის ძირითადი და ალტერნატიული ვარიანტების შედარებისას:

ძირითადი:

- ეს ჩვენი საწყალი *გ ო გ ი ა (N / S. NOM) [ა რ (NEG) ა რ ი ს (be.PRS.S3.SG)]. PTCL*
- *ი მ ა ს (PersPrn3. DAT)* თურმე ქალი *დ ა უ ნ ი შ ნ ა ვ ს (V. EvidPrft I. S3. SG)*
  ა. გ ო გ ი ა (N / S. NOM) = ი მ ა ს (PersPrn3 / S. DAT)
  ბ. [ა რ (NEG) ა რ ი ს (be.PRS.S3.SG)]. PTCL
  გ. დ ა უ ნ ი შ ნ ა ვ ს (V. EvidPrft I.S3.SG)

ალტერნატიული:

- „ამ ჩვენს საწყალ *გ ო გ ი ა ს (N / S. DAT)* ქალი *დ ა უ ნ ი შ ნ ა ვ ს (V. EvidPrft I. S3. SG)“.*

ქალაქური მეტყველებისთვის დამახასიათებელი კონსტრუქციის მსგავსი მოდელი დასტურდება არასალიტერატურო ქართველურ ენებში. ეს მოვლენა კიდევ ერთხელ მიუთითებს ზეპირმეტყველების მოდელების სტრუქტურისა და შემადგენელ ელემენტთა ფუნქციის ერთგვაროვნებაზე. ამგვარ საკითხებზე ყურადღება გაამახვილა ლ. კვანტალიანმა ქართული ზეპირი მეტყველების საკითხებზე მსჯელობისას და გამოყო აქტუალიზაციის რამდენიმე შემთხვევა ქართულში; კერძოდ, *„არის“* ზმნა განიხილა, როგორც აქტუალიზაციის ლექსიკური საშუალება ქართულში. პარალელები მოიხმო სხვა ქართველური ენების მონაცემების მიხედვითაც (დაწვრ. იხ. კვანტალიანი 1990:98-105).

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მრავალფეროვანია მეგრულის მონაცემები, თუმცა, პირველ რიგში, მეტი თვალსაჩინოებისთვის, მხოლოდ ზემოაღნიშნული მოდელის პარალელურ ვარიანტებს განვიხილავთ.

2.2. პარალელური ჰიპოტაქსური მოდელები მეგრული და ლაზური მასალების მიხედვით

მ ე გ რ უ ლ შ ი სპეციფიკური სტილური ფუნქციის ჩანართი მოცემულია არა მხოლოდ უარყოფითი ნაწილაკითა და „ყოფნა“ ზმნის მე-3 პირის ფორმით, არამედ კითხვითობის გამომხატველი მორფოლოგიური მარკერითაც, რომელიც ჩაკითხვის ინტონაციის განმსაზღვრელიცაა. მეგრულში „ყოფნა“ ზმნა დასტურდება როგორც აწმყოს (რენ „არის“), ასევე უწყვეტლის (რდუ „იყო“) ფორმით.

მეგრულის მაგალითები წარმოდგენილია ძირითადი და ალტერნატიული ვარიანტების შედარებით (ზევით წარმოდგენილი შედარებითი მოდელების მსგავსად).

(2) ჩქინი ოთარიშ *ძ ღ ა ბ ი ვ ა რ ე ნ ო? თ ე ს გ ი ნ უ ტ ე ბ უ* ჩქიმი დეიდასკუა (ექსპედიციის მასალები).
„ჩვენი ოთარის გოგო არ არის, ამას გადაურჩენია ჩემი დეიდაშვილი“.

***ძირითადი**:*

- ჩქინი ოთარიშ *ძ ღ ა ბ ი (N / S. NOM) [ვ ა (NEG) - რ ე ნ (be.PRS.S3.SG)-ო (QPTCL]. PTCL*
- *თ ე ს (PersPrn3 / S. DAT) გ ი ნ უ ტ ე ბ უ (V. EvidPrft I. S3. SG)* ჩქიმი დეიდასკუა.
  ა. ძ ღ ა ბ ი „გოგო“ (N / S. NOM) = თ ე ს „იმას“ (PersPrn3 /S. DAT)
  ბ. [ვ ა- „არ“ (NEG) - რ ე ნ „არის“ (be.PRS.S3.SG)-ო. QPTCL]. PTCL
  გ. გ ი ნ უ ტ ე ბ უ „გადაურჩენია“ (V. EvidPrft I.S3.SG)

***ალტერნატიული**:*

- ჩქინი ოთარიშ *ძ ღ ა ბ ი ს (N / S. DAT) გ ი ნ უ ტ ე ბ უ (V. EvidPrft I. S3. SG)* ჩქიმი დეიდასკუა.

„ჩვენი ოთარის *გოგოს გადაურჩენია* ჩემი დეიდაშვილი“.

მეგრულის მონაცემების მრავალფეროვნებაზე როცა არის საუბარი, მხედველობაში გვაქვს წინადადებაში ორივე (***უარყოფითი*** და ***დადებითი***) ფორმით წარმოდგენილი ჩანართი. ასეთი შემთხვევა შეიძლება შეფასდეს, როგორც სუბიექტის/ობიექტის ფოკუსირება ***ორმაგი აქტუალიზაციით*** (ლომია 2010:393). აღსანიშნავია, რომ დადებითი ფორმით მოცემულ ჩანართში კითხვითობის მარკერის ადგილს ქართული „რომ“ კავშირის ფარდი კლიტიკა **-ნი** იკავებს.

(3) ათე მონადირე *კოჩი ვარენო რენი, თექ* იფიქრუ (დან., ცან. 242,48)

„ეს მონადირე *კაცი არ არის რომ არის* [1]*, მან* იფიქრა“.

ძირითადი:

- ათე მონადირე *კოჩი (N / S. NOM) ვა-(NEG)-რენ „არის“ (be.PRS.S3.SG) -ო.QPTCL). PTCL*
  რე „არის“ (be.PRS.S3.SG) -ნი „რომ“. SUB(that)]. PTCL ,
- *თექ (PersPrn3 / S. ERG) იფიქრუ (V. AOR.S3.SG)*
  ა. კოჩი „კაცი“ (N / S. NOM) = თექ „მან“ (PersPrn3 / S. ERG)
  ბ. (ვა- „არ“ (NEG) – რენ „არის“ (be. PRS. S3. SG)-ო. QPTCL) რე „არის“ (be. PRS. S3. SG) -ნი „რომ“. SUB (that)]. PTCL
  გ. იფიქრუ „იფიქრა“ (V. AOR.S3.SG)

ალტერნატიული:

- ათე მონადირე *კოჩქ (N / S. ERG) იფიქრუ (V. AOR. S3. SG)*
  ამ მონადირე *კაც მაი ფიქრა*.

[1] ქართულ ჩანართთან *(არ არის რომ არის)* მძიმე არ დავსვით, რადგან მეგრული *ვარენო რენი* პაუზის გარეშე წარმოითქმის.

(4) ...თეშ დ ა-ყ ო ნ ე რ ი ვ ა რ დ უ ო რ დ გ ნ, თ ი ნ ა ქ ი მ ე ჩ გ
მაზაკვალ ოსურქ ქომონს, თი ბოშის (დან. ცან. 200, 27)
„...ამის *ნახევარდა არ იყო რომ იყო, ის მიათხოვა* მზაკვარმა ქალმა ქმარს, იმ ბიჭს“.

ძირითადი:

- ...თეშ დ ა-ყ ო ნ ე რ ი (N / O^{dir} . NOM) ვა-(NEG)-რდუ „იყო“ (be.IMPF. S3. SG) -ო.QPTCL]
  რდგ „იყო“ (be.IMPF.S3.SG) -ნ „რომ“. SUB(that)]. PTCL ,
- თ ი ნ ა (PersPrn3 / O^{dir} . NOM) ქ ი მ ე ჩ გ (V. AOR.S3.SG)
  მაზაკვალ ოსურქ ქომონს, თი ბოშის.
  ა. დ ა-ყ ო ნ ე რ ი (N / O^{dir} . NOM) = თ ი ნ ა (PersPrn3 / O^{dir} . NOM)
  ბ. ვა-(NEG)-რდუ „იყო“ (be.IMPF.S3.SG)-ო. QPTCL)
  რდგ „იყო“ (be.IMPF.S3.SG) -ნ „რომ“. SUB(that)]. PTCL
  გ. ქ ი მ ე ჩ გ (V. AOR.S3.SG)

***ალტერნატიული**:*

- ...თეშ დ ა-ყ ო ნ ე რ ი (N / O^{dir} . NOM) ქ ი მ ე ჩ გ (V. AOR.S3.SG) მაზაკვალ ოსურქ ქომონს, თი ბოშის (დან. ცან. 200, 27)
  „...ამის *ნახევარდა მიათხოვა* მზაკვარმა ქალმა ქმარს, იმ ბიჭს“.

ვარენო „არ არის?“ / ***ვარდუო*** „არ იყო?“ ფორმათა დამოკიდებულ წინადადებაში ჩართვის თვისება თავის დროზე შენიშნა ი. ყიფშიძემ და მათ „წინადადებაში ჩართული წინადადებები“ უწოდა (Кипшидзе 1914:0144-0145, 301). აღნიშნული ფორმების ფუნქცია – წინადადების წევრთა (ქვემდებარე, დამატება-ობიექტები, გარემოებები...) აქტუალიზება განხილულია აგრეთვე სამეცნიერო ლიტერატურაში (ლომია 2005; ლომია 2010; Samuschia 2018). გარდა ზემოთ განხილული მაგალითებისა, არ-

სებობს ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციათა ჯგუფები, სადაც ინფორმაციულად დაწინაურებული წევრის გამოსაყოფად გამოყენებულია:

I. ***ვარენო*** *„არ არის?“/* ***ვარდუო*** *„არ იყო?“ ფორმები მხოლოდ სხვა „დამატებითი“ საშუალებების (შდრ.: მაგალითები: (2), (3), (4)) გარეშე*[1].

II. რიტორიკული შინაარსის წინადადებებშიც ჩაერთვიან ფორმები უარყოფითი ნაწილაკითა *(****ვარენო*** *„არ არის?“ / **ვარდუო** „არ იყო?“)* და უარყოფითი ნაწილაკის გარეშე *(****რენი*** *„არის რომ“ / **რდუო** „იყო რომ“),* რითიც განსაზღვრულია კონსტრუქციის კომპონენტთა აზრობრივი მიმართება: კერძოდ, უარყოფითი ფორმით გადმოიცემა დადებითი აზრი და პირიქით, დადებითი ფორმით – უარყოფითი აზრი.

პ ა რ ა ლ ე ლ ე ბ ი ძირითადი და ალტერნატიული ვარიანტების შედარებით წარმოდგენილია

ლ ა ზ უ რ ი მასალების მიხედვით:

(5) *კ უ ლ ა ნ ი ს-ნ ა ე ნ*, ჩქინისთეი თოლი უღუტტეენ (ლაზ. ტექსტ. 154, 97) „გოგო რომ არის, ჩვენისთანა თვალი ჰქონია“ (დამოწმებულია კვანტალიანის ნაშრომიდან, 1990:103)

ძირითადი:

- *კ უ ლ ა ნ ი ს* (N / S. DAT) – *ნ ა* (SUB(that) – *ე ნ* (V. PRS. S3. SG),

---

[1] *თვალსაჩინოებისთვის, დავიმოწმებეთ ცალკეულ ნიმუშებს ნაშრომიდან (ლომია 2010: 392-393):*

ა. ხენწიფექ (N / S. ERG) ***ვარენო*** *ვარია ქუწუასგ-ნი (V. CONJ I. S3. SG - SUB (that)) თელი ქალაქის მოსპენს გვერშაპი (დან., ცან. 242, 28) „ხელმწიფემ (+არ არის?) უარი რომ უთხრას, მთელ ქალაქს მოსპობს გველეშაპი“.*

ბ. სი მუთ (N / O [idir]. NOM) ***ვარდუო*** *ქომიწი-ნი (V. AOR. S3. SG - SUB (that)), ირფელი მართალი ცოფე (ხუბ. 18:5) „შენ რაც (+არ იყო?) რომ მითხარი, ყველაფერი მართალი ყოფილა“.*

- ჩქინისთეი თოლი უ ღ უ ტ ე ე ნ *(V. EvidPrft I. S3. SG)* (ლაზ. ტექსტ.154, 97).
  „გოგოს რომ არის, ჩვენისთანა თვალი ჰქონია“.
  ა. კ უ ლ ა ნ ი ს (N /S. DAT**)**
  ბ. -ნ ა *(SUB(that)-*ე ნ *(V. PRS. S3. SG)*
  გ. უ ღ უ ტ ე ე ნ *(V. EvidPrft I. S3. SG)*

ალტერნატიული:

- კ უ ლ ა ნ ი ს (N / S. DAT**)** ჩქინისთეი თოლი უ ღ უ ტ ე ე ნ *(V. EvidPrft I. S3. SG)*
  „გოგოს ჩვენისთანა თვალი ჰქონია“.

2.3. პარალელური ჰიპოტაქსური მოდელები სვანური მასალების მიხედვით

ბალსზემოური და ბალსქვემოური დიალექტების მონაცემები მსგავსია მეგრულში დადასტურებული მოდელისა (იხ. მაგალითი (2)). ეს, ერთი მხრივ, იძლევა თავად სვანური ენის მონაცემების ერთმანეთთან, ხოლო, მეორე მხრივ, მეგრულთან შედარების შესაძლებლობას.

(6) გუშგუ̄ეჲ ოთარი დრ̄ნა მ̄ჳდჲა ლი, ეჩას ოხმ̄ჴს-დუნაქა მიშგუ გიგჳ̄გეზ̄ლ (ბზ.) (ექსპ. მასალები).
„ჩვენი ოთარის გოგო არ (/ხომ) არის (?), იმას გადაურჩენია ჩემი დეიდაშვილი“.

ძირითადი:

- გუშგუ̄ეჲ ოთარი დრ̄ნა *(N/S.NOM) (*მ̄ჳდ*(NEG)-*ჲა*(QPTCL)* ლი*(V.be.PRS. S3. SG)).PTCL*
- ეჩას *(PersPrn3/S.DAT)* ოხმ̄ჴსდუნა *(V.EvidPrft I.S3. SG)* ქა მიშგუ გიგჳ̄გეზ̄ლ (ბზ.)
  ა. დ რ̄ ნ ა „გოგო“ *(N / S. NOM) =* ე ჩ ა ს „იმას“ *(PersPrn3/S.DAT)*

ბ. *(მან(NEG)-და(QPTCL) ლი(V.be.PRS. S3. SG)). PTCL*

გ. *ოხმარსდუნაქა (V.EvidPrft I. S3. SG)*

ალტერნატიული:

- გუშგუნდ ოთარი დ ი ნ ა ს *(N / S. DAT)* ო ხ მ ა რ ს დ უ ნ ა ქა *(V. EvidPrft I. S3. SG)* მიშგუ გიგაზგეზალ

„ჩვენი ოთარის გ ო გ ო ს გ ა დ ა უ რ ჩ ე ნ ი ა ჩემი დეიდაშვილი“.

(7) გუშიშგე ოთარიშ დ ი ნ ა ლ ი, ე ჯ ი ს ო ხ მ ე ს დ უ ნ ა ქა მიშგუა გიგაშგეზალ (ბქ.) (ექსპედიციის მასალები).

„ჩვენი ოთარის გოგო [რომ] არის, იმას გადურჩენია ჩემი დეიდაშვილი“.

ძირითადი:

- გუშიშგე ოთარიშ *დინა(N/S. NOM) ლი(V.be.PRS. S3. SG)*,
- *ე ჯ ი ს (PersPrn3.DAT) ო ხ მ ე ს დ უ ნ ა ქა (V. EvidPrft I. S3. SG)* მიშგუა გიგაშგეზალ (ბქ.)

ა. დ ი ნ ა *„გოგო“ (N / S. NOM) = ე ჯ ი ს „იმას“ (PersPrn3/S. DAT)*

ბ. *[ლი(V.be.PRS. S3. SG)]. PTCL*

გ. *ოხმესდუნაქა (V.EvidPrft I. S3. SG)*

ალტერნატიული:

- გუშიშგე ოთარიშ *დინას (N/S. DAT) ო ხ მ ე ს დ უ ნ ა ქა (V.EvidPrft I. S3. SG)* მიშგუა გიგაშგეზალ.

„ჩვენი ოთარის გოგოს გადურჩენია ჩემი დეიდაშვილი“.

განხილული მაგალითებიდან ჩანს, რომ ინფორმაციულად მნიშვნელოვანი წევრის გამოყოფა-აქტუალიზაციაში სხვადასხვა ენობრივი საშუალებაა ჩართული, მათგან ერთ-ერთი ძირითადია „ყოფნა“ ზმნის ახლანდელი და წარსული დროის ფორმები. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ „არის“ ზმნის გამოყენება დადასტურებით-გაძლიერებითი მნიშვნელო-

ბით განსაზღვრულია მისი სემანტიკით (ფოჩხუა 1974:134). „არის“ ზმნა ზეპირმა მეტყველებამაც ამ მიზნით თავისუფლად გამოიყენა; აქედან შემოვიდა მწერლობაშიც“ (კვანტალიანი 1990:100).

2.4. სხვა პარალელური ნიმუშები და დასკვნები

სხვა პარალელური მონაცემები განამტკიცებს ზემოაღნიშნულ მსჯელობას; კერძოდ, ესენია:

- *ქართული ზ ე პ ი რ მ ე ტ ყ ვ ე ლ ე ბ ი ს ნიმუშები:*

(8) *მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი* ***რომაა***, ხომ უნდა იცოდეს თავისი საქმე?

(9) *ც უ დ დ რ ო ს* ***არის***, აქ ***რომ*** არ მყავს.
(დამოწმებულია მ. ლომიას ნაშრომიდან, 2010:390)

იშვიათად, მაგრამ მაინც I პირის ფორმაც არის ამ ფუნქციით:

(10) ფიროსმანს ყველაფერი გულუხვადა აქვს: *პ უ რ ი* ***ვარო***, *ღ ვ ი ნ ო* ***ვარო*** ! (ლ. ასათიანი, 127)(იქვე, გვ. 390).

- *ქართული ენის დ ი ა ლ ე ქ ტ ე ბ ი ს ნიმუშები :*

(11) ეს დიდი *ქ ვ ე ბ ი* ***რო არი***, იქითგან ჩამოტანილია (ლეჩხ., 489,28) (იქვე, გვ. 390).
ამავე ფუნქციით „იყო“ ინგილოურში დაადასტურა გრ. იმნაიშვილმა:

(12) ერთი***ც იყო*** აჲტან (იმნაიშვილი 1966:131) .

- *ქართველ მ წ ე რ ა ლ თ ა შ ე მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი ს მასალები :*

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ნაწილაკის ფუნქციით გამოყენებულ „არის“ ზმნას აძლიერებს **ც** ნაწილაკი (კვანტალიანი 1990:100).

(13) *თ ქ ვ ე ნ ც* ***არის*** გებრალებოდეთ! (ვასილ ბარნოვი, „იესე“, 587).

(14) *ე რ თ ხ ე ლ ა* ***ც არის*** ქეთინოს ნაზი გულიც დაიქუხებდა (შატბ., 311).

(დამოწმებულია კვანტალიანის ნაშრომიდან, 1990:98-99)

შ ე ჯ ა მ ე ბ ა

ქალაქური მეტყველებისა და არასალიტერატურო ქართველური ენების, ქართული ზეპირმეტყველების ნიმუშების, ქართული ენის დიალექტების მონაცემების ანალიზმა გამოკვეთა საერთო ინფორმაციული სტრუქტურის ზეპირმეტყველების მოდელები, სადაც დიფერენცირებულია მნიშვნელოვანი და მეორეხარისხოვანი ინფორმაცია; კერძოდ, განხილულ ემპირიულ მასალებში მნიშვნელოვანი ინფორმაცია მარკირებულია

1. *ფონეტიკა-ფონოლოგიის* დონეზე:

- ინტონაციით (ჩაკითხვით).

2. *მორფოლოგია-სინტაქსის* დონეზე:

- „ყოფნა“ ზმნის III პირის ახლანდელი / წარსული დროის ფორმით.
- უარყოფის ნაწილაკით, რომელიც პროკლიტიკაა მეგრულსა და სვანურში.
- კითხვითობის ნაწილაკით (ენკლიტიკით)
- მაქვემდებარებელი კავშირით, რომელიც ენკლიტიკაა მეგრულში.

3. *ლექსიკა-სემანტიკის* დონეზე:

- -ც ნაწილაკით (ქართულში).

აღსანიშნავია, რომ აქტუალიზებული წევრის ფორმალიზება სხვადასხვა სტრატეგიული დაგეგმვით ხორციელდება; კერძოდ, შესაძლებელია გამოყენებული იყოს:

- ყველა ზემოჩამოთვლილი საშუალების კომბინაცია, ან კომბინაციათა გაორმაგება (ეს უკანასკნელი მეგრულისთვისაა დამახასიათებელი).
- არასრული / ნაკლული კომბინაცია, თუმცა ერთზე მეტი მონაცემით.

ენობრივი სტრატეგიის ნაწილია აგრეთვე ამ საშუალებათა გამოყენება თავისებური, კერძოდ, გახლეჩილი/გაყოფილი სინტაქსური კონსტრუქციის ასაგებად.

3. სინტაქსური საზღვრის გადაწევა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში სინტაქსური საზღვრის დარღვევის (გადაწევის) საკითხი ფართო მოცულობის თემაა. მონოგრაფიაში ამ თვალსაზრისით განხილულია მოკლე მთავარი წინადადების ჩართვა დამოკიდებულში; პოლისემანტური „რომ“ კავშირის ფარდი კავშირების ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში უდამწერლობო ქართველური ენების მასალაზე.

3.1. ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადება ინტერპოზიციაში

რთული ქვეწყობილი წინადადების კომპონენტთა თავისებური განლაგება მთავარი წინადადების **ინტერპოზიციითაც** გამოიხატება; ინტერპოზიციაში მოცემული მთავარი ძირითადად ერთი, მაქსიმუმ, ორწევრიანია.

ერთწევრიანი მთავარი სუბიექტის გუნება-განწყობისა და გრძნობა-აღქმის გამომხატველი ზმნა-შემასმენლებით გადმოიცემა. მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების გავრცობა, განსაკუთრებით ზეპირმეტყველების ჰიპოტაქსურ მოდელებში, ყოველთვის ერთნაირად დაბალანსებული არ არის; ასიმეტრიის პირობებში დამოკიდებული წინადადება გრძელი და გავრცობილია, ხოლო მთავარი წინადადება – შედარებით მოკლე და გაუვრცობელი; შესაბამისად, დამოკიდებული მეტი ინფორმაციის შემცველია და კომუნიკაციისას გადამწყვეტ როლსაც ის ასრულებს, ამიტომაც მოსაუბრე თხრობას დამოკიდებულით იწყებს, მოკლე მთავარს კი საჭიროებისამებრ ჩაურთავს. კომუნიკაციური თვალსაზრისით, „რთული ქვეწყობილი წინადადების

სტრუქტურული აგებულების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მისი ნაწილების განლაგება“ (გაბუნია 2000:60).

კანონიკური სინტაქსის მიხედვით განსაზღვრული მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების პოზიციების შეცვლა ჰიპოტაქსურ წინადადებას წარმოაჩენს მოქნილი და არამოქნილი სტრუქტურის მოცემულობად[1], რომელსაც „ახასიათებს კომუნიკაციური მთლიანობა“ (გაბუნია 2000:64).

მაგალითები:

ქართული

(1) ამ გოგო-ბიჭებს **ვხედავ** სულ არ ენაღვლებათ ეს ამბავი (ექსპედიციის მასალები)[2].

(2) ჩემს უმცროს შვილს **ვამჩნევ** განსაკუთრებით უხარია სოფელში წასვლა (ექსპედიციის მასალები).

მეგრული

(3) კოჩი **მოკო** იფქირუევე (დან., ცან. II, 154,26-27) „კაცი მინდა დავიქირავო“.

(4) სქან დიარას **ქობძირუნქ** დაბა მუნერს აკეთენქი (ექსპედიციის მასალები) „შენს ქორწილს ვნახავ აბა როგორს გააკეთებ“.

ლაზური

(5) ბეე **ვოჩქვამინონ** ქვალიშა (ექსპედიციის მასალები) „ბავშვი გავაგზავნო მინდა პურზე“.

სვანური

(6) ალას **ქა ლოსგდიდ** ლითური მჳმა ხაკუ (ბზ.) (ექსპედიციის მასალები) „ამას ქე ვხედავთ სწავლა არ უნდა“.

---

[1] ამასთან დაკავშირებით დაწვრილებით იხ. Адмони 1974; Гостюк 1977; Хованская 1980.

[2] მთავარი კომპონენტი გამუქებულია; ის, სხვა კომპონენტებთან ერთად, ერთიანი ინტონაციით წარმოითქმის, ამიტომ სასვენი ნიშნით არ არის გამოყოფილი.

(7) ალ დინას **ხეწდენი** მაზუ მგჰრიოღ ხორდეს (ბქ.) (ექსპედიციის მასალები) „ამ გოგოს ნახავ რამდენი მთხოვნელი ეყოლება („ეყოლოს“)“.

ინტერპოზიციაში ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადება გვხვდება ქართული მწერლობის ნიმუშებში; ამის შესახებ საგანგებოდ მიუთითა გ. კარტოზიამ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში (კარტოზია 1975:23-24):

(8) ექვსნი რამე ცხენოსანნი, **ნახა**, მისკე მოვიდოდეს.

(9) უცხო ფერთა საჭურჭლეთა, **დავშვრები**, თუ მოვსთვალვიდე.

(კარტოზია 1975-ის მიხედვით).

ლ. კვანტალიანმა მსგავსი ფაქტი სხვა მხატვრულ ტექსტებშიც დაადასტურა, რომლის მიზეზად ზეპირი მეტყველება დაასახელა (დაწვრილებით იხ. კვანტალიანი 1991:60-70):

(10) ავი და კარგი გარჩევით, **ვხედავ**, რომ ახლოს მიწყვია (დ. გურ., 21).

(11) შენს თოვლდაბამბულ ხეებშიც, **მესმის**, მაისი შრიალებს (გ. ლეონ., 21).

(კვანტალიანი 1990-ის მიხედვით).

ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები, ინტერპოზიციაში ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადებით, კავშირიანიც შეიძლება იყოს და უკავშიროც. კომპონენტებს შორის კავშირიანი შეერთება უფრო მკვეთრად გამოხატავს დაქვემდებარებას, უკავშირო კი – შედარებით სუსტად; ამ უკანასკნელი მოცემულობიდან გამომდინარე ისმის კითხვა: უკავშირო შეერთების დროს მთავარ კომპონენტად მიჩნეული ზმნა-შემასმენელი ჩართული ხომ არ არის? როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ჩართულად სახელდებული ზმნა ან ზმნის შემცველი ყოველგვარი შესიტყვება ამოსავლად ვარაუდობს ჰიპოტაქსს, რომლის მთავარი ნაწილი მყარ სიტყვათშეხამებად ქცეულა

დროთა განმავლობაში ხშირი, ავტომატური ხმარების გამო (ცქიტიშვილი 1988:245, 258).

ლ. კვანტალიანი განასახვავებს ინტერპოზიციაში მოცემულ ერთკომპონენტიან მთავრს ჩართულისაგან და აღნიშნავს, რომ მთავარი კომპონენტის გავრცობა შეიძლება, ჩართულისა კი – არა (კვანტალიანი 1991:67-69), თუმცა იზიარებს იმ აზრს, რომ „ყველა ამ ტიპის კონსტრუქციაში ინტერპოზიაციაში მოცემული მთავარი ჩართულად ქცევის გზას ადგას“ (იქვე:68).

ინტერპოზიციაში მოცემული ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადება ადვილად არღვევს მიჯნას მთავარ და დამოკიდებულ წინადადებებს შორის; ამის შედეგია ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ჩამოყალიბება მოქნილ ერთეულად და მისი გაფორმება ერთი საერთო ინტონაციით.

3.2. მეგრული -ნი „რომ“კავშირი ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში: ძირითადი და ფაკულტატიური მნიშვნელობები

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში მეგრული **-ნი** „რომ“კავშირის ფუნქციური დანიშნულება ორი რამის გამო იქცევს ყურადღებას: ერთი, მეგრული ზეპირმეტყველების ენაა, მეორე, **-ნი** კავშირი კლიტიკაა. ცნობილია, რომ კლიტიკა უფრო მეტად მოქნილია ინფორმაციული (გრამატიკულ-პრაგმატიკული) თვალსაზრისით; შესაბამისად, ზეპირმეტყველებაში, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, ხშირად გამოიყენება ფაკულტატიური მნიშვნელობითაც. მეგრულშიც **-ნი** კავშირ-ენკლიტიკაც ადვილად ახერხებს ძირითადი სინტაქსური ფუნქციისა და ფაკულტატიური დანიშნულების შეთავსებას. **-ნი**-ს პოლიფუნქციურობას განსაზღვრავს ისიც, რომ იგი ზოგადი მნიშვნელობისაა. **-ნი** კავშირიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია გამოირჩევა მთავარი და

დამოკიდებული კომპონენტების თავისებური განლაგებითაც; კერძოდ, კავშირ-კლიტიკის მქონე კონსტრუქციისთვის დამახასიათებელია **სინტაქსური საზღვრის გადაწევა**. ასეთი შემთხვევის დროს ტიპოლოგიურ ენათმეცნიერებაში ძირითადად აღწერილია დამოკიდებული წინადადების მდებარეობა მარცხენა პერიფერიაში. მეგრული ამ თვალსაზრისით განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს: მეგრულში მნიშვნელობა არა აქვს დამოკიდებული წინადადების ადგილს (პოზიციას). მთავარს უსწრებს იგი თუ მოსდევს, ტრადიციული სინტაქსური საზღვარი ორივე შემთხვევაში შეიძლება დაირღვეს.

- ***-ნი კავშირის დახასიათება: პოზიცია, სტრუქტურა, გენეზისი***

მეგრულში დადასტურებულ **-ნი**-ს ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში კავშირ-ნაწილაკს უწოდებენ. იგი „რომ“-ის მნიშვნელობისაა. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში -ნი ენკლიტიკურად დაერთვის წინამავალ სიტყვას, რომელიც ძირითადად ზმნა-შემასმენელია; პრაგმატული დანიშნულებით შესაძლებელია იყოს სხვა წევრიც. ბეჭდურად გამოცემულ მეგრულ ტექსტებში განსხვავებულია -ნი კავშირის დაწერილობა: ხან ცალკეა, ხან დეფისით არის გამოყოფილი, ხანაც თანმხლებ სიტყვასთან ერთად არის მოცემული.

-ნი-ს ცვეთა ახასიათებს, ამიტომ ფორმალურად არ არის სტაბილური; გამარტივების შედეგად რჩება ოდენ თანხმოვანი ან ხმოვანი: -ნ//-ი (Кипшидзе 1914:0140-0141); შესაძლებელია -ნი საერთოდ დაიკარგოს, თუმცა მისი არსებობა ივარაუდება გადაწეული მახვილით. -ნი კავშირის ამ თვისებიდან გამომდინარე, სამეცნიერო ლიტერატურაში დაისვა საკითხი, -ნი კავშირის ოდინდელი, სრული სახე *-ინი ხომ არ იყო? (კარტოზია 1996:79-82). -ნი კავშირ-ნაწილაკს ს. ჯანაშია აფხაზურიდან ნასესხებად

მიიჩნევდა (ჯანაშია 1959:226), თუმცა გ. კარტოზიამ სცადა -ნი-ს წარმომავლობა ქართველურ ნიადაგზე აეხსნა. მისი აზრით, იგი ნაცვალსახელური წარმოშობისაა, მასალობრივად ემთხვევა კითხვით *მინ/მინი* „ვინ“ ნაცვალსახელს და უნდა მომდინარეობდეს ადრინდელი *ვინ /ვი ნი ფორმისგან (კარტოზია 1996:81).

- ***დამოკიდებულ წინადადებათა ტიპები -ნი კავშირის მიხედვით***

-ნი კავშირი ზოგადი მნიშვნელობისაა, იგი პოლისემანტური კავშირია. -ნი კავშირიან ქვეწყობილ წინადადებაში კონკრეტული მნიშვნელობის მატარებელია კორელატი, რომელიც მთავარ წინადადებაშია მოცემული. -ნი კავშირი დასტურდება ქვემდებარულ, დამატებით, განსაზღვრებით, გარემოებით (ყველა ტიპის: ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზის, მიზნის), პირობით დამოკიდებულ წინადადებებში.

> ***შენიშვნა 1:*** *დამატებით დამოკიდებულ წინადადებაში -ნი კავშირი გვხვდება მაშინ, როცა მთავარში თქმა-ბრძანებისა და გრძნობა-აღქმის ზმნებია გამოყენებული: უწუ „უთხრა“, თქუ „თქვა“, იფირქუ „იფიქრა“ და მისთანანი:*
>
> *(1) ირი კეთილეფქ ხოლო <u>უწიის</u> თე ძღაბის, მუთუნინერო ვედუკონი (ექსპედიციის მასალები) „ყველა მოკეთემ <u>უთხრა</u> ამ გოგოს, როგორმე <u>რომ</u> არ წასულიყო“.*
>
> ***შენიშვნა 2:*** *-ნი კავშირი ყველაზე ხშირად განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში დასტურდება:*

(2) თე ბოშიქ იფირქუ, თე ამბე ძღაბის გუცხადუკო.V-ნი.SUB (ექსპედიციის მასალები) „ამ ბიჭმა იფიქრა, ეს ამბავი გოგოსთვის რომ გაემხილა“.

(3) ეფერი ონჯუა ვეცუაფუდუ, ნადირეფი შხვადოშხვა ვამიიღგკონი „ისეთი საღამო არ იქნებოდა, სხვადასხვა ნანადირევი/„ნადირები“ რომ არ მოეტანა“ (ტ. II, 60, 33-34).

- ***მთავარ და დამოკიდებულ კომპონენტთა განლაგების საკითხი***

-ნი კავშირიან ქვეწყობილ წინადადებაში მთავარ და დამოკიდებულ კომპონენტთა განლაგების სამი შემთხვევა საერთოა სალიტერატურო ქართულთან; კერძოდ, ესენია:

მთავარი + დამოკიდებული

(4) თი ხენწიფექ თეში დიირჩინგ, სქუა ვაცუნდუნი (ტ. II, 218, 5) „ის ხელმწიფე ისე დაბერდა, რომ შვილი არ ჰყავდა“.

დამოკიდებული + მთავარი

(5) თიწკუმა ქუმორთუ დიდაქ, თე ძღაბი ვიშო მეცუნდესუნი (ექსპედიციის მასალები) „მაშინ მოვიდა დედა, ეს გოგო იქით რომ მიჰყავდათ“.

მთავარი + დამოკიდებული+მთავარი

(6) ხენწიფექგ, სოლე გური გამკურთინუკონი, თიშენი დააღორგ... „ხელმწიფემ, როგორმე ქალის გული რომ მოებრუნებინა, იმიტომ მოატყუა...“ (ტ. II, 31, 21-22).

-ნი კავშირიან ქვეწყობილ წინადადებაში კომპონენტთა განლაგების თავისებურებას განსაზღვრავს კავშირ-ენკლიტიკით მარკირებული დამოკიდებული წინადადება და კორელატის პოზიცია; კერძოდ, **-ნი** კავშირ-ენკლიტიკა დაერთვის დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელს, რომელსაც მოსდევს

კორელატი; ამიტომ მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების განლაგება შემდეგი სახისაა:

ა. მთავარი+დამოკიდებული+კორელატი:

(7) ბოშიქ დო ძღაბიქ ქიდირულეს, **ქილაცაფესგ.**V- **ნი**.SUB **უკუ-ლი.** CORR (ხუბუა, 207, 34-35) „ბიჭმა დო გოგომ დაიძინეს, რომ ითამაშეს მერე“.

ბ. დამოკიდებული+კორელატი+მთავარი:

(8) ოსერშექ **გეეთუ**.V-**ნ**.SUB **უკული.**CORR, თე ბოში მიდეცონეს დანჯირუშა (ხუბუა, 280, 24) „ვახშამი რომ დამთავრდა მერმე, ეს ბიჭი წაიყვანეს დასაწოლად“.

შენიშვნა 3: *ბ. შემთხვევაშიც შენარჩუნებულია კორელატი დამოკიდებულის მომდევნოდ; ეს ხდება იმის ხარჯზე, რომ მთავარი წინადადება იწყება კორელატით.*

შენიშვნა 4: *კორელატი შეიძლება იყოს გადმოცემული საგარემოებო სიტყვებით – ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზის, მიზნის ზმნიზედებით, ან ჩვენებითი ნაცვალსახელითა და არსებითი სახელით.*

ორივე (ა. და ბ.) შემთხვევაში ტრადიციული სინტაქსური საზღვარი გადაწეულია: -ნი კავშირიანი ზმნა-შემასმენელი კორელატთან ქმნის სინტაგმას, რაც ერთი საერთო ინტონაციით ფორმდება. საანალიზო სტრუქტურები განსხვავებულია, თუმცა სინტაქსური საზღვრის გადაწევის საფუძველი ორივე მათგანში ერთგვაროვანია, რაც განპირობებულია -ნი კავშირისა და კორელატის კონტაქტური პოზიციით.

- ***-ნი კავშირი ფაკულტატიური მნიშვნელობით: ორმაგი სუბორდინაციის საკითხი***

როგორც შესავალშია აღნიშნული, მეგრული ზეპირმეტყველების ენაა. ზეპირმეტყველებაში კლიტიკის სახით წარმოდგენილი კავშირი ხშირად გამოიყენება ფაკულტატიური ფუნქციითაც. ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში წევრ-კავშირებისა თუ მაქვემდებარებელი კავშირების (გარდა -და კავშირ-ენკლიტიკისა!) მნიშვნელობას -ნი კავშირი აძლიერებს. „მეგრულში -ნი-ს გარეშე არ არის ბუნებრივი მიმართებითნაცვალსახელიანი და მიმართებითზმნიზედიანი რთული ქვეწყობილი წინადადება“ (როგავა 1988:222). ქართულში „მიმართებითი ნაცვალსახელებისა და მიმართებითი ზმნიზედების გამოყენება საკავშირებელ სიტყვებად მეორეულია“ (კიზირია 1956:55). სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ასეთივე ვითარებაა მეგრულშიც (ფაჩულია 1997; ლომია 2005:100). არგუმენტაციის სისწორეს ადასტურებს ქვეწყობილი წინადადებიდან კონკრეტული მნიშვნელობის კავშირის (საკავშირებელი სიტყვის) ამოღება; მაგალითად:

(9) ჯოღორი <u>მის</u>.SUB ოცვილაფესი.V-ნი.CLTC, თის.CORR ოღალაფესია (ტ. II, 462:36) „ძაღლი ვისაც მოაკვლევინეს (+რომ), იმას წააღებინესო“; შდრ.:

(10) ჯოღორი ოცვილაფესი.V-ნი.SUB თის.CORR ოღალაფესია „ძაღლი რომ მოაკვლევინეს, იმას წააღებინესო“.

სხვა კავშირთან ერთად *-ნი-ს* სინტაქსური ფუნქცია არა აქვს. ამას მოწმობს ასევე „რომ“-ის მნიშვნელობის *ნამუდა* კავშირიანი კონსტრუქცია. ასეთ შემთხვევაში ორმაგ სუბორდინაციაზე პირობითად შეიძლება საუბარი, რადგან სინტაქსური ფუნქცია მხოლოდ ნამუდა კავშირს აქვს, ხოლო -ნი ფაკულტატიური დანიშნულებისაა:

(11) დაჩხირი.CORR აკომირზი ფერი, ნამდა.SUB თაქ მატგბან-
დასგ.V-ნი.CLTC „ცეცხლი დამინთე ისეთი, რომ აქ მათ-
ბობდეს“ (ტ. II, 296,39).

დასკვნა

-ნი „რომ“კავშირი ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში დასტურდება ძირითადი და ფაკულტატიური მნიშვნელობებით. ძირითადია სინტაქსური მნიშვნელობა – ქვეწყობის გამოხატვა; ფაკულტატიურია ქვეწყობის გამოხატვის გაძლიერება. ასეთ დროს -ნი წინადადებაში სხვა მაქვემდებარებელ კავშირთან ერთად არის მოცემული.

ემპირიული მასალის ანალიზი არკვევს, რომ -ნი კავშირისთვის სინტაქსური ფუნქცია პირველადია; ამასთან, ენაში -ნი კავშირის ამ ფუნქციით არსებობა უსწრებს წევრ-კავშირების არსებობასაც (იხ. მაგალითები (9) და (10)). სინტაქსური ფუნქციით მოცემული -ნი კავშირიანი კონსტრუქცია თავისებურია მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების განლაგების თვალსაზრისითაც; თავისებურებას ქმნის გადაწეული სინტაქსური საზღვარი, რის ხარჯზეც ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია სტრატეგიულად მოქნილი და ინფორმაციულად დატვირთულია.

3.3. ლაზური -*ნა „რომ“* კავშირის ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

-ნა ენკლიტიკური ნაწილაკია ლაზურში. „ის მიერთვის წინადადების ამა თუ იმ წევრს, ზოგჯერ წინაც უძღვის. მისი პირდაპირი მნიშვნელობა „რა“ უნდა იყოს“ (ჩიქობავა 2008:190). არნ. ჩიქობავა ლაზურის -ნა ნაწილაკს მეგრულის -და ნაწილაკის ფარდად მიიჩნევს (ჩიქობავა, იქვე); სხვა თვალსაზრისის თანახ-

მად, ლაზური -ნა ტოლფარდია მეგრული -ნი კავშირ-ენკლიტიკისა (იხ. ვრცლად ლომია 2005). -ნა ლაზურის ყველა კილოკავშია გავრცელებული; ქართულ თარგმანებში ქართული „რომ“ და „თუ“ კავშირების ფარდია; მაგალითად,

(1) ცხენის-**ნა** მობუნ, მუდა ონუ „ცხენს რომ ჰკიდია, რა არის?“[1]

ლაზურს „რომ კავშირის მნიშვნელობით გამოყენებული აქვს აგრეთვე თურქულიდან ნასესხები -**ქი** // -**ჩი** -ათინ.) და ბერძნულიდან გადმოღებული **ოტი**. აქედან, -**ქი** // -**ჩი** კლიტიკებია; მაგალითად,

(2) ოხორჯაქ ბერე მუშის უწუ-**ქი** „გზას ოწკედი“[2] „ქალმა თავის შვილს უთხრა, რომ „გზას უყურე“.

(3) ღობერი დოღობარ, **ოტი** ფუტი მო ამიტად „ღობეს შემოავლებ („დაღობავ“), რომ ძროხა არ შემოვიდეს[3].

ლაზურში ქართული „რომ“ კავშირის როლში გამოდის -**ში** და -**ის** || -**სი** ნაწილაკებიც. -**ში** ნაწილაკი მეტ-ნაკლებად ყველა კილოკავშია გამოყენებული. ხშირად ამ ნაწილაკს მიერთვის -უკულე||-კულე „შემდეგ“.

(4) არა მეკვათუ-შ-უკულე ხოჯა ჯოლუ „ტოტი რომ მოჭრა („მას შემდეგ, რაც ტოტი მოჭრა“), ხოჯა ჩამოვარდა“. სიტყვასიტყვით ასე შეიძლება გადმოიცეს: „ტოტი მოჭრა-ს-შემდეგ ხოჯა ჩამოვარდა“[4], რაც ლაზურში თურქულის სინტაქსურ კალკად ითვლება (დაწვრილებით იხ. ჯიქია 1976).

[1] არნ. ჩიქობავა 2008:190.
[2] არნ. ჩიქობავა 2008:190.
[3] არნ. ჩიქობავა 2008:190.
[4] არნ. ჩიქობავა 2008:191.

3.4. მეგრული *ნამუდა „რომ“* კავშირის ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

ნამუდა ასევე ქართული „რომ“ კავშირის შესატყვისი კავშირია მეგრულში. იგი სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიაციით დასტურდება: **ნამუდა || ნამჷდა || ნამდა.** *ნამუდა* რთული აგებულების დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეულია; შედგება ორი ნაწილისაგან: *ნამუ „რომელი“* + *-და „თუ“*. ნ. აბესაძის აზრით, ნამუდა-ს პირველადი მნიშვნელობაა „თუ რომელი“ (აბესაძე 1965:250).

„მართალია, მაერთებელი კავშირის გაგებით მეგრულში „დო“ გვხვდება, მაგრამ ხომ შეიძლებოდა „და“ ვარიანტიც გვქონოდა და ამ ვარიანტს „თუ“-ს გაგება შემდგომ მიეღო (ძიძიგური 1973:362).

მეგრულში *ნამუდა* ფართო მოხმარების სინტაქსური ფუნქციით დატვირთული მაქვემდებარებელი კავშირია. სამეცნიერო ლიტერატურაში დასახელებულია აღნიშნული კავშირის სამი ძირითადი მნიშვნელობა: что, чтобы, когда. ამას გარდა, სხვადასხვა კორელატთან სხვადასხვაგვარ მნიშვნელობასაც იძენს (Кипшидзе 1914: 0122, 286).

„ნამუდა“ კავშირიანი დამოკიდებული წინადადების ტიპები:

„ნამუდა“ გამოიყენება ქვემდებარულ, დამატებით, განსაზღვრებით, ვითარების გარემოებით, მიზეზისა და მიზნის გარემოებით, ვითარებით-შედეგობით დამოკიდებულ წინადადებებში. ყველაზე ხშირად დამატებით და განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებებში ვხვდებით. რამდენიმე მაგალითში „ნამუდა“ კავშირი უბრალო დამატებით დამოკიდებულ წინადადებაშიც დავადასტურეთ.

„ნამუდა“ კავშირის მნიშვნელობის გასაძლიერებლად ზოგჯერ მასთან ერთად -ნი კავშირიც იხმარება.

ქვემდებარული

(1) ხოლო უმოსი გასაკვირი რე **თინა, ნამდა** ხეჩოში გუდას ანთასი ფუთიში უმოსი ღვინქ ქინინტირუ „კიდევ უფრო მეტად გასაკვირი არის ის, რომ ხეჩოს გუდაში ათას ფუთზე მეტი ღვინო ჩაეტია“ (ტ. II, 44, 33-34).

განსაზღვრებითი

(2) რაში **ფერი** რდილი რე, **ნამდა** გოხიოლუ მევჯინა (ექსპ. მასალები, 2019) „რაში ისეთი გაზრდილია, რომ გიხარია შეხედვა“.

უბრალო დამატებითი

(3) დიდაქ დუდი იმართუ **თით, ნამდა** ვააკოდუ სკუაშ გოტება „დედამ თავი იმართლა იმით, რომ არ უნდოდა შვილის გაშვება(ტ. II, 45, 25).

ვითარების გარემოებითი

(4) **თეში** მიდაართუ, **ნამდა** ჩქიმდა ვამურთუმუ „ისე წავიდა, რომ ჩემთან არ მოსულა“ (ტ. II, 50, 20).
(ნამუდა-ს მონაწილეობით დამოკიდებულ წინადადებათა ტიპებზე ვრცლად იხ. ლომია 2005: 107-115).

მიზნის გარემოებითი

(5) მა თაქ თიშენ მოფრთი, ნამდა ლაზუტი კომოგიღიკონი (ყიფ. 1914, 2, 26) „მე აქ იმიტომ მოვედი, რომ სიმინდი მომეტანა“

- **„ნამუდა“ პირდაპირ დამატებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში**

„ნამუდა“ კავშირი დამატებით (პირდაპირ დამატებით) დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან აკავშირებს მაშინ, როცა ამ უკანასკნელში გარკვეული ჯგუფის, კერძოდ, თქმაბრძანების გამომხატველი ზმნებია მოცემული.

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ თქმა-ბრძანების გამომხატველი ზმნები მრავალფეროვანია მეგრულში, ისევე როგორც ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებშიც; კერძოდ, ესენია:

უწუუ *„უთხრა“,* ***თქუუ*** *„თქვა“,* ***იჩუუ*** *„ისაუბრა“,* ***რაგადუუ*** *„ილაპარაკა“,* ***ზოჯუ*** *„ბრძანა“ და სხვ.*

თქმა-ბრძანების ზმნებით გადმოიცემა მთავარი წინადადების პრედიკატი (ზმნა-შემასმენელი):

(6) ოსურქ **უწუუ, ნამდა** ჩქი თექ მალას მევურთი-**ა** (ხუბუა 22, 14) „ცოლმა უთხრა, რომ ჩვენ იქ ალე მივალთო“.

(7) მეზობელი მეზობელს **ურაგადუ,** ნამდა ჩქიმი მინდორით გინილი-**ა** (ექსპედიციის მასალები, 2019) „მეზობელი მეზობელს ეუბნება, რომ ჩემი მინდვრით (მინდვრის გავლით) გადადიო.

(8) **დიიძახეს, ნამდა** მის გოკინია ჭკირილ ტყები თუმანიშავ-**ა**? (ხუბ. 118, 23) „დაიძახეს, რომ ვის გინდათო დაჭრილი ტყავი თუმნადო“?

დამოწმებული მაგალითებიდან ჩანს, რომ თქმა-ბრძანების გამომხატველ მთავარ წინადადებას *ნამუდა* კავშირით უერთდება დამოკიდებული წინადადება, რომელიც პირდაპირი დამატების ფუნქციას ასრულებს.

- ერთი წევრის (პირდაპირი დამატების) ჩანაცვლება მთლიანად დამოკიდებული წინადადებით არის **ერთ-ერთი თავისებურება** თქმა-ბრძანების გამომხატველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციისა.

(დაწვრილებით ამ საკითხზე იხ. აბესაძე 1965; ლომია 2005).

- პირდაპირი დამატების ჩამნაცვლებელი დამოკიდებული წინადადება ამავდროულად არის პირდაპირი სხვისი ნათქვამი, რომელსაც ყოველთვის ახლავს III პირის სხვათა სიტყვის **-ა** ნაწილაკი, რომელიც ქართული **-ო** ნაწილაკის ფარდია (იხ. მაგალითები (6), (7), (8)).
- ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში მაქვემდებარებელი კავშირისა და III პირის სხვათა სიტყვის ნაწილაკის ერთდროულად დადასტურება არის **მეორე თავისებურება.**

„როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში მარტო გრამატიკა არ წყვეტს საქმეს, თითქოს რაღაც ფსიქოლოგიური ფაქტორიც იჩენს თავს; შესაძლოა, სხვათა სიტყვა თავდაპირველად მხოლოდ III პირის ნათქვამს გულისხმობდა, რაკიღა სხვების ნათქვამია და, როგორც წესი, ვიღაც სხვას, ე. ი. III პირს ეკუთვნის“ (ჩანტლაძე 1998:225).

ზემოაღნიშნული თავისებურებანი – პირდაპირი დამოკიდებული წინადადება და ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში მაქვემდებარებელი კავშირისა და სხვათა სიტყვის ნაწილაკის ერთდროულად გამოყენება წარმოაჩენს შუალედურ საფეხურს პირდაპირ და ირიბ ნათქვამს შორის; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგი ასახავს „პირდაპირსხვისინათქვამიანი წინადადებიდან ირიბსხვისნათქვამიანზე გარდამავალ საფეხურს“(ლომია 2005:154).

გარდამავალი საფეხურის არსებობა წარმოდგენას იძლევა ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ჩამოყალიბებისა და განვითარების ეტაპებსა და კანონზომიერებებზე.

3.5. სვანური *ერე „რომ“* კავშირის ადგილი და ფუნქცია ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

ზოგადი დახასიათება. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მაქვემდებარებელი კავშირების გამოყენების არე სვანური ენის ქვეწყობილ წინადადებაში გაცილებით ფართოა, ვიდრე მიმართებითი ნაცვალსახელებისა და მიმართებითი ზმნიზედებისა. მაგალითად, **ერე** „რომ“ კავშირი თითქმის თანაბარი სიხშირით იხმარება როგორც სახელით გამოხატული წევრების ამხსნელ, ისე შემასმენელ-ზმნის ამხსნელ წინადადებათა ყველა ტიპში (აბესაძე 1960:132); ქართული *რომ* კავშირის და სხვა მისი ფარდი კავშირების ეტიმოლოგია სამივე ქართველურ ენაში ერთგვარია: ისინი ნაცვალსახელურ ძირებს შეიცავენ, სვანურში ეს არის **იᲐრ** „ვინ“ ნაცვალსახელი.

ერე „რომ“კავშირი, რომლის ალომორფებია ***ერ*** და ***ე***, ყველა ტიპის დამოკიდებულ წინადადებაში გვხვდება; ფუნქციურად ისინი ერთი და იგივეა, განსხვავება მხოლოდ დიალექტებისა და წინადადებაში მათი ადგილის მიხედვით შეინიშნება, რაზეც უკვე დამოკიდებულია წინადადების სტილური გამართულობა. ლენტეხური და ბალსქვემოური დიალექტები ***ერე*** ვარიანტს ანიჭებენ უპირატესობას, ბალსზემორსა და ლაშხურში კი *ერე*-სთან ერთად *ერ* ვარიანტიც გამოიყენება; მათი ადგილი კონსტრუქციაში სხვადასხვაა: ლენტეხურში *ერე „რომ“* კავშირი გვხვდება ყველა სახის დამოკიდებულ წინადადებაში და ნებისმიერ პოზიციაში (ბალსქვემოურისგან განსხვავებით). ეს შეიძლება აიხსნას ლენტეხური კილოსთვის დამახასიათებელი არქაული, ურედუქციო ფორმებით და, ასევე, სალიტერატურო ქართული ენის გავლენით, სადაც *რომ*-ს არ მოეპოვება ალომორფები და მისი პოზიციაც თავისუფალია.

ერე/ერ „რომ“ ვარიანტების პოზიცია სვანურ რთულ კონსტრუქციაში (ლენტეხური დიალექტის გამოკლებით) ასეთია:

ა) **ერე** „რომ“ კავშირი მხოლოდ მაშინ იწყებს დამოკიდებულ წინადადებას, თუ ეს წინადადება მოსდევს მთავარს *(მთავარი + დამოკიდებული):*

(1) ეჯღა დეშ აჩ̈ად, ***ერე*** *უჩ̈ხა* (ექსპედიცის მასალები) „იმიტომ ვერ წავიდა, **რომ** წვიმდა“.

ბ) **ერ** „რომ“ მხოლოდ მაშინ იწყებს დამოკიდებულ წინადადებას, თუ ის წინ უსწრებს მთავარს *(დამოკიდებული + მთავარი):*

(2) ***ერ*** *უჩ̈ხა, ეჯჟი აჩ̈ად ქორხ̈ნქა* **„რომ** წვიმდა, ისე წავიდა სახლიდან“.

გ) თუ **ერე** კავშირი დამოკიდებული წინადადების შუაშია, მაშინ ამ წინადადების ადგილი მთავრის მიმართ თავისუფალია, ხოლო თუ ეს კავშირი დამოკიდებულის თავშია, მაშინ დამოკიდებული აუცილებლად უსწრებს მთავარს.

აღნიშნული წესების დარღვევა სტილური გაუმართაობის საფუძველია, რაც ქართულად ვერ აიხსნება მსგავსი მოვლენის არარსებობის გამო.

თვალსაჩინოებისთვის მოვიყვანთ მაგალითებს:

სწორია: *(3) ნაუჩ̈ხჟი ლილაშ̈ი* ***ეჯღა*** *ხოჩა,* ***ერე*** *ნალაშ̈ჳ შიშდ ჟი ჴედნი...* (ექსპედიციის მასალები) *„ნაწვიმარზე თესვა* ***იმიტომ*** *ჯობია,* ***რომ*** *ნათესი ხელად ამოდის“...*

არასწორია: *(3ა) ნაუჩ̈ხჟი ლილაშ̈ი* ***ეჯღა*** *ლი ხოჩა,* ***ერ****...*

სწორია: *(4) ჩუ* ***ერ*** *აუჩ̈ხე, ეჩ̈უნღო ხაკუ ლილაშ̈ი –* ***„რომ*** *მოწვიმს, მერე უნდა თესვა..*“.

არასწორია: (4ა) *ჩუ* ***ერე*** *აუჩ̈ხე...*

ცნობილია, რომ რთული წინადადების კომპონენტებს შორის საზღვარი ფორმალურია და, სემანტიკის გათვალისწინე-

ბით, ის ხშირად დარღვეულია/გადაწეულია. ტერმინთა (მთავარი, დამოკიდებული...) ფუნქციური შეუსაბამობის გამო ვ. ბოედერი გვთავაზობს კლასიკური რიტორიკისა და გრამატიკის ტერმინებს: „პროტასისი“ და „აპოდოსისი“. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ „ისინი, დანარჩენი ტერმინებისაგან განსხვავებით, ნეიტრალური ტერმინებია. მათ შორის განსხვავების (ასიმეტრიულობის) საფუძველი არა სინტაქსური, არამედ კომუნიკაციურ-ფუნქციური ხასიათისაა: დასაწყისში პროტასისი „ქმნის დაძაბულობას“, რომელსაც აპოდოსისი „აქარწყლებს“; მაგალითები:

*(5) ჩუ ჰე ა̈თუ̈დაგრი, **ეჯლა** დემ ოფშენი (BZ 68, 6) „**რომ** მოვკვდე, იმასაც არ ვიდარდებ“.*

*(6) მგლხა̈ ჟელა̈რ **ერ** ა̈ნჯდენიხ, / **ეჯლა** ლაშგა̈რს უ̈შგდ დემ ტუ̈იხე!(SvP 48, Nr. 13,53-54)*
*„მულახის ძაღლები **რომ** მოვლენ, / იმისთვის ლაშქარს უკან არ გავაბრუნებ!“*

(Boeder 2001).

კიდევ უფრო აშკარა გახდება კომუნიკაციური ხასიათის საზღვრის დარღვევა, თუ მოყვანილ ილუსტრაციებს ბალსქვემოურად გადავაკეთებთ, ვინაიდან ეს დიალექტი სვანური ენის დიალექტებს შორის ხშირ შემთხვევაში არქაული ენობრივი მოვლენებით გამოირჩევა და, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი ასეთი მოვლენა სწორედ ინტონაციის რელევანტურობაა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში (დაწვრილებით იხ. მარგიანი 2012:175); შდრ.:

*(5ა) ჩ’ოთდაგრი, **ეჯლაი** დემ ონფშენი „[რომც] მოვკვდე, იმასაც არ ვიდარდებ!“*

*(6ა) მგლხიშ ჟელა̈რ ა̈ნჯდენიხ, **ეჯლა** ლაშგა̈რს ღოშგდ დემის ტუ̈იხე! „მულახის ძაღლები **[რომ]** მოვლენ ([რომც] მოვიდნენ/ თუ მოვლენ...), / იმისთვის ლაშქარს უკან არ გავაბრუნებ!“*

წინადადებების ურთიერთკავშირი წინა წინადადებაშია მარკირებული მაშინაც, როცა მომდევნო წინადადება კავშირით იწყება და მაშინაც, როცა წინადადება ელიფსურია და კავშირი გამოტოვებულია:

(7) *ნაუჩხჟი ლილაში* ***ეჯღა*** *ხოჩა,* ***ერე*** *ნალაშუ შიშდ ჟი ჯედნი* (ექსპედიციის მასალები) *„ნაწვიმარზე თესვა იმიტომ ჯობია, რომ ნათესი ხელად ამოდის...“.*

(8) *სი ა̈ნტხენი,* ***ეჩქას*** *ლა̈წსიდ ლა̈სუნაია* (ექსპედიციის მასალები) *„შენ [რომ] დაბრუნდები,* ***მაშინ*** *დავპატიჟოთ ნათლიები“.*

ჰიპოტაქსური წინადადების კომპონენტებს შორის საზღვრის დარღვევაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ პუნქტუაციის წესების ნაკლებად მცოდნე ადამიანი (ზოგჯერ შეიძლება მცოდნეც!) ქართულში ხშირად მძიმეს სვამს „...იმიტომ რომ...“ შესიტყვების წინ, რაც კიდევ უფრო ნიშანდობლივია სვანურისთვის: **სვანური კავშირი *ერე* წინა წინადადებას რომ მივაკუთვნოთ, ამისათვის არის სიმპტომატური ნიშანი, კერძოდ, მისი ანლაუტის ელიზია** (ქალდანი, 1953):

(9) *ბზ.: რა̈ჭვ ეჯღა ოხვზიზ* ***ა̈გით’ერე*** *(< ა̈გითე ერე) სა̈დილ ა̈ჯჯიდენს (BZ 334, 33 აბესაძე 1960:134) „კურდღელი იმისთვის გამოვგზავნე* ***შინ, რომ*** *სადილი მოგეტანა“.*

(10) *ბქ.: ეჯღა მა̈ჰიალნი* ***ქორთ’ერე*** *(< ქორთე ერე) მუშგურია̈რ მარხ ბაცს (ექსპედიციის მასალები) „იმიტომ მეჩქარება* ***სახლში, რომ*** *სტუმრებს ველოდები“.*

პროტასისისა და აპოდოსისის არსის გათვალისწინებით, დასახელებული შემთხვევების მსგავსად, ის, რაც სინტაქსური თვალსაზრისით დარღვევაა, ლოგიკურად სწორია.

როგორც აღვნიშნეთ, ბალსქვემოურ დიალექტში **ერ** კავშირის გამოყენება შეზღუდულია. ის შეიძლება შეგვხვდეს ამ დიალექტის მხოლოდ გარდამავალ კილოკავებში – ცხუმარულსა და

ბეჩოურში, იქაც არა სისტემურად; კერძოდ, იოსტ გიპერტისეული ბალსქვემოური ტექსტების ინდექსში ***ერ*** *„რომ“* კავშირი მხოლოდ ექვსჯერ ფიქსირდება – ხუთჯერ ბეჩოურში, რომელიც უფრო მეტად განიცდის ბალსზემოური დიალექტის გავლენას (სვ.პრ. ტ. II,. 29, 26; 49,25; 53, 26; 66,24; 106,12) და მხოლოდ ერთხელ – ცხუმარულში (იქვე,189,120).

დანარჩენ კილოკავებში ***ერ*** *„რომ“* კავშირს ანაცვლებს **ინტონაცია**, რომელიც გულისხმობს კონსტრუქციის პირველი კომპონენტის ბოლო სიტყვის ბოლო მარცვლის დაგრძელებას (ბოედერის ტერმინოლოგიით, პროტასისის ბოლო ხმოვნის გაგრძელებას ან ხმოვანზე მახვილს), და ტონალობის კითხვითობისკენ გადახრას, რაც ეხმაურება ქ. ლომთათიძის (1946) გურულში შენიშნულ მსგავს მოვლენას, რომელიც მეცნიერს დაქვემდებარების გამოხატულებად მიაჩნია (იხ. დაწვრილებით ლომთათიძე 1946). შ. ძიძიგურის აზრითაც, ენის ძველ საფეხურებზე კითხვითი წინადადება ასინდეტურად უკავშირდებოდა გრძნობისა და თქმის სემანტიკის ზმნათა შემცველ წინადადებას, **კითხვითი წინადადება წარმოადგენდა სინტაქსური დაკავშირების საფუძველს** (ძიძიგური 1989:443). სვანურ ენაში ეს მოვლენა, გარდა გრძნობისა და თქმის სემანტიკის ზმნებისა, სხვა ზმნებზეც ვრცელდება, რაც ამ ენაში ინფერენციული (/საეჭვოობა-სავარუდოობის) მწკრივების არსებობას უნდა უკავშირდებოდეს (მარგიანი 2012:174-184).

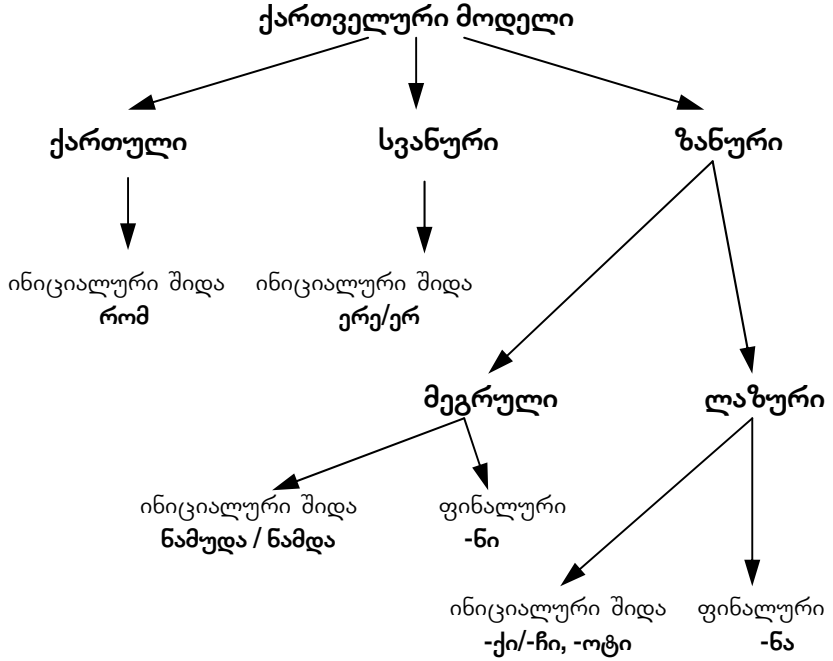
უკავშირო შეერთების შემთხვევაში მეორე კომპონენტში ხშირია კონიუნქტიური ფორმების ან სვანურისთვის ნიშანდობლივი ინფერენციული ზმნების გამოყენება, რაც ეხმიანება ვ. ბოედერის მსჯელობას: „ის, რომ წინა წინადადება მართლაც პროტასისს ქმნის, გამომდინარეობს აქამდე შენიშნული პრინციპის შებრუნებით: წინა წინადადებაში კავშირის მარკირების გადატანასთან ერთად აღსანიშნავია, რომ მეორე წინადადებაში კავშირი აკლია, ე. ი. გვაქვს „ასინდეზია“, ანუ ასინდეტური და-

კავშირება, რომლის დროსაც ნაწილობრივ მარკირება ხდება მოდალობით, რომელიც შენარჩუნებულია მომდევნო წინადადებაში კონიუნქტივით“ (Boeder 2001): ***ეჯიშ*** *დრეუქა ოლაგენედ შუკუს, ლიბურაწლდ სგ’ოლჰიად ქორთე* **„ისეთ** დროს დავადგეთ გზას, დაღამებამდე [რომ] მივაღწიოთ სახლში“, ანუ: „წინა წინადადებაში კორელატს ნაწილობრივ ეკისრება დაქვემდებარების გამოხატვა, კონიუნქტივური მარკირება მომდევნო წინადადებისა და წინა წინადადებას პროტასისად აქცევს; ამ საკითხზე ვრცლად მსჯელობს ნ. აბესაძე სტატიაში „გრძნობისა და თქმა-ბრძანების გამომხატველ ზმნათა შემცველი ქვეწყობილი წინადადებები სვანურში“ (აბესაძე 1977) და მართებულად აღნიშნავს, რომ „უკავშირო შეერთების დროს მოდალურ ზმნასა და ძირითადი მოქმედების გამომხატველ ზმნას შორის ისეთი მჭიდრო ურთიერთობაა, რომ საეჭვო ხდება თვით საკითხი იმის შესახებ, გვაქვს თუ არა აქ ჩვეულებრივი ქვეწყობა, ძირითადი ზმნა ამ შემთხვევაშიც კავშირებითი კილოს ფორმით არის წარმოდგენილი“ (აბესაძე 1978). ეს მოვლენა, ცხადია, საერთოა ქართველური ენებისთვის, თუმცა არასალიტერატურო, არანორმირებულ ენებში ის უფრო სისტემურია, ყველაზე მეტად კი, როგორც ჩანს, მეგრულისთვისაა დამახასიათებელი (იხ. ლომია 1999).

ამრიგად, **სვანურის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში *ერე „რომ“* კავშირისა და მისი *ერ* ვარიანტის ადგილი და ფუნქცია განსხვავებულია არა მხოლოდ დიალექტების, არამედ ზოგჯერ კილოკავების მიხედვითაც, რომელთა დარღვევის შემთხვევაში ვიღებთ სტილურად გაუმართავ (არასწორ) წინადადებებს.**

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა

ქართული „რომ“ და მისი ფარდი კავშირები სხვა ქართველურ ენებში ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ორ ძირითად პოზიციას ირჩევენ: შიდას და გარეს (ფინალურს). ინფორმაციულად დატვირთული ფინალური პოზიციის კავშირ-ენკლიტიკაა, განსაკუთრებით მეგრულში.

Schema: Subordinations modelle in den Kartwelsprachen (L. Samuschia)

სქემა დამოწმებულია მანანა თანდაშვილის საჯარო ლექციის მიხედვით (თანდაშვილი 2019).

თავი III

ფორმალური საშუალებების ინფორმაციული დატვირთვა ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

1. პროსოდიული საშუალებების ფუნქცია ზეპირმეტყველებაში

სიტყვიერ საშუალებებთან ერთად, მეტყველებაში ინფორმაციის სრული აღწერისთვის მნიშვნელოვანია პროსოდიული საშუალებების გამოყენება. პროსოდია კომუნიკაციური თვალსაზრისით ტექსტის მნიშვნელოვანი სეგმენტია. პროსოდიული საშუალებები ხელს უწყობს ტექსტის ადეკვატურ გაგებას, რაც გულისხმობს შინაარსის სწორ გაშიფვრას. პროსოდიული ელემენტების ფუნქციის გამოვლენას მეტყველებაში. კვლევა აჩვენებს სხვადასხვა შედეგს სხვადასხვა ჟანრისთვის, კერძოდ, ანდაზებში პაუზის წინა ელემენტი პროსოდიულია, ხოლო ფრაზის ბოლოს რეალური პაუზის გამომხატველი ელემენტი ასრულებს სინტაქსურ ფუნქციას, ამიტომ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ პროსოდიული ელემენტი ენის სინტაქსური სტრუქტურის გამო გაჩნდა ანდაზაში. ხალხურ ლექსებში პროსოდიული ელემენტი დამოუკიდებლად ჩნდება და ყოველთვის ბოლო (რეალური პაუზის) პოზიციას იკავებს. ზეპირ ტექსტებში – ხალხურ ლექსებსა და ანდაზებში პროსოდიული ელემენტების პოზიცია განსხვავებულია, მაგრამ რიტმა-რითმის ფუნქცია მსგავსია.

ზეპირმეტყველება ფართო ცნებაა. იგი აერთიანებს როგორც სპონტანურ მეტყველებას, ასევე ხალხური ზეპირსიტყვიერი შემოქმედების ნიმუშებს. ანდაზა, გამოცანა, ხალხური ლექსი ზეპირი ტექსტებია და ზეპირმეტყველებაში გვეძლევა დღესაც. ზეპირმეტყველების ტექსტს ნარატიულისგან განსხვავებული სპეციფიკური სტრუქტურა და შინაარსის გადმოცემის თავისებური საშუალებები აქვს; მათ შორისაა პროსოდიული ელემენტები.

ინფორმაციის ზუსტი სტრუქტურირებისათვის ზეპირ ტექსტში ვერბალურ საშუალებებთან ერთად მნიშვნელოვანია პროსოდიისა თუ პროსოდიული ელემენტების გამოყენება, რაც ხელს უწყობს შინაარსის სწორ დეკოდირებას და თავის მხრივ განაპირობებს ტექსტის ადეკვატურად აღქმა-გაგებას. ყოველივე ამის გამო პროსოდია და პროსოდიული ელემენტები ზეპირი ტექსტის || ზეპირმეტყველების საკომუნიკაციო დანიშნულებისათვის მნიშვნელოვან სეგმენტებად გვევლინებიან.

ზეპირ ტექსტებში წარმოჩენილია გრამატიკულ ელემენტთა თავდაპირველი მნიშვნელობა და მათი პროსოდიული დანიშნულება.

• ***თეორიული ჩარჩო***:

პროსოდია ინდივიდუალური და, ამავე დროს, სოციალურად ღირებული საკომუნიკაციო ნიშანია. ცნობილია, რომ პროსოდიული ელემენტი ტექსტს სძენს მელოდიურობას, რომელიც ეროვნული ელფერითა და ხასიათით გამოირჩევა. მელოდიკის მახასიათებლებია: *პაუზა, მახვილი, ინტონაცია, ტემპი;* აღსანიშნავია, რომ თითოეული მათგანი სხვადასხვა ენაში სხვადასხვა ღირებულებისაა (თედორაძე 1978:12; შდრ.: ჟღენტი 1963:19-20). ქართველურ ენებში პროსოდიული ელემენტები წმინდა სახით (მხოლოდ პროსოდიული ფუნქციით) არ არსებობს. ამგვარი მოვლენა დამახასიათებელია საერთოდ ენათა უმრავლესობისთვის. ჩვეულებრივ მორფოლოგიური და სინტაქსური ელემენტები ენამ შეიძლება პროსოდიული დანიშნულებითაც გამოიყენოს.

ინფორმაციული სტრუქტურის (IS) აგებისას მნიშვნელოვანია სინტაქსური და პროსოდიული ელემენტების ურთიერთმიმართება არა მარტო ფუნქციური თვალსაზრისით, არამედ წინადადებაში მათი ადგილის მიხედვითაც; ტრადიციულად, ინ-

ფორმაციული სტრუქტურის (IS) გამორჩეული კომპონენტების განაწილება ფუნქციური იერარქიით განისაზღვრება (Rizzi 1997); ალტერნატიული მიდგომის მიხედვით, სინტაქსური სტრუქტურის აგება კომპონენტების ინფორმაციული სტრუქტურის (IS) სტატუსზე არ არის დამოკიდებული (Chomsky 1995:202).

ქართულსა და მეგრულში სინტაქსური და პროსოდიული ელემენტების განაწილებისას ერთგვარი კანონზომიერება იკვეთება ჟანრის სპეციფიკის გათვალისწინებით (შანიძე (1980), კვაჭაძე (1988); Boeder (1991); აფრიდონიძე (1991; 2023) ჟღენტი (1963), თედორაძე (1978)' გუდავა (1975); სილაგაძე (2014); კერძოდ, ქართული ანდაზებისა და ქართულ-მეგრული ხალხური ლექსების მიხედვით განხილულია რამდენიმე პროსოდიული ელემენტი; წარმოდგენილია ახალი მტკიცებულებები იმის დასადასტურებლად, რომ კლიტიკით გადმოცემული პროსოდია არის მოქნილი; ზეპირ ტექსტებში იგი გრაფემულ-გრაფიკული ასპექტის ფუნქციას ასრულებს (Lyons 1992:24) და კომუნიკაციურად მნიშვნელოვანი სეგმენტის აქტუალიზების საშუალებაა (თედორაძე 1978:24; მუჯირი 2006:72-79, 115-188).

- ***პროსოდიულ ელემენტთა ამოსავალი მნიშვნელობა და ფუნქციური დანიშნულების საკითხი ანდაზებში***

ანდაზა ზოგადსაკაცობრიო და, ამავე დროს, ეროვნული ფენომენია. თანამედროვე ლინგვისტიკაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ანდაზის ენობრივი ანალიზი; ცნობილია, რომ ანდაზაში ვლინდება როგორც უნივერსალური, ასევე ინდივიდუალური სპეციფიკური ენობრივი ასპექტები; მათი საშუალებით ანდაზური მეტყველება მეტად მკაფიო, გამომსახველობითი და ექსპრესიულია.

ანდაზა ერთი პირის – პირველი პირის მიერ შექმნილი და შემდგომ განზოგადებული სახით გავრცელებული, ფონურ ცოდნაზე დამყარებული ევიდენციალური ფრაზაა; იგი ქართველურ ენებში სპეციალური – „სხვათა სიტყვის“ **-ო** ნაწილაკით მარკირებული კონსტრუქციით გვხვდება (მარგიანი და სხვები 2019:266). -ო ნაწილაკს „სხვათა სიტყვის“ ნაწილაკს (შანიძე 1980:610; კვაჭაძე 1988:455-456) ან „ციტირების ნაწილაკს“ (Boeder 1991:145) უწოდებენ.

-ო ნაწილაკიან კონსტრუქციას აქვს **განზოგადებული აზრის გადმოცემის უნარი** და **ამიტომ იგი დამახასიათებელია ანდაზის ენისთვის** (მარგიანი და სხვები 2019:222): „-ო ხმოვნიანი ფინალური კონსტრუქცია ქართულში საერთოდ ანდაზებს ახასიათებს“ (აფრიდონიძე 2023:157). შესაბამისად, -ო ნაწილაკის ბუნებრივი ადგილი წინადადების ბოლოკიდური და, მაშასადამე, პაუზისწინა პოზიციაა (აფრიდონიძე 2023:158).

პროსოდიული ელემენტების მიხედვით ანდაზის სტრუქტურა შეიძლება იყოს სპეციფიკურ-განსხვავებული ენებს შორის, მათ შორის, მონათესავე ენებს შორის და თვით ერთი ენის შიგნითაც. ეს არის მიზეზი, რომ საანალიზო მასალა დიფერენცირებულია და ჩვენ მხოლოდ ერთი ტიპის ქართულ ანდაზებს ვიხილავთ.

I. ქართულ ენაში ანდაზების ერთი ჯგუფი ყურადღებას იქცევს იმით, რომ ფრაზის შუაში მოცემულ ლექსემასაც (ძირითადად სახელურ მიმართვას) დართული აქვს **-ო** ნაწილაკი. იგი ერითმება ბოლოკიდური სინტაქსური ფუნქციის **-ო** ნაწილაკიან სიტყვა-ფორმას და მთლიანად ანდაზურ ფრაზაში შემოაქვს რიტმულობა და მელოდიკურობა.

მაშასადამე, **ქართული ანდაზის ბოლოში** რეგულარულად მოცემული სინტაქსური დანიშნულების **-ო** ნაწილაკი ენამ შეიძლება გამოიყენოს პროსოდიული ფუნქციითაც, როცა იგი სიტ-

ყვის შუაშია. მაშასადამე, ანდაზის ფრაზაში მოცემულია ფორმალურად ორი ერთნაირი, თუმცა ფუნქციების მიხედვით განსხვავებული ელემენტები; -ო ელემენტისთვის სინტაქსური ფუნქცია ძირითადია, ხოლო მისი გამოყენება პროსოდიული დანიშნულებით ფაკულტატიურია.

სხვადასხვა ფუნქციით დატვირთული ელემენტები ანდაზის ფრაზას მარცვალთა რაოდენობის მიხედვით აბალანსებენ.

მაგალითები:

(1) *რაც მოგივა დავითა**ო** 4/4, ყველა შენი თავითა**ო** 4/4. 8/8*

(2) *ეგრე არ არის თაყა**ო** 4/4, შენ რომ ვენახი გაყა**ო** 4/4. 8/8*

ამ ტიპის ანდაზებში ორნაირი პაუზა გვაქვს: რეალური (ბოლოკიდურ პოზიციაში) და ნახევრად რეალური (შუა პოზიციაში). ნახევრად რეალურ პაუზას ფსიქოლოგიურ-წარმოსახვითს უწოდებს შ. აფრიდონიძე (აფრიდონიძე 2023:159).

ამრიგად, რეალურ პოზიციაში (ბოლოკიდურ პოზიციაში) მოცემული **-ო** ნაწილაკი **სინტაქსური ფუნქციისაა**, ხოლო ნახევრად რეალურ პოზიციაში (შუა პოზიციაში) მოცემული **-ო** ელემენტი **პროსოდიული დანიშნულებითაა** გამოყენებული. **ფრაზის შუა პოზიციაში პროსოდიული ფუნქციის -ო ნაწილაკის გაჩენა შეპირობებულია სინტაქსური ფუნქციის ბოლოკიდური -ო ნაწილაკით.**

ცნობილია, რომ ანდაზა ფიგურალური პოეტური ნათქვამია. აღსანიშნავია, რომ საანალიზო ანდაზები (იხ. მაგალითები: (1), (2)) მაღალი შაირითაა აგებული, რასაც სწორედ ბოლოკიდური და შუა ელემენტების გაჩენა განაპირობებს.

პროსოდიული და სინტაქსური ფუნქციის ელემენტები ანდაზის ფრაზას პირობითად ორ ნაწილად ყოფს; ხმოვნითი ელემენტების საშუალებით სარითმო ერთეულებში მარცვალთა რა-

ოდენობა თანაბარია და მთლიანად ფრაზა რიტმულად მოწესრიგებულია:

(1ა) რაც მოგივა, დავითა**ო**, ყველა შენი თავითა**ო** 8/8
შდრ.: და-ვი-თა-**ო** – თა-ვი-თა-**ო** (4/4)

(2ა) ეგრე არ არის თაყა**ო**, შენ რომ ვენახი გაყა**ო** 8/8
შდრ.: თა-ყა-**ო** – გა-ყა-**ო** (3/3)

როგორც აღინიშნა, ბოლოკიდური **-ო** ნაწილაკის არსებობა ანდაზაში აუცილებელია, რადგან ის სინტაქსური ფუნქციისაა და აზრის განზოგადებას უწყობს ხელს; შუა ნაწილში გაჩენილი პროსოდიული **-ო** ელემენტი კი აბალანსებს ფრაზას ხან 3-მარცვლიანი, ხანაც 4-მარცვლიანი სარითმო ლექსიკური ერთეულებით.

ექსპერიმენტით დადასტურებულია, რომ ქართულში სიტყვათმახვილი დინამიკურია და ყოველთვის სიტყვის დასაწყის მარცვალს მოუდის. ეს გარემოება არ არის დამოკიდებული მარცვალთრაოდენობაზე, ამას ადასტურებს ხმოვანთგრძლიობაც. სარითმო ერთეულების შედარება ცხადყოფს, რომ მახვილიანი ხმოვნის გრძლივობა აღემატება სიტყვაში შემავალი დანარჩენი ხმოვნების გრძლივობას (დაწვრ. იხ. თედორაძე 1978:19-61).

(1ა) და-ვი-თა-ო – თა-ვი-თა-ო (4/4).

(2ა) თა-ყა-ო – გა-ყა-ო (3/3).

დასაწყისი მარცვლის მახვილიანობა განაპირობებს სიტყვის ლოგიკურად გამოყოფას: „ლოგიკური მახვილის დასმა სიტყვაში აღინიშნება მახვილიანი მარცვლის ინტენსივობის გაზრდით“ (თედორაძე 1978:24). მახვილი, თავის მხრივ, ტონის, ინტონაცი-

ის ცვლილებას იწვევს: „ფრაზაში ტონალური მიმოქცევა გარკვეულ ფუნქციას ასრულებს და მელოდიკის კანონზომიერებას ემორჩილება...; ფრაზაში ტონალურ ცვალებადობას აქვს მთავარი დატვირთვა“ (თედორაძე 1978:41). Hirst 2024:159-191).

- ***პროსოდიულ ელემენტთა ამოსავალი მნიშვნელობა და ფუნქციური დანიშნულების საკითხი ხალხურ ლექსში***

მეტრულ მეტყველებაში პროსოდიული ელემენტის გამოყენება თითქმის ყველა ენისთვისაა დამახასიათებელი და უნივერსალური მოვლენაა. „პროსოდიული ხმოვანი ყველაზე მეტად დამახასიათებელია რითმიანი ლექსისთვის – ისეთი რითმებისთვის, რომლებიც ხშირად მეორდება; ესენია, პირველ ყოვლისა, ხალხური ლექსები, სადაც ლუწი სტრიქონები ინტენსიურად მეორდება“ (აფრიდონიძე 2023:159).

პროსოდიული ხმოვანი ქმნის კანონზომიერებას ლექსით სისტემაში, რადგან იგი მეტრის რეგულირებისთვისაა განკუთვნილი.

ქართულ ხალხურ ლექსში, ანდაზის ანალოგიით, პროსოდიულ ელემენტად გამოიყენება **-ო** ხმოვანი, ოღონდ ბოლოკიდურ პოზიციაში.

*(3) ჩიტ**ო**, ჩიტ**ო**, ჩიორა**ო**! 4/4*
*რა**ო**, ბატონ**ო** მელა**ო**? 4/4*
(ორსტრიქონიანი სალექსო ჩანართი ზღაპარში „მელია და ჩიტი“).

*ჩიტ**ო** / ჩიტ**ო**/ ჩიორა-**ო** / Pros*
*რა**ო** / ბატონ**ო** / მელა-**ო** / Pros*

აღნიშნული ლექსი პროსოდიული **-ა** ელემენტით გრძელდება, რომელსაც ფინალური (რეალური პაუზის) პოზიცია უჭი-

რავს. ამ შემთხვევაში პროსოდიული ხმოვნის ფუნქციას ასრულებს ემფატიკური ხმოვანი. სპეციალურ ლიტერატურაში ემფატიკურ ხმოვანს სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებენ (სავრცობი || მავრცობი) და მის განსხვავებულ ფუნქციებზეც მიანიშნებენ; მკვეთრად გამოკვეთილი სინტაქსური ფუნქციის (ზურაბიშვილი 1956:228; უთურგაიძე 1985:30-31) გარდა, შენიშნულია, რომ ემფატიკურ ხმოვანს აქვს ფონეტიკურ-რიტმიკული ფუნქციაც (ფოცხიშვილი 1959:22-23).

მაგალითი:

*(4) ცულს მოვიტან **ცუნცულასა**, 4/4*
*ხელეჩოს და **წალდუნასა**, 4/4*
*ხესაც მოვჭრი, ხის **ძირსაცა**, 4/4*
*შენც შეგჭამ და შენს **შვილსაცა**. 4/4*

***შენიშვნა 2:** (3) და (4) მაგალითების პროსოდიული მახასიათებლებისთვის იხ. ფოტოები 1 და 2.*

ხალხურ ლექსებში **-ო** და **-ა** ხმოვნები ქმნიან დამატებით მარცვალს, მათი ფუნქციაა სალექსო სტრიქონის შევსება მარცვლით; ამგვარად იქმნება მზა რითმა, რომელიც შემდგომ სხვა სტრიქონებშიც მეორდება და მთელი პასაჟები ერთ რითმაზეა გაწყობილი; მონორითმულობა ხელს უწყობს ლექსის რიტმიკისა და მელოდიურობის შექმნას. საანალიზო მე-(4) მაგალითში რიტმულობას მხოლოდ პროსოდიული **-ა** ხმოვანი კი არ ქმნის, არამედ მოსაზღვრე რითმებიც (*aabb)*:

*(4ა) ცუნცულასა / **c**unculasa – წალდუნასა / c'aldunasa, ძირსაცა / ʒirsaca – შვილსაცა švilsaca*

II. მეგრულ ენაში -ა ნაწილაკი III პირის ნათქვამს გადმოსცემს უცვლელად. იგი სინტაქსური ფუნქციისაა და ფორმალურ-ფუნქციურად ქართული „სხვათა სიტყვის“ **-ო** ნაწილაკის შესატყვისია. თანხმოვანზე დაბოლოებულ სიტყვა-ფორმაში **-ა** ნაწილაკის წინ ფონეტიკურ ნიადაგზე ჩნდება **„ი“**, როგორც გამყარი; **-ი-ა** ორ მარცვალს ქმნის, მაგრამ აკუსტიკურად ერთ **-ია** დაბოლოებად ისმის და შესაბამის რიტმულ-მელოდიკურ სტრუქტურას ქმნის ტექსტში.

მეგრულ ხალხურ ლექსშიც მონოსილაბური რითმისა და რიტმულ-მელოდიკური სტრუქტურის შესაქმნელად გამოიყენება **-ია** რთული სუფიქსი (შედგენილობასა და ამოსავალ ფუნქციაზე მსჯელობა იხ. ზევით).

მაგალითი:

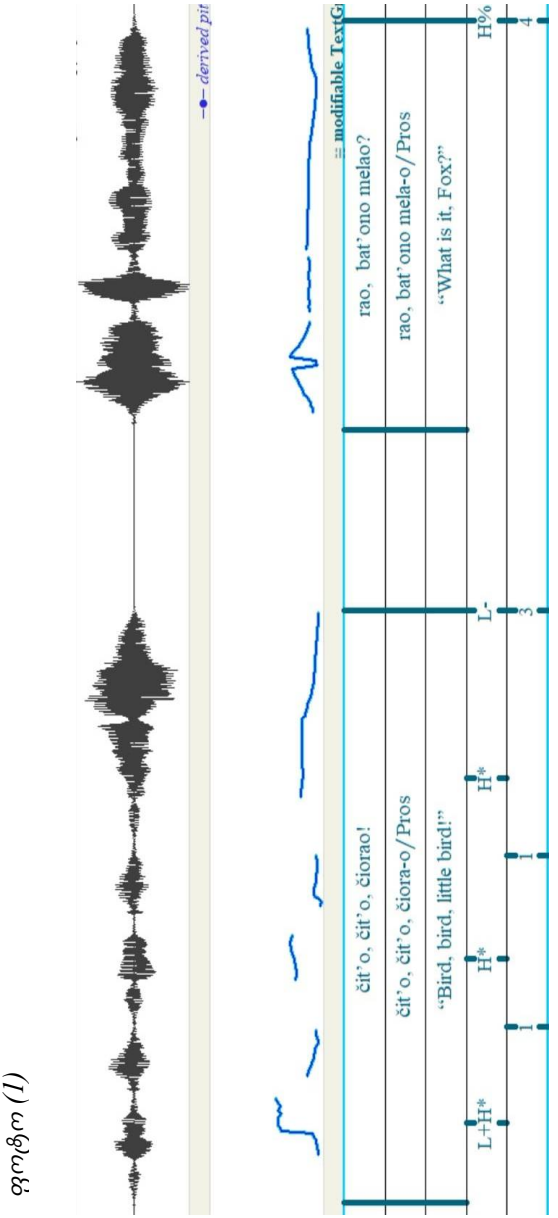
*(5) ვო, მარია, მარ**ია** 4/3*
*ქოგიცორქ დო ვარ**ია**; 4/3*
გიცორქუდა, „ქო“ ქოთქვი, 4/3
*ვამიწუა ვარ**ია.** 4/3*
*ვო, მარია, მარ**ია** 4/3*
*ჩქიმ ხატი დო ჯვარ**ია...** 4/3*
გუდავა, №140, გვ. 72-73.

*ამ ლექსში „მარ-ია“/“Mar-ia” ქალის სახელია; მთქმელი მას მიმართავს და შემდგომ „მარია“-ს ერითმება სხვა ერთეულები: ვარ-ია/var-ia „არაო“, ჯვარ-ია / ǯvar-**ia** „ჯვარიო“ და სხვ.*

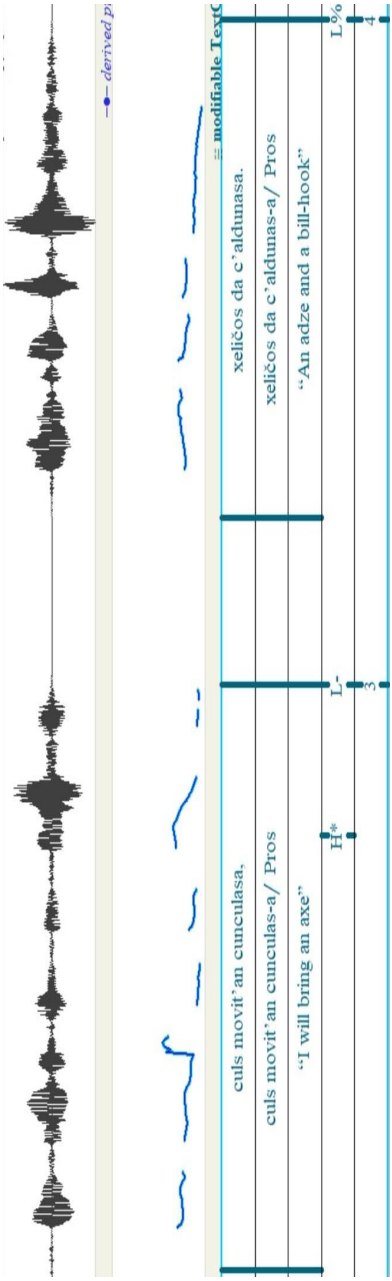
***შენიშვნა 3**:* (5) მაგალითის პროსოდიული მახასიათებლებისთვის იხ. ფოტო 3.

დასკვნები:

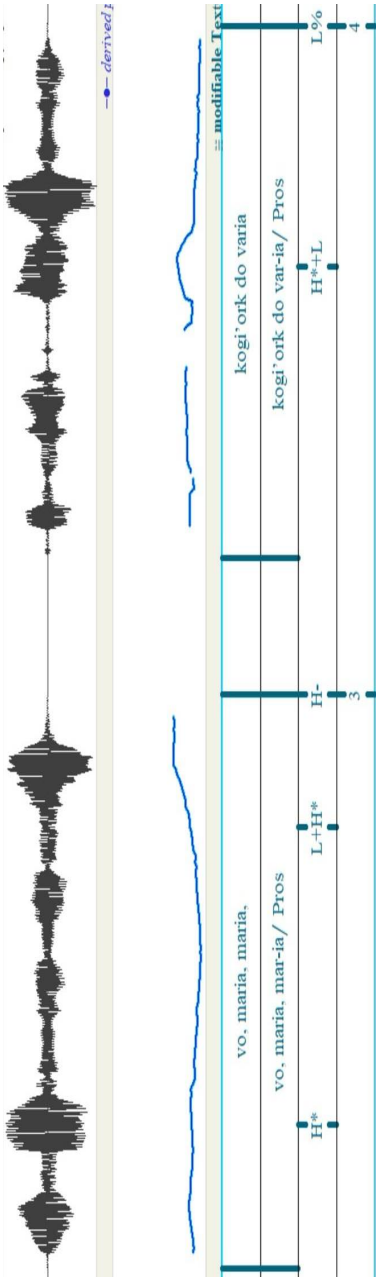
1. ქართულ და მეგრულ ანდაზებსა და ხალხურ ლექსებში პროსოდიული ფუნქციით დასტურდება უმთავრესად სინტაქსური ფუნქციის მქონე გრამატიკული ელემენტები.
2. პროსოდიული ელემენტების სტრუქტურა მარტივია; ან ცალთანხმოვნიანია (V/-ა, -ო), ან ორმარცვლიანია (VV/-ია).
3. პროსოდიული ელემენტების პოზიცია დიფერენცირებულია ჟანრების მიხედვით და მყარია: ანდაზებში შუა პოზიცია უჭირავს, ხოლო ხალხურ ლექსებში – ბოლოკიდური.
4. ანდაზაში ან ხალხურ ლექსში პროსოდიული ელემენტების გაჩენა შეპირობებულია რითმულ-რიტმიკული საჭიროებით.
5. პროსოდიული ელემენტი ტექსტს სძენს მელოდიურობას და გამოყოფს საკომუნიკაციო დანიშნულებისათვის მნიშვნელოვან სეგმენტს, რასაც აღწევს სხვადასხვა მახასიათებლის მიხედვით; ესენია: პაუზა, მახვილი, ინტონაცია, ტემპი.

derived pit
modifiable TextG
čit'o, čit'o, čiorao!
rao, bat'ono melao?
čit'o, čit'o, čiora-o/Pros
rao, bat'ono mela-o/Pros
"Bird, bird, little bird!"
"What is it, Fox?"
L+H*
H*
H*
L-
H%
1
1
3
4

ფოტო (1)

derived pi
modifiable Text
culs movit'an cunculasa.
culs movit'an cunculas-a/ Pros
"I will bring an axe"
H*
L-
3
xeličos da c'aldunasa.
xeličos da c'aldunas-a/ Pros
"An adze and a bill-hook"
L%
4

ფოტო (2)

derived
modifiable Text
kogi'ork do varia
kogi'ork do var-ia/ Pros
vo. maria. maria.
vo. maria. mar-ia/ Pros
H*
L+H*
H-
H*+L
L%
3
4

ფოტო (3)

2. ნაწილაკითა და ინტონაციით ქვეწყობის გამოხატვის საერთო ფუნქციური საფუძველი არასალიტერატურო ქართველურ ენებსა და დიალექტებში

ზეპირმეტყველების საკომუნიკაციო სისტემას ქმნიან არასალიტერატურო ქართველური ენები (მეგრული, ლაზური, სვანური) და ქართული სალიტერატურო ენის დიალექტები, რის შედეგადაც არაერთ ენობრივ მოვლენას გამოხატვის საერთო ფუნქციური საფუძველი აქვს ქართველურ ენებსა და დიალექტებში. ერთ-ერთი ასეთია ნაწილაკითა და ინტონაციით გადმოცემული ერთი ტიპის ქვეწყობილი წინადადება, რომელიც დასტურდება მეგრულში, სვანურში, ქართული ენის დიალექტებში. მთქმელები საანალიზო კონსტრუქციას ძირითადად სიუჟეტური ამბის თხრობისას ემოციური დაძაბულობის გადმოსაცემად იყენებენ. ასეთ კონსტრუქციაში დამოკიდებული ყოველთვის პირველ ადგილზე დგას; ნაწილაკი მის ბოლოკიდურ წევრს დაერთვის და აღმავალი ინტონაციით წარმოითქმის, რაც დაუსრულებლობაზე მიუთითებს; შესაბამისად, აზრს ასრულებს მომდევნო მთავარი წინადადება.

ქვეწყობის საფუძველზე ორი წინადადების შესაერთებლად გამოყენებულია შემდეგი ნაწილაკები: **-ო** მეგრულში, **-ი-** და **-ა** სვანურში, **-ა** ინგილოურ დიალექტში; გურულ და აჭარულ დიალექტებში სპეციალური ფორმალური მახასიათებლის მაგივრობას ეწევა წარმოთქმისას დამოკიდებული წინადადების ბოლოკიდური წევრის ხმოვნის დაგრძელება; ეს უკანასკნელი შემთხვევა უცხო არ არის სვანურისთვისაც; მასაც ახასიათებს ბოლოკიდურ პოზიციაში ოდენ ინტონაციითა და ფუძისეული ხმოვნის დაგრძელება-გაორმაგებით გამოხატული ქვეწყობა.

ქვეწყობის გამოხატვის ფუნქციური ერთგვარობის მიუხედავად, ნიუანსობრივი სხვაობებისა და მრავალფეროვნების

გათვალისწინებით, ემპირიულ მასალას განვიხილავთ ენებისა და დიალექტების მიხედვით ცალ-ცალკე.

მეგრულში -ო ნაწილაკიანი დამოკიდებული, ზემოაღნიშნულის მიხედვით, თავკიდურა პოზიციისაა; **-ო** ნაწილაკიც ბოლოკიდურ წევრს მიერთვის, რომელიც ძირითადად ზმნა-შემასმენელია, იშვიათად – წინადადების სხვა წევრი; მაქვემდებარებელი ფუნქციით გამოყენებული **-ო** ნაწილაკი ქართულ ვერსიაში „რომ“ კავშირის ფარდია; მაგალითად,

*(1) მიოჯინუ**ო**, ქოძირგ ბოშიქგ, ვითოჟირხოლო დუდი კინი ქიირდუუნი „რომ გაიხედა, დაინახა ბიჭმა, რომ თორმეტივე თავი ისევ იზრდება“ (დან., ცან. 644, 9).*

*(2) ქემერთ ხოლოშავ**ო**, ქოძირუ დიდაქ, ბაღანა აშო ქიმირულედუნი (ექსპედიციის მასალები) „რომ მივიდა ახლოს, ნახა დედამ, რომ ბავშვი აქეთ მორბოდა“.*

რამდენადაც „რომ“ ზოგადი მნიშვნელობისაა და ამავე დროს პოლისემანტურია, საანალიზო კონსტრუქციაში იგი შეიძლება დაზუსტდეს დროის გამომხატველი მაქვემდებარებელი კავშირით:

*(1ა) მიოჯინუ**ო** (=მუჟანს მიოჯინუ), ქოძირგ ბოშიქგ.... „შეხედაა (=როცა შეხედა), დაინახა ბიჭმა...“.*

-ო ნაწილაკიანი დამოკიდებული წინადადების შემცველი კონსტრუქცია ზერთულია, რის გამოც ტევადი ინფორმაციის შემცველია; ამავდროულად, ძალზე მოქნილიც არის, რასაც ზმნური ფორმის ელიფსისით გამოხატული ზეპირმეტყველებისთვის დამახასიათებელი ეკონომიურობის პრინციპი განაპი-

რობებს; კერძოდ, ხშირად გამოტოვებულია მთავარ კომპონენტად ნაგულისხმევი თქმა-ბრძანების სემანტიკის ზმნა;

მაგალითები:

*(3) გააჯინუ**ო**, მუშ ოსურქ იცუ ცვილირქ (ხუბუა, 238, 15) „რომ გახედა, [ნახა], თავისი ცოლი იქნა მოკლული“.*

*(4) კარს მიოჯინუ**ო**, მუდგარენი ქიმკოჭარუ (ხუბუა, 3, 11) „კარს რომ შეხედა, [დაინახა], რაღაცა აწერია“.*

*(5) ქიმერთ ხოლოშავ**ო**, ა, მუში დელმახორეში ოსური (ხუბუა, 17,8) „ახლოს რომ მივიდა, [დაინახა], აგერ თავისი მეზობლის ცოლი“.*

*(6) ქიმიოდირთ ხოლოშავ**ო**, მინდორი ართო ჩიჩიეფიშ ეფშა ქორე (ხუბუა, 91,29) „რომ მიუახლოვდა, [ნახა], მინდორი ერთიანად სავსეა მათხოვრებით / გლახაკებით“.*

ინგილოურ დიალექტურ ტექსტებშიც, რომლებიც თავის დროზე მოსე ჯანაშვილმა ჩაწერა, ცალკე შეიძლება გამოიყოს ის ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები, რომელთა დამოკიდებული წინადადების ბოლო წევრი **-ა** ხმოვანს დაირთავს და ყოველთვის პირველ ადგილზე დგას; მაგალითად[1],

*(7) ჯერჯლებთან ჰუმ მისულან**ა** , ყოვს დაუჩხავლნი.*

ინგილოურში დადასტურებულ თავისებურებაზე პირველად ქეთევან ლომთათიძემ გაამახვილა ყურადღება; ასევე, აღნიშნულ ენობრივ ფაქტთან დააკავშირა და ერთნაირ ენობრივ მოვ-

[1] დიალექტურ ტექსტებში დადასტურებული *ჰუმ, რო, უმ* ფორმები ქართული *რომ* კავშირის ტრანსფორმირებული ვარიანტებია.

ლენად მიიჩნია **გურულ** და **აჭარულ** დიალექტებში იმავე პოზიციაში ბოლო ხმოვნის დაგრძელება (ლომთათიძე 1946, 337-344; ლომთათიძე 1988).

გურული დიალექტის მაგალითები:

*(8) თქვენ რო ხელც არ მიშლიდ**ეე** [1], ყოლიფერს მუახერხეფ.*

*(9) უმ გადიარს აქიდ**აან**, მერე მიეცემა დიდი გული.*

აჭარული დიალექტის მაგალითები:

*(10) ის ტყე რომ მოჩანს შავ**იი**, იმის ძირში არის (სოფელი).*

*(11) ახლა უმ აქ ქალი იყ**ოო**, იმას აქ ჭახრაკი.*

ქ. ლომთათიძის ვარაუდით, ინგილოურში დადასტურებული ენობრივი ფაქტები უფრო ადრინდელი ვითარების გამომხატველია, ხოლო გურულსა და აჭარულში ბოლო სიტყვის უკანასკნელი ხმოვნის დაგრძელებას ამ **„-ა“**-ს დაკარგვა გამოიწვევდა (ლომთათიძე 1946:342).

სვანურშიც ამ ტიპისად შეიძლება ჩაითვალოს **-ი-** ან **-ა** ნაწილაკიანი ჰიპოტაქსური წინადადება, რომელიც სპეციფიკური ინტონაციით წარმოითქმის; მართალია, სვანური **-ი-** ნაწილაკი ქართული „-ც“ -ს ფარდია, თუმცა საანალიზო კონსტრუქციაში იგი ჰიპოტაქსური მნიშვნელობისაა და მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებებს შორის მოქმედების თანადროულობას გამოხატავს; შესაბამისად, მისი ქართული შესატყვისია: „თუ არა“, „როგორც კი“; აღსანიშნავია, რომ სვანურში **-ი-** ნაწილაკი თავკიდურა პოზიციაში მდგარი დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენლის შუაშია მოქცეული, განსხვავებით მეგრული და დიალექტური მასალების მონაცემებისაგან; მაგალითად,

*(12) ზისხს ქა-**ი**-ხეწად, ბაჟ ქ'ოხკად (ექსპედიციის მასალები) სიტყვასიტყვით: „სისხლიც-როგორც კი-ნახა, გული წა-*

[1] გემინაციის პროცესს ყველა მაგალითში გაორმაგებული ხმოვნებით წარმოვადგენთ, განსხვავებით ქ. ლომთათიძის სტატიაში მოცემული ჩანაწერისაგან.

უვიდა“, შდრ.: „სისხლი როგორც კი დაინახა, გული წაუვიდა“.

სვანურში **-ი-** „ც“ ნაწილაკი დამოკიდებული წინადადების პარალელურად მთავარ წინადადებაშიც შეიძლება გაჩნდეს კორელატის ფუნქციით და ქართულად გადმოიცეს „კიდევაც“, „მაშინვე“ ფორმაუცვლელი სიტყვების მნიშვნელობით:

*(13) ყორისგა სგა-**ი**-ანსკინე, ჩუ-**ი**-ანშყად მეხ (ექსპედიციის მასალები) „კარში შემოვარდა / შემოხტა თუ არა, ჩამოვარდა კიდევაც/მაშინვე მეხი“.*

სვანურშიც **-ა** ნაწილაკიანი დამოკიდებული აზრობრივად პირობის შემცველ დაშვებას გამოხატავს და, შესაბამისად, პირველ ადგილზე დგას; მოსალოდნელი შედეგი კი მთავარშია მოცემული; საკუთრივ **-ა** ნაწილაკი „თუ“-ს მნიშვნელობისაა. მაგალითად,

*(14) ამის სამსახურ ჩუხელვენივ**ა**, ქვეყანახენქა დემის ღგრდა „ამას სამსახური ექნებოდ**აა** (=თუ ექნებოდა), ქვეყნიდან არ წავიდოდა“.*

სვანურში გურულ-აჭარულის მსგავსი შემთხვევაც დასტურდება, რაც ოდენ ინტონაციითა და ხმოვნის დაგრძელებით გამოიხატება; დამოკიდებულ წინადადებაში ან ბოლო სიტყვის ბოლო ხმოვანი გრძელდება, ან კიდევ – ბოლო დახურული მარცვლის ხმოვანი (ეს იმ შემთხვევაში, თუ ზმნა თანხმოვანზე მთავრდება):

*(15) ამის სამსახურ ჩუხელვენ**იი**ვ, ქვეყანახენქა დემის ღგრდა „ამას სამსახური ექნებოდ**აა** (=თუ ექნებოდა), ქვეყნიდან არ წავიდოდა“.*

სტრუქტურულ-სემანტიკურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ზემოაღნიშნულ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში დადასტურებული ნაწილაკებისთვის სინტაქსური ფუნქცია მეორეულია; ამიტომ მათი **გენეზისის** საკითხი დგას.

მეგრულის -ო ნაწილაკის წარმომავლობაზე აზრთა სხვადასხვაობაა ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში: ნია აბესაძის მიხედვით, აქ ქვეწყობის საფუძველზე დაკავშირებულია ორი წინადადება კითხვითი ნაწილაკის საშუალებით: „ენის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ამგვარ კონსტრუქციებში კითხვითობის გაგება მეგრულშიღა შემოგვრჩა, მაგრამ აქაც უკვე გაძლიერებითი მნიშვნელობა ჭარბობს“ (აბესაძე 1963:19). ამ უკანასკნელი ფრაზის მიუხედავად, აშკარაა, რომ ნ. აბესაძეს ამ კონსტრუქციაში **-ო** კითხვითობის გამომხატველ ნაწილაკად მიაჩნია, ამოსავალ ვითარებაში მაინც. სხვა თვალსაზრისის თანახმად, ამგვარ კონსტრუქციაში **-ო**-ს კითხვითობის გაგება არა აქვს და არც ჰქონდა; იგი შესაძლოა მომდინარეობდეს ორე(ნ) „არის“ მეშველი ზმნისგან: უჯინუ + ორე(ნ) → უჯინუ - ო „გახედა არის“ > გახედა არა!“ განზოგადებული „რომ“ კავშირის ფუნქცია მან შემდგომში შეიძინა გარკვეული ენობრივი რეინტერპრეტაციის შედეგად (ციკოლია 1977:87). **დიალექტურ ტექსტებში** დადასტურებული **-ა** ნაწილაკი შეიძლება მომდინარეობდეს ან „არის“ ზმნისგან, ან „არა“ ნაწილაკისგან: „თავად ეს „ა“ ნაშთია ან „არის“ ზმნისა, ან დადასტურებით-ჩაკითხვითი „არა“ ნაწილაკისა (ლომთათიძე 1946 : 342). აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ამავე თვალსაზრისს იზიარებს ბ. ჯორბენაძეც (ჯორბენაძე 1989 : 537). **სვანურში -ა** ნაწილაკი მატერიალურად კითხვითი ნაწილაკია, თუმცა საანალიზო წინადადებაში ისიც ჩაკითხვას გამოხატავს.

ამრიგად, არასალიტერატურო ქართველურ ენებსა და დიალექტებში დადასტურებული **-ო** და **-ა** ნაწილაკების გენეზისი თანაბრად ითავსებს ორივე ზემოაღნიშნულ თვალსაზრისს; მეგრულსა და სვანურში **-ო** და **-ა** კითხვითობის ფორმალური საშუალებებია სინქრონიულ დონეზეც, თუმცა აღნიშნული ნა-

წილაკების *ო-რენ / ა-რის / არი* ზმნებისგან მომდინარეობა უფრო სარწმუნოა შემდეგი გარემოებების გათვალისწინებით:

ა. ზეპირმეტყველებაში „ყოფნა“ ზმნის პირიანი ფორმები (არის, ორე(ნ), არი) გამოიყენება მსაზღვრელი ნაწილაკის ფუნქციით (ამ საკითხზე დაწვრ. იხ. კვანტალიანი 1990; ლომია 2005).

ბ. ფორმათა გამარტივება დამახასიათებელია ზოგადად ზმნებისგან მომდინარე ნაწილაკებისთვის, მაგალითად ავიღოთ ქართულში თავად *არის* → -ა პროცესი; აგრეთვე შდრ.: ქართული *ვინძლო, ეგებ, უნდა* მოდალური ნაწილაკების ჩამოყალიბების გზა (იხ. შარაშენიძე 2020).

გ. საანალიზო ფორმები – *მიოჯინუ-ო / შეხედა-ა* და მისთან. კითხვაზე მეტად ჩაკითხვას გამოხატავენ და ფაქტის განსაზღვრულობას უსვამენ ხაზს (შდრ.: „აქაც [მეგრულში] უკვე გაძლიერებითი მნიშვნელობა ჭარბობს“ (ნ. აბესაძე).

დ. სვანურში ამავე ფუნქციით გამოყენებული ქართული „-ც“-ს ფარდი -ი- დადასტურებითი ნაწილაკია.

დასკვნები:

1. არასალიტერატურო ქართველურ ენებსა და დიალექტებში ქვეწყობის გამოხატვის საერთო ფუნქციურ საფუძველს ქმნის ინტონაცია და ფორმალური საშუალებები (ნაწილაკები).
2. მათ, სინტაქსურის გარდა, აკისრიათ პრაგმატიკულ-სტილისტური ფუნქცია, რაც ჰიპოტაქსური კონსტრუქციით გადმოცემული ფაქტის დადასტურება-განსაზღვრულობით გამოიხატება.

3. ლექსიკური გამეორება ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში

სიტყვათა გამეორებას მთქმელი მიმართავს შთაბეჭდილების გაძლიერების მიზნით, რთული ფსიქოლოგიური პასაჟების გადმოსაცემად, მაშინ, როცა პერსონაჟის მოქმედების დეფინიცია მსმენელის ყურადღების დაძაბვას მოითხოვს (ღლონტი 1975:22); ასეთ დროს გამეორება წინადადებათა დამაკავშირებელ საშუალებადაც არის მიჩნეული (ქურდაძე 1987:99-100). გამეორება მოვლენის ან რაიმე ნიშნის ემოციურ-ლოგიკური ხაზგასმის საშუალებაცაა (Морен, Тетерникова 1960:277). სტილურ-ფუნქციური დანიშნულებით გამოყენებულ **გამეორებას** ანადიპლოზისსაც უწოდებენ. გამეორება-ანადიპლოზისი ბევრნაირი შეიძლება იყოს; კერძოდ: *ბგერითი, ლექსიკური, რითმული;* ამ ტიპის გამეორებათა გამოყენების არეალი ფართოა; დასტურდება პოეტურ და პროზაულ ნიმუშებში, ხოლო აგებულების მიხედვით სხვადასხვა ტიპის წინადადებაში.

გამეორება, როგორც სტილური ხერხი, აძლიერებს შთაბეჭდილებას, კრავს და განამტკიცებს სათქმელს: „თხრობის უწყვეტ ხაზს ქმნის... ჯაჭვურად გადაებმება ერთმანეთს სიტყვები, ზოგჯერ შესიტყვებებიც, რომლებიც უფრო რეალიზებულია ლოგიკური სენტენციების სახით მოწოდებულ თხრობაში“ (აფრიდონიძე 1989:63). „ასეთი პაუზიანი გამეორების“ (შ. აფრიდონიძე) შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები დამახასიათებელია როგორც ზეპირი მეტყველებისთვის, ასევე მხატვრული ტექსტის ენისთვის; უფრო მეტიც, ამგვარ შემოქმედთა ნაწერებში „ჭარბად იგრძნობა ხალხური ინტონაციები“ (ჯორბენაძე 1987:248).

• ***საანალიზო თემა, მასალა და პრობლემატიკა***

საანალიზო თემაა ლექსიკური გამეორება კავშირიან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ზეპირმეტყველებისა და ქართული მხატვრული ტექსტების მიხედვით. ზეპირმეტყველება, იგივე სპონტანური (წინასწარმოუმზადებელი) მეტყველება, ასახულია: *ქართულ ცოცხალ მეტყველებაში, ქართულ დიალექტურ ტექსტებში, არასალიტერატურო ქართველურ ენებში (მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში)*; შესაბამისად, საანალიზო მასალაც დამოწმებულია დასახელებული მონაცემების მიხედვით; ასევე, ემპირიულ მასალად გამოყენებულია ქართველ კლასიკოსთა – ილია ჭავჭავაძის, მიხეილ ჯავახიშვილის, გიორგი ლეონიძის, რევაზ ინანიშვილის, ოთარ ჩხეიძისა და სხვათა შემოქმედების ნიმუშებიც.

ლექსიკური გამეორების შემცველ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში საინტერესოა აქტუალიზების ენობრივი საშუალებების განსაზღვრა.

• ***მასალის ანალიზი***

ლექსიკური ანადიპლოზისი (= წინადადების ბოლო სიტყვის გამეორება მეორე წინადადების თავში) მთქმელს აძლევს საშუალებას სათქმელი ემოციურად, ხაზგასმით გამოხატოს. სპეციფიკური ინტონაციით გადმოცემული ამგვარი ინფორმაცია დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე და იზიდავს მას. სტილური ფუნქციით გამოყენებული ლექსიკური გამეორება ქმნის თავისებურ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას, რომელიც სრულყოფილი და გასაგებია წინამავალი კონტექსტის გათვალისწინებით. გამეორებული ლექსიკური ერთეულებით შექმნილი ქვეწყობილი წინადადებები, როგორც წესი, გამოყენებულია სიუჟეტური ამბების თხრობისას.

ამგვარ კონსტრუქციებში ყველაზე ხშირად ქართული მაქვემდებარებელი „რომ“ კავშირი დასტურდება; იშვიათად შეიძლება სხვა კავშირებიც შეგვხვდეს. მეგრულშიც „რომ“-ის ფარდი **-ნი** კავშირ-ენკლიტიკა ან ქვეწყობისთვის დამახასიათებელი სხვა წევრ-კავშირები გამოიყენება.

***შენიშვნა 1**: ქართული ენის დიალექტებში „რომ“ კავშირთან ერთად მისი ფონეტიკური ვარიანტებიც გვხვდება: რომე, რო.*

ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით, საანალიზო კონსტრუქციებში მეორდება ზმნა ან სახელი, ან ორივე ერთად. კავშირი დაერთვის გამეორებულ ლექსემას, რომელზეც ყურადღების გამახვილება სურს მთქმელს. მაგალითად:

(1) [კაცს] მოუვიდა გული და... **თავი გაუტეხა**; **თავი რო გაუტეხა**, ეს კაცი გაიქცა... (ქართლური დიალექტი, ქურდაძე, 1987, 99-100).

(2) აი პურის კეკალი **ქე შეჭამა ქათმემა**. აი **რომ ქათმემა შეჭამა,** მოვიდა დედნაცვალი... (გურული დიალექტი, ნიკოლაიშვილი, 2019, 145).

ლექსიკური გამეორება რომ დამახასიათებელია ზეპირმეტყველებისთვის, ეს კარგად ჩანს დიალექტური ტექსტის ვრცელი ამონარიდიდან, რომელშიც რამდენიმე სხვადასხვა ლექსიკური ერთეული მეორდება:

(3) „[გაცეცხლებული მოურავი] **გუთნისკენ გაიქცა**, **გუთნისკენ რო გაიქცა** და იქ რო მივარდა, **ჩეკი აგლიჯა**, **გუთნის ჩეკი**, **აგლიჯა ჩეკი** და ამ კაცს **უშხუვლა თავში**, **თავში რო უშხუვლა** და ერთი **რო უშხუვლა,** მერე გააბრუნა და მინამ მაასწრებდნენ, მინამა სცემა (ქურდაძე 1987).

ლექსიკური გამეორების თვალსაზრისით სპეციალურად არის შესწავლილი მიხეილ ჯავახიშვილის რომანი „არსენა მარაბდელი“; მიჩნეულია, რომ აღნიშნული მხატვრული ნაწარმოების ენისა და სტილის „მომხიბლაობის მთელი საიდუმლო მის ღრმა ხალხურობაშია“. ავტორი ამბის თხრობისას იყენებს ქართული ზღაპრის სტილს (ჭუმბურიძე 1962:92-135):

(4) [ოძელაშვილმა] ლურჯა ძლივსღა **შეაჩერა** და **როცა შეაჩერა** და მოიხედა, ამილახორი ბალახში დაინახა... (მ. ჯავახიშვილი, „არსენა მარაბდელი“, 1976, 49).

***შენიშვნა 2**:*
მხატვრულ ტექსტში შესაძლებელია წინადადების თავკიდურა პოზიცია ეჭიროს კავშირიან გამეორებას:

(5) *...**როცა უყვარდა**, **უყვარდა** ყოველგვარ საზომებსა და ზედსართავებზე უფრო ძლიერადა... **უყვარდა** ისე, რომ... ხელი აიღო ყოველგვარ სიამოვნებაზე...“ (ო. ჩხეიძე, „მიწა“, გვ. 122).*

მაქვემდებარებელკავშირიანი გამეორება განსაკუთრებით დიდი სიხშირით დასტურდება **მეგრულში**. ამას განაპირობებს „რომ“-ის ფარდი **-ნი** კავშირ-ენკლიტიკის მოქნილობა. იგი ხან ზმნას დაერთვის და ხან სახელს.

1. მეორდება ზმნა

(6) **მურს** მუშ ქიანაშა. **მურსუ-ნ**, დაასერუ ართ ქიანას (ხუბუა, 229,20) „მოდის თავის ქვეყანაში. რომ მოდის [თავის ქვეყანაში], შემოაღამდა ერთ ქვეყანაში“.

გამეორების დროს ზმნა შეიძლება შეიცვალოს სინონიმური მნიშვნელობის ზმნით:

(7) **მოლართუ** ართიქ. **ეყარუ-ნ**, ათე ჭითა პაპაქ ქოწოხვადუ (ხუბუა, 263,9) „წამოვიდა ერთი [ძმა]. რომ დაიძრა, ეს წითური მღვდელი შემოხვდა“.

2. მეორდება ს ა ხ ე ლ ი (არსებითი სახელი):

(8) ართი **მელეჯე** ქოძირუ. კითხუ ამბე **მელეჯესუ-ნი**, იქ უწუუ „ერთი მელორე ნახა. რომ ჰკითხა ამბავი მელორეს, მან უთხრა (დან., ცან., 1991, 30,35).

ამ ტიპის ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში კავშირი მხოლოდ სუბორდინატორი (SUB), ანუ სინტაქსური ფუნქციის მატარებელი არ არის; მას ფოკუსირებული წევრის მარკირების (FM) ფუნქციაც აქვს; სინტაქსურ-სტილურ ფუნქციათა დიფერენცირება განსაკუთრებით ცხადად ჩანს მეგრულში მაშინ, როცა -ნი „რომ“ კავშირ-ენკლიტიკასთან ერთად წინადადებაში მოცემულია კონკრეტული წევრ-კავშირი:

(9) მა მოკონია აკა **ცხენი** დო **ონანგერი** (N), **სახარჯო ფარა** (N) ტანისამოსიშ ოციდე...; **მუთ**(SUB) ოკო **სახარჯო**(N)-**ნ**(FM), **ცხენი** დო **ონანგერი**(N)-**ნ**(FM), ირფელით დააკმაყოფილგ ე ბოში [ხენწიფექ] „მე მინდაო ერთი **ცხენი** და **უნაგირი**, **სახარჯავი ფული** ტანსაცმლის საყიდლად...; **რაც** უნდა **სახარჯავად-„რომ**“, **ცხენი** და **უნაგირი-„რომ**“, ყველაფრით დააკმაყოფილა ეს ბიჭი ხელმწიფემ“ (დან., ცან., 1991, 212-214, 37-1).

კავშირიანი გამეორებული ერთეული **ალმავალი ინტონაციით** წარმოითქმის; საერთოდ, მაღალი ინტონაცია ერთმანეთისაგან განასხვავებს ფოკუსირებულ და არაფოკუსირებულ ინფორმაციებს; შდრ.: ქართულში მაღალი, ტალღისებური და რბილად დამავალი ინტონაციებით განსხვავებული ინფორმაციების გადმოცემა (დაწვრილებით იხ. ასათიანი 2009:3-13).

საანალიზო მასალა საინტერესოა ასევე **სიტყვათა რიგის** თვალსაზრისითაც. „წინადადების აქტუალიზებული წევრის მოთავსება წინადადების დასაწყისში ინფორმაციის მარკირების ტიპოლოგიურად გავრცელებული სტრატეგიაა, თუმცა იშვიათად ფოკუსირებული წევრი შესაძლებელია ბოლოკიდურ პოზიცია-

შიც იყოს წარმოდგენილი“ (დაწვრილებით იხ. ივანიშვილი 20-09:69-81). ემპირიული მასალა ორივე ზემოაღნიშნულ შესაძლებლობას გვიჩვენებს; გავრცელებული და იშვიათი შემთხვევების ბალანსი ჩვენ მიერ შესწავლილ ემპირიულ მასალაშიც დაცულია.

• ***ლაზური და სვანური მასალების შესახებ***

ლაზურში გამეორებულ ზმნასთან **-ში** ნაწილაკი დასტურდება „რომ“ მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით. „-ში მეტნაკლებად ყველა კილოკავშია გამოყენებული, მარტო ეს ნაწილაკი იცის ხოფურმა“ (ჩიქობავა 2008:190).

(10) აწი აია ოხორჯაქ **ოწიუს ქოგიოჭკუ**. **ოწიუს ქოგიოჭკუ-ში**, სერსი მითიშა ვა აგნაფინუ (ექსპედიციის მასალები). „ახლა ამ ქალმა **კივილი დაიწყო**. **კივილი რომ დაიწყო**, ხმა ვერავის გააგონა.

ამ ტიპის კონსტრუქციათა ძირითადი სპეციფიკა სვანურში მაქვემდებარებელი კავშირის იგნორირებაა; ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია მთავარში მოცემული იყოს კორელატი, ხოლო მაქვემდებარებელი კავშირისა და ასევე აქტუალიზატორის ფუნქციას **ინტონაცია** ასრულებს; ეს მოვლენა განსაკუთრებით დამახასიათებელია ბალსქვემოურისთვის, რომელიც სალიტერატურო ენის გავლენას ნაკლებად განიცდის:

(11) ათხე ამის ეჯ ლეთ **ქრისდე-ღერმეთ ლაბმუშგურან** ი **ქრისდე-ღერმეთ ლაბმუშგურან**, ეჯის ალ მარე გუდ დეშ აჯად, დეშ ათირ (ბქ. ექსპედიციის მასალები) „ახლა ამას **ქრისტე-ღმერთი ესტუმრა** და **ქრისტე-ღმერთი** [**რომ**] **ესტუმრა**, იმას ეს კაცი ვერ მიხვდა, ვერ იცნო“.

• ***„რომ“ კავშირისა და „და“ კავშირის მონაცვლეობა***

აღსანიშნავია, რომ სტილური ფუნქციით გამოყენებულ მაქვემდებარებელ „რომ“ კავშირს ძირითადად მაერთებელი „და“ კავშირი ენაცვლება, თუმცა შესაძლოა ამავე ფუნქციით მაპი-

რისპირებელი კავშირიც დადასტურდეს. „ამგვარი გამეორება-ანადიპლოზისი დასტურდება გიორგი ლეონიძის პროზაშიც: ჩვენს ეზოში ია **შემოვიდა**. **შემოვიდა და** შემოეფინა...“ (კოშორიძე 1995:144), რაც გიორგი ლეონიძის მეტყველებას ზღაპრის სტილთან აახლოებს (უთურგაიძე და სხვები, 1979:91-98).

მეგრული:

(12) **ქიმერთუ** ათე ბოშიქ. **ქიმერთუ დო**, მესთი მააძუნ, თეშა ვიშო ქალეხუნუუ თენა... (ხუბუა, 295,10) „**მივიდა** ეს ბიჭი. **მივიდა და**, წუღა რომ აცვია, ამაში ჩაისვა ეს...“.

ლაზური:

(13) ავჯი დაღის გონდინეი კულანის **ქონარგუ**. **ქონარგუ დო** ახელუ (ექსპედიციის მასალები). „მონადირე ტყეში დაკარგულ გოგოს **შეხვდა**. **შეხვდა და** გაუხარდა“.

სვანური:

(14) ალ მეთხუ̈ვა̈რს **ლახხუ̈იდ და̈ლ**. **და̈ლ ლახხუ̈იდ ი** ეჩა ოქრეშ ფა̈თურე ნა̈რჰიდ თერა̈რ ჩ’ოთბურე (ბქ. ექსპედიციის მასალები). „ამ მონადირეს **შეხვდა დალი**. **დალი შეხვდა და** იმის თმების სინათლემ/ნათელმა თვალები დაუბნელა.

დიალექტური მასალა:

(15) წამეველი ტყვიასავით და **დავასკტი** ბეტონზე. **დავასკტი**, **მარა** გევიარე დედომიწა, მარა გადავჩი (გურული დიალექტი, ნიკოლაიშვილი, გვ. 142).

დასკვნა

ამრიგად, ლექსიკური გამეორების შემცველ ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში წინადადების აქტუალიზებული წევრი ფორმალურად შეიძლება მარკირებული იყოს ფონეტიკურ-ფონოლოგიური და მორფოლოგიურ-სინტაქსური ენობრივი საშუალებებით; ესენია: ინტონაცია, კავშირ-კლიტიკა, სიტყვათა რიგი.

4. „ვილაცა“ განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ქართველურ ენებში და ჰიპოტაქსთან დაკავშირებული საკითხები

ენის სტრუქტურული მოდელების დადგენა თანამედროვე ენათმეცნიერების აქტუალური პრობლემაა. ენობრივი ფაქტებისა და მოვლენების სისტემატიზაცია-კვალიფიკაცია რელევანტურია ზოგადად ენის არსის, ენობრივი ფენომენის განსაზღვრად. ქართველურ ენათა საანალიზო ემპირიული მასალა ვრცელია, რადგან ოთხ ქართველურ ენას აერთიანებს: ქართულს, მეგრულს, ლაზურს, სვანურს.

ქართველური ენები სამხრეთკავკასიური მონათესავე ენებია. მათ შორის სალიტერატურო ენა ქართულია, რომელსაც მოეპოვება დიალექტები; სხვა ქართველური ენები – მეგრული, ლაზური და სვანური არასალიტერატურო ენებია; არასალიტერატურო ენები და დიალექტები ზეპირმეტყველების სახითაა წარმოდგენილი. სოციალური სტატუსით განსხვავებული ქართველური ენები ლინგვისტურ-გამომსახველობითი საშუალებებით ქმნიან მრავალფეროვან ენობრივ სურათს. ემპირიული მასალის მრავალფეროვნება ზრდის პრობლემათა მასშტაბურობასა და საკვლევი თემის აქტუალურობას. მორფოლოგიური თვალსაზრისით, ნებისმიერ ენაში საინტერესოა სახელი და ზმნა, როგორც რთული სტრუქტურული ენობრივი ერთეულები. რთული სტრუქტურა ფართო გრამატიკულ შესაძლებლობებსა და მორფემული ანალიზის საინტერესო შედეგებზე მიუთითებს.

სახელებს შორის ყურადღებას იქცევს პირის აღმნიშვნელი განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები, რომლებიც მსოფლიოს მრავალ ენაში დასტურდება; 40 ენის მიხედვით მათი ფორმა-

ლური აგებულებისა და ფუნქციური განაწილების შესახებ იხ. Haspelmath 1997.

მონოგრაფიაში განხილულია ქართული ***ვიღაცა*** განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი და მისი ფორმალურ-შინაარსობრივი შესატყვისები მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში. ყველა ქართველურ ენაში *„ვიღაცა“ ტიპის* განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები რთული აგებულებისაა; განსხვავებულია ნაცვალსახელთა შემადგენელი კომპონენტების რაოდენობა და სტრუქტურული განვითარების დინამიკა დიაქრონიიდან სინქრონიამდე.

- ***„ვიღაცა“ ნაცვალსახელის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში***

ვიღაცა სამშემადგენლიანი განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელია თანამედროვე ქართულში; შედგება:

ვი- – „ვინ“ კითხვითი ნაცვალსახელისა (*QPRN(Ag)* და **-ღა** (PTCL), **-ცა** (PTCL) ნაწილაკებისაგან. *ვიღაცა-ს* ძველი ქართული არ იცნობს. აკაკი შანიძე ძველი ქართული ენის გრამატიკაში მხოლოდ ვინმე-ს ასახელებს (შანიძე 1976:47).

„ვიღაცა“ იბრუნვის, როგორც ხმოვანფუძიანი კვეცადი სახელი, ყველა ბრუნვა აქვს, წოდებითის გარდა; ბრუნვის ნიშანს დაირთავს სიტყვის ბოლოს:

(1) ***ვიღაცამ*** დაუძახა მეზობლის ბავშვს.

ქართულ ზეპირმეტყველებაში, ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში ყველაზე მეტად გავრცელებულია სალიტერატურო ფორმის ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტი „ვინცხა“, რომელიც ასევე ბოლოს დაირთავს ბრუნვის ნიშანს:

(2) ***ვინცხამ*** დეიძახა სახლთან (იმერული).

აღსანიშნავია, რომ დიალექტებისთვის დამახასიათებელია მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნის ჩართვა **-ღა-ცა** ნაწილაკებს შორის, რაც ასახულია ქართულ მწერლობაშიც.

(3) ...ქვა **ვიღამაც** შეანძრია (ალ. ყაზბეგი, „ხევისბერი გოჩა“).
(4) წყნარათ უთხრა **ვიღამაც** ყურში (ნიკო ლორთქიფანიძე, „კერიასათვის“).

- ***მიგიდა, მიგიდენი, მიგიდარენი „ვიღაცა“ ნაცვალსახელების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი მეგრულში***

ი. ყიფშიძემ მეგრულში განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელთა სამი ჯგუფი გამოყო: I ჯგუფში გააერთიანა ქართული „ვინმეს“ ტიპის განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები, რომელთაც ამჯერად არ განვიხილავთ.

დანარჩენ ორ ჯგუფში მოცემულია:

II. ***მიგიდა*** და ამ ტიპის ნაცვალსახელები: მიგიდა = ქართული „ვიღაცა“.

III. ***მიგიდარენი, მიგდენი*** და ამ ტიპის ნაცვალსახელები: მიგიდარენი სიტყვასიტყვით: „ვიღაცა არის რომ“ = ქართული „ვიღაცა“; მიგდენი „ვიღაცა“ = ქართული „ვიღაცა“.

III ჯგუფის ***მიგიდარენი*** ნაცვალსახელის აგებულება გამჭვირვალეა, იგი ჰიპოტაქსური სტრუქტურისაა და შედგება შემდეგი ნაწილებისაგან:

მი- = ქართ. „ვინ“ კითხვითი ნაცვალსახელის შესატყვისი (*QPRN*)(Ag)
გი- = ქართ. „-ღა“ ნაწილაკის შესატყვისი *(PTCL)*
და- = ქართ. „-ცა“ ნაწილაკის შესატყვისი *(PTCL)*
რე- = ქართ. „არის“ ზმნის შესატყვისი *(PRS.S3.SG)*
ნი- = ქართ. „რომ“ კავშირის შესატყვისი *(SBOR (thet)*

ი. ყიფშიძე III ჯგუფში აერთიანებს აგრეთვე ***მიგიდენი*** *„ვიღაცა“* განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელს; იგი ***მიგიდარენი*** ფორმასთან ყველაზე ახლოს დგას ჰიპოტაქსური აგებულების

მიხედვით; როგორც ჩანს, სწორედ ამ ნიშნით გააერთიანა ისინი ი. ყიფშიძემ; უფრო მეტიც, მეცნიერმა აჩვენა, რომ *მიგდენი მი-გიდარენი-საგან* მომდინარეობს მცირეოდენი ფორმალური ცვლილებით: მი-გი-დ(< და)-ე(< რე)-ნი (Кипшидзе 1914:280); მაშასადამე, მიგიდენი-ს სტრუქტურაც ისეთივეა, როგორიც *მი-გიდარენი* ნაცვალსახელისა:

მი- = ქართ. „ვინ“ კითხვითი ნაცვალსახელის შესატყვისი (*QPRN)(Ag)*
გი- = ქართ. -ღა ნაწილაკის შესატყვისი *(PTCL)*
დ (< და-) = ქართ. -ცა“ ნაწილაკის შესატყვისი *(PTCL)*
ე- (< -რე) = ქართ. „არის“ ზმნის შესატყვისი *(PRS.S3.SG)*
ნი- = ქართ. „რომ“ კავშირის შესატყვისი *(SBOR (thet)*

მიგიდარენი ფორმის უფრო მეტად გამარტივებული სახეა II ჯგუფის ***მიგიდა*** ნაცვალსახელიც, რომელიც ი. ყიფშიძემ ასევე დამოკიდებული წინადადებისაგან მომდინარედ მიიჩნია (Кипшидзе 1914:049):

მი- = ქართ. „ვინ“ კითხვითი ნაცვალსახელის შესატყვისი (*QPRN*)(Ag)
გი- = ქართ. „-ღა“ ნაწილაკის შესატყვისი *(PTCL)*
და- = ქართ. „-ცა“ ნაწილაკის შესატყვისი *(PTCL)*

ჩვენი აზრით, III ჯგუფში გაერთიანებული ***მიგიდენი*** ფორმა, ზემოაღნიშნული მონაცემების გათვალისწინებით, შესაძლებელია ერთგვარ შუალედურ საფეხურადაც კი ჩაითვალოს და ცალკე ჯგუფად გამოიყოს.

მოგვიანებით, გ. როგავამ განიხილა სამივე (I, II III) ჯგუფის განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელთა აგებულების საკითხი მეგ-

რულში და აღნიშნა: ყველა მათგანი ჰიპოტაქსური აგებულებისაა ამოსავალი ვითარების გათვალისწინებით (როგავა 1988:224)[1].

- ***მიგიდა, მიგიდენი, მიგიდარენი „ვიღაცა“ ნაცვალსახელების სემანტიკური ვარიაციები***

ზემოაღნიშნულ განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებს მოეპოვებათ შემადგენელი ნაწილაკების ფონეტიკური ტრანსფორმაციის (ხმოვნის დავიწროება, დაკარგვა, თანხმოვნების მეტათეზისი) ხარჯზე მიღებული პარალელური ფორმები; კერძოდ:

ა. *მიგიდა: მიგგდა* || მიგდა || მიდგა

ბ. *მიგიდენი: მიგგდენი*|| მიგდენი || მიდგენი

გ. *მიგიდარენი: მიგგდარენი* || მიგდარენი || მიდგარენი

- ***მიგიდა*** (აგებულებით „ვიღაცა“) სემანტიკურად გადაწეულია და გამოიყენება მიმართებითი ნაცვალსახელის ფუნქციით (ლომია 2005:26), შეესატყვისება ქართულ „ვინც“ მიმართებით ნაცვალსახელს.
- ***მიგიდენი*** „ვიღაცა“ მაშინ გამოხატავს განუსაზღვრელ სემანტიკას, თუკი შესიტყვებაში მსაზღვრელის ფუნქციითაა გამოყენებული.

(5) ***მიგიდენი დედიბი*** ქიგლახედუ შარას (ექსპედიციის მასალები) „ვიღაცა დედაბერი იჯდა გზაზე“.

- ***მიგიდარენი*** „ვიღაცა არის რომ“ ინარჩუნებს განუსაზღვრელ სემანტიკას ორ შემთხვევაში:

ა. შესიტყვებაში; ბ. დამოუკიდებლად.

ა. განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი ***შესიტყვებაში*** მოცემულია მსაზღვრელის ფუნქციით რამდენიმე სახელურ

[1] ი. ყიფშიძე I ჯგუფის ნაცვალსახელების ჰიპოტაქსურ აგებულებაზე ვარაუდს გამოთქვამდა მხოლოდ (Кипшидзе 1914:049).

მსაზღვრელთან ერთად[1] და დგას თავკიდურა პოზიციაში:

(6) მუჟანს ქიმისვანჯესგნი, **მიდგარენი ართი დედიბი** ოსურქ ქუმორთგ „როცა (+რომ) დაისვენეს, **ვიღაცა** (არის+რომ) **ერთი მოხუცი** ქალი მოვიდა (ტ.II, 146,15).

ბ. ***მიგიდარენი*** *„ვიღაცა არის რომ“* განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის დამოუკიდებლად ხმარებისას ყურადღებას იქცევს ორი ტიპის ბრუნება[2]:

ა. ნაცვალსახელი გაიგება ერთ სიტყვად და ბრუნვის ნიშანი დაერთვის ბოლოში:

(7) მიგიდარენ-**ქ** ქომორთუ „ვიღაცა-**ERG** მოვიდა“.

ბ. ნაცვალსახელი არ გაიგება ერთ სიტყვად და ბრუნვის ნიშანი ჩაერთვის შუაში:

(8) მიგიდა-**ქ**-რე-ნი ქომორთუ „ვიღაცა-**ERG** (+არის რომ) მოვიდა“.

(ბ) შემთხვევის დროს განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის სტრუქტურაში მოცემული *-რე- „არის“* ასევე შეიძლება შეიცვალოს წარსული ან მომავალი დროის ფორმებით:

(9) მიდგა-**ქ**-რდუ-ნი დიიძახუ „ვიღაცა-მ-**ERG** (+იყო რომ) დაიძახა“.

(10) მიდგა-**ს**-იცი-ნი ქავაჩუქენქ „ვიღაცა-ს-**DAT** (+იქნება რომ) ვაჩუქებ“.

ყურადღებამისაქცევია, რომ (8), (9), (10) მაგალითებში ნაცვალსახელის ბრუნვას (მოთხრობითი, მიცემითი) განაპირობებს მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელი.

[1] შდრ.: მაგალითი (5), ***მიგიდენი*** *მხოლოდ* ერთ მსაზღვრელთან.

[2] განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის ორგვარი ბრუნების შესახებ იხ. И. Кипшидзе 1914:049.

აღსანიშნავია, რომ მეგრულის **მიდგარენი** „ვიღაცა არის რომ“ ფორმის ფუნქციური ეკვივალენტი დასტურდება ქართულ ზეპირმეტყველებაში, ქართველ კლასიკოსთა შემოქმედებაში, ქართული ენის დიალექტებში (დაწვრილებით ამ საკითხზე იხ. კვანტალიანი 1990:44-47).

მაგალითები[1]:

(11) ეს კი, **ვიღაცა არი**, ბუზადაც არ მაგდებსო (აკაკი).

(12) მევიდეს ეს კაცი, **ვიღაცა არის** (ზემო იმერული).

- ***მითხანი „ვიღაცა“ ნაცვალსახელის სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ლაზურში***

მითხანი „ვიღაცა“ სინქრონიულ დონეზე გამარტივებული ფორმაა, თუმცა მასში დღესაც ჩანს ადრინდელი ჰიპოტაქსური აგებულების კვალი (როგავა 1988:225), კერძოდ, მისი ნაწილებია:

მი- *(< მინ) – ქართ. „ვინ“ კითხვითი ნაცვლსახელის შესატყვისი QPRN(Ag)*

თ- *(< თი) – ქართ. „-ცა“ ნაწილაკის შესატყვისი (PTCL)*

-ხა *(< გა) – ქართ. „-ღა“ ნაწილაკის შესატყვისი (PTCL)*

-ნი *– ქართ. „რომ“ კავშირის შესატყვისი SBOR (thet)*

მითხანი „ვიღაცა“ ბრუნვის ნიშანს დაირთავს ბოლოში; მაგალითად,

(13) მეზარე დოლოხენ დო **მითხაქ** (< მითხანქ) იბგარს „სამარის შიგნით ზის ვიღაცა ტირის“ (თანდილავა 2013:488).

დერუშალე, დერე „ვიღაცა“ ნაცვალსახელების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი სვანურში

სვანურში სულიერი საგნის აღმნიშვნელ განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებს შორის გამოვყოფთ ორ პარალელურ

[1] დამოწმებულია კვანტალიანი 1990:44-47-ის მიხედვით.

ფორმას: ***დერჷალე*** და ***დერე*** „ვიღაცა“; *დერე* ზოგჯერ ქართული „ვინმეს“ შესატყვისიც არის, თუმცა ამჯერად ამ ტიპის კონტექსტებს არ განვიხილავთ.

ორივე ნაცვალსახელის სტრუქტურაში ფუნქციურად დაწინაურებულია კითხვითი ნაცვალსახელით გადმოცემული აგენსი, იგივე სუბიექტი *დარ „ვინ“. დერჷალე „ვიღაცა“* ნაცვალსახელში კითხვით ნაცვალსახელს მიერთვის *-ჷა* და *-ლე* ნაწილაკები; მაშასადამე,

*დერ-ჷა-ლე (< *დარ-ჷ-ლე),* აქედან:

დერ *< დარ – ქართ. „ვინ“ კითხვითი ნაცვალსახელის შესატყვისი (QPRN)(Ag)*

-ჷა- *– ქართ. „-ც“ ნაწილაკის შესატყვისი (PTCL)*

-ლე *– ქართ. განუსაზღვრელობის „-მე“ ნაწილაკის შესატყვისი [1] (PTCL)*

სვანურში ***დერჷალე*** „ვიღაცა“ ნაცვალსახელის ადგილი წინადადებაში თავისუფალია: იგი შეიძლება შეგვხვდეს თავშიც, შუაშიც და ბოლოშიც:

(14) **დერჷალე** ესერ მგხრი ხარჯჲაქს ლაჰჷედნეხ, ადო მარმგჷეშ ესერ ხულჷახ „ვიღაცა ხვალის სახარჯოს მოგვცემს, თორემ არაფერი გვაქვსო“ (სვ. პრ. ტ. I, 407,34).

რაც შეეხება განუსაზღვრელობით ***დერე*** *„ვიღაცა“* ნაცვალსახელს, ის სვანურის მხოლოდ ორ დიალექტში – ბალსზემოურსა და ლაშხურში გვხვდება. მის სტრუქტურაშიც წამყვანი კითხვითი ნაცვალსახელია: *დერ (< დარ),* ხოლო აუსლაუტში დარ-

[1] ქართ. **-მე**-ს ფარდი **-ლე** ნაწილაკი სვანურში სემანტიკურად ითავსებს **-ღა** ნაწილაკის მნიშვნელობასაც. ამის გამო სვანურში, ქართულისგან განსხვავებით, არ არის მკვეთრად გარჩეული **ვიღაცა** და **ვინმე** ნაცვალსახელები.

თული გრძელი „ *ე̄* “ ხმოვნის ფუნქცია საკვლევია. ჰიპოთეტურად დასაშვებია, რომ ის იყოს რედუცირებული *ერე* „რომ“ მაქვემდებარებელი კავშირისა[1] და „*ე̄*“ მისათითებელი ნაწილაკის *(ის, ეს)* კომბინაციით მიღებული. ამ მოსაზრების სისწორეს ისტორიულად საანალიზო ნაცვალსახელის ჰიპოტაქსურ აგებულებამდე მივყავართ: **დ̈ერ-ერე-ე̄ „ვინ რომ ეს“,* თუმცა ამ ეტაპზე სემანტიკურად ამგვარი გაგება არ იკვეთება.

დერუ̄ალე-საგან განსხვავებით, *დერე̄*-ს ადგილი წინადადებაში შეზღუდულია იმ თვალსაზრისით, რომ იგი არასოდეს გვხვდება ანლაუტში; უმეტესად მოსდევს ზმნას ან შეიძლება უსწრებდეს კიდეც:

(15) *გუ̄ატუ̄ლი დერე̄* (ექსპედიციის მასალები) *„გვეძახის ვიღაცა“.*

(16) კუდირ **დერე̄დ** ა̈ნთირნე (ექსპედიციის მასალები) *„ვიღაცამ მორი მოათრია“.*

თუ ზმნა წინდებულიანია, ნაცვალსახელი ტმესის საფუძველზე წინდებულსა და ზმნურ ფუძეს შორის იკავებს ადგილს:

(17) სგა-**დერე̄დ**-ა̈ნთირნე კუდირ სიტყვასიტყვით: „შე[ვიღაცამ] მოათრია მორი“, შდრ.: „ვიღაცამ შემოათრია მორი“.

განსხვავება საანალიზო პარალელურ ნაცვალსახელურ ფორმებს შორის შეინიშნება სვანური ბრუნებისათვის დამახასიათებელი ორფუძიანობის თვალსაზრისით და არა ფუნქციურად, კერძოდ, *დერუ̄ალე,* ბრუნების თვალსაზრისით, ე’ ბოლოხმოვნიან სახელთა კვალობაზე, მეორე (ორფუძიან) ტიპს მიეკუთვნება: *დესუ̄ალ-ა „ვიღაცას“*, *დესუ̄ლ-ე̄მ-იშ „ვიღაცის“*, თუმცა

[1] ერე „რომ“ კავშირის ელიფსისი სვანურში ხშირი მოვლენაა, *შდრ.: ეჯღე̄< ეჯღა, ერე „იმიტომ, რომ”.*

ირიბ ბრუნვებში გვხვდება ერთფუძიანი ბრუნების შესაბამისი ფორმებითაც: *დერეფალე-ს „ვიღაცას“, დერეფალ-ეშ „ვიღაცის“...*[1]; *დერეფალე-*'საგან განსხვავებით, *დერე* მხოლოდ სხვა ქართველური ენებისთვის დამახასიათებელი ბრუნების ერთფუძიანი ტიპით იბრუნვის.

ამ ფორმებს შორის სემანტიკური დაპირისპირება უმნიშვნელოა, ისინი თითქმის ნებისმიერ კონტექსტში ენაცვლებიან ერთმანეთს. გამოყენების თვალსაზრისით, სხვაობა მხოლოდ დიალექტურია – *დერე* იხმარება მხოლოდ იმ დიალექტებში, რომელთაც ხმოვნის სიგრძე ახასიათებთ, ანუ ბალსზემოურსა და ლაშხურში.

- ***ნაცვალსახელის სეგმენტთა ფუნქციური ანალიზი ქართველურ ენებში***

ბუნებრივ ენებში ინფორმაციის ჩამოყალიბება სხვადასხვა კონცეპტუალური განზომილების მიხედვით მიმდინარეობს (Harris 1998). „ვიღაცა“ და მისი ფარდი განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ ქართველური ენები ირჩევენ ფუნქციონალური აქტუალიზების კონცეფციას; კერძოდ, განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის სტრუქტურაში ფუნქციურად დაწინაურებულია **კითხვითი ნაცვალსახელით გადმოცემული აგენსი, იგივე სუბიექტი**; **დანარჩენი ელემენტები** (ნაწილაკები, „ყოფნა“ ზმნის პირიანი ფორმები, მაქვემდებარებელი კავშირი) **კლიტიკური ბუნებისაა და გახაზავენ, რომ აგენსი განუსაზღვრელი (უცნობი), თუმცა, ამავე დროს, კონკრეტული პირია.**

[1]შევნიშნავთ, რომ საანალიზო ლექსემისთვის უფრო ბუნებრივი სწორედ ორფუძიანობაა, ხოლო ერთფუძიანი ბრუნების ტიპი ამ შემთხვევაში უფრო გვიანდელი, გამარტივებისკენ სწრაფვის ან სვანური ენის არასათანადო ცოდნის (განსაკუთრებით, ახალგაზრდა თაობაში!) შედეგია.

უცნობი, კონკრეტული აგენსის არსებობა ივარაუდება წინადადებაში, როცა მხოლოდ განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელია მოცემული: იხ. მეგრულის მაგალითი (7).

უცნობი, კონკრეტული აგენსი მოცემულია წინადადებაში, როცა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი არსებითით გადმოცემული წევრის მსაზღვრელია; ამ შემთხვევაში აგენსის არსებობა თავად ნაცვალსახელითა და არსებითი სახელითაა დადასტურებული: იხ. მეგრულის მაგალითი (6).

საგულისხმოა, რომ მთქმელის დამოკიდებულება უცნობი აგენსის მიმართ ზოგჯერ ნეიტრალური ან დადებითი, მეტწილად კი უარყოფითია. ქართველურ ენებში აგენსის მიმართ გამოკვეთილად უარყოფითი დამოკიდებულება ჩანს ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში (იხ. მაგალითები (11) და (12)).

ფორმალურ საშუალებათა (კლიტიკების) რაოდენობა განსაზღვრავს ფოკუსირებული ინფორმაციის **აქტუალიზაციის სიძლიერეს.** ამ თვალსაზრისით ქართველური ენები ერთმანეთს ჰგვანან; თუმცა, როგორც მოსალოდნელი იყო, ძირითადი ინფორმაციის მატარებელი სეგმენტის („ვინ“ კითხვითი ნაცვალსახელით გამოხატული აგენსის) აქტუალიზაციის ინტენსივობა არასალიტერატურო ქართველურ ენებში უფრო მაღალია, ვიდრე სალიტერატურო ქართულში.

არასალიტერატუროთაგან მეგრული განსაკუთრებით გამოირჩევა განუსაზღვრელ ნაცვალსახელთა სტრუქტურულ-ფორმალური მრავალფეროვნებით.

აღსანიშნავია, რომ ყველა ქართველურ ენაში განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელის გრამატიკალიზაციის პროცესი დასრულებულია, გარდა მეგრულის III ჯგუფის ნაცვალსახელებისა. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა აგრეთვე ქართული ენის დიალექტების მონაცემებიც (იხ. მაგალითები (3) და (4)).

ქართველურ ენებში „ვიღაცა“ და მისი ფარდი განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელების სტრუქტურულ-სემანტიკური

ანალიზი მნიშვნელოვანია რთული წინადადების ჩამოყალიბების ისტორიის გასარკვევად; განსაკუთრებით, ზეპირმეტყველებასა და არასალიტერატურო ქართველურ ენებში ჰიპოტაქსური მოდელების მნიშვნელობის განსასაზღვრად.

თავი IV

ინფორმაციის სტრუქტურირება ქართველურ ენათა ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში ჟანრული სპეციფიკის გათვალისწინებით

1. მიმართვის ადგილისათვის რთულ წინადადებაში (ქართული ანდაზების მაგალითზე)

ცნობილია, რომ განკერძოებულ სიტყვას ან სიტყვათა შეკავშირებას, რომელიც აღნიშნავს მისამართ პირს და გადმოიცემა წოდებით ბრუნვაში დასმული სახელით, **მიმართვა** ეწოდება. მიმართვა არ არის დაკავშირებული სინტაქსურად წინადადების რომელიმე წევრთან; ის შეიძლება შედიოდეს წინადადების შემადგენლობაში: „შენ იცნობ კარგად, ს ო ლ ო მ ო ნ, ჩემს გულს (ბარ., 52)“, მაგრამ შეიძლება ზოგჯერ ცალკეც იდგეს: „ – თ ა მ რ ო!.. – შევკივლე მე კანკალით და თრთოლით. – გ ა ბ რ ი ე ლ!.. – მომაძახა იმან და ზედ დამეცა (ჭავ., 317)“ (კვაჭაძე, 1988, გვ. 285).

მაშასადამე, მიმართვა გვხვდება წინადადების შემადგენლობაშიც და ცალკეც. ორივე შემთხვევაში მისი გამოყენება, სხვა გრამატიკულ საშუალებებთან ერთად, აზრის გამართულობას, დამთავრებულობასა და ინფორმაციის სრულყოფილად გადმოცემას ემსახურება. ამის გათვალისწინებით, ზემოთ მიმართვის შესახებ ნათქვამი – ...ის შეიძლება შედიდოდეს წინადადების შემადგენლობაში – შემდეგნაირად უნდა გავიგოთ: მიმართვა შედის წინადადების შემადგენლობაში, ემსახურება აზრის გამართულობას, დამთავრებულობას, ინფორმაციის სრულყოფილად გადმოცემას, თუმცა სინტაქსურად სხვა წევრებს არ უკავშირდება, ხოლო, როდესაც მიმართვა ცალკე დაგს, რასაკვირველია, მაშინაც ამ დანიშნულებით გამოიყენება, ოღონდ ამავე ფუნქციას კონტექსტის დონეზე ასრულებს.

როცა მიმართვა წინადადების შემადგენლობაშია, ის შეიძლება იყოს წინადადების თავში, ბოლოში ანდა – წინადადების შუაში (კვაჭაძე, 1988, გვ. 292-293).

ამ საკითხზე მსჯელობისას უმთავრესად მარტივი წინადადების ნიმუშებია განხილული, იშვიათად წარმოდგენილია რთული თანწყობილი წინადადების მაგალითებიც; თუმცა მიმართვის ადგილი მარტივ, შერწყმულ და რთულ წინადადებებში საგანგებოდ არ ყოფილა შესწავლილი.

მარტივ და შერწყმულ წინადადებებთან შედარებით მიმართვის ადგილის განხილვა მეტად საყურადღებოა რთულ წინადადებაში, რადგან რთული, მათგან განსხვავებით, ორ ან ორზე მეტ მარტივ ან შერწყმულ წინადადებას აერთიანებს. **ასეთ შემთხვევაში ჩნდება კითხვა: რთულში შემავალ წინადადებათაგან რომლის შემადგენლობაში შედის მიმართვა?**

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა მოითხოვს მიმართვის ადგილის გამორკვევას ორივე ტიპის რთულ წინადადებაში, რათა სრულყოფილი სურათი შეგვექმნას იმაზე, რთული თანწყობილი თუ რთული ქვეწყობილი წინადადების რომელი ნაწილის შემადგენლობაში შედის მიმართვა და აზრობრივად მთლიანად რთულ წინადადებას უკავშირდება ის თუ მხოლოდ იმ ნაწილს, რომლის შემადგენლობაშიცაა.[1]

[1] ამ საკითხთან დაკავშირებით სპეციალურ ლიტერატურაში მხოლოდ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაზეა გამახვილებული ყურადღება და ნათქვამია, რომ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მიმართვა ჩვეულებრივ მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებათა შუაშია: „მიგიხვდი, ჩ ე მ ო მ ო ხ ე ვ ე ვ, რა ნესტრითა ხარ ნაჩხვლეტი (ჭავ., 262)“; „იცით, ძ მ ე ბ ო, რა მოვიგონე? (რაზ., 272)“; თქვენ იცით, ჩ ე მ ო პ ა ტ ა რ ა მ კ ი თ ხ ვ ე ლ ე ბ ო, კოშკი რა არის? (ყაზ., 2, 162)“; „ისიც კარგია, ჩ ე მ ო პ ი რ უ ტ ყ ვ ო, რომ იქა ჰკვდები, სადაც დაიბადე (ჭავ., 264)“ (კვაჭაძე, 1988, გვ. 293-294).

განსახილველად ქართული ანდაზების ნიმუშები შევარჩიეთ, რადგან მიმართვა ბევრ ანდაზაშია გამოყენებული.

I. მიმართვის ადგილისათვის რთულ თანწყობილ წინადადებაში

მასალის განხილვის საფუძველზე მიმართვის ადგილის მიხედვით რთულ თანწყობილ წინადადებაში სამი ჯგუფი გამოიყო:

ა) მიმართვა შედის რთული თანწყობილი წინადადების კომპონენტთაგან ერთ-ერთის შემადგენლობაში და მეორესთანაც (ან სხვა დანარჩენთანაც) აქვს აზრობრივი კავშირ-მიმართება. ასეთ შემთხვევაში თანწყობილი წინადადების მეორე წევრთანაც მიმართვის აზრობრივი კავშირის საჩვენებლად იმავე მიმართვას კვადრატულ ფრჩხილებში წარმოვადგენთ; რა თქმა უნდა, ჩვეულებრივ, ანდაზა ასეთი ფორმით არ გვხვდება:

(1) „**კოდალავ**, შენ სულ აკაკუნებ, მაგრამ [კოდალავ] შენი გაკეთებული ხარატულები ვერ ვნახეო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 83);

(2) „**მამავ**, გიყვარდა გუთანი, [მამავ] დაჯექ და ბანი უთხარი“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 87);

(3) „**ცეცხლო**, ახლოს ხელი დამწვი, [ცეცხლო] შორს გივლი – გული მტკივაო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 154).

თუ მიმართვა პირველი წინადადების ბოლოშია, მაშინ მისი გამეორება მეორე წინადადებასთან კავშირის საჩვენებლად აღარცაა საჭირო:

(4) „შენ რას იკვეხნი, **ყმაწვილო**, ყანა ამინდზე ჰკიდია“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 147).

მოყვანილ მაგალითებში პირველი წინადადების შემადგენლობაში მყოფი მიმართვა აზრობრივად მეორე წინადადებასაც უკავშირდება. აღსანიშნავია, რომ გვხვდება პირიქითაც: მაგ.,

ქვემოთ ანდაზაში მიმართვა – *ექვთიმეო* – რითმის გამო რთული თანწყობილი წინადადების მეორე კომპონენტის ბოლოსაა, თუმცა მიემართება პირველსაც:

(5) „ერთი შენ და ერთი მეო, არ გეწყინოს, **ექვთიმეო!**“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 46).

ბ) რთული თანწყობილი წინადადებების კომპონენტების შემადგენლობაში თავ-თავისი სხვადასხვა მიმართვაა, რომლებიც აზრობრივად მხოლოდ იმ ცალკეულ წინადადებებს მიემართებიან, რომლებშიც გვხვდებიან:

(6) „**ალოვ**, გადი – **დღევ**, დაღამდი“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 13);

(7) „**ბერო**, მადლი წაგიწყდა და, **მონაზონო**, სალოცავიო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 25);

(8) „გეუბნები, **კედელო**, – გაიგონე, **რეგვენო**“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 32);

(9) „ვაიმე, **დედავ**, გული მტკივა, სადა ხარ, **ჩემო ვარდკაჭკაჭავ**“ (ვარდკაჭკაჭას ძირებს ხარშავენ წამლად) (კანდელაკი, 1999, გვ. 54);

(10) „**წითელო ვაშლო**, შენ გესვრი, **თეთრო**, შენ ჩამოვარდიო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 161).

გ) მიმართვა თანწყობილი წინადადების ერთი კომპონენტის შემადგენლობაში გვხვდება და სხვა წინადადებასთან არ ავლენს აზრობრივ მიმართებას:

(11) „ლიტრას ეუბნებოდნენ და – **კოკავ**, შენ გაიგონეო!“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 85);

(12) „მულს ელაპარაკებოდნენ, – **რძალო**, შენ გესმოდესო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 97);

(13) „ყველა ჩირი მიჭამია, შენ რაღა ხარ, **ლელვის ჩირო?**“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 143);

II. მიმართვის ადგილისათვის რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში

მიმართვის შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში ორი ჯგუფი გამოიყოფა:[1]

ა) მიმართვა მთავარი წინადაების შემადგენლობაშია, მასთანავეა დაკავშირებული აზრობრივად და არ აქვს კავშირი დამოკიდებულთან. ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს სინტაქსურად რთული კონსტრუქციის მქონე ანდაზებში, მათში ავტორის, მთქმელის, სიტყვებიცაა, რაც ცალკე სინტაქსური ერთეულია, თუმცა შემდეგ მას მოსდევს ჩვენთვის საინტერესო მიმართვის შემცველი რთული ქვეწყობილი წინადადება:

(14) „კატას უთქვამს: **ღმერთო, პატრონი დამიბრმავე**, რომ ჯამიდან მუდამ ლუკმა ამოვაცალოო; ძაღლს უთქვამს: **ღმერთო, პატრონი გამიმრავლე**, [იმიტომ, რომ] ყველა თითო ლუკმას მომიგდებს და მეყოფაო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 78), პირველი დამოკიდებული წინადადება მიზნის გარემოებითია, მეორე კი – მიზეზის გარემოებითი;

(15) „საქონელმა თქვა: **ღმერთო, პატრონი მომეცი**, რომ მოხმარება შეეძლოსო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 118), დამოკიდებული მიზნის გარემოებითია;

(16) „ცხვარს უთქვამს: **ღმერთო, ჩემს პატრონს ისე ნუ გააღარიბებ**, რომ შემოდგომაზე გამკრიჭოსო **და ნურც ისე გაამდიდრებ**, რომ გაზაფხულზე არ გამკრიჭოსო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 157), დამოკიდებული წინადადებები ვითარების გარემოებითია.

[1] ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებში მიმართვის ადგილის მკაფიოდ ჩვენების მიზნით მთავარი წინადადება გამუქებულია, ხოლო მიმართვა ხაზგასმულია. წაკითხულია მოხსენებად თსუ 105 წლის იუბილესადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე, თეზისები, 06.02.2023, გვ. 98-100.

ბ) მთავარში მყოფ მიმართვას დამოკიდებულ წინადადებასთანაც აქვს აზრობრივი კავშირი.[1]

(17) „**ეგრე არ უნდა, თაყაო,** შენ რომ მამული გაყაო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 9), დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითია.

ამ შემთხვევაში მთავარია: *ეგრე არ უნდა, თაყაო* და მის შემადგენლობაში შედის მიმართვა: *თაყაო.* მაგრამ იგივე მიმართვა აზრობრივად დამოკიდებულსაც შეიძლება დაუკავშირდეს: *[თაყაო] შენ რომ მამული გაყაო.*

(18) „**სიძევ,** რაც გვიან-გვიან მოხვალ, **უფრო შეგვიყვარდებიო**“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 123), დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითია.

ამ შემთხვევაში მთავარია: *სიძევ, უფრო შეგვიყვარდებიო* და ბუნებრივია, მის შემადგენლობაში შედის მიმართვა: *სიძევ.* მაგრამ იგივე მიმართვა აზრობრივად დამოკიდებულსაც შეიძლება დაუკავშირდეს: *[სიძევ] რაც უფრო გვიან მოხვალ.*

ასეთივეა ეს მაგალითიც:

(19) „**მღვდელო,** მე რომ შენს ჯიბეში ლობიოსა ვხედავ, **აღდგომა თავის დღეში არ მოვაო**“ (სახოკია, 1967, გვ. 141), დამოკიდებული მიზეზის გარემოებითია.

აქ მთავარია: *მღვდელო, აღდგომა თავის დღეში არ მოვაო* და მის შემადგენლობაშია მიმართვა: *მღვდელო.* მაგრამ იგივე მიმართვა აზრობრივად დამოკიდებულსაც შეიძლება დაუკავშირდეს: *[მღვდელო] მე რომ შენს ჯიბეში ლობიოსა ვხედავ.*

ცალკე, საგანგებოდ უნდა განვიხილოთ ერთი შემთხვევა:

(20) „რაც მოგივა, დავითაო, ყველა შენი თავითაო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 111), დამოკიდებული ქვემდებარულია.

[1] ასეთ მაგალითებშიც მიმართვის დამოკიდებულ წინადადებასთანაც კავშირის საჩვენებლად იმავე მიმართვას კვადრატულ ფრჩხილებში ჩამატებულად წარმოვადგენთ.

ამ კონკრეტული მაგალითის შესახებ აღსანიშნავია აზრთა სხვადასხვაობა, რაც სტუდენტებთან გამოკითხვითაც დადასტურდა; კერძოდ, მათი აზრით, აქ „დავითაო“ მიმართვის ფორმა არ არის და მას ორნაირად ხსნიან: 1. „რაც მოგივა დავითაო, ყველა შენი თავითაო“, იგულისხმება: დავით, ჩხუბით რაც მოგივა, ყველაფერი შენი ბრალია; 2. „რაც მოგივა და ვითაო, ყველა შენი თავითაო“, ნიშნავს: რაც მოგივა და როგორც (ვითარც), ყველაფერი შენით მოხდება.

ძნელია რომელიმე ამ ვარაუდის მართებულობის მტკიცება, მაგრამ, თუ ვიფიქრებთ, რომ „დავითაო“ მიმართვაა, რაც დამოკიდებულ წინადადებაშია და არა მთავარში, გამოდის, რომ ზემომოყვანილ მაგალითებთან მიმართებით ეს გამონაკლისია და სხვაგვარად უნდა აიხსნას. კერძოდ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მიმართვა მთავარ წინადადებაშიცაა და ეს რთული ქვეწყობილი წიანდადება ისეთივეა, როგორიც ზემოთ მოყვანილი (17), (18), (19) მაგალითები, რომლებშიც მიმართვას დამოკიდებულ წინადადებასთანაც აქვს აზრობრივი კავშირ-მიმართება. უბრალოდ ამ ბოლო (20) მაგალითში მიმართვა მთავარში გაუჩინარებულია, მაგრამ იგულისხმება: „რაც მოგივა, დავითაო, ყველა შენი თავითაო“[1], დამოკიდებული წინადადება მთავარში გაუჩინარებულ მიმართვას რეალურად წარმოგვიდგენს, რითაც გამონათქვამისთვის მორგებული რითმულობა მიიღწევა, რაც ზოგადად ანდაზათა გარკვეული ჯგუფისათვის არის დამახასიათებელი.

საყურადღებოა, რომ მიმართვის შემცველი ზოგიერთი დიალოგის ფორმის ანდაზა შეკუმშული სახით გვხვდება. მათი გაშლის, სრულად გადაკეთების შემთხვევაში ჰიპოტაქსურ

[1] მთავარი წინადადება აქ უსრულია, შემასმენელი აკლია, შეიძლება აღვადგინოთ და თუ მასში ნაგულისხმევ მიმართავსაც ჩავსვამთ, მთავარი წინადადება ასეთ სახეს მიიღებს: „...ყველა [ყველაფერი] მოხდება შენი თავითაო, დავითაო!“

კონსტრუქციას ვიღებთ, რომელშიც, ზემოთ განხილული ქვეწყობილი წინადადების მსგავსად. მიმართვა მთავარ წინადადებაშია და არ ავლენს კავშირს დამოკიდებულთან.

გადაკეთებისას აზრის მთლიანობა-დასრულებულობის დასაცავად სუბიექტის, კავშირის და გარკვეული ზმნების *(თქვა, უთხრა, უპასუხა, ასძახა და სხვ.)* ჩამატება გვიწევს, რის გამოც სრულად გადაკეთებული წინადადებები ზერთულია, რომელთა მთავარი წინადადებანი თანწყობილია, ხოლო დამოკიდებული – პირდაპირ დამატებითი:[1]

(21) „ვაი, დედავ, რა შვილი გიკვდებიო და – მაგდენი არაფერიო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 104),
შდრ.: ***ვაი, დედავ, რა შვილი გიკვდებიო და [დედამ თქვა,*** *რომ] მაგდენი არაფერიო;*

(22) „მგელო, ჭკუას მოდიო და სათხებოში შევხტეო?“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 89),
შდრ.: ***მგელო, ჭკუას მოდიო და [მგელმა თქვა,*** *რომ] სათხებოში შევხტეო?*

(23) „მღვდელო, მოწმე ვინა გყავსო და – დიაკონიო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 98),
შდრ.: ***მღვდელო, მოწმე ვინა გყავსო და [მღვდელმა უპასუხა,*** *რომ] დიაკონიო;*

(24) „ობოლო, ვის აგინებ და ვინც გამზარდაო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 104),
შდრ.: ***ობოლო, ვის აგინებ და [ობოლმა უპასუხა,*** *რომ] ვინც გამზარდაო;*

(25) „პატარა ძღვენო, სად მიხავალო? – საიდანაც დიდს მოველიო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 107),

[1] გადაკეთებულ წინადადებებს დახრილად წარმოვადგენთ, ხოლო მათში აღდგენილ სიტყვებს – კვადრატულ ფრჩხილებში.

შდრ.: ***<u>პატარა ძღვენო</u>, სად მიხვალო? [პატარა ძღვენმა უპასუხა,*** *რომ] საიდანაც დიდს მოველიო;*

(26) „სიძევ, წვენი მიირთვიო და – ხორცსაც არა უშავსო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 123),
შდრ.: ***<u>სიძევ</u>, წვენი მიირთვიო და [სიძემ თქვა,*** *რომ] ხორცსაც არა უშავსო;*

(27) „ცხვარო, ვისი ხარო და ვის კარზედაც ვბღავიო“ (კანდელაკი, 1999, გვ. 157),
შდრ.: ***ცხვარო, ვისი ხარო და [ცხვარმა უპასხუა,*** *რომ] ვის კარზედაც ვბღავიო.*

ამრიგად, რთული წინადადების შემადგენლობაში მიმართვის ადგილის განსაზღვრისა და მიმართვის რთული წინადადების კომპონენტებთან აზრობრივი მიმართება-კავშირის თვალსაზრისით გამოიყოფა შემდეგი შემთხვევები:

1. მიმართვა რთული წინადადების ერთ ნაწილშია და სხვებთანაც ამყარებს აზრობრივ მიმართებას. ასეთია რთული თანწყობილი წინადადების პირველი შემთხვევა (ა პუნქტი): (1) – (5) და ზოგი რთული ქვეწყობილი წინადადება: (17) – (19).
2. რთული წინადადების ნაწილებს ყველას თავ-თავისი მიმართვა აქვთ. ასეთია ზემოთ განხილული რთული თანწყობილი წინადადების მეორე შემთხვევა (ბ პუნქტი): (6) – (10).
3. მიმართვა რთული წინადადების ერთ ნაწილში გვაქვს, დანარჩენში – არა და არც ამყარებს მათთან აზრობრივ კავშირ-მიმართებას, ასეთია:
    - რთული თანწყობილი წინადადების მესამე შემთხვევა (გ პუნქტი): (11) – (13).
    - რთული ქვეწყობილი წინადადების შემდეგი მაგალითები: (14) – (16); (21) – (27).

2. და კავშირის ფუნქციური დანიშნულების საკითხი ელიფსური სტრუქტურის ანდაზებში[1]

ანდაზის წარმოთქმის სპეციფიკა – პაუზა, მახვილების სწორად დასმა, ინტონაციის გამოყოფა და ა.შ. ბუნებრივად ითხოვს მის ფრაზებად დაყოფასაც. სპეციალურ ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ანდაზის ფრაზის დაყოფის ზოგადი საფუძველი არის სინტაქსურ მთლიანობათა შექმნა მასში შემავალი წინადადების წევრთა დაჯგუფებისა და თითოეული ჯგუფის ინტონაციური ერთიანობის საფუძველზე (ლეჟავა 1959:204). ე.ი. ანდაზაში გამოყოფილი ფრაზები შესაბამისი ლოგიკური მახვილით, ინტონაციითა და პაუზით წარმოითქმის, მაგრამ ეს არ არღვევს წინადადების ერთიანობას, არ ირღვევა სინტაქსური მთლიანობა; პირიქით, მისი საშუალებით, შეიძლება ითქვას, უფრო მკაფიოდ გამოიხატება აზრი, ხაზი გაესმის ფრაზის შემადგენელ კომპონენტებს (ქაროსანიძე 2015:37). ანდაზის ფრაზებად დაყოფას, წინადადებაში სათანადო ლოგიკური მახვილების განაწილებას, ეკონომიურობის პრინციპის დაცვასა და, შესაბამისად, ფრაზის მოქნილად გადმოცემას ენაში არსებული ლექსიკურ-გრამატიკული და ინტონაციური საშუალებები უზრუნველყოფს. მათ შორის აღსანიშნავია **და** კავშირის როლი რთული სტრუქტურის ელიფსურ[2] ანდაზებში.

---

[1] ნაშრომი გრანტის ფარგლებში შესრულებულია ახალგაზრდა მკვლევრის, ფილოლოგიის დოქტორ გიორგი ჯღარკავას მიერ.

[2] ლინგვისტიკაში ელიფსისის დეფინიციასთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა: ერთი მოსაზრებით, ელიფსური წინადადება იგივე უსრული წინადადებაა, ხოლო სხვა თვალსაზრისით, ელიფსური წინადადება უსრული წინადადების ერთ-ერთი სახეა, რომელსაც ზმნა-შემასმენელი აკლია (აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ვრცლად იხ. კიზირია 1987:6-26). წარმოდგენილი ნაშრომის ფარგლებში ჩვენ ვიზიარებთ

ზოგადად, კავშირების ადგილი წინადადების სინტაქსურ სტრუქტურაში დაწვრილებით არის შესწავლილი (როგავა 1948; ერთელიშვილი 1963; ძიძიგური 1989, 1973, 1959; აბესაძე 1965; კვაჭაძე 1988; ახალაია 1996; ლომია 2005 და სხვ.), ხოლო ქართული ანდაზების ენაში **და** კავშირის სინტაქსური ფუნქციის შესახებ საგანგებოდ მსჯელობს ლ. ლეჟავა (ლეჟავა 1959:169-170); გარდა სინტაქსური დატვირთვისა, **და** კავშირის როლი ანდაზაში ზემოხსენებული თვალსაზრისითაც იქცევს ყურადღებას.

ლ. ლეჟავა ანდაზის ფრაზის შემოკლების ერთ-ერთ გავრცელებულ საშუალებად მიიჩნევს ელიფსურ გამარტივებას (ლეჟავა 1959:221-225)[1]. ქართული ანდაზების მაგალითზე მკვლევარი განიხილავს დიალოგის, სხვათა სიტყვისა და პოტენციალისის როლს ელიფსური კონსტრუქციების შექმნაში[2]; განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას იმაზე, რომ **დიალოგის**[3] ფორმით წარმოდგენილი ზოგიერთი ანდაზის ნაწილებს **და** კავშირი აერთებს. ასეთ შემთხვევებში ანდაზა „განსაკუთრებუ-

ელიფსისის ზოგად განმარტებას და ელიფსურად მივიჩნევთ იმგვარ წინადადებას, რომელშიც ერთი ან რამდენიმე წევრია გამოტოვებული.

[1] ქართველურ ენათა ანდაზებში ელიფსისის მოვლენაზე იხ. ჭითაშვილი 1998. ამავე საკითხზე, მათ შორის, ქართულ ანდაზებში გამოტოვებული არსებითი სახელისა და ზმნა-შემასმენლის პროცენტული მაჩვენებლების შესახებ იხ. აგრეთვე ღამბაშიძე და სხვები 2017.

[2] გავრცელებული თვალსაზრისით, ქართველურ ენათა ანდაზებში „ძალზე ხშირია ელიფსური წინადადებები, რაც უნივერსალია ჩანს და საინტერესოა ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისითაც“ (ჩანტლაძე, გულედანი 1997:284).

[3] მოყვანილ მაგალითებში, შეიძლება ითქვას, ანდაზები ერთგვარი „მონოლოგიზებული დიალოგის“ სახითაა გადმოცემული; ზოგადად, მიიჩნევა, რომ ყოველგვარი კომუნიკაცია, ფართო გაგებით, არის დიალოგური ბუნების. ამ მხრივ გამონაკლისი არც მონოლოგია, რომელიც ამავდროულად ადრესატზეცაა ორიენტირებული (ვრცლად იხ. ზექალაშვილი 2012).

ლი ინტონაციით წარმოითქმის, მასზე ექსპირატორული მახვილი მოდის, მის შემდეგ კი საგრძნობი პაუზაა“ (ლეჟავა 1959:179)[1]. მაგალითად:

ქართული

(1) პაატავ, ბანი თქვი და – ქუსლი მტკივა, ბატონოო (ჩხენკელი და სხვები 2009:90).

ზემოთ წარმოდგენილ და ამ ტიპის ანდაზებში **და** კავშირი მიჯნას დებს პირობითად გამოყოფილ პირველ და მეორე ფრაზას შორის. აღნიშნული ფრაზები ერთმანეთისგან გამოიყოფა პაუზით, რომელიც გამოტოვებული წევრის ადგილს იკავებს. ამის გათვალისწინებით, **და** კავშირი აწესრიგებს ანდაზის რიტმულ მთლიანობას და განაპირობებს ანდაზის ფრაზებად დაყოფის კანონზომიერებასაც; ამასთან, **და** კავშირი ყოველთვის პაუზის წინაა და აღმავალი ინტონაციით წარმოითქმის, რომელიც ფრაზის დაუსრულებლობაზე მიანიშნებს და პასუხად მომდევნო ფრაზას ელოდება. მომდევნო ფრაზის ინტონაცია კი დამავალია; აღმავალი და დამავალი ინტონაციების მონაცვლეობა დამახასიათებელია განსხვავებული ინფორმაციებისთვის (Heusinger 1999; ასათიანი 2009). აღსანიშნავია, რომ ანდაზის პირველი ნაწილი მიმართვის ფორმისა და **და** კავშირის ხარჯზე მაქსიმალურად შეკუმშულია (შდრ. „პაატას უთხრეს...“, „ბატონმა პაატას უბრძანა...“ და მისთ.); ინფორმაციის ლაკონიურად//ეკონომიურად წარმოდგენას ხელს უწყობს ისიც, რომ „დიალოგში აღარაა საჭირო მთქმელის სიტყვა „... ამან უპასუხა“. საპასუხო წინადადება პაუზითა და ინტონაციით გაირჩევა“ (ლეჟავა 1959:164).

[1] ამავე საკითხის ირგვლივ მსჯელობისათვის იხ. აგრეთვე ლეჟავა 2008:32.

ანდაზის ზემოაღნიშნული ინტონაციური მახასიათებლები საპილოტე ხასიათის ექსპერიმენტულმა კვლევამაც დაადასტურა.

ექსპერიმენტის არსი ამგვარი იყო: ცდისპირებს მიეცათ წასაკითხად „და“ კავშირიანი, თუმცა ერთმანეთისგან სტრუქტურულ-შინაარსობრივად განსხვავებული ქართული ანდაზები:

ა) თივა **და** ცეცხლი ერთად არ დაიდებაო.

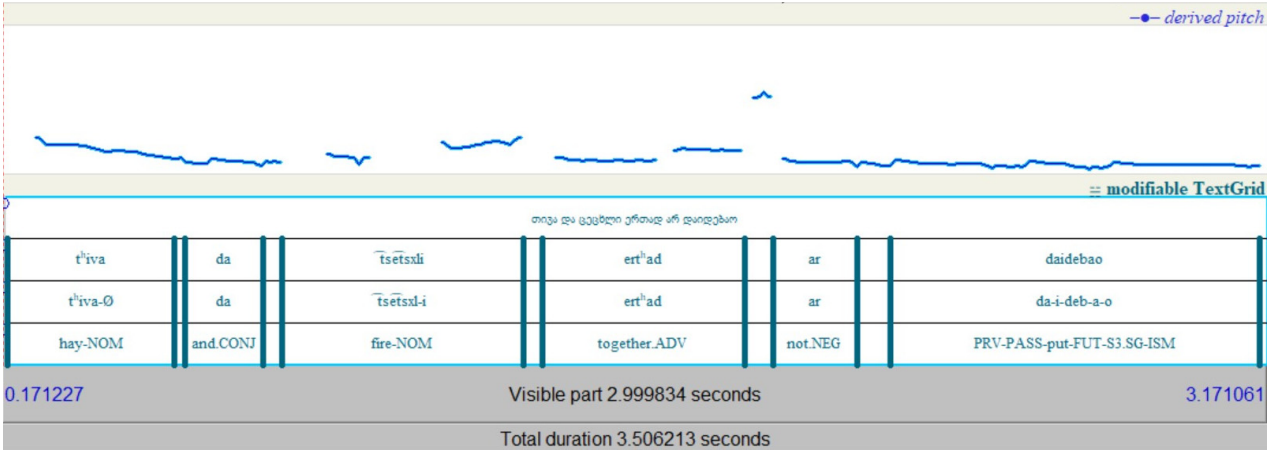
ბ) თავი ვინ მომჭრა **და** – ჩემმა ენამო.

როგორც ვხედავთ, ორივე მათგანში **და** კავშირი დასტურდება, თუმცა პირველ ანდაზაში „და“, ჩვეულებრივ, წინადადებაში მაკავშირებელი სიტყვის როლს ასრულებს, ხოლო მეორეში – სპეციფიკური ფუნქციურ-სემანტიკური მახასიათებლები აქვს და ინტონაციურადაც მარკირებულია. ცდისპირებისგან დიქტოფონზე ჩაწერილი მასალა გაანალიზდა სამეცნიერო სივრცეში აპრობირებული პროგრამა „**Praat**“-ის დახმარებით. მიღებული შედეგების საილუსტრაციოდ ქვემოთ წარმოვადგენთ ექსპერიმენტში მონაწილე ორი პირის აუდიოჩანაწერის დამუშავების შედეგად მიღებულ სქემებს[1]:

[1] საპილოტედ ჩატარებული ექსპერიმენტის შედეგების ამსახველი სქემები, დანარჩენ ცდისპირთა მონაცემების გათვალისწინებით, სრულად იხ. მონოგრაფიის დანართ ნაწილში.

A1[1]: თივა **და** ცეცხლი ერთად არ დაიდებაო.

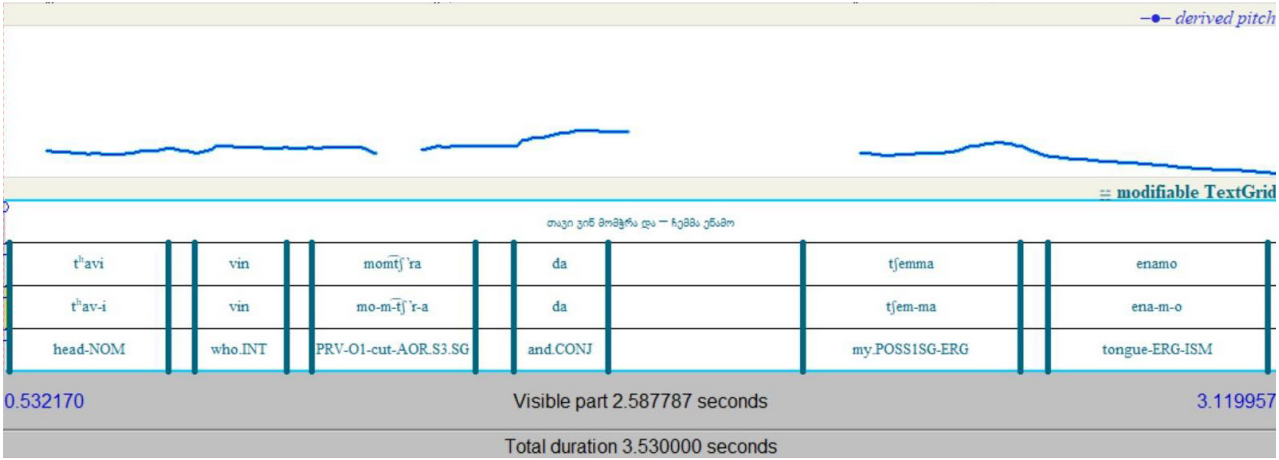
სქემა 1

[1] პირობითი ნიშანი **„A1“** მიუთითებს პირველი ცდისპირის მიერ წარმოთქმულ პირველ ანდაზაზე, **„A2“** – პირველი ცდისპირის მიერ წარმოთქმულ მეორე ანდაზაზე. შესაბამისად, **„B1“** და **„B2“** ნიშნებით აღნიშნულია მეორე ცდისპირის მიერ წარმოთქმული პირველი და მეორე ანდაზები. ექსპერიმენტში მონაწილე ცდისპირები მონოგრაფიის დანართ ნაწილში წარმოდგენილია ამავე პრინციპით.

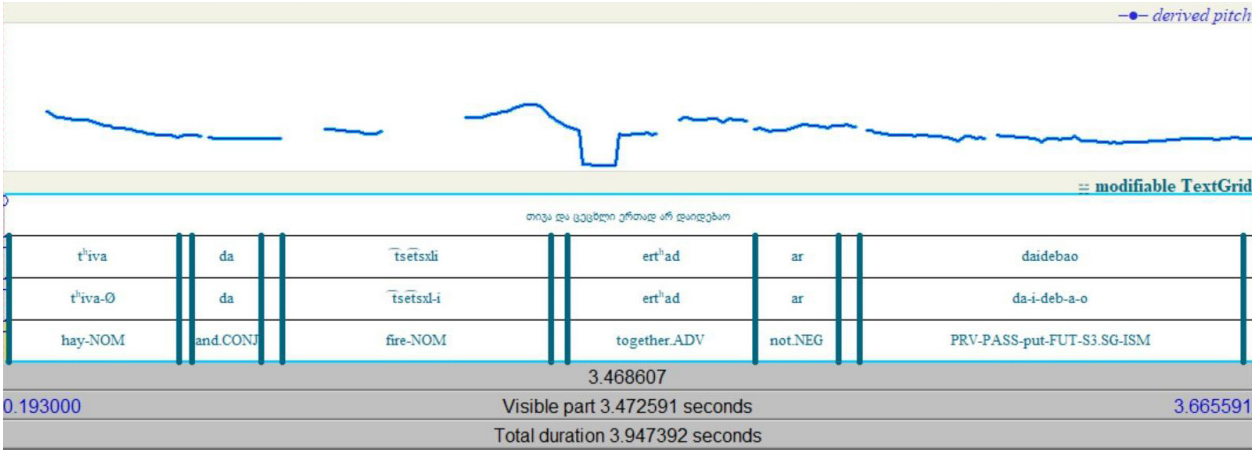
A2: თავი ვინ მომჭრა **და** – ჩემმა ენამო.

სქემა 2

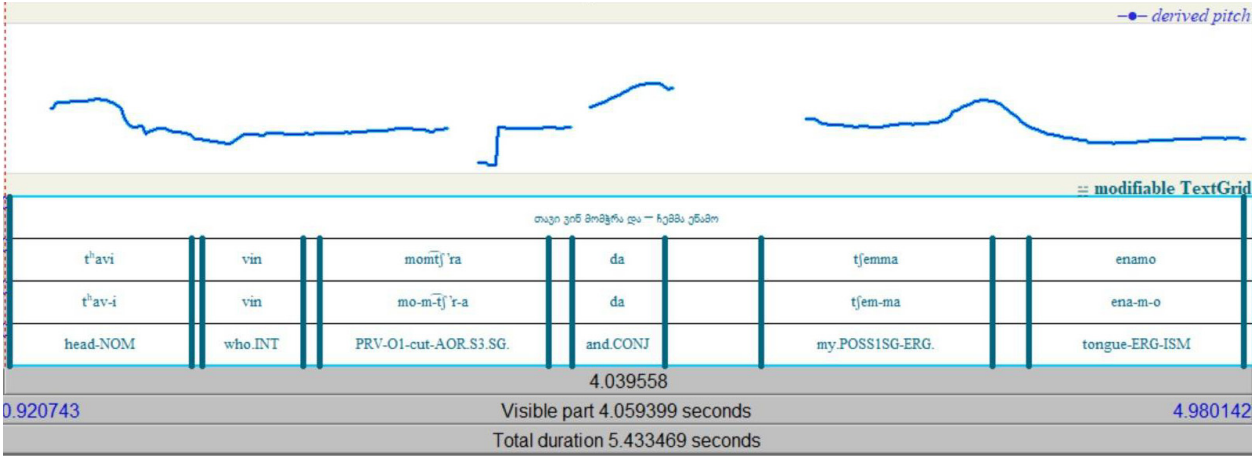
B1: თივა **და** ცეცხლი ერთად არ დაიდებაო.

სქემა 3

B2: თავი ვინ მომჭრა **და** – ჩემმა ენამო.

სქემა 4

სქემებიდან ნათლად ჩანს: პირველ ანდაზაში თხრობითი წინადადებისთვის დამახასიათებელი აღმავალი და დამავალი ინტონაციების მონაცვლეობა გვაქვს; მეორე ანდაზაში კი უმაღლესი ტონით პირველი ფრაზის დასასრული ნაწილი, კერძოდ, **და** კავშირისა და პაუზის მიჯნა ხასიათდება (იხ. სქემებზე მოცემული ტონის მაჩვენებელი ტეხილი). ანალიზის შედეგად, ელიფსური სტრუქტურის ანდაზებში თვალშისაცემია აგრეთვე **და** კავშირის შემდგომი პაუზის ხანგრძლივობა (შდრ. სქემა 2 და სქემა 4), რომელიც ანდაზის პირველი და მეორე ფრაზის შუაში ექცევა.

საინტერესოა ისიც, რომ ორ ფრაზად დაყოფილ ამგვარ ანდაზებში **და** კავშირის მომდევნო გამოტოვებული ერთ-ერთი წევრი აუცილებლად ზმნური ერთეულია. სწორედ გამოტოვებული წევრების საკომპენსაციოდ გამოიყენება პაუზა[1]:

ქართული

(2) ობოლო, ვის აგინებ **და** – ვინც გამზარდაო (ჩხენკელი და სხვები 2009:87);

შდრ.: ობოლო, ვის აგინებ და, **[(იმას) ვაგინებ],** ვინც გამზარდაო.

მეგრული

(3) ტურაქ ღურა დაჭყუა **დო** – დუდი ოქოთომეშე ქომიღოლითია „ტურა კვდებოდაო **და** – თავი საქათმისკენ მიყავითო“ (შეროზია, მემიშიში 1994:129).

შდრ.: ტურაქ ღურა დაჭყუა დო, **[იჩიებუდუ],** დუდი ოქოთომეშე ქომიღოლითია „ტურა კვდებოდაო და, **[ამბობდა],** თავი საქათმისკენ მიყავითო“.

[1] საინტერესოა, რომ წინადადებაში **და** კავშირის სპეციფიკური გამოყენების ამგვარ შემთხვევებს, ქართული, მეგრული, სვანური და წოვათუშური ენების მაგალითზე, ე.წ. „ექოშეკითხვების“ (გერმ. „Echofragen“) კონტექსტში განიხილავს ი. გიპერტი (Gippert 2009).

სვანური

(4) ციცუ̂ ფელიკს ესერ დეშ ლახკუ̂ეფხა **ი** – სურუ ლგჯიმ ესერ ლი, მა̃მ ესერ რ̃მი (ექსპ. მასალები) „კატა ბარკალს ვერ შეწვდა **და** – მლაშეა, არ იჭმევაო“.

შდრ.: ციცუ̂ ფელიკს ესერ დეშ ლახკუ̂ეფხა ი, **[ხოქუ̂ა],** სურუ ლგჯიმ ესერ ლი, მა̃მ ესერ რ̃მი „კატა ბარკალს ვერ შეწვდა და, **[უთქვამს],** მლაშეა, არ იჭმევაო“.

ელიფსურად ჩავარდნილი წევრი სხვა მეტყველების ნაწილიც შეიძლება იყოს. მაგალითად:

მეგრული

(5) ცვერეს ოსურიში ღურა მუთ შეუწამუანია **დო** – ვაძირგნცგნი, ვეჩინენციაო? „ბრმას ცოლის სიკვდილი როგორ აცნობონო („შეუცხადონო“) **და** – რომ ვერ ნახავს, ვერ გაიგებსო?“ (შეროზია, მემიშიში 1994:154).

შდრ.: ცვერეს ოსურიში ღურა მუთ შეუწამუანია დო, **[(თ)ინა//თის],** ვაძირგნცგნი, ვეჩინენციაო? „ბრმას ცოლის სიკვდილი როგორ აცნობონო („შეუცხადონო“) და, **[ის//იმას],** რომ ვერ ნახავს, ვერ გაიგებსო?“

ზემოაღნიშნული ფუნქციით **და** კავშირი დასტურდება რთული ქვეწყობილი წინადადებით გადმოცემულ ისეთ ანდაზებშიც, რომელთა სტრუქტურა ასეთია:

ავტორის ნათქვამი + **ნაწილაკიანი პირდაპირი სხვისი ნათქვამი:**

ქართული

(6) მშიერს ჰკითხეს: ყველაზე მძიმე რა არისო **და** – მშიერი მუცელიო (ჩხენკელი და სხვები 2009:83).

(7) ქაჩალს ჰკითხეს: ვინ უფრო გძულსო **და** – ვინც თავი დამვარცხნაო (იქვე:119).

(8) ერთმა კაცმა ნალი იპოვნა **და** – ღმერთო, სარკინე ამოაგდეო (იქვე:34).

მეგრული

(9) ბაღანა იგარდუა: მუშენი იგარქია **დო** – გუმალე დო თიშენია „ბავშვი ტიროდაო: რატომ ტირიო და – გამდის და იმიტომო“ (შეროზია, მემიშიში 1994:17)[1].

რაც შეეხება ამ ტიპის ანდაზებში **და** კავშირის ფუნქცია-დანიშნულების საკითხს, იგი ამოსავალი შინაარსისგან დაცლილია და ისეთ ფუნქციურ ელემენტადაა ქცეული, რომელიც მიჯნას დებს ანდაზის ნაწილებს (პირობითად დაყოფილ ფრაზებს) შორის.

პრაქტიკული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია აგრეთვე ისიც, რომ ჩავარდნილი წევრის ადგილზე აუცილებლად უნდა დაიწეროს *ტირე*. როგორც ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ აჩვენა, ბეჭდურად თუ ელექტრონულად გამოცემულ ანდაზებში ეს ნიუანსი ხშირად გათვალისწინებული არ არის, რაც ანდაზური შინაარსის სხვაგვარი ინტერპრეტაციის (ან გაბუნდოვანების) საფუძველი შეიძლება გახდეს.

ამრიგად, ქართველურ ენათა ანდაზებისთვის ნიშანდობლივია **„და“** კავშირიანი ელიფსური სტრუქტურის მოდელი, რომელიც იმავდროულად **დიალოგური** მეტყველების ნიმუშიცაა („ქურდს რა უნდა და – ბნელი ღამეო“ ტიპის ანდაზები). ამგვარი აგებულების ანდაზაში ფრაზის ნაწილებს შორის მიჯნას დებს „და“ კავშირი, რომელიც, ამავდროულად, აწესრიგებს ანდაზის რიტმულ მთლიანობას **ინტონაციითა** და **პაუზით,** კერძოდ:

ა) „და“ კავშირი აღმავალი ინტონაციით წარმოითქმის;

[1] ქართველურ ენათა ანდაზებში ზემოთ წარმოდგენილი ელიფსისის ამსახველი მაგალითები შეიძლება იმ მოსაზრების დამატებით არგუმენტად გამოდგეს, რომლის მიხედვითაც ანდაზა ამოსავალში რთული წინადადებით იყო გადმოცემული და შემდეგ გამარტივდა.

ბ) მის მომდევნოდ ხანგრძლივი პაუზაა, რომელიც გამოტოვებული წევრ(ებ)ის (მაგ., ზმნური ერთეულის) საკომპენსაციოდ გამოიყენება.

საანალიზო მოდელში „და“ კავშირის **სპეციფიკურ-სტილური** ფუნქციით გამოყენება დაადასტურა სპეციალურად ჩატარებულმა ექსპერიმენტმა.

ბიბლიოგრაფია

1. **აბესაძე 1965:** ნ. აბესაძე, ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები მეგრულში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 114, გვ. 229-257, თბილისი.
2. **ასათიანი 2009:** რ. ასათიანი, ინფორმაციის სტრუქტურირების სინტაქსური მოდელები ქართულში, კრებულში „ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში“, გვ. 14-29, თბილისი.
3. **ახალაია 1996:** ვ. ახალაია, და კავშირი და რთული ქვეწყობილი წინადადება ქართველურ ენებში, „საენათმეცნიერო ძიებანი“, №5, გვ. 147-154, თბილისი.
4. **ერთელიშვილი 1963:** ფ. ერთელიშვილი, რთული წინადადების ისტორიისათვის ქართულში, I – ჰიპოტაქსის საკითხები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.
5. **ზექალაშვილი 2012:** რ. ზექალაშვილი, ქართული დიალოგური მეტყველება (ძირითადი ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

6. **კვაჭაძე 1988:** ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი.
7. **კიზირია 1987:** ა. კიზირია, მარტივი წინადადების ტიპები წევრთა შემადგენლობის მიხედვით და კომუნიკატივები, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
8. **ლეჟავა 2008:** ლ. ლეჟავა, ანდაზა, ენციკლოპედია ქართული ენა, გვ. 32-33, გამომცემლობა „ეროვნული მწერლობა“, თბილისი.
9. **ლეჟავა 1959:** ლ. ლეჟავა, ქართული ანდაზების ენა, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. I, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, გვ. 139-264, თბილისი.
10. **ლომია 2005:** მ. ლომია, ჰიპოტაქსის საკითხები მეგრულში, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.
11. **როგავა 1948:** გ. როგავა, ჰიპოტაქსის საკითხისათვის ქართულში, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, VIII, ქუთაისი.
12. **ქაროსანიძე 2015:** თ. ქაროსანიძე, მეგრული ანდაზის ენა (სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი), სამაგისტრო ნაშრომი (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
13. **ღამბაშიძე და სხვები 2017:** მ. ღამბაშიძე, ნ. გელდიაშვილი, ს. ასატუროვი, ანდაზის სტრუქტურულ-სემანტიკური ტიპოლოგია (ქართული და რუსული მასალის მიხედვით), გამომცემლობა „წიგნი+ერი“, თბილისი.
14. **შეროზია, მემიშიში 1994:** რ. შეროზია, ო. მემიშიში, ხალხური სიბრძნე (მეგრული და ლაზური ანდაზები), გამომცემლობა „მსგეფსი“, თბილისი.
15. **ჩანტლაძე, გულედანი 1997:** ი. ჩანტლაძე, ლ. გულედანი, ქართველური ანდაზები, ჟურნალი „ქართველური მემკვიდ-

რეობა", I, გამომცემლობა „ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი", გვ. 282-286, ქუთაისი.

16. **ჩხენკელი და სხვები 2009:** ჰ. ჩხენკელი, ვ. ჩხენკელი, ფ. ჩხენკელი, ქართული ანდაზები (ბრძნული გამონათქვამები), გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე", თბილისი.
17. **ძიძიგური 1989:** შ. ძიძიგური, რთული წინადადების პრობლემა ქართულ ენაში (კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების საფუძველზე), გამომცემლობა „მეცნიერება", თბილისი.
18. **ძიძიგური 1973:** შ. ძიძიგური, კავშირები ქართულ ენაში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.
19. **ძიძიგური 1959:** შ. ძიძიგური, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის (კავშირები და საკავშირებელი სიტყვები), გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო", თბილისი.
20. **ჭითაშვილი 1998:** ე. ჭითაშვილი, პრედიკატული სახის ელიფსური კონსტრუქციები ქართველურ ანდაზებში, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის შრომები, №4, გვ. 182-192, თბილისი.
21. **Gippert 2009:** J. Gippert, Echos aus dem Kaukasus, Zur Typologie von "Echofragen", M. Kappler, M. Kirchner, P. Zieme (ed.), Trans-Turkic Studies, Festschrift in Honour of Marcel Erdal, Istanbul: Pandora 2010 (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 49), pp. 353-378.
22. **Heusinger 1999:** K. von Heusinger, Intonation and Information Structure, Habilitationsschrift, University of Konstanz, Germany.

ძირითადი დასკვნები

1. ქართველური ენები ინფორმაციის სტრუქტურირებისა და ფოკუსირებისთვის იყენებს ფორმალურ მარკერებს სხვადასხვა ენობრივ დონეზე; ესენია:
   - **ფონეტიკა-ფონოლოგია** (ინტონაცია, მახვილი, ტონი და მისთ.).
   - **მორფოლოგია-სინტაქსი** (ბრუნვა, კლიტიკა, სიტყვათა რიგი, წინადადებაში მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების განლაგება, სპეციფიკური კონსტრუქციები და მისთ.).
   - **ლექსიკა-სემანტიკა** (სპეციალური სიტყვები, ნაწილაკები და მისთ.).
2. ნათქვამს მეტი გამომსახველობითი ძალა აქვს, თუ ენას ამ მონაცემების კომპლექსურად გამოყენება შეუძლია. ქართველურ ენებს შორის ამ თვალსაზრისით გამოირჩევა მეგრული, რომელიც ინტონაციასთან ერთად ძირითადად რამდენიმე ფორმალურ საშუალებას იყენებს ინფორმაციის აქტუალიზებისთვის. სხვა ქართველურ ენებში, ქართული ენის დიალექტებში, ქართულ ზეპირმეტყველებაში, ცალკეულ შემთხვევებში, შესაძლებელია მხოლოდ ინტონაცია ქმნიდეს კონტექსტს; განსაკუთრებით ეს ითქმის სვანურზე.
3. დასახელებული ენობრივი საშუალებების რეალიზება ჰიპოტაქსურ მოდელებში ხდება:
   - სინტაქსური საზღვრის დარღვევით. ტრადიციულ სინტაქსურ ნორმასთან მიმართებით იკვეთება მთავარი და დამოკიდებული კომპონენტების თავისებური განლაგება, რომლის ფარგლებში განიხილება:

   ა. ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადების (ვფიქრობ, ვვარაუდობ და მისთ.) ინტერპოზიცია დამოკიდებულში;

(შდრ.: სალიტერატურო ენის ნორმა – მთავარი წინადადების ინტერპოზიცია).

ბ. კორელატის მოთავსება დამოკიდებულის შემდეგ, წინადადების ბოლოს (ვარიაციები განსაკუთრებით იზრდება მაშინ, თუ მაქვემდებარებელ კავშირად გამოყენებულია კლიტიკა, მაგალითად, -ნი „რომ“ მეგრულისთვის).

გ. საზღვარი დარღვეულია ***რასაა, რომ ამბობ*** ტიპის კონსტრუქციაში, რადგან მთავარ წინადადებაში კითხვითი სიტყვით გადმოცემულ სუბიექტს (რა-ს) მართავს დამოკიდებული წინადადების ზმნა (ამბობ).

4. გახლეჩილ, გაყოფილ ჰიპოტაქსურ მოდელებში ჩართულია ***ვარენო*** *„არ არის?“*კომბინირებული ფრაზა მეგრულში და ქალაქური მეტყველების ტიპოლოგიას იმეორებს (შდრ.: „...ჩვენი საწყალი გოგია არ არის*?* იმას თურმე ქალი დაუნიშნავს...“). ამგვარი მოდელები სხვა (სვანური, ქართული ზეპირმეტყველება, დიალექტები) ემპირიულ მასალაშიც დასტურდება.
5. მასალის ანალიზმა წარმოაჩინა ზეპირმეტყველებისთვის დამახასიათებელი სხვა სახის თავისებური ჰიპოტაქსური კონსტრუქციებიც:

   ბ. გამეორებულსიტყვიანი.

   ა. ინიციალური სახელობითის შემცველი.

   გ. პროსოდიული საშუალებებით გაფორმებული.
6. მეგრულში ჰიპოტაქსური სტრუქტურისაა განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი, რომელსაც უკავშირდება აქტიური და პასიური კონსტრუქციების მონაცვლეობის საკითხი. როცა სუბიექტი უცნობია, ენა იყენებს განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელს. მეგრული ასახავს ამ უნივერსალიას, რაც პოტსდამ-ბერლინის ტესტების მიხედვით ჩატარებული ექსპერიმენტითაა დადასტურებული.

7. მეგრულისა და სვანურის ჰიპოტაქსური მოდელებით არაერთი არქაული მოვლენაა გადმოცემული; ეს ვითარება განსაკუთრებით სვანურშია ასახული.
8. „სინტაქსური ასიმილაციის“ სახელით ცნობილი ჰიპოტაქსური მოდელის არსებობა ადასტურებს, რომ ძველ ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებში ერთნაირად დასტურდება ჰიპოტაქსის ადრეული ეტაპი.
9. განსაკუთრებით პირობით-შედეგობით ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში იკვეთება ჰიპოტაქსის კითხვითი წინადადებისგან მომდინარეობა.
10. მხატვრული ტექსტებიდან მოხმობილი პარალელები გვიჩვენებს, რომ მასში ასახულია ხალხური მეტყველებისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები.
11. ქართველურ ენათაგან ლაზური მასალა ყველაზე ნაკლებად იძლევა პარალელების მოხმობის საშუალებას, თუმცა საბოლოო ჯამში მონაწილეობს საერთოქართველური ერთიანი ენობრივი სურათის შექმნაში.
12. ქართველურ ენათა მასალის ანალიზი ადასტურებს, რომ ზეპირი მეტყველებისათვის, ფსიქოლინგვისტური და ეთნოლინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინებით, კომუნიკაციის წარმართვა უფრო ბუნებრივია თავისებური ჰიპოტაქსური კონსტრუქციებით.

Summary

This part embraces papers (articles and abstracts) in English presented by the authors of the book at local and international conferences as well as other materials reflecting important arguments discussed in the present work. The papers presented here have been jointly reworked by the authors for the purpose of the monograph.

1. "Syntactic Assimilation" in Kartvelian Languages from the Diachronic and Synchronic Viewpoints[1]

Introduction: Theoretical Framework

The literary and non-literary languages select diverse strategies of structuring and transfer of information. However, in some cases, the historical data of the literary language and the synchronic data of the non-literary language are similar. The non-literary language is not subject to any norms. Hence, it uses grammatically excessive means, which, as is well known, is important from the informational viewpoint.

The paper focuses on the material of Kartvelian languages, comparing the data of literary and non-literary languages, taking into account the diachronic and synchronic periods.

The Kartvelian group of languages embraces Georgian, Megrelian, Laz and Svan. Out of these, Georgian is the literary language. The following periods of its development have been distinguished: Old, Middle and New. Megrelian, Laz and Svan languages were spread orally for centuries. Recording of texts (oral data) in these languages started at the end of the 19th and beginning of the 20th century.

The common linguistic phenomenon peculiar of the literary and non-literary Kartvelian languages is "syntactic assimilation", which is found in complex sentences containing attributive clauses. Such hypotactic constructions are statistically most widespread because

[1] Read as a paper at the international conference NALANS-9, 3-5.10.2023. Trabzon, Turkey. Published in the conference program, book of abstracts and book of proceedings. See: https://app.oxfordabstracts.com/dashboard https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/nalans2023_f9cee.pdf

the attributive clauses pertain to nouns and characterize any member of the sentence that is denoted by a noun. A thorough analysis of a subordinate clause implies the study of its entire structural and functional aspects, based on its genesis and, in general, historical syntax.

The formal features of attributive clauses are as follows: the referred word denoted by a noun and the conjunction (member-conjunction or subordinating conjunction). In case of "syntactic assimilation", the main and subordinate clauses are united only by means of a member-conjunction; the referred word occupies the initial position in the constrution, whereas the subordinate clause is included in the main clause (interposition). Due to this order, the referred word and the member-conjunction are placed together.

Definition of the term and Problems under Analysis

The term "syntactic assimilation" was introduced by Brugman and is based on the analogy of phonetic assimilation. Syntactic assimilation is also called "attraction".

The following problematic issues are related to the question under analysis:

a. In case of "syntactic assimilation", the traditional syntactic boundary between and main and the subordinate clauses is destroyed.
b. The hypotactic construction is arbitrarily divided into two parts.
c. In the first part, there is a referred word (noun) and a relative pronoun (member cojunction); they correspond in case-forms and are formally similar (the above-mentioned term reflects this fact).
d. In the second part, there is a pleonastically expanded personal pronoun[1], which is equal to the referred word (noun).

[1]In the terms of K. Dondua, "the compromising form" (Dondua 1940:12).

e. The pleonastically expanded pronoun is governed by the predicate-verb of the main clause.

"Syntactic assimilation" and pleonastic extension of the correlate are usual for oral speech. This phenomenon is widespread on each of the three stages of development of the literary Georgian language. It is found in Old Georgian (Shanidze 1950:315-316; Schuchardt 1950: 62; Ertelishvili 1962:17-19; Kiziria 1969: 70-75), Middle Georgian (Kiziria 1969: 77) and New Georgian, especially in oral speech (Topuria 1988: 97-98); it is also frequent in Megrelian and Svan, as well as dialects of Georgian (Abesadze 1962; Kvantaliani 1990; Lomia 2005).

E x a m p l e s:

Old literary Georgian:

(1) s i t x'u a s a r o m e l s a vit'x'ode, **man** saǯos igi uk'anajsk'nelsa dγesa (iovane 12, 48).
"the word that I have spoken, it will condemn them at the last day".

Analysis:

a. s i t x'u a s a "the word" (reffered word) and r o m e l s a "that" (member-conjunction) in fact represent a collocation: they are pronounced with one intonation and are not separated by a comma.

b. the pronoun ***man*** *"it"* (correlate) is grammaticaly "redundant", but its existence is functionally necessary. In the main clause ***man*** *"it"* stands for the lexeme s i t x'u a s a / word.DAT = ***man*** / ***it.ERG*** and is governed by the predicate of the main clause (*saǯos* "condemn").

c. s i t x'u a s a " word" is in the dative case and is governed by the predicate of the subordinate clause (vit'x'ode "spoken"), instead of standing in the ergative case and being governed by the predicate of the main clause (*saǯos* "condemn").

The peculiarity of the chief construction under analysis will become more vivid if we compare it with the alternative version which is more correct from the viewpoints of syntax and punctuation:

Chief construction:

(1) s i t x'u a s a . DAT r o m e l s a . DAT vit'x'ode, **man. ERG** saǯos igi uk'anajsk'nelsa dγesa.

Alternative construction:

(1a). s i t x'u a m a n . ERG, r o m e l s a . DAT vit'x'ode, saǯos igi uk'anajsk'nelsa dγesa.

The semantics of other examples below should be understood in the same way:

(2) s u l i . NOM r o m e l i . NOM aka ganisc'avlos, **man.ERG** p'oos c'x'alobai sauk'unesa (c'art'x'uen., 6).
"The soul which is enlightened here, it will fund eternal grace".

Middle literary Georgian:

(3) …k ' a c i. NOM r o m e l i . NOM c'inamʒγvari aris mati, **misgan.GEN** aris x'velai… (amirandareǯaniani, 97).
"... The man whois their leader, he is the reason for all this..." (Amirandarejaniani, 97): https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/34-amirandarejaniani.pdf

Megrelian Language:

(4) o s u r i . NOM n a m u t i . NOM čxubendun, **tik.ERG** xorci mideeγu.
"The woman who was quarrelling, she took the meat".

Svan Language:

(5) m e t x w ä r. NOM x e d a . NOM γwašs adgäri, **amnemd. ERG** nätxwra isgd ax'wil.
" Hunter, who killed to tur, he divided the prey into two parts".

The Linguistic and Extralinguistic factors Leading to the Development of "Syntactic Assimilation"

Scholarly literature mentions different reasons fo the development of "syntactic assimilation":

a. ***On the linguistic level, it is related to the early period of conception of hypotactic constructions***: "this is a transition stage between compound and complex sentences" (Dondua 1940:335-336; 1949:198-199). K. Dondua shared A. Potebnya's opinion and noted that the final development of the complex sentence was preceded by the period when "the relative pronoun served as an attribute to the referred word" (Dondua 1940:335).
b. ***On the extralinguistic level, the psychological factor has played an important role****:* in oral speech,"in a continuous text, after a certain time, the above-given information is repeated, because the speaker thinks the hearer has forgotten what he/she has said and tries to restore it in the hearer's memory" (Enukidze 1987:121).

The Typology of "Syntactic Assimilation" and Research Perspectives

Systemic analysis of the empirical material has proved that the constructions containing "syntactic assimilation" are peculiar of Kartvelian languages. However, it should be noted that such hypotactic patterns are also widespread in European languages (Yartseva 1961: 246). K. Dondua has analyzed the types of "syntactic assimilation" on the example of Old Greek (See Dondua 1940:330-333). The typology of "syntactic assimilation" proves that we are facing a collective (cognitive and linguistic) phenomenon.

The existence of such processes in the Kartvelian languages which differ in social status (literary and non-literary) yields a perspective for the research of genesis and development of hypotactic constructions. As it seems, the initial hypotactic patterns applied a flexible strategy of structuring of information (intonation, word order, pleonastic extension-repetition etc.) without specific

rules of normalization. On the following stage of development, the literary language refined the rules of sentence construction based on grammatical (syntactic) norms, whereas the non-literary languages (colloquial speech) left it unchanged.

References:

Abesadze 1962 − Abesadze N. Member-Conjunctions of Hypotaxis and Conjunctions in the Svan Language. PhD Thesis [with the right of manuscript]. Tbilisi, 1962 (in Georgian).

Dondua 1940 − Dondua K. The Relation between the Relative Pronoun and the Referred Word in Old Georgian. The Herald of the Institute of Language, History and Material Culture, V-VI, Tbilisi, 1940 (in Georgian).

Dondua 1949 − Dondua K. The History of Development of Subordinate Clauses in Old Georgian. TSU Papers, volume 37. University Tbilisi Press. Tbilisi, 1949 (in Georgian).

Enukidze 1987 – Enukidze L. Key Syntactic Theories in Modern Foreign Linguistics. Publishing House "Metsniereba". Tbilisi, 1987 (in Georgian).

Ertelishvili 1962 − Ertelishvili P. The History of Complex Sentences in Georgian. Issues of Hypotaxis. University Tbilisi Press. Tbilisi, 1962 (in Georgian).

Topuria V. (1988). Topuria V. The Georgian Language and Certain Issues of Spelling. Publishing House "Ganatleba". Tbilisi, 1988 [first published in 1965. Publishing House "Nakaduli". Tbilisi] (in Georgian).

Kvantaliani 1990 − Kvantaliani L. − Issues of Georgian Oral Speech Syntax. Publishing House "Metsniereba". Tbilisi, 1990 (in Georgian).

Kiziria 1969 − Kiziria A. The Structure of a Complex Sentence in Old Georgian. Publishing House "Metsniereba". Tbilisi, 1969 (in Georgian).

Lomia 2005 − Lomia M. Issues of Hypotaxis in the Megrelian language. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2005 (in Georgian).

Schuchardt 1950 − Schuchardt N. On the Passive Nature of the Transitive Verb in Caucasian Languages. Ergative Construction of the Sentence. Moscow, 1950 (in Russian).

Shanidze 1950 − Shanidze A. Old Georgian Language: A Reader in Old Georgian Language and Literature. University Tbilisi Press. Tbilisi, 1950 (in Georgian).

Yartseva 1961 − Yartseva V. N. Historical syntax of the English language. Moscow-Leningrad, 1961 (in Russian).

Resource:

"**Amiran-Darejaniani**" by Mose Khoneli, edited by Sargis Kakabadze, 1939.

c'art'x'uen.: "The Sack of Jerusalem". published by N. Marr, 1909.

John's Gospels: "Two Old Versions of Georgian Gospels Based on Three Manuscripts of Shatberdi (897, 936 and 973), published by A. Shanidze (in the series: "Old Georgian Language Monuments", 2). 1945.

The Megrelian and Svan examples are taken from the materials of linguistic expeditions (2022).

Abbreviations:
DAT – Dative case
ERG – Ergative case
GEN – Genitive case
NOM – Nominative case

2. The Simple and Hypotactic Sentence Structures: the Basis for the Distinction of Information (A Comparative Georgian-Megrelian Analysis)[1]

1. Introduction: The Issue under Analysis and Theoretical Framework

Unlike the literary language, oral languages are characterized by a more active and live strategy for the structuring, transfer and actualization of information. As a rule, for the formalization of a member actualized in oral speech, this or that language unit is used in a facultative function.

This phenomenon is discussed in the given paper on the example of simple and hypotactic structures in Georgian and Megrelian. Alongside with Svan and Laz, Georgian and Megrelian are related South Caucasian languages. Out of the four, Georgian is a literary language, which has its dialects; whereas other Kartvelian languages − Megrelian, Laz and Svan are non-literary and unwritten.

The paper analyzes interrogative sentences of simple and hypotactic structure in Georgian and Megrelian. It is widely known that there are two types of interrogative sentences: those with and without question words. Such sentences are especially valuable for the structuring of information, because "any information marked by a question word implies a focus, a logical emphasis on the word in the flow of information" (Asatiani 2011: 5-11); In such cases, it is even more interesting to observe the alteration of the formal structures (simple and hypotactic sentences) with question-words, because this alteration yields the difference in the information.

[1] Read as a paper at the international conference NALANS-9, 3-5.10.2023. Trabzon, Turkey. Published in the conference program, book of abstracts and book of proceedings. See: https://app.oxfordabstracts.com/dashboard https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/nalans2023_f9cee.pdf

Our aim is to show in which cases the alteration of simple and hypotactic patterns leads to the change in the information and what formal means are used to achieve this result.

2. *Empirical matreials*

Following data bases were used for empirical material:
TITUSI - http://titus.Uni-frankfurt.de
ARMAZI - http://www.Uni-frankfurt.de./armazi/
GNC - http://gnc.gov.ge/gnc/page
(The deadline of data availability is 30.09.2023).
Megrelian, Laz, Svan text publications.
2022-2023 expedition entries.

3. *Analysis of the issue in the Georgian and Megrelian*

a. An interrogative sentence of simple structure:

(1) *Georgian: sad midixar?, cf.: Megrelian: so meurk? "Where are you going?"*

In both languages, this context is used when the speaker (first person) asks a question to the hearer (second person) wanting to know where the latter is going. Hence, the sentence is marked with an interrogative intonation and is emotionally neutral. Thus, in this regard, the literary and non-literary language are similar.

b. The Change of Context and Comparative Analysis of the Georgian and Megrelian Material

When the context changes due to background knowledge, the speaker is not interested in where the hearer is going. Instead, the speaker wants to know why the hearer is going to a certain place. Based on this, there are additional emotional-informational nuances: anger, irritation. In such cases, the literary Georgian uses only a change in the intonation, leaving the simple sentence structure unchanged:

(2) Georgian: *sad midixar?! Lit.:* "Where are you going?!", *That is semantically: Why are you going?!*

The situation is different in Megrelian: alongside with the change in the content, there is a change in the construction, namely, a hypotactic structure is used instead of a simple one, cf.:

(3) Megrelian: so re, meurkuni?! Lit.: „Where is it that you are going?!" That is semantically: Why are you going?!

Note 1: in the Megrelian example (See example 3), we used the punctuation mark (comma) based on traditional syntax in order to underline the syntactic border (formally divide the main and subordinate clause). In natural oral speech, this construction is unified. This fact is also reflected in printed Megrelian texts.

Thus, the re are two types of contexts in Georgian and Megrelian; One type of context is expressed in both languages by means of a simple sentence with a question word. The other type of context contains the so-called indirect question:in Georgian, it is expressed by a simple sentence, and the change of the context is expressed by means of intonation (in oral speech) and a punctuation mark (in writing).

In Megrelian language the change in the structure of the sentence forms grounds for the change in the content of information; namely, the simple sentence is replaced by a sentence with a hypotactic structure, uttered with a different intonation.

Note 2: The intonation structure of the utterance is viewed as one of the universal means of emphasis on the information in natural languages (Chafe 1973:244; 256-260).

4. A Sentence with a Hypotactic Structure in Megrelian: Analysis

In Megrelian, the components of a simple sentence take part in the construction of a hypotactic structure. The question word in the

main clause adds the verb /re/ "is", whereas the predicate-verb in the subordinate clause adds the conjunction enclitic /-ni/ "that". In Megrelian, the components of a hypotactic structure (in the main clause, *re* „is", and, in the subordinate clause, *-ni* „that") perform the function of actualization of information.

It is quite natural that the third person form of the verb *x'opna "to be"* (*re "is"* in Megrelian, resp. *aris "is"* in Georgian) and the subordinating conjunction (*-ni "that"* in Megrelian, resp. *rom"that"* in Georgian) do not perform the ir main syntactic function in the construction under analysis. This can be explained by the neutral meaning of the above-mentioned lexical units which are unmarked.

Decemantization of the verb /re/ "is" and the conjunction /-ni/ "that" is a complex case of structuring of information; namely, these formal means simultaneously mark the new information provided in the main clause (rema/focus) and the old information provided in the subordinate clause (tema/topic). The hypotactic structure under analysis is also peculiar from the morphological and syntactic viewpoints. This is especially vivid when the question word in the main clause in a declined pronoun. This pronoun is governed by the verb in the subordinate clause:

(4) *Megrelian: mu-s. DAT re (F), ortuku.AOR.S3.SG-ni (T)* "what is it that you are doing?!", cf: *mu-s.DAT ortuku.AOR.S3.SG* "what are you doing?!"

5. Typology

It should be noted that the change inthe structure (the substitution of the simple structure by the hypotactic one) caused by the change in the information is also widespread in the Western subsystems of the literary Georgian language (dialects of Imereti and Guria). These regions are adjacent to the districts where Megrelian is spoken; such examples are also frequent in the literary works of Georgian writers.

Examples:

(5) dialects of Guria: rasaa, ca, ro anbop?! Lit. What are you saying, girl?! Semantics: why are you saying this?!

(6) dialects of Imereti: rasaa, ro axverc'niebt?! Lit: what are you making her to beg for?! Semantics: Why are you making her to beg?!

(7) rasaa, rom mibedavs?! Semantics: why does he dare to do this?! (Nodar Dumbadze, "Granny, Iliko, Ilarion and I", 1966).

(8) ras aris, rom lap'arakob, Data batono?! Semantics: Why are you speaking like that, Data?! (Chabua Amirejibi, "Data Tutashkhia", 1975).

6. Conclusions

The above-mentioned enables define the entire hypotactic construction as a cleft construction (Harris 1993).

Many languages worldwide abound in the examples where the focusing of information is based on cleft constructions.The data of the English language form a classical example of this phenomenon (See Harris 1993). According to the universal definition, the hypotactic construction found in Megrelian does not represent acleftpattern, because the nominal member of the main clause is governed by the predicate-verb of the subordinate clause (see examples: (5), (6), (7), (8)). Despite this difference, Alice Harris has raised the issue of expanding the concept of cleft construction, having in mind exactly the Megrelian material (Harris 1993). After making such an assumption, it will be possible to qualify the examples found in Megrelian, Georgian dialects and works of Georgian writers as the examples of the cleft pattern.

Thus, actualization is made in languages by diverse means such as intonation, special lexical units, cleft constructions etc. Out of these, the literary Georgian language uses only intonation, whreas

the non-standard Megrelian language applies all the three means of actualization.

References:

Asatiani 2011 − Asatiani R. Information Structure of a Sentence: "Cleft" questions in Megrelian and Laz, pp. 5-11. Issues of Linguistics. University Tbilisi Press. Tbilisi, 2011 (in Georgian).

Chafe 1973 − Chafe U. L.Meaning and structure of language. Translated from English into Russian by G. S. Shchura, afterword. S. D. Katsnelson. M.: Progress (Reprints: M.: Editorial URSS, 2003; 2009).

Harris 1993 − Harris A. Changes in Relativization Strategies: Georgian and Language Universals, Caucasologie et mythologie comparée, ed. by Catherine Paris, 391-403. Paris: Peeters. 1992 [1993].

Abbreviations:
AOR − Aorist
DAT − Dative Case
F − Focus
S3 − Subject person 3
SG−Singular
T – Topic

3. Structural-semantic Analysis of Conditional-Resultative Hypotactic Constructions: Synchronic and Diachronic Aspects

Abstract

An important means of formulation and transfer of information is the relation between condition and result. Such contexts are found in every language, although each language expresses them differently. Conditional-resultative hypotactic constructions consist of two components – main and subordinate clauses; The condition is given in the subordinate clause, the predicate of which represents the action which serves as a precondition for the fulfillment of the second action. The condition is followed by the result, which is given in the main clause and takes place if the corresponding condition is fulfilled. The conditional-resultative hypotactic construction is characterized by a close semantic connection between its constituent components, as a result of which, the entire sentence is understood as a single semantic unit. Based on this, the basic structure of the construction is defined and its semantic diversity is revealed. Based on the extensive empirical data from the Kartvelian languages[1] and taking into account both diachronic and synchronic perspectives, the conditional-resultative hypotactic construction sare analyzed. Their genesis is identified; archaic features still present on the synchronic level are confirmed; the processes of formation and simplification of multi-predicate structural units are analyzed, and the ways of development of complex conjunctions are revealed. The analyzed construction is also evaluated in terms of the category of

[1] The Kartvelian (resp. South Caucasian) group embraces four languages, out of which Georgian is a written literary language, whereas Megrelian, Svan and Laz are non-literary, non-written languages.

evidentiality; the relationships between affirmative and negative condition and result are identified.

1. *The Essence and Interrelation of Condition and Result and the Ways of Their Development*

The condition andresult form a semantically interconnected linguistic semantic unit. Akaki Shanidze even distinguishes conditional and resultative moods in Georgian, which are expressed through verbal forms within the structure of complex sentences. “To express these, two verbs are necessary: one denotes the action as a condition, and the other –the result stemming from this condition, in the form of another action” (Shanidze 1980: 208-209). The fulfillment or non-fulfillment of the condition determines the nature of the result. 'The relationship between the conditional clause and the main clause is typically as follows: the subordinate clause expresses the condition, while the main clause – the result” (Kvachadze 1988:390). Accordingly, the verb expressing the condition is the predicate of the subordinate clause, and the verb expressing the result belongs to the main clause. However, the condition does not relate to just one member of the sentence, but to the main clause as a whole.

It is known that the tripartite tense system in Georgian developed relatively late; at earlier stages, the opposition between events was aspectual in nature, expressed through discontinuous (momentary) and continuous (durative) types of action or state. The momentary form of action denoted the past, while the durative one – the present. Both conveyed real events or states that had occurred or existed. However, the durative form could also express unreal situations – specifically, those that would occur in the future. Accordingly, along with the emergence of the concept of future tense, a sense of uncertainty or doubt regarding the agent’s attitude toward the action also arose. This led to the development of a hypotactic structure of

condition and result (For a detailed discussion of this issue, see Melikishvili 2014:46–55).

2. Means of Connection, Structure, and the Issue of Genesis of Conditional-Resultative Hypotactic Constructions

The conditional subordinate clause is connected to the main clause by means of various conjunctions, the primary ones in Modern Georgian being *tu* " if " and *rom* "that/if". The meaning of the conjunction *tu* is historically linked to the enclitic *-da*, which is attested in both Old and Modern Georgian, particularly in the spoken language. In Megrelian, and more rarely in Laz, *-da* is added enclitically to the final element of the subordinate clause. Opinions of scholars vary concerning the primary function of *-da* Specifically:

a. According to some scholars, *-da* originated as a particle (Chikobava 1936:205; Dzidziguri 1973:450).
b. Others argue that *-da* was originally a conjunction, which later began to function as a particle (Shanidze 1980:613).

Yet another opinion is a mixture of the two above-mentioned positions. According to this opinion, "*-da* was originally a particle and performed the function of a particle" (Akhalaia 1999:183). In the process of analysis of the genesis of the particle, Megrelian data are taken into account, where the conjunction *-da* expressing the condition is a particle (resp. clitic). "Megrelian must reflect the archaic state: *noškvers gimočank-da, sum šaurs merča = Geo „naxširs tu gaqidi / gaqidi-da, sam šaurs mogcem "If you sell coal, I will give you three coins"* (Chikobava 1936:185). Such constructions are natural even in contemporary oral speech.

The structure of a conditional-resultative hypotactic construction is determined by the relationship between the condition and the result. The subject first makes a certain assumption, i.e. sets a condition, and then the result follows. Therefore, in this type of complex sentence, the typical order is *subordinate clause + main*

clause. However, it is also possible for the subordinate component to appear after the main clause (*postposition*) or be inserted within it (*interposition*). "In the old literary language, the conditional subordinate clause would precede the main clause; the inversion occurred in later stages of language development and was based on the reinforcement of the system of grammatical subordination." (Dzidziguri 1973:453). In Georgian, the position of the conjunction *tu* " if " is also fixed: it typically appears at the beginning of the subordinate clause, but it can also occur in the middle or at the end (this variation is more common in poetic language). The conjunction-particle *-da* in Megrelianis fixed in its position: it isalways attached to the final element of the subordinate clause.

Examples:

(1) Georgian: *tu.Conj (if) ḳacsa codna ara akvs, gasṭanžavs ცutisopeli* "If a man has no knowledge, he will suffer in this world " (Guramishvili)(Kvachadze 1988,392).

(2) Megrelian: *skani ʒagark kemmaγin**u**-da /-da.Conj (if), xate xolo doskidu* "If I bring him your hair, he will recover from his illness at once " (Danelia, Canava 96,38).

(3) Svan: *ečjär (maγlavär) eser lax ču ädagrix-i / -i.Conj (if), ečka eser ǯaj ču idgäri* "If the crows die, I will die too" (Crestomathy of the Svan Language 160, 23).

The subordination in the conditional clause is achieved by means of an interrogatve conjunction (Georgian *tu,* Megrelian *-da*). This means that "the conditional clause was initially an interrogative sentence. The question word might have been omitted in the sentence, but the intonation played an important role" (Dzidziguri 1989:466). The scholar brings examples from "The Knight in the Panther's Skin"[1] where the clauses are joined without a conjunction.

[1] *a. akat sam ცel ar movide. AORSubj, mašin gmartebs glova, plasi* "Should I not come within three years, you should start mourning"

He concludes that the conditional clause is an interrogative sentence, asyndetically connected to the main clause and differing from the latter in intonation (Dzidziguri 1989:447). It should be noted that in case of asyndetic connection, the condition in the subordinate clause may be expressed by intonation as well as the verb in the subjunctive mood; cf.: *ar movide, movḳvde "Should I not come; Would I die"* (See the examples from "The Knight in the Panther's Skin" in the footnotes).

3. The Correspondence of the Conjunction and the Predicate in the Conditional-Resultative Hypotactic Construction [1]

The type of mood in the conditional-resultative hypotactic construction defines the correspondence between the conjunction and the predicate, in particular, In the conditional-resultative hypotactic construction, the conjunction *rom "that"* corresponds to the subjunctive mood, whereas the conjunction *tu "if "* corresponds to the indicative mood (Dzidziguri 1973:272)[2]. In some rare cases, the verb with the conjunction *tu "if"* may be found in the subjunctive mood (ibid: 272). On the early stage of development of the literary Georgian language, the conjunction *tu "if"* was more frequent in the

(Rustaveli 169, 3); *b. movḳvde. AORSubj, tavsa nu moiḳlav* "Would I die, don't kill yourself " (Rustaveli 787, 3).

[1] Part 3 was implemented within the grants project FR-21-352. The paper was presented at an international conference in Cappadocia (Capelt-23), 1-2 September, Nevshehir, Turky:
https://capelt.com/wp-content/uploads/2023/10/Capelt-Abstract-Book-2023.pdf
Published in the International electronic Journal of *Multilingual Education Research* (JMER), #12, pp. 13-19.
*http://www.*multilingualeducation.org/storage/uploads/articles-contents/Lomia-Chumburidze.pdf

[2] Later, this opinion was proved by G. Hewitt's research (Hewitt 1987:73); see the arguments above.

conditional-resultative hypotactic construction than the conjunction *rom "that"*. This was due to the fact that the conjunction *tu "if"* also expressed the meaning of *rom "that"* (Kiziria 1956:154). Such alteration of the above-mentioned conjunctions has been also noted by Akaki Shanidze in his work dedicated to the language of George the Hagiorite[1] (Shanidze 1946:154).

It is interesting to find out the semantic difference between the conditional sentences containing the conjunctions *rom "that"* and *tu "if"*. According to H. Vogt, the predicate with the conjunction *rom "that"* introduces a hypothetical proposition, whereas the verb in the indicative mood with the conjunction *tu "if"* expresses the condition necessary for achieving the result expressed in the main clause. The scholar also notes an interesting detail: when the conjunction *tu "if"* is followed by a verb in the subjunctive mood, the meaning of the subordinate clause is close to the subordinate clause with the conjunction *rom "that"* (Vogt 1971:209-210).

Megrelian conjunctions *-da "if"* and *-ni "that"* are distributed with verb forms in the same way as in Georgian. The semantic difference is also similar to Georgian.

4. *Similarities and Differeces of Form and Nuance in the Context of Georgian-English Correlation*

The differences between conditional clauses regarding the form and nuance are well revealed in the process of comparison of Georgian and English data.

[1] Here we mean the language of the work written by George the Hagiorite ("The Life of John and Euthymius"). George the Hagiorite, also known as George the Atonite,was a 11th century Georgian religious and public figure, writer, translator, promoter of the Georgian national culture, Hegumen of the Ivirus Monastery on mount Athos in Greece; he is also buried there: https://ka.wikipedia.org/wiki/

As was mentioned above, the mechanism of conditional-resultative construction is defined by the correspondence between the verb mood and the subordinating conjunction. The paper analyzes three types of hypotactic constructions in Georgian and their semantic correlates in English. The aim is to identify the similarities and differences between the two languages.

Geo	1. tu(if). SBOR kargi amindi ikneba. FUT.INDC, garet vitamašebt. FUT.INDC
Eng	(1a). If. SBOR the weather is.PRS. INDC fine, we will play**.** FUT.INDC outside.
Geo	2. kargi amindi rom (that).SBOR iq'os. CONJ, garet vitamashebdit. CONJ
Eng	(2a). If. SBOR the weather were. CONJ fine, we would play**.**CONJ outside.
Geo	3. kargi amindi rom (that).SBOR q'opiliq'o. CONJ garet vitamashebdit.
Eng	(3a). If**.**SBOR the weather had been. CONJ fine, we wouldhave played**.** CONJ outside.

Georgian examples and their English correlates are given in the book Golitsinsky & Golitsinskaya 2006:294-308)

All the three types of the Georgian construction are represented in English with a conditional subordinate clause starting with the conjunction *tu "if"*. As for the mood, in English it is similar to Georgian in all the three types of conditional sentences. Mention should be made of the differences in the tense forms: in Georgian, the verb in the subordinate clause in Conditional (1) is given in the

future tense, whereas in English, the verb in the identical clause is in the Present Tense (1a). The comparative theoretical analysis of the Georgian-English empirical material is of practical value as well: the research outcomes are interesting and useful for translator-linguists.

5. Archaic Language Data in the Svan Language

Svan is the most archaic among the non-literary Kartvelian languages. It has preserved the language data that are no longer found in the literary Georgian.Examples of such phenomena are particles *-oɣw, -ow, -u „-mca“*. Hence, it is interesting to analyze their function and relation with the hypotactic construction. The forms containing these particles create hypotactic constructions without conjunctions. For instance,

*(4) miča drewži q'**oɣ**w-oxqernanx / q[a]. PRV - **oɣ**w. PTCL – oxqernanx. AORSubj miča geƶlirs ƥeṭre tbiliste, amečuš ekimär ž'ähdwriwx = Geo tavis droze [rom] čamoeqvanat (lit: čamomca-eqvanat) tavis švilebs ƥeṭre tbilisši, akauri ekimebi gamoažanmrtelebdnen* "Had the children brought Petre to Tbilisi, doctors would have cured him" (materials of the expedition).

Asyndetic connection of parts of hypotactic construction is especially widespread in Balskvemouri dialect of Svan, which is least affected by the literary language and, therefore, has preserved archaic phenomena to a larger extent than other dialects.

In Old Georgian, verbs in the indicative mood added the particle *-mca* to perform the subjunctive function and express the semantics of condition. After the subjunctive mood was formed grammatically, in the literary Georgian language the forms with the particle *-mca* gradually lost this function.

In the contemporary literary Georgian, the particle *-mca* is found in phraseological units, set expressions and certain lexical units (tumca "though", isemc "so", neṭamc "if only"...). In Georgian, the

indicative mood verbs with particle *-mca* have been substituted by subjunctive mood forms. Svan also has subjunctive mood forms, but they are less productive as compared to Georgian. The forms with the articles *-oɣw, -ow, -u "-mca"* are still actively used with the tenses expressing the indicative mood.

The place of particles *oɣw, -ow, -u "-mca"* is free in the sentence. They can be found with any member, but their place plays a crucial role with verbs with regard to structuring of information:

a. If the particle is added to the verb in the auslaut, it expresses a wish: *čwanqäd-**u**! / čwanqäd-**oɣ!** = Geo čamovida-mca / čamovida. AOR - mca. PTCL "I wish he/she arrived!"*.
b. If the particle is included in the verb of the subordinate clause (II turmeobiti / "Evidential 2") after the so-called preposition-postposition, it expresses a condition. The main and subordinate clauses are joined without a conjunction. In the Georgian translation, the conjunction *rom* "that" is restored: *ž'**oɣw-**oxqidan = Geo [rom. SBOR] eqida. EVID "if he / she had bought"*.

Type (b) points to the fact that in Svan, the archaic language phenomenon is still alive. The asyndetic connection between the parts of a complex conditional-resultative sentence reflects the situation of Old and Middle Georgian. Another archaic feature of the same period is the use of intonation instead of the conjunction in the Svan hypotactic construction.

One of the important syntactic functions of the particles *-oɣw, -ow, -u "-mca"* is to create asyndetic hypotactic constructions of archaic type. This is important from the diachronic viewpoint, since it shows the development of hypotactic constructions in the Kartvelian languages. This development cannot be traced in the contemporary literary language.

Preservation of the archaic hypotactic construction in Svan is due to several factors:

1. The existence of inferential screeves which, unlike Georgian screeves, contain the semantics of condition (doubt, uncertainty) and do not require a corresponding conjunction *rom "that", tu, tuḳi "if"*... .
2. Active use of the constructions with particles *-oɣw, -ow, -u "-mca"* in the contemporary Svan speech.

Taking into account the data of each dialect, we can conclude that in Svan, the process of development of hypotactic constructions is still under way. The fact that the hypotactic constructions are still being developed is proved by the coexistence of old and new types of these constructions in the Svan language.

6. Complex Conjunctions Expressing Conditionality in a Three-Component Hypotactic Construction

A hypotactic construction is a unit with multiple predicates, which allows for the repetition of the predicate and the expansion of the construction's components. This feature is characteristic of the conditional-resultative hypotactic construction, something L. Kvachadze had observed even at an early stage: "Sometimes the resultative subordinate clause expresses the result not of the action expressed in a single clause, but of actions expressed in several clauses" (Kvachadze 1950:71). However, "Over time, the tautological repetition of predicates using the same lexical material led to the disappearance of one of them" (Dzidziguri 1973:452). There are various reasons for the reduction of hypotactic constructions, one of which is the reduction in the number of repeated predicates. In such cases, a **complex conjunction expressing conditionality** emerges. The formation of this conjunction is based on a certain regularity. To clarify the above-mentioned, we will present one example in an expanded form, taking into account the initial context.

(5) (a). tu.Conj(if) ç̣amoxval.FUT, ḳargi ikneba.FUT

(a1). " if you come, it will be geat"

(b) tu.Conj(if) ar.Neg ცamoxval.FUT (→ tu. Conj (if) ara. Neg V → Ø da.PTCL), sačukars daḳargavo.

(b1) "if you don't come (→ and if not), you will lose your gift".

As the above example proves, two semantically interlinked clauses have the same predicate. The difference is that one is given in the affirmative, and the other – in the negative. Compare:

(a) tu.Conj (if) ცamoxval. FUT – (b). tu.Conj (if) ar.Neg ცamoxval. FUT

(a1) "if you come" – (b1) "if you don't come".

In order to compensate for the predicate which has disappeared in the second part (b), the negative particle is restored in its full form (don't come → if not). This is added by the conjunction-enclitic *-da* "and" (which expressed condition at an early stage). Finally, the last member of the phrase *tu ara da "and if not"* is pronounced with a prolonged, rising tone, expressing a question and creating the impression of incomplete information. The answer to this question is given in the following clause, which expresses the result.

The simplified (predicate-lacking) construction is referred to in scholarly literature by various names: *three-component* or *reduced-component* construction. Clearly, these terms complement and refine each other from a formal-semantic perspective. A hypotactic construction with a repeated predicate (whether in full or reduced form) is characteristic of oral speech, particularly of Georgian oral speech, Georgian dialects and non-literary Kartvelian languages. It is noteworthy that this type of clause, even in oral discourse, has become widespread primarily in a three-component reduced form. The basis for such reduction lies in the principle of economy operating within the language - a principle typical of spoken language (For a detailed discussion of this issue based on Georgian language data, see Kvantaliani 1990:7-12.).

In Megrelian, the initial part of the three-component hypotactic construction is a subordinate clause containing the conjunction-enclitic *-da* (meaning "if"). This is followed by a complex subordinate clause introduced by the compound conjunction *varda* "and if not". The same pattern is observed in Svan as well.

Examples:

(6) Georgian: *sam ċlamde tu movideo, movide, tu ara da, sam ċels ikit gatxovdio* "If I come in three-years' time, we will meet, and if not, marry someone else" (Georgian Dialectology, Kartlian Dialect, 292).

(7) Megrelian: *geinaçqə-da, čilo midaa'ununia, varia-da, dudi oḳo meḳvatasie* "If he solves the puzzle, she will marry him, and if not, he will be beheaded" (Danelia, Canava 52,4-5).

(8) Svan: *gadans eser məšladaγw he kalax ṭixe - xoča, made-i k'eser xoščivle* "If you return the money you owe by Sunday, it will be good, and if not, I will complain" (materials of the expedition).

Note: Megrelian *var-da "and if not",* Svan *made-i "and if not"* Influenced by Georgian is translated into Georgian as *tu ara da "and if not".*

The compound conjunction was finally established in the literary Georgian language as *torem "otherwise".* This conjunction has developed from *tu ara "if not"* and represents a mixture of two clauses (Dzidziguri 1973, 451). The Megrelian conjunction *vara,* which has developed from *varda (varda → vara),* is found in hypotactic constructions with three components. The Megrelian conjunction *vara* is a correlate of the Georgian conjunction *torem "otherwise". For instance*,

(9) *ošuretiša kaɣardi mideeɣi, vara osurs madaiɣankia, - tkua xenc̣ipek* "Take the latter to paradise, otherwise, I will deprive you of your wife", -said the King (Khubua 110, 3).

Thus, in Kartvelian oral speech, the hypotactic constructions with three components play a significant role in the structuring of information.

7. On the Understanding of the Semantics of the Conditional-Resultative Hypotactic Construction

The conditional-resultative hypotactic construction has many peculiarities, including the semantic relation between the componentswhich defines the entire semantics of the construction. On the material of the Georgian language, this issue has been discussed in several regards, namely, the conditional-resultative hypotactic constructionhas been evaluated based on the following:

1. The conditional sentences expressing real and unreal actions (Hewitt 1987).
2. Evidentiality (Kurdadze et al 2018, 2019:66-72; Margiani et al 2019:194-202; 381-395).
3. The affirmative and negative condition-result (Shanidze 1980, 209; Lomia & Chumburidze 2018:13-19; Kurdadze et al 2022:258-263; 400-407).

- The semantics of conditional clauses has been differentiated because they denote either real or unreal actions. Such semantic division is expressed by the conjunctions *rom "that"* and *tu "if": tu "if"* forms a real conditional clause, whether, *rom "that"* forms an unreal one (Hewitt 1987:73).
- Analysis of the conditional-resultative complex sentence from the viewpoint of evidentiality is justified because all the conditions are of epistemic modality, while the results are of diverse semantics. The semantic diversity is defined based on the logical relation between the condition and the result. This relation can be

based on the speaker's background knowledge or perceptive facts (Kurdadze et al 2018, 2019; Margiani et al 2019:).

8. *Conditional-Resultative Hypotactic Constructions from the Viewpoint of Evidentiality on the Empirical Material of the Kartvelian Languages* [1]

It is well known that evidentiality is a universal category which is studied on the grammatical (morphological and syntactic) and lexical levels. The given paper analyzes conditional-resultative hypotactic constructions from the viewpoint of evidentliaty. In the Kartvelian languages, evidentiality is expressed morphologically and semantically. Diverse types of evidentiality are revealed differently on various language levels. For instance, in Georgian, evidentiality is revealed by means of the future tense, permansive, perfect verb forms, lexical means, indirect speech markers, evidential particles etc. (Topadze 2011). As it was mentioned above, the aim of the given paper is to discuss complex sentences from the viewpoint of evidentiality. Our interest towards the issue is caused by the necessity to find out whether the logical relationship between the components of such constructions is perceived as a source of information that forms grounds for evidentiality; two contrasting thesis can be distinguished, in one case, based on the *background knowledge and experience of the speaker (I),* and, in the other case, based on *real facts (II).* Thesis 1embraces two semantic groups: *(a) evidential, (b) of epistemic modality,* as, on the basis of logical

[1] Part 8 has been implemented within the framework of the scientific project: „The Category of Evidentiality in the Kartvelian Languages" (project nummer #217_300); financed by Shota Rustaveli National Scientific Foundation (Georgia). Included in the book: Margiani K., Kurdadze R., Lomia M.(2019), *The Category of Evidentiality in the Kartvelian Languages,* pp 194-202. Tbilisi: Publishing House "Petiti".

relation between conditional-resultative moods, the assumption is made based on the background knowledge/experience of the speaker (and not on perceptive facts). Thesis 2 embraces all the rest – *order, offer/urge, declaration/promise, rhetorical question, exclamation/ threat or statement of a certain fact* (other similar groups can also be distinguished). In this case, the logical relation between conditional-resultative moods is based not on the background knowledge but on real facts.

As expected, such division proves the close links between evidentiality and epistemic modality. It should be mentioned that the subordinate clause of every conditional-resultative complex sentence (resp. condition) is of epistemic modality, whereas the main clauses (resp. result) are diverse. The entire semantics of the construction is defined by the resultative clause. Hence, the question: how can the unity of such closely-linked components (as condition and result) yield such semantic diversity? In order to answer this question, the components should be analyzed separatelyand the rules of their relationships should be identified:

Thesis 1:

a. The subordinate clause(resp.condition) is epistemic: the main clause (resp.result) is evidential.

(10) ḳoγoc ḳi ɕaakcevs cxens, tu didi mgeli ušvelis "Even a mosquito can beat a horse, if it is assisted by a large wolf" (proverb) (Kvachadze 1988, 390).

The above relationship is conditioned by the following fact:when the fulfillment of a certain condition is sufficient for the absolute result, the subordinate clause restricts the action denoted by the verb-predicate of the main clause, and the action is performed according to the condition given in the subordinate clause. Therefore, there is no room for assumption or doubt. Hence, the main clause is not epistemic. The semantics of the entire construction is not epistemic either. It is evidential.

Thesis 1:

b) The subordinate clause (resp.condition) is epistemic; the main clause (resp.result) is also epistemic.

(11) ʒapxuli rom ɣopiliɣo, ikneba ɣmaɕvilebis čɣivilʒe mglebi gakceuliɣvnen " if it had beensummer, the wolves would have run away on hearing the boys' shouting" (Shio Aragvispireli) (Kiziria 1974, 259).

The above relationship is conditioned by the following fact: if the fulfillment of a certain condition is insufficient for achieving the absolute result, and additional condition/environment is required, the subordinate clause allows the epistemic nature of the main clause. Therefore, the main clause contains organic evidential-epistemic verb forms or particles that make the main clause epistemic. Hence, the semantics of the entire construction is epistemic.

Thesis 2:

c. The subordinate clause (resp.condition) is epistemic, whereas the main clause(resp.result)is neither evidential nor epistemic.

We will bring examples of several semantic groups only:

Order:

(12) mospe, torem mogspobs! "If you don't eliminate him, he will eliminate you!" (Barnov)(Kvachadze 1988, 394).

Promise:

(13) Tu ʒalian mogɕons, gaċukeb! "If you like it so much, I will give it to you!" (Javakhishvili) (Kvachadze 1998, 392).

Such relationship is conditioned by the following fact:when, according to the logical relation between conditional-resultative moods, the conclusion is drawn based on real facts, the resultative sentence is neither evidential nor epistemic. It is of totally different semantics, and may express order, urge/offer, declaration/promise, rhetorical question, exclamation/threat or a certain fact. The

epistemic content of the subordinate clause simply serves to form a conditional-resultative sentence.

In order to draw a complete picture of the **typology of the Kartvelian languages,** the data of other Kartvelian languages should be analyzed. With this aim, the empirical material of Megrelian, Laz and Svan languages has been obtained from printed sources as well as oral speech. It should be noted that Kartvelian languages reveal typological similarity from the viewpoint of semantic grouping of conditional-resultative constructions. This similarity is especially obvious with regard to the groups expressing evidentiality and epistemic modality. Other semantic groups distinguished in Georgian are less productive in non-written Kartvelian languages.

cf.: **Thesis 1, Formulation (a):**

Megrelian: *(14) čxanas išuldebudukoni, tekianobas ganatendu.*

Laz: *(15) mžua na ešaxṭaṭu, otanepṭu.*

Svan: *(16) miž ž'änqdeniw, decegims kanarha.*

"If the sun rose, it would light the area".

cf.: **Thesis 1, Formulation (b):**

Megrelian: *(17) timu dγas, onʒua borʒis kimeurtumuduḳoni, egeba kimečuko p̣iroba.*

Laz: *(18) em dγas limʒis moxṭeeṭuḳon, bekim nena mečaṭu.*
"If he/she had come on the same evening, he/she might have given a promise".

Svan: *(19) xočild läjžəgrasgw, demis äddagriw.*
"If he/she had got better medical treatment, he/she might not have died".

The situation regarding the relationships between the components of the main and subordinate clauses is the same in all the Kartvelian languages. However, several facts should be mentioned, even though they do not change the entire picture of the typology of Kartvelian languages:

1. In Megrelian, there are modalized (epistemic) verb forms of organic formation (ašenendas i'i "ašenebdes ikneba" = The type "he/she is probably building"), although they do not take part in the formation of conditional-resultative constructions.
2. Modalized (epistemic) verb forms are also found in the Svan language. Unlike Megrelian, in the Svan language, conditional-resultative constructions are expressed by such verb forms. Moreover, the expressive power of such verb forms is so strong that no conjunctions are needed to join the conditional-resultative components in the hypotactic constructions (see examples (16), (19)).

9. Negation and Conditional-Resultative Hipotactic Constructions in the Kartvelian Languages [1]

In the Kartvelian languages conditional-resultative constructions may be affirmative and negative (containing the negative particle); the negative constructions embrace diverse types of context, depending on the function of the negative particle in the construction.

Akaki Shanidze was the first scholar who focused on the presence-absence of the predicate with negative particle in the subordinate clause of the conditional-resultative hypotactic construction in Modern Georgian. He also made mention of the semantic differences caused by the presence and absence of the negative particle in the above constructions and distinguished 2 types of contexts in the subordinate clause:

[1] Part 9 has been implemented within the framework of the scientific project: „The Category of Negation in the Kartvelian Languages" (project nummer #FR17-388); financed by Shota Rustaveli National Scientific Foundation (Georgia). Included in the book: Kurdadze R., Lomia M., Margiani K., Tchumburidze N. (2022), *The Category of Negation in the Kartvelian Languages,* pp 258 -202. Tbilisi: Publishing House "Petiti".

a) Positive:

me rom ar mivšvelebodi, sul luḳma-luḳmad daglеžda "If I hadn't assisted him/her, it would have been torn him/her to pieces".

"If the action representing the condition is performed, it should be expressed by the negative verb form" (Shanidze 1980, 209).

b) Negative:

me rom mivšvelebodi, luḳma-luḳmad ar daglеžda "If I had assisted him/her, it would not have been torn him/her to pieces".

"If the action is not performed, the verb is given in the affirmative form" (Shanidze 1980, 209).

The issue discussed by Akaki Shanidze should be further analyzed, new conclusions should be drawn based on the existing ones. Further research should embrace the following issues:

1. The semantic interrelation between the subordinate clause with negative predicate (resp. condition) and the main clause containing the affirmative predicate (resp. Result);
2. Definition of the entire semantics of the conditional-resultative construction;
3. Identification of the factors leading to the functional change of the negative particle;
4. Discussion of the linguistic situation regarding the typology of the Kartvelian languages.

Examples and Tables:

(1) Geo mamačems rom saxli ar aešenebina, me avašenebdi.
(2) Megr. muačkims 'ude veugapuduḳoni, ma gevogandi.
(3) Laz babačkimik oxoi vaḳidaṭuna, ma p̣ḳidup̣ṭi.
(4) Svan mišgu mu lax mām adgämna kors, mi xugamdäs.
"If my father had not built the house, I would have built it".

Table I

The condition formally	**The condition semantically**	**The result formally**	**The result semantically**
ar aešenebina /- "had not built"	**aašena /+ "he built the house"**	**avašenebdi /+ "I would have built"**	**ar avašene /- "I did not build it"**
mamačemma aašena, me ar avašene "My father built the house, I did not build it".			

(5) Geo mamačems rom saxli aešenebina, me ar avašenebdi.
(6) Megr. Muačkims 'ude geugapuduḳoni, ma vevogandi.
(7) Laz babačkimik oxoi ḳidaṭuna, ma va p̣ḳidup̣ṭi.
(8) Svan mišgu mu lax čwadgämna kors, mi mām xugämdäs.
"If father had built the house, I would not have built it".

Table II

The condition formally	**Condition semantically**	**Result formally**	**Result semantically**
aešenebina /+ "father had built it"	**ar aašena /– "he did not build it"**	ar avašenebdi /– "I would not have built it"	**avašene /+ "I built it"**
mamačemma ar aašena, me avašene "father did not build the house, I built it".			

(9) Geo mamačems rom saxli ar aešenebina, mec ar avašenebdi.
(10) Megr. muačkims 'ude veugapuduḳoni, ma xolo vevogandi.
(11) Laz babačkimik oxoi va ḳidaṭuna, manti va p̣ḳidup̣ṭi.
(12) Svan mišgu mu lax mām adgämna kors, mij mām xugämdäs.

“If father had not built the house, I would not have built it either”.

Table III

Condition formally	**Condition semantically**	**Result formally**	**Result semantically**
ar aešenebina/- “had not built”	**aašena/+ “he built it”**	ar avašenebdi /- “I would not have built it”	**avašene /+ “I built it”**
mamačemma aašena, mec avašene “My father built it, and I built it too”.			

(13) Geo mamačems rom saxli aešenebina, mec avašenebdi.
(14) Megr. muačkims ‘ude geugapuduḳoni, ma xolo gevogandi.
(15) Laz babačkimik oxoi ḳidaṭuna, manti p̣ḳidup̣ṭi.
(16) Svan mišgu mu lax čwadgämna kors, mij čuxugämdäs.
“If my father had built a house, I would have built it too”.

Table IV

Condition formally	**Condition semantically**	**Result formally**	**Result semantically**
aešenebina /+ “had built”	**ar aašena /- “he did not build it”**	avašenebdi /+ “I would have built”	**ar avašene /- “I did not build it”**
mamačemma ar aašena, mec ar avašene “father did not build the house, I did not build it either”.			

Based on the analysis of the empirical material of the Kartvelian languages, 2 additional types of context have been identified in Modern Georgian. All the four types of context, organic for Modern Georgian, have also been found in other Kartvelian languages –

Megrelian, Laz and Svan. Research outcomes are reflected in the tables and examples, namely:

The negative particle is used in the **affirmative function** in:

a. *The subordinate clause:* the condition is semantically affirmative, whereas the result is negative (see Examples (1), (2), (3), (4), Table I);
b. *The main clause:* the condition is semantically negative, whereas the result is affirmative (Examples (5), (6), (7), (8), Table II);
c. *Both the main and the subordinate clauses:* semantically, both the condition and the result are affirmative (Examples (9), (10), (11), (12), Table III);

Apart from the above cases, there are situations in which the predicates of both the main and the subordinate clauses are given in the **affirmative form:** the negative particle is absent in such constructions. However, both the condition and the result are of negative semantics (Examples (13), (14), (15), (16), Table IV).

Naturally, conditional-resultative interrelation is given in the verb forms which embrace the categories of tense, aspect and mood (TAM); Out of these categories, **mood** is of special importance for the solution of the given problem. The predicates given in the subjunctive mood represent the action in unreal time. As one of the functions of the subjunctive mood is to denote contrary-to-fact actions, it is possible to use the negative particle in the affirmative semantics and, vice versa, express negation by means of the affirmative form. This language universal is a common Kartvelian phenomenon, found in the literary Georgian as well as other Kartvelian languages – Megrelian, Laz and Svan.

10. Conclusions

The structural-semantic analysis of conditional-resultative hypotactic constructions based on the Kartvelian language data**,** considering both diachronic and synchronic stages, has revealed the following facts:

1. The conditional subordinate clause expresses a question, inquiry, assumption **or** doubt; therefore, **its** genesis is closely connected to interrogative sentences.
2. The relationship between the components of the construction **is** stable; the main structural feature is the sequence of subordinate *clause* + *main* clause.
3. The archaic stageis reflected in the connection between the subordinate and main clauses through a conjunction-enclitic or intonation, or simultaneously through both means (as found in Georgian colloquial speech, Megrelian, Laz and Svan).
4. In the Svan language, another archaic feature has been preserved: the Georgian *-mca* particle corresponds to the *-oɣw, -ow, -u* particles in Svan, which actively form conditional-resultative relationships, thereby reflecting linguistic phenomena of Old Georgian.
5. The regularity in the combination of the conjunction and predicate in the conditional component is determined by mood: In the Kartvelian languages, the conjunction *rom "that"* and its equivalents correspond to the subjunctive mood, while *tu "if"* and its equivalents correspond to the indicative mood.
6. The formal and semantic similarities and differences between the conjunctions *rom "that"* and *tu "if"* become clearly evident when comparing the data from literary Georgian and their English translations.
7. The conditional-resultative hypotactic construction is characterized by:
   a. Expansion of its components through the repetition of the predicate.
   b. At a later stage, the loss of one of the repeated predicates and the formation of a complex conjunction.

8. The semantics of the conditional-resultative hypotactic construction provides a basis for identifying its diverse features, particularly in terms of:
   a. Expressing real vs. unreal actions.
   b. The category of evidentiality**.**
   c. Conditional-resultative relations expressed in the affirmative and negative forms.

The structural-semantic analysis of the conditional-resultative hypotactic construction**s** based on Kartvelian language data is significant for understanding the origin and development of hypotactic constructions**,** for the studying of the history of the language and language typology in general**.** This research is also valuable from an interdisciplinary perspective**.**

References:

Akhalaia 1999 − Akhalaia V. Key Issues of Zan Hypotaxis (Dissertation Thesis). Gori, 1999 (in Georgian).

Chikobava 1936 − Chikobava A. Grammatical Analysis of Chan. Publishing House of the Georgian branch of the Akademy of USSR. Tiflis, 1936; Repr. in Works, vol. III (2008). **TSU** Arnold Chikobava Institute of Linguistics (in Georgian) https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/10700

Dzidziguri 1973 − Dzidziguri Sh. Conjunctions in the Georgian Language. Tbilisi University Press. Tbilisi, 1973 (in Georgian).

Dzidziguri 1989 − Dzidziguri Sh. The Problem of Complex Sentences in the Georgian Language (Based on Conjunctions and Connecting Words). Publishing House "Mecniereba". Tbilisi, 1989 (in Georgian).

Golitsinsky & Golitsinskaya 2006 − Golitsinsky I. & Golitsinskaya N. The Grammar of the English language. A Book of

Exercises for Students, New Revised Edition. "KAPO" Publishing House. Translated into Georgian by Marine Logua. Publishing House "Sakartvelos Matsne". Tbilisi, 2006 (in Georgian).

Hewitt 1987 − Hewitt, Brian G. The Typology of Subordination in Georgian and Abkhaz. Berlin: Mouton de Gruyter, pp.288. Published online by Cambridge University Press: 27 June 2016.

Kiziria 1956 − Kiziria A. The Usage of Certain Conjunctions in New Georgian. The Issues of Teaching of Modern Georgian Language and Literature at School. Book IX. pp. 50-57. Tbilisi, 1956 (in Georgian).

Kiziria 1974 − Kiziria A. The Georgian Language, Practicum. Publishing House "Ganatleba". Tbilisi, 1974 (in Georgian).

Kurdadze et all 2018, 2019 − Kurdadze R., Lomia M., Margiani K. Condicional-Resultative Hypotactic Constructions from the Viewpoint of Evidentiality on the Empirical Material of the Kartvelian Languages. International Linguistics Conference: "Linguistics Beyond and Within 2018", 18-19 October. Lublin, Poland. The program of the conference and the book of abstracts: https://lingbaw2018.webclass.co/ It was also published in the international electronic *Journal of Multilingual Education Research* (JMER), #13, 2019, pp. 66-72: http://www. *multilingualeducation.org/en/article/46* Included in the book: Margiani K., Kurdadze R., Lomia M. (2019). The Category of Evidentiality in the Kartvelian Languages, 528 pages. Publishing House "Petiti". Tbilisi (in Georgian):
https://rustaveli.org.ge/geo/200916032318tsignebi/evidentsialobis-kategoria-qartvelur-enebshi

Kurdadze et all 2022 − Kurdadze R., Lomia M., Margiani K., Tchumburidze N. (2022). The Category of Negation in the

Kartvelian Languages, 560 pages. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2022 (in Georgan): https://rustaveli.org.ge/geo/200916032318tsignebi/uarkofis-kategoria-qartvelur-enebshi

Kvachadze 1950 − Kvachadze L. The Methods of Teaching of Complex Sentences. Publishing House of the Institute of Pedagogy. Tbilisi, 1950 (in Georgian).

Kvachadze 1988 − Kvachadze L. Syntax of the Contemporary Georgian Language. Publishing House "Ganatleba". Tbilisi, 1988 (in Georgan).

Kvantaliani 1990 − Kvantaliani L Issues of Georgian oral speech. Publishing House "Mecniereba". Tbilisi, 1990 (in Georgian).

Lomia M. & Tchumburidze N. 2018 − Lomia M. & Tchumburidze N. Negation and Condicional-Resultative Hypotactic Constructions in the Kartvelian Languages. International electronic *Journal of Multilingual Education Research* (JMER), #12, pp. 13-19. http://www.multilingualeducation.org/storage/uploads/articles_contents/Lomia-Chumburidze.pdf Included in the book: Kurdadze R., Lomia M., Margiani K., Tchumburidze N. (2022). The Category of Negation in the Kartvelian Languages, 560 pages. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2022 (in Georgian). https://rustaveli.org.ge/geo/200916032318tsignebi/uarkofis-kategoria-qartvelur-enebshi

Melikishvili 2014 − Melikishvili D. Morphosyntactic Analysis of Georgian Verb. Publishing House "Logosi". Tbilisi, 2014 (in Georgian). https://www.scribd.com/document/426410968/

Shanidze 1946 − Shanidze A. The language of George the Hagiorite Based on "The Life of John and Euthymius". Old Georgian Texts 3, pp. 65-168. Tbilisi University Press. Tbilisi, 1946 (in Georgian).

Shanidze 1980 − Shanidze A. The Basics of the Grammar of the Georgian Language, collected works in 12 volumes, volume III. Tbilisi University Press. Tbilisi, 1980 (in Georgan).

Topadze Gäumann 2011 − Topadze Gäumann M. "The Expression of Evidentiality between Lexicon and Grammar. A Case Study from Georgian", Linguistic Discovery 9, issue 2. https://journals.dartmouth.edu/cgibin/WebObjects/Journals.woa/xmlpage/1/article/392 http://dx.doi.org/10.1349/PS1.1537-0852.A.392

Vogt 1971 − Vogt H. Grammaire de la langue géorgienne. Oslo: Instituttet for sammenlignendekulturforskning – Serie B. L VII, 1971. 278 pages. Published in online Journal of Linguistics by Cambridge University Press**:** 28 November 2008.

***Sources**:*

Crestomathy of the Svan Language (1987). The texts were collected by A. Shanidze, M. Kaldani and Z. Chumburidze; edit. by A. Shanidze and M. Kaldani. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 1987.

Danelia, Canava (1991). *Georgian Folk Vocabulary. Megrelian Texts,* v. II. compiled by K. Danelia and A. Canava. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 1991. https://www.ebay.com/itm/306464334253

Georgian Dialectology, Kartlian Dialect (1961). *Texts;* collected by I. Gigineishvili, V. Topuria and I. Kavtaradze. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 1961.

Khubua Makar (1937). *Megrelian Texts* Tpilisi: Publishing House of Georgian branch of USSR Academy of Sciences.

Materials of the expedition (2022-2025). The materials were recorded during linguistic expedirions in Svaneti and Samegrelo regions; implemented within the framework of the grant FR-21-352; financed by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

Rustaveli Shota (1974).“*The Knight in the Panther’s Skin”.* School Edition, the text was prepared for publication, the introduction and comments were added by Nodar Natadze; edited by Aleksi Chincharauli. Publishing House “GANATLEBA”. Tbilisi, 1974.

Abbreviations:
AOR − Aorist
AORSubj − Aorist Subjunctive
CONJ / Conj − Conjunction
EVID − Evidential
FUT – Future
INDC− Indicative
Neg − Negative
PTCL − Particle
PRS − Present
PRV − Preverb
SBOR − Subordinate

4. Megrelian Conjunction -ni "that" in Hypotactic Constructions: Main and Secondary Meanings[1]

Abstract

The paper analyzes the functions of the conjunction -ni"that" in hypotactic constructions based on the material of the Megrelian language. The issue is significant from two viewpoints: Megrelian is an oral, non-written language; the conjunction-ni is a clitic. It is well known that a clitic is very flexible from the viewpoint of information(grammatical-pragmatic). Hence, apart from the chief meaning, in oral speech, secondary meaning is frequently applied. The Megrelian conjunction-clitic-ni easily performs both functions– the chief and secondary functions. Multifunctional nature of -ni is due to its generic meaning.The hypotactic construction with the conjunction -ni is also specific due to the peculiar order of the main and subordinate clauses: constructions of this type are characterized by the shift of the syntactic boundary. In such cases, the typologist linguistics chiefly note that the subordinate clause is shifted to the left. In this regard, Megrelian has revealed a different situation: the position of the subordinate clause does not make a difference in Megrelian. Whether it follows the main clause or precedes it, the traditional syntactic boundary may be destroyed in both cases.

Keywords*: Megrelian language, Conjunction-clitice, Hypotactic construction*

[1] Read as a paper at the 6th international scientific conference *"International Scientific Discussion: Problems, Tasks and Prospects",* Brighton, Great Britain. March 19-20, 2023. Published in the Book of Proceedings: ISSN2709-4685; No147DOI10.51582/interconf.19-20.03.2023.028; p. 692.See: https://archive.interconf.center/index.php/27094685/issue/view/19-20.03.2023/157 (Book of Proceedings).
https://archive.interconf.center/index.php/27094685/issue/view/19-20.03.2023 (Published paper).

Introduction

The Megrelian language belongs to the Kartvelian (resp. South Caucasian) group of languages. Megrelian is a non-literary language. The Kartvelian group embraces two more non-literary languages − Svan and Laz, and a literary Georgian language with its dialects.

1. *Characteristics of the Conjunction -ni "that": Position, Structure, Origin*

The Megrelian *-ni* is considered in the Georgan scientific literature as conjunction-particle. Its meaning is equal to the English"that". In hypotactic constructions,*-ni* is an enclitic added to the previous word, usually the verb predicate. Pragmatically, it may perform other syntactic functions as well. In printed Megrelian texts, *-ni*is either written separately or hyphenated. Sometimes it is written together with the accompanying word.

-ni is characterized by depreciation, hence, it is formally unstable. As a result of simplification, we find only a consonant or a vowel: *-n//-i* (Kipshidze 1914:0140-0141). Sometimes *-ni* is omitted alto- gether, but itspresence is proved by the shifted stress. Due to this peculiarity of the conjunction *-ni,* scholars have suspected that its original, complete form might have been **-in* (Kartozia 1996:79-82). S. Janashia considered that the conjunction-particle-*ni*was borrowed from Abkhazian (Janashia 1959:226), but G. Kartozia argued that-*ni* is of Kartvelian origin. According to him, this conjunction has been obtained from a pronoun, coinciding with the interrogative pronoun*min//mini* "who" and deriving from its earlier form**vin//vini* (Kartozia 1996:81).

2. *Types of Subordinate Clauses Based on the Conjunction -ni "that"*

The conjunction *-ni* is of broad, general meaning, hence, it is polysemantic. In the subordinate clause with the conjunction *-ni,* a concrete meaning is expressed by the correlate, which is given in the main clause. The conjunction *-ni* is found in the subordinate clauses

of subject, object, attribute, adverbial modifier (of all types: place, time, manner, cause, purpose).

> ***Note 1****: in the subordinate clause of object, the conjunction -ni is found in cases when the verbs of saying and sense/ perception are given in the main clause: uc'u "said", tku "told", ipirku "thought" etc.:*
>
> *(1) iri ḳetilepk xolo uc'iis te ʒγabis, mutuninero veduḳo.V-ni.SUB(Materials of the expedition) "All the well-wishers told the girl that she should not to go".*
>
> *(2) te bošik ipirku, te ambe ʒγabis gucxaduko.V-ni.SUB (Materials of the expedition)* "The boy thought that he had to reveal the news to the girl".
>
> ***Note 2****: the conjunction -ni is most frequent in the subordinate clauses of attribute:*
>
> *(3) eperi onjua.CORR ve'uapudu, nadirepi šxvadošxva vami-iγəko.V-ni.SUB (Megrelian Texts, v.II, p.60:33-34)"Rare were such evenings that he did not bring any prey".*

3. The Order of the Main and Subordinate Components

Three types of order in the subordinate clauses with *the conjunction-ni* are found both in Megrelian and literary Georgian, namely:

main + subordinate

(4) ti xenc'ipek teši.CORR diirčinu, skua va'undu.V-ni.SUB (Megrelian Texts, v. II, p. 218:5) "The King got old so that he had no children".

subordinate + main

(5) tic'ḳuma.CORR kumortu didak, te ʒγabi višo me'undesu.V-ni.SUB (Materials of the expedition) "When the mother came, the girl was being taken away".

main + subordinate+main

(6) xenc'ipek, sole guri gamkurtinuko.V-ni.SUB, tišeni.CORR daaγoru... (Megrelian Texts, v. II, p.31: 21-22) "The King, who wanted to reconcile with the woman, lied to her...".

The order of the components in the sentences with *the conjunction -ni* is defined by the subordinate clause marked with the conjunction/enclitic and the position of the correlate. In particular, the conjunction enclitic *-ni* is added to the verb-predicate of the subordinate clause, which is followed by the correlate. Therefore, the order of the main and subordinate components is as follows:

a. main clause+subordinate clause+correlate:

(7) bošik do ʒγabik kidirules, kila'apesə.V-ni.SUB ukuli.CORR (Khubua, p. 207:34-35) "the boy and the girl fell asleep after they had played".

b. subordinate clause+correlate+main clause:

(8) oseršek geetu.V-n.SUB ukuli.CORR, te boši mide'ones danʒiruša (Khubua,p.280: 24) "when the supper was over, the boy was taken to bed".

***Note 3**: In case b, the correlate word follows the subordinate clause, because the main clause begins with the correlate word.*

***Note 4**: The correlate may be given in the form of adverbials of time, place, manner, cause or purpose. It can also be given in the form of a demonstrative pronoun or a noun.*

In both (a. and b.) cases, the traditional syntactic boundary is moved: the verb-predicate with the conjunction *-ni* forms a syntagm with the correlate. All this is pronounced with one common intonation. The structures under analysis are different, although they have similar grounds for moving the syntactic boundary. This is due to the contacting position of the conjunction *-ni* and the correlate.

4. The Conjunction -ni in its Secondary Meaning: the Issue of Double Subordination

As it was mentioned in the introduction, Megrelian is an oral language. The conjunction clitic is often used in oral speech in its additional meaning. The conjunction enhances the meanings of either sentence members or subordinative conjunctions in hypotactic constructions (with the exception of the conjunction-enclitic-*da "and"*!). "In Megrelian, without the conjunction *-ni,* there are no natural complex sentences with subordinate clauses containing relative pronouns or relative adverbs" (Rogava 1988:222). In Georgian, "the use of relative pronouns or relative adverbs as conjunctions is secondary" (Kiziria 1956:55). Scholars note that the situation is the same in Megrelian (Pachulia 1997; Lomia 2005:100). The truth of this argument is proved if we omit the conjunctions in complex sentences. For instance:

(9) ǯoγori mis.SUBo'vilapesi.V-ni.CLTC, tis.CORR oγalapesia (Megrelian Texts, v. II, p.462:36) "the man who (+that) killed the dog, was forced to throw it away"; cf:

(10) ǯoγori o'vilapesi.V-ni.SUB, tis.CORR oγalapesia "the dog was taken by the man that had killed it".

When used with other conjunctions, *-ni* does not perform a syntactic function. This is proved by the constructions with the conjunction *namuda* also meaning *"that"*. In such cases, we can arbitrarily speak about double subordination, because the syntactic function is performed by the conjunction *namuda,* whereas *-ni* is facultative:

(11) dačxiri.CORR aḳomirzi peri, namda.SUB tak matəbandasə.V-ni.CLTC(Megrelian Texts, v. II, p.296:39)"make such a fire that will heat me here".

5. Conclusion

The conjunction *-ni"that"* is found in hypotactic constructions in its chief and secondary meanings. The syntactic meaning of subordination is its main function, whereas the enhancing of subordination is its secondary function. In the latter cases, the conjunction-*ni*is given together with other subordinating conjunctions.

Analysis of the empirical material has proved that the syntactic function is primary in case of the conjunction *-ni.* Besides, this function of the conjunction-*ni* prevails over the functions of the member-conjunctions (See examples (9) and (10)).The construction where the conjunction *-ni* performs a syntactic function is also characterized by a peculiar order of the main and subordinate components; the peculiarity is conditioned by the shifted syntactic boundary, due to which, the hypotactic construction is strategically flexible and carries a heavy informative load.

***References**:*

Janashia 1959 − Janashia S. Collection of Scientific Works, vol. III, p.224-228. Tbilisi, 1959 (in Georgian).

Kartozia 1996 − Kartozia G. On the Origin of the Megrelian Conjunction ni (<*ini) "that". Issues of the Structure of Kartvelian Languages, vol. VI, p. 77-85. Tbilisi, 1996 (in Georgian).

Khubua 1937 − Khubua M. Megrelian Texts. Publishing House of Georgian branch of USSR Academy of Sciences. Tpilisi, 1937.

Kipshidze 1914 – Kipshidze I. Grammar of the Mingrelian (Iverian) Language with reading text and dictionary. Imperial Academy of Sciences Press. St. Petersburg. 1914 (in Russian).

Kiziria 1956 − Kiziria A. The Use of Some Conjunctions in Modern Georgian. The Issues of Teaching of Modern Georgian

Language and Literature, Collection of Papers, IX, p. 50-57. Tbilisi, 1956 (in Georgian).

Lomia 2005 − Lomia M. The Issue of Hypotaxis in the Megrelian language. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2005 (in Georgian).

Materials of the expedition − The materials were recorded during linguistic expeditions in Samegreloregion (2021), implemented within the framework of the grant FR-21-352.

Megrelian Texts 1991 − Georgian Folk Vocabulary. Megrelian Texts, vol. II. Compiled by: K. Danelia, A. Tsanava. Tbilisi State University Press. Tbilisi, 1991.

Pachulia 1997 − Pachulia L. Conjunctions in the Zan Language. PhD Thesis (with the Right of Manuscript). Tbilisi, 1997 (in Georgian).

Rogava 1988 − Rogava G. The Trace of the Zan Conjunction-Particle -ni in the Chan Dialect. Iberian-Caucasian Linguistics, vol. XXVII, p.220-227. Tbilisi, 1988 (in Georgian).

Abbreviations:
CORR- Correlate
SUB - Subordinate
V- Verb

5. The Structural-Semantic Analysis of the Indefinite Pronoun *viγaca "someobody"/ "someone"* in Kartvelian Languages[1]

1. Introduction

Identification of the structural patterns of language is a topical problem of contemporary linguistics. Systematization and qualification of language facts and phenomena are relevant for the definition of the essence of language, language phenomenon as such. The empirical material of Kartvelian languages is ample, because it embraces four languages:Georgian, Megrelian, Laz and Svan.

The Kartvelian languages are related South Caucasian languages. Out of the four, Georgian is a literary language, which has its dialects; whereas other Kartvelian languages − Megrelian, Laz and Svan are non-literary and unwritten. The four Kartvelian languages differ in their social status and create a diverse linguistic situation by their linguistic-expressive means. The diversity of the empirical material points to the actuality of the research topic and enhances the scope of the problems. From the morphological perspective, of great interest with regard to any language are the noun and verb, since they are complex structural units of language. The complex structure points to the vast grammatical capacity of language, therefore, the outcomes of morphemic analysis will be of great interest.

Among the nominal parts of speech, worth special attention are the indefinite pronouns denoting persons and found in the majority of world languages. Their formal structure and functional distribution based on 40 languages is given in Haspelmath 1997.

[1] Read as a paper at the *16th International Conference on the History of Linguistics* (ICHoLS 16). 26-30.08.2024**.** Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia. Published in the program and book of abstracts (ISBN 978-9941-499-79-1, pp. 146-147). See: https://ichols.org/ichols-16/ https://tsu.ge/assets/media/files/75/ICHoLS%20XVI_Program.pdf

The paper focuses on the Georgian indefinite pronoun *viγaca "someobody"/ "someone"* and its formal-semantic correlates in Megrelian, Laz and Svan. In all Kartvelian languages, the indefinite pronouns of *viγaca "someobody"/ "someone"* type are compounds. There are certain differences regarding the number of components of these pronouns and the dynamics of their structural development from the diachronic and synchronic perspectives:

2. *Structural-semantic Analysis of the Pronoun ვიღაცა / viγaca "someone" in the Literary Georgian Language and Dialects*

In contemporary Georgian, *ვიღაცა / viγaca "someone"* is an indefinite pronoun consisting of three roots. It consists of the following parts:

The interrogative pronoun *vi- – ვინ "who"* (*QPRN(Ag),* particle *-ღა -γa* (PTCL) and particle *-ცა /-ca* (PTCL). *ვიღაცა / viγaca "someone"* is not found in Old Georgian. In the Grammar of Old Georgian Language, Akaki Shanidze mentions only the pronoun *ვინმე /vinme* "somebody" (Shanidze 1976:47).

ვიღაცა / viγaca "someone" is declined as a pronoun with an eliding vocalic stem. It has all cases with the exception of the vocative case. The case markers are added at the end of the word:

(1) ***ვიღაცამ*** დაუძახა მეზობლის ბავშვს.
viγacam *dauʒaxa mezoblis bavšvs.*
"Someone called a neighbour's child".

In oral Georgian speech, in the Western dialects of Georgian, the most widespread form is a phonetically altered version of the literary form *ვინცხა / vincxa* "someone" , which also adds a case marker at the end:

(2) ***ვინცხამ*** დეიძახა სახლთან (იმერული).
vincxam *deiʒaxa saxltan.*
"Someone called at the house" (Imeretian).

It should be noted that in dialects, the ergative case marker is inserted between the particles -ღა / ***-γa*** *and* -ცა / ***-ca.*** **This peculiarity is also reflected in Georgian literature**:

(3) ... ქვა **ვიღამაც** შეანძრია (ალ. ყაზბეგი, „ხევისბერი გოჩა“).
... kva **viγamac** šeanʒria.
“Someone moved the stone” (A. Kazbegi. “Khevisberi Gocha”).

(4) წყნარათ უთხრა **ვიღამაც** ყურში (ნიკო ლორთქიფანიძე, „კერიასათვის“).
c’x’narat utxra *viγamac* x’urši.
“Someone whispered into his ear” (Niko Lortkipanidze “For the Hearth”).

3. The Structural-Semantic Analysis of the Pronouns მიგიდა / migida, მიგიდენი / migideni, მიგიდარენი / migidareni „someone“ in Megrelian

Ioseb Kipshidze distinguished three groups of indefinite pronouns in Megrelian:group 1 embraces the indefinite pronouns of the Georgian *ვინმე /vinme* “somebody” type. It is not the aim of this paper to analyze these pronouns.

The other two groups are as follows:

II. ***მიგიდა / migida*** and similar pronouns: *მიგიდა / migida* = Georgian ვიღაცა / *viγaca* “someone“.

III. ***მიგიდარენი / migidareni***, ***მიგდენი / migdeni*** and similar pronouns: *მიგიდარენი / migidareni* literally means: *ვიღაცა არის რომ / viγaca aris rom* “there is someone who” = Georgian ვიღაცა / *viγaca* “someone”; *მიგდენი / migdeni* “someone” = Georgian *ვიღაცა / viγaca* “someone”.

The pronoun of group 3 – *მიგიდარენი / migidareni* – is of transparent structure. It is hypotactic and consists of the following parts:

მი- / mi- = correlate of the Georgian interrogative pronoun **ვინ / vin** "who" (*QPRN*) (Ag)

გი- / gi- = correlate of the Georgian particle **-ღა /-*ɣa*** *(PTCL)*

და- / da- = correlate of the Georgian particle **-ცა /-ca** *(PTCL)*

რე-/ re- = correlate of the Georgian verb **არის / aris** "is" *(PRS.S3.SG)*

-ნი /-ni- = correlate of the Georgian conjunction **რომ "that"** *(SBOR)*

In group 3, I. Kipshidze also includes the indefinite pronoun *მიგიდენი / migideni ,,ვილაცა (someone).* Based on the hypotactic structure, this pronoun is closest to the form *მიგიდარენი / migidareni.* As it seems, I. Kipshidze included these two pronouns in the same group taking into account their hypotactic structure. Moreover, the scholar proved that *მიგდენი* is derived from *მიგიდარენი,* albeit with slight formal changes: მი-გი-დ(<და)-ე(<რე)-ნი (Kipshidze 1914:280). Thus, the structure of მიგიდენი is the same as that of the pronoun *მიგიდარენი*:

მი- / mi- = correlate of the Georgian pronoun **ვინ / vin** "who" (*QPRN)(Ag)*

გი- / gi- = correlate of the Georgian particle **-ღა** / ***-ɣa*** *(PTCL)*

დ- (< **და-**) / **d- (<da-)** = correlate of the Georgian particle **-ცა /-*ca*** *(PTCL)*

ე- (< **-რე**) / **e- (<-re)** = correlate of the Georgian verb **არის** / **aris** "is" *(PRS.S3.SG)*

-ნი / -ni = correlate of the Georgian conjunction **რომ / rom** "that"*(SBOR)*

A simplified form of the pronoun *მიგიდარენი / migidareni* is the pronoun of the second group *მიგიდა.* According to I. Kipshidze, this form is derived from a subordinate clause (Kipshidze 1914:049):

მი- / mi- = correlate of the Georgian interrogative pronoun **ვინ "who"** (*QPRN*)(Ag)

გი- / gi- = correlate of the Georgian particle **-ღა** /***-γa*** *(PTCL)*
და- /da- = correlate of the Georgian particle **-ცა / -ca** *(PTCL)*

In our opinion, the form of the third group *მიგიდენი* can be considered as an intermediate stage taking into account the above-mentioned peculiarities. Hence, it can be distinguished as a separate group.

Later, G. Rogava analyzed the structure of all the three groups (I, II III) of indefinite pronouns in Megrelian and noted that all of them are of hypotactic structure with regard to their origin (Rogava 1988:224)[1].

3.1. Semantic Variation of the pronouns მიგიდა, მიგიდენი, მიგიდარენი / migida, migideni, migidareni ვიღაცა "someone"

The above-mentioned indefinite pronouns have parallel forms obtained as a result of the phonetic transformation of their constituent parts (narrowing of the vowel, loss of the vowel, metathesis of the consonants); namely:

ა. მიგიდა: მიგგდა || მიგდა || მიდგა
a. migida: migəda || migda || midga

ბ. მიგიდენი: მიგგდენი || მიგდენი || მიდგენი
b. migideni: migədeni || migdeni || midgeni

გ. მიგიდარენი: მიგგდარენი || მიგდარენი || მიდგარენი
g. migidareni: migədareni || migdareni || midgareni

- ***მიგიდა / migida*** (in its structure, "someone") has undergone a semantic shift and is used as a relative pronoun (Lomia 2005:26), correlate of the Georgian relative pronoun ვინც "who".

[1]Ioseb Kipshidze assumed that only the pronouns of group 1 were of hypotactic structure (Kipshidze 1914:049)

- ***მიგიდენი / migideni*** „someone“ has indefinite semantics if it is used in the function of a determiner in a collocation.

(5) ***მიგიდენი დედიბი*** ქიგლახედუ შარას.
migideni dedibi *kiglaxedu šaras.*
„ვიღაცა დედაბერი იჯდა გზაზე“.
„Some old woman was sitting on the road“.

- ***მიგიდარენი / migidareni*** ***(***= *ვიღაცა არის რომ* “there is someone who”) preserves indefinite semantics in two cases:
  a. In collocation; b. When used independently.
  a. In collocation, the indefinite pronoun acts as a determiner together with several nominal determiners[1] and occupies the initial position:

(6) მუჟანს ქიმისვანჯესგნი, **მიდგარენი ართი დედიბი** ოსურქ ქუმორთგ.
mužans kimisvanǯesəni, **midgareni arti dedibi** osurk kumortə.
„როცა (+რომ) დაისვენეს, **ვიღაცა** (არის+რომ) **ერთი მოხუცი** ქალი მოვიდა (ტ. II, 146,15).
“When they had rested, some/one old woman came”.

  b. When ***მიგიდარენი / migidareni*** *(= ვიღაცა არის რომ “there is someone who”)* acts as an indefinite pronoun, attention should be paid to two types of declension [2]:
  a. The pronoun is viewed as a single word and the case marker is added at the end:

(7) მიგიდარენ-ქ ქომორთუ.
migidaren-k.ERG komortu.

[1] cf.: Example (5), *მიგიდენი / migideni* with only one determiner.
[2] The two types of declension of the indefinite pronoun are discussed in I. Kipshidze 1914:049.

„ვიღაცა-მ მოვიდა“.
“someone -ERG came”.

b. The pronoun is not viewed as one word and the case marker is inserted in the middle:

(8) მიგიდა-ქ-რე-ნი ქომორთუ.
migida-k.ERG -re-ni komortu.
„ვიღაცა-მ-არის-რომ მოვიდა“.
“there is someone who -ERG has come”.

In case (b), in the indefinite pronoun, *-რე- /-re- “is”* can be replaced by past and future tense forms:

(9) მიდგა-ქ-რდუ-ნი დიიძახუ.
midga-k.ERG-rdu-ni diiʒaxu.
ვიღაცა-მ-იყო-რომ დაიძახა.
“There was someone who -ERG called”.

(10) მიდგა-ს-იცი-ნი ქავაჩუქენქ.
midga-s.DAT-i’i-ni kavačukenk.
ვიღაცა-ს-იქნება-რომ ვაჩუქებ“.
„There will be someone-DAT whom I will give this present“.

Attention should be paid to the fact that in examples (8), (9) and (10), the case of the pronoun (ergative, dative) is determined by the predicate-verb of the main clause.

It should be noted that Megrelian ***მიდგარენი*** / ***midgareni*** “there is someone who” has a functional equivalent in oral Georgian speech, in the works of classical Georgian writers, as well as Georgian dialects (for detailed information on this issue, see Kvantaliani 1990:44-47).

(11) ეს კი, **ვიღაცა არი**, ბუზადაც არ მაგდებსო (აკაკი წერეთელი).
es k’i, **viγaca ari**, buzadac ar magdebso.

"There is someone who ignores me" (Akaki Tsereteli).

(12) მევიდეს ეს კაცი, **ვილაცა არის** (ზემო იმერული).
mevides is k'aci, **vilγaca aris.**
" Let this someone come" (upper Imeretian).

4. Structural-Semantic Analysis of the Laz Pronoun მითხანი / mitxani "someone*"*

On the synchronic level, *მითხანი / mitxani "someone"* is a simplified form. However, it bears a trace of the earlier hypotactic structure (Rogava 1988:225), namely, its parts are as follows:

მი- *(<* ***მინ)*** */* ***mi-*** *(<****min-****) – correlate of the Georgian interrogative pronoun* ***ვინ / vin*** *"who" QPRN(Ag)*

თ- *(<* ***თი*** *) /****t-*** *(<****ti*** *) – correlate of the Georgian particle* ***-ცა / -ca*** *(PTCL)*

-ხა *(<* ***გა*** *) /****-xa*** *(<****ga*** *) – correlate of the Georgian particle* ***-ღა / γa*** *(PTCL)*

-ნი */* ***-ni*** *– correlate of the Georgian particle* ***რომ / rom*** *"that" (SBOR)*

მითხანი / mitxani "someone*"* adds a case marker at the end, for instance,

(13) მეზარე დოლოხენ დო **მითხაქ** (< მითხანქ) იბგარს
mezare doloxen do **mitxak** (< mitxank) ibgars.
„სამარის შიგნით **ვილაცა** ტირის".
"Someone is crying in the grave" (Tandilava 2013:488).

*5. Structural-Semantic Analysis of the Svan Pronouns ერჴალე, ერე̄ / jerûale, jer*ē "*someone"*

Svan indefinite pronouns denoting animate objects have two parallel forms: *ერჴალე* and *ერე̄ "someone*"; *ერე̄* sometimes

corresponds to Georgian *ვინმე / vinme "somebody"*. However, we will not discuss contexts of this type in the given paper.

In the structure of both pronouns, the agent denoted by an interrogative pronoun i.e. the subject *დარ "who"* is functionally superior. In the pronoun *დერჶალე "someone"* the interrogative pronoun adds particles *ჶა* and -*ლე*; hence,

*დერ-ჶა-ლე (< *დარ-ჶა-ლე),* out of these:

დერ < დარ / jer < j ä r – *is a correlate of the Georgian interrogative pronoun* ***ვინ / vin*** *"who" (QPRN)(Ag)*

-ჶა- /ûa – *is a correlate of the Georgian particle* ***-ც / -c*** *(PTCL)*

-ლე / -le – *is a correlate of the Georgian indefinite particle* ***-მე /-me***[1] *(PTCL)*

The place of the Svan pronoun *დერჶალე* "someone" in a sentence is changeable: it can be found in the initial, middle and final positions.

(14) **დერჶალე** ესერ მგხრი ხარ ჯდაქს ლაჰჶედნეხ, ადო მაშგჶეშ ესერ ხულჶახ

jerûale eser məxri xär ǯjāks lahwednex, ado māmgweš eser xuɣwax.

„ვიღაცა ხვალის სახარჯოს მოგვცემს, თორემ არაფერი გვაქვსო".

"Someone will give us money for tomorrow, we have got nothing so far"

(Svan Prose 1939, 407,34).

[1] The correlate of Georgian particle -*მე / -me* in Svan is -*ლე /-le.* Semantically it also expresses the meaning of the particle -*ღა /-ɣa.* Due to this fact, unlike Georgian, Svan does not make a clear distinction between the pronouns *ვიღაცა / viɣaca "somebody"* and *ვინმე / vinme "someone".*

As for the indefinite pronoun *ᲓᲔᲠᲔ̄ "someone"* it is found only in two Svan dialects –Balszemouri and Lashkhian. In this structure, the main function is performed by the interrogative pronoun: *ᲓᲔᲠ (<ᲓᲐ̈Რ),* whereas the function of the long vowel *„ Ე̄ "* in the auslaut should be identified. Hypothetically, it is possible that it has been obtained as a result of the combination of the reduced subordinating conjunction ერე "that"[1] and demonstrative particle **„ ᲔᲥ "** *(this, that*). This opinion historically brings us to the hypotactic structure of the pronoun under analysis: ***ᲓᲐ̈Რ-ᲔᲠᲔ-ᲔᲥ** *"who that this".* However, at this stage, this semantics is not obvious. Unlike *ᲓᲔᲠᲫᲐᲚᲔ*, the place of *ᲓᲔᲠᲔ̄* in the sentence is restricted, as it is never found in the anlaut. It usually follows the verb, although it may precede the latter:

(15) *ᲒᲣ̂ᲐᲢᲣ̄ᲚᲘ* ***ᲓᲔᲠᲔ̄.***
gûatūli ***jerē****.*
„გვეძახის ვილაცა".
„someone is calling us".

(16) ᲙᲣᲓᲘᲠ ***ᲓᲔᲠᲔ̄Დ*** ᲐNᲗᲘᲠᲜᲔ.
k'udir ***jerēd*** *äntirne.*
„ვილაცამ მორი მოათრია".
"someone brought a log".

If the verb is prepositional, based on thetmesis, the pronoun is placed between the preposition and the verbal root:

(17) ᲡᲒᲐ-**ᲓᲔᲠᲔ̄Დ**-ᲐNᲗᲘᲠᲜᲔᲙᲣᲓᲘᲠ.
sga-**jerēd-**äntirnek'udir.
სიტყვასიტყვით: შე[ვილაცამ] მოათრია მორი / še[viγacam] moatria mori.

[1] The ellipsis of the conjunction ერე / ere "that" is frequent in Svan, cf..: *ᲔᲯᲦᲔ̄ < ᲔᲯᲦᲐ, ერე " because".*

literally: "you [someone]brought a log".
„Someone brought a log".

The difference between the parallel pronominal forms under analysis is not functional but it is related to the double-stem declension peculiar of the Svan language, in particular, *ᲔᲠᲥᲐᲚᲔ,* from the viewpoint of declension, due to the final vowel ე', belongs to the second (double-stem) type: *ᲔᲡᲥᲐᲚ-ა "to someone"*, *ᲔᲡᲥᲐᲚ-ᲔᲛ-ᲘᲨ "of someone"*. Yet, in the indirect cases, it is also found in single-stem case forms: *ᲔᲠᲥᲐᲚᲔ-ს "to someone", ᲔᲠᲥᲐᲚ-ᲔᲨ "of someone"* [1]... Unlike *ᲔᲠᲥᲐᲚᲔ, ᲔᲠᲔ* is declined based on the single-stem type of declension characteristic of other Kartvelian languages.

The semantic opposition between these forms is negligible, and they replace each other almost in any context. The difference in usage is related to dialects: – *ᲔᲠᲔ* is used only in the dialects where long vowels are found i.e. Balszemouri and Lashkhian.

6. *Summary: Functional Analysis of Pronominal Segments in Kartvelian Languages*

In natural languages, information is expressed based on diverse conceptual dimensions (Harris 1981). Based on the structural-semantic analysis of *ვიღაცა / viγaca* "somebody" and its equivalent indefinite pronouns, we can conclude that Kartvelian languages prefer the concept of functional actualization, in particular: in the structure of indefinite pronouns, functional priority is attached to **the agent expressed by means of the interrogative pronoun i.e. the subject. Other elements**

[1] It should be noted that for the lexeme under analysis double stem is more natural, whereas the single-stem type of declension is a result of later aspiration to simplification, or inadequate knowledge of the Svan language (especially among the younger generation!).

(particles, person forms of the verb "to be", subordinating conjunctions) **are of clitic nature and underline the fact that the agent is indefinite (unknown), albeit a concrete person.**

The existence of the unknown, yet concrete agent is assumed in a sentence when only the indefinite pronoun is present:

See Megrelian example (7).

The unknown concrete agent is found in the sentence when the indefinite pronoun acts as an attribute of the member of the sentence expressed by a noun. In this case, the existence of the agent is confirmed by the noun and the pronoun itself:

See Megrelian example (6).

It should be noted that the attitude of the speaker to the unknown agent is sometimes neutral or positive, but, in the majority of cases, it is negative. In Kartvelian languages, the clearly negative attitude to the agent is found in Georgian folk literature (See examples (11) and (12)).

The number of formal means (clitics) defines the **power of actualization** of focused information**.** In this regard, Kartvelian languages are similar. However, as it was expected, the intensity of actualization of the segment which expresses the most important information (the agent expressed by the interrogative pronoun *ვინ / vin* "who") is higher in non-written Kartvelian languages than in literary Georgian.

Out of the non-written languages, Megrelian is mostly distinguished by the structural diversity of indefinite pronouns.

It should be noted that, in all Kartvelian languages, the process of grammaticalization of indefinite pronouns is completed, with the exception of the third group of pronouns in Megrelian. In this regard, attention should be also paid to the data of Georgian dialects (See examples (3) and (4)).

With respect to Kartvelian languages, the structural-semantic analysis of *ვილაცა / viყaca "somebody"* and its equivalent indefinite pronouns is important for the study of the history of

development of complex sentences, especially for the identification of the meaning of hypotactic patterns in folk literature and non-written Kartvelian languages.

References:

Harris 1981 − Harris A. Georgian Syntax: A Study in Relational Grammar. Cambridge University Press. Cambridge, 1981.

Haspelmath 1997 − Haspelmath M. Indefinite pronouns. Oxford University Press. Oxford, 1997.

Kipshidze 1914 − Kipshidze I. Grammar of Megrelian (Iverian) Language. Publishing House of the Imperial Academy of Sciences. St. Petersburg, 1914 (in Russian).

Kvantaliani 1990 − Kvantaliani L**.** Issues of Georgian oral speech. The Publishing House "Metsniereba". Tbilisi, 1990 (in Georgian).

Lomia 2005 − Lomia M. The Issue of Hypotaxis in Megrelian. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2025 (in Georgian).

Rogava 1988 − **Rogava G.** The Trace of the Zan Conjunction-Particle *-ni* in the Chan Dialect. *Iberian-Caucasian Linguistics,* volume XXVII, Tbilisi, 1988. (in Georgian).

Shanidze 1976 − Shanidze A. The Grammer of the Old Georgian Language. Tbilisi State University Press. Tbilisi, 1976.

Svan Prose 1939 – Svan Prosaic Texts, I. Upper Bali Dialect. Compiled by A. Shanidze and V. Topuria. Publishing House of the Georgian Branch of the Academy of Sciences of the USSR. Tbilisi, 1939.

Tandilava 2013 − Tandilava A. Laz Dictionary. Tbilisi, 2013.

6. Lexical Repetition in the Hypotactic Constructions of Kartvelian Languages[1]

Abstract

In the Georgian folk literature, repetition has a profound psychological basis. The paper focuses on lexical repetition in hypotactic constructions. Stylistically used lexical repetition forms a kind of hypotactic construction which becomes more comprehensible based on the preceding context. Research of the functional styles of oral folklore and writtenliterary texts is topical. The methods used are as follows: statistical, historical-comparative and distributional (syntagmatic and paradigmatic). Such attitude reveals diverse linguistic capacity of structuring (shaping and transfer) of information. The research outcomes will be of interest for linguists, specialistsin the theory of literature, professionals working in other related fieldsas well as students.

Key words: Lexical Repetition, Hypotacticconstruction, Subordinate conjunction.

1. Introduction

Words are repeated by the speaker with the aim of enhancing the impression and expressing complicated psychological passages

[1] Read as a paper at the 7th International Scientific Congress, 8-10.09. 2022. Georgian National Archive, Tbilisi, Georgia. Published in the program and book of abstracts:
https://archive.gov.ge/ge/saertashoriso-konferentsia-2022-1
Printed in the international electronic journal *MULTILINGUAL EDUCATION* (E ISSN 1512-3146; 2022. #21; DOI: 10.22333/ijme.2022.21000; pp.1-9);
See: http://multilingualeducation.org/(journal); https://doi.org/10.22333/ijme.2022.21001 (published paper).

when the definition of the main character's action requires tense attention of the hearer (Ghlonti 1975:22). In such cases, repetition is also considered as a means of linking the sentences (Kurdadze 1987:99-100). Repetition is also a means for emotional-logical emphasis on a certain phenomenon or sign (Moren, Teternikova 1960:277). Repetition used in a stylistic function is termed as anadiplosis. Repetition-anadiplosis may be of different types: *phonetic, lexical, rhythmical.* The area of use of such repetitions is broad: they are found in works of poetry and prose as well as various structural types of sentences.

Repetition as a stylistic device enhances the impression and underlines and connects the narration: "It creates a continuous line of narration... The words and collocations are given in a chain and are realized in the narration in the form of logical sentences" (Apridonidze 1989:63). Hypotactic constructions containing "such repetitions with pauses" (Sh. Apridonidze) are peculiar of both oral speech and fiction texts. Moreover, such literary works "abound in folk intonations" (Jorbenadze 1987:248).

2. The Topic of Research, Material and Problems

The topic of the given research is lexical repetition in the hypotactic constructions with conjunctions. The research is based on oral speech and Georgian literary texts. Oral spontaneous speech is reflected in the following: *Georgian colloquial speech, Georgian dialects, non-literary Kartvelian languages (Megrelian, Laz and Svan).* Thus, the empirical material has been obtained from the above-mentioned fields. Empirical material has also been obtained from the works of classical Georgian writers and poets–Ilia Chavchavadze, Mikheil Javakhishvili, Giorgi Leonidze, Revaz Inanishvili, Otar Chkheidze and others.

It is interesting to identify the linguistic means of actualization in the hypotactic constructions containing lexical repetition.

3. Analysis of the Material

Lexical anadiplosis (= repetition of the last word of the sentence in the beginning of the followingsentence) enables the speaker underline the information and express itemotionally. Such information, expressed by means of specific intonation, impresses thehearer and attracts the latter's attention. Stylistically used lexical repetition forms a kind of hypotacticconstruction which becomes morecomprehensible based on the preceding context. The hypotactic constructions with lexical repetition, as a rule, tellstories likeoral fairy-tales, adventures etc.

The most widespread Georgian conjunction in such constructions is „რომ" /rom/ "that". More rarely, other conjunctions are also found. Megrelian uses enclitic conjunction-**ნი**/**-ni**/, which is the correpate of the above-mentioned Georgian conjunction, or other subordinating conjunctions.

Note 1: In the dialects of the Georgian language, alongside with the conjunction „რომ" /rom/, we also find its phonetic variants: რომე /rome/, რო /ro/.

Based on the empirical material, we haveanalyzed cases of repetition of verb, noun or bothof these parts of speech. The conjunction isadded to the repeated lexeme emphasized by the speaker. For instance:

(1) [კაცს] მოუვიდა გული და... **თავი გაუტეხა**; **თავი რო გაუტეხა**, ეს კაცი გაიქცა... /[ḳacs] mouvida guli da... **tavi gauṭexa**; **tavi ro gauṭexa**, es ḳaci gaikca.../(the dialect of Kartli, Kurdadze, 1987, p. 99-100). "The man got angry and… broke his head. As hebroke his head, the man ran away…".

(2) აი პურის კეკალი ქე **შეჭამა ქათმემა**; აი **რომ ქათმემა შეჭამა**, მოვიდა დედნაცვალი... / ai p̣uris ḳeḳali ke **šeč̣ama katmema**;

ai **rom katmema šeçama**, movida dednacvali.../(Gurian dialect, Nikolaishvili, p. 145). "The wheat was eaten by chickens. When the wheat was eaten by the chickens, the stepmother came".

Lexical repetition is peculiar of oral speech. This is vivid from the fragment below which contains a repetition of several lexical units:

(3) [გაცეცხლებული მოურავი] **გუთნისკენ გაიქცა**, **გუთნისკენ რო გაიქცა** და იქ რო მივარდა, **ჩეკი აგლიჯა**, **გუთნის ჩეკი**, **აგლიჯა ჩეკი** და ამ კაცს **უშხუვლა თავში**, **თავში რო უშხუვლა** და ერთი **რო უშხუვლა**, მერე გაბრუნდა და მინამ მაასწრებდნენ, მინამა სცემა /[gacecxlebuli mouravi] **gutnisḳen gaikca**, **gutnisḳen ro gaikca** da ik ro mivarda, **čeḳi agliža**, **gutnis čeḳi**, **agliža čeḳi** da am ḳacs **ušxuvla tavši**, **tavši ro ušxuvla** da erti **ro ušxuvla**, mere gabruna da minam maasçrebdnen, minama scema/ (The dialect of Kartli, Kurdadze, 1987, p. 99-100). "[The infuriated servant] ran to the plough. When he ran to the plough and achieved it, he seized a stick from the plough, the plough stick; He seized the stick and hit the man's head. When he hit the man's head and hit it once, he turned the man over and went on beating him until people came".

Lexical repetition has been studied on the material of Mikheil Javakhishvili's novel "Arsena of Marabda". It is considered that the language and style of this novel "are enchanting due to their folk nature". The author applies the style of Georgian folk tales in narration (Chumburidze 1962:92-135):

(4) [ოძელაშვილმა] ლურჯა ძლივსღა **შეაჩერა** და **როცა შეაჩერა** და მოიხედა, ამილახორი ბალახში დაინახა.../[oʒelashvilma] lurǯa ʒlivsɣa **šeačera** da **roca šeačera** da moixeda, amilaxori balaxši dainaxa.../(M. Javakhishvili "Arsena of Marabda", p. 49). "[Odzelashvili] stopped his horse at last, and, when he stopped his horse and looked back, he saw Amilakhvari in the grass".

***Note 2**:*

In a literary text, the repetition with a conjunction can be placed at the beginning of the sentence.

(5) ...**როცა უყვარდა**, **უყვარდა** ყოველგვარ საზომებსა და ზედსართავებზე უფრო ძლიერადა... **უყვარდა** ისე, რომ... ხელი აიღო ყოველგვარ სიამოვნებაზე... /...**roca uqvarda**, **uqvarda** qovelgvar sazomebsa da zedsartavebze upro ʒlierada... **uqvarda**, ise, rom... xeli aiɣo qovelgvar siamovnebaze/ (O. Chkheidze,"Land", p.122). "...When he loved, he loved immeasurably…he loved to such anextent that…. he deprived himself of all pleasures…".

Repetitions with subordinating conjunctions are most frequent in **Megrelian**. This is due to the flexibility of the subordinating enclitic conjunction **-ნი**/**-ni**/ "that". It is added either to the verb or to the noun.

1. Repetition of the Verb

(6) **მურს** მუშ ქიანაშა; **მურსუ-ნ**, დაასერუ ართ ქიანას / **murs** muš kianaša; **mursu-n**, daaseru art kianas (Khubua, p.229). "He is going to his country; as he is going, [to his country], night falls".

During repetition, a verb can be replaced by another, synonymous verb:

(7) **მოლართუ** ართიქ; **ეყარუ-ნ**, ათე ჭითა პაპაქ ქოწოხვადუ / **molartu** artik; **eqaru-n**, ate čita paṗak koçoxvadu/ (Khubua, p. 263) "One brother was coming; when he started going, he met a priest dressed in red".

2. Repetition of the noun:

(8) ართი **მეღეჯე** ქოძირუ; კითხუ ამბე **მეღეჯესუ-ნი**, იქ უწუუ /arti **meɣeǯe** koʒiru; ķitxu ambe **meɣeǯesu-ni**, ik uçuu/ (Danelia

& Tsanava, p. 30). "He saw one swine-herd; when he asked the swine-herd what was going on, the latter replied

In this type of hypotactic construction, the conjunction is not only a subordinator (SUB); it also serves as a marker of the focused-member (FM). This phenomenon is especially vivid in Megrelian, where the conjunction-enclitic **-ni** "that" marks a concrete member:

(9) მა მოკონია აკა **ცხენი** დო **ონანგერი** (N), **სახარჯო ფარა** (N) ტანისამოსიშ ოციდე...; **მუთ**(SUB) ოკო **სახარჯო**(N)-**ნ**(FM), **ცხენი** დო **ონანგერი**(N)-**ნ**(FM), ირფელით დააკმაყოფილგ ე ბოში [ხენწიფექ] / ma moḳoia aka **cxeni** do **onangeri**(N), **saxarǯo para**(N) ṭanisamosiš o'ide...; **mut**(SUB) oḳo **saxarǯo**(N)-**n**(FM), **cxeni** do **onangeri**(N)-**n**(FM), irpelit daakmaqopilə e bosi [xençipek] /(Danelia &Tsanava, p. 212-214). "I need a horse and a saddle, and some money to buy clothes…; whatever he needed, a horse and a saddle and everything, the King gave him".

The repeated phrase containing the conjunction is pronounced with a **rising tone.** In general, rising tone enables distinguish focused and non-focused information. cf.: different kinds of information are pronounced with rising tone in waves, and soft, falling tone (for further information, see Asatiani 2009:3-13).

The empirical material is also interesting from the viewpoint of **word order**. "placing a topical member of the sentence at the beginning is a typologically widespread strategy. However, in some cases, the topical member may be placed at the end of the sentence as well" (for detailed information, see Ivanishvili 2009:69-81). The empirical material proves both of the above-mentioned cases. The balance of widespread and rare cases is also preserved in the empirical material analyzed in the given paper.

4. Laz and Svan material

In Laz, the particle **-ში** /-shi/ performs the function of the

conjunction “that” in cases when the verb is repeated. **-ში** /-shi/ is used in almost every dialect. Khopian uses only this particle“ (Chikobava 2008:190).

(10) აწი აია ოხორჯაქ **ოწიუს ქოგიოჭკუ**. **ოწიუს ქოგიოჭკუ-ში**, სერსი მითიშა ვა აგნაფინუ / a**ç**i aia oxoržak **oçius kogioč̣ku**; **oçius kogioč̣ku-ši**, sersi mitiša va agnapinu / (Materials of the expedition). “The woman started screaming; when she started screaming, nobody heard her”.

The main feature of such constructions in the Svan language is the absence of the subordinating conjunction. In such cases, a correlate may be given in the main clause, whereas the function of the subordinating conjunction and emphasizer is performed by intonation, this phenomenon is typical of Balskvemouri speech, which is less influenced by the literary language:

(11) ათხე ამის ეჯ ლეთ **ქრისდე-ღერმეთ ლაბმუშგურან** ი **ქრისდე-ღერმეთ ლაბმუშგურან**, ეჯის ალ მარე გუდ დეშ აჯად, დეშ ათირ/atxe amis eǯ let **krisde-ɣermet läxmušgwran** i **krisde-ɣermet läxmušgwran**, eǯis al mare gud deš aqad, deš atir/(Materials of the expedition). “Jesus Christ visited the man, but the man could not realize [that] Jesus Christ had visited him, he could not recognize the Lord”.

5. Substitution of the conjunction „რომ“ /rom/ (that) with the conjunction „და“ /da/ (and)

When the subordinating conjunction **რომ** /rom/ “that” is used in the stylistic function, it is usually substituted by the coordinating conjunction **და** /da/ “and”. In some cases, contrasting conjunctions are also used. “Such repetition-anadiplosis is found in Giorgi Leonidze’s prose: ჩვენს ეზოში ია **შემოვიდა**; **შემოვიდა და** შემოეფინა.../čvens ezoši ia šemovida; šemovida da šemoepina/ “violets came to our garden; they came and spread all around...” (Koshoridze

1995:144). This makes Giorgi Leonidze's style close to the style of fairy-tales (Uturgaidze et al, 1979:91-98).

Megrelian:

(12) **ქიმერთუ** ათე ბოშიქ; **ქიმერთუ დო**, მესთი მააძუნ, თეშა ვიშო ქალეხუნუუ თენა... / **kimertu** ate bošik; **kimertu do**, mesti maaʒun, teša višo kalexunuu tena.../ (Khubua, p. 295). "The boy came; he came and put it in his sock...".

Laz:

(13) ავჯი დაღის გონდინეი კულანის **ქონარგუ**; **ქონარგუ დო**, ახელუ / avǯi daɣis gondinei kulanis **konargu**; **konargu do**, axelu/(Materials of the expedition). "The hunter met a girl who was lost in the forest. He met her, and he was glad".

Svan:

(14) ალ მეთხვარს **ლახხუ̂იდ დალ**; **დალ ლახხუ̂იდ ი** ეჩა ოქრეშ ფათურე ნარჰიდ თერარ ჩ'ოთბურე / al metxwärs **laxxwid däl**; **däl laxxwid** i eča okreš pätwre närhid terär č'otbure / (Materials of the expedition). "Dali met the hunter; Dali met him, and he was blinded by the light coming from her hair".

Dialectal material:

(15) წამეველი ტყვიასავით და **დავასკტი** ბეტონზე; **დავასკტი, მარა** გევიარე დედომიწა, მარა გადავჩი/çamevedi tqviasavit da **davaskṭi** beṭonze; **davaskti, mara** geviare dedomiça, mara gadavchi/ (Guran dialect, Nikolaishvili, p. 142). "I fell down like a piece of lead and fell on the concrete. I fell and hurt myself hard but I survived".

6. Conclusion

Thus, in the hypotactic constructions of Kartvelian languages containing lexical repetition, the underlined member of the sentence can be formally marked by phonetic-phonological and morphological-syntactic means such as intonation, enclitic conjunction and word order.

References:

Apridonidze 1989 − Apridonidze Sh. On the Style of Ilia Chavchavadze: Issues on the Culture of the Georgian Word, volume IX, 46 – 69. Publishing House "Metsniereba". Tbilisi, 1989 (in Georgian).

Asatiani 2009 − Asatiani R. Role of Intonation in the Formation of Sentence Information Structure. Collection of Scientific Papers "Main Models of Information Structuring in the Kartvelian Languages". Publishing House "Nekeri". Tbilisi, 2009 (in Georgian).

Chikobava 2008 − Chikobava Arn. Grammatical Analysis of Chan: Collection of Scientific Works, III. Publishing House "Meridiani". Tbilisi, 2008 (in Georgian).

Chumburidze 1962 − Chumburidze Z. On the Georgian Literary Language and Writing. Publishing House "Sabchota mtserali". Tbilisi, 1962 (in Georgian).

Glonti 1975 − Glonti Al. On the Language and Style of the Georgian Folk Prose. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 1975 (in Georgian).

Ivanishvili 2009 − Ivanishvili M. Information Structure of a Sentence: Word Order in the Kartvelian Languages. Collection of Scientific Papers "Main Models of Information Structuring in the Kartvelian Languages". 69 – 81. Publishing House "Nekeri". Tbilisi, 2009 (in Georgian).

Jorbenadze 1987 − Jorbenadze B**.** Impressive Words in Giorgi Leonidze's Writings, in the book by B. Jorbenadze: Basses of the Writing", 231 – 251. Publishing House "Sabchota sakartvelo". Tbilisi, 1987 (in Georgian).

Koshoridze 1995 − Repetition in Giorgi Leonidze's Prose: Linguistic Research, vol. IV, 139 – 151. Tbilisi, 1995 (in Georgian).

Kurdadze 1987 − Kurdadze R. The Kartli Dialect of the Georgian Language in Liakhvi and Prone Valleys (Phonetic, Mor-

phological, Syntactic and Lexical Peculiarities), Candidate dissertation's thesis (with manuscript rights). Tbilisi, 1987 (in Georgian).

Moren, Teternikova 1960 − Морен М. К.& Тетерникова Н. Н. Стилистика французского языка, М. 1960 (in Russian).

Uturgaidze et al 1979 − Uturgaidze, T; Chkhubianishvili, D; Giunashvili, J. On the Study of the Feridean Dialect of the Georgian Language: Iberian-Caucasian Linguistics, volume XXI, 82 – 106. Publishing House "Metsniereba". Tbilisi, 1979 (in Georgian).

Sources:

Chkheidze, O. The Etudes from My Village. Publishing House "Nakaduli". Tbilisi, 1980.

Gurian Texts. Stories from the Recent Past of Guria (Collection of Dialectological Texts), compiler Elene Nikolaishvili. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 2019.

Javakhishvili, M. "Arsena of Marabda", Eighth edition. Publishing House "Ganatleba". Tbilisi, 1976

Khubua, M. Megrelian Texts. Tpilisi: Publishing House of Georgian branch of USSR Academy of Sciences. Tpilisi, 1937.

Materials of the expedition. The materials were recorded during linguistic expeditions in Svaneti and Laz region, implemented within the framework of the grant FR-21-352.

Megrelian Texts. Georgian Folk Vocabulary, Megrelian Texts, compiled by: K. Danelia, A. Tsanava. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 1991.

Abbreviations:
FM − Fokus marker
N − Noun
SUB − Subordinate

7. The Function of Prosodic Means in Oral Speech[1]

Abstract

Alongside with verbal means, in speech it is important to use the prosodic means for complete description of the information. Prosody is an important segment of the text from the communicative viewpoint. Prosodic means help adequate comprehension of the text that means a correct decoding of the content. The aim of the research is to reveal the function of prosodic elements in speech, which is analyzed on the basis of Kartvelian (South Caucasian) languages: Georgian and Megrelian. The empirical material consists of folk poems and proverbs. The research shows different outcomes for different genres, namely, in proverbs, the element preceding the pause is prosodic one, whereas the element expressing a real pause at the end of a phrase performs a syntactic function. We can assume that the prosodic element has appeared due to the syntactic structure of the language. In folk poems, the prosodic element appears independently, always occupying the final (real pause) position. In conclusion we would like that say that in oral texts – folk poems and proverbs, the position of prosodic elements is different, but the function of the rhythm-rhyme is similar.

Key words: *Kartvelian languages, prosody, information structure, oral texts, pause*

[1] Read as a paper at the 6th International Symposium "Language for International Communication". 9-10 May, 2024. Riga, Latvia. Published in the program, book of abstracts and book of proceedings. See:
https://conferences.lu.lv/event/393/;
https://conferences.lu.lv/event/393/page/288-book-of-abstracts
Printed in the journal of the 6th International Symposium "Language for International Communication". See https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LINCS-2024/LINCS-5-2025.pdf

1. Introduction

Oral speech is a broad concept. It embraces spontaneous speech and examples of oral folk literature. These examples were spread orally for centuries and were recorded later. Proverbs, riddles and folk poems are oral texts that are given to us orally even today. Unlike written narrative, an oral text differs from a written narrative in its specific structure and peculiar means of expression of the content. Among these means, mention should be made of prosodic elements.

In an oral text, the structuring of information depends on verbal means and prosodic elements. The latter help correct decoding of the text, which, in its turn, leads to adequate perception of the text. Due to this, prosody and prosodic elements are important segments of communicative function in an oral text || oral speech.

The aim of the research is to reveal the initial meaning of grammatical elements in an oral text and identify their prosodic function.

The paper analyses Georgian and Megrelian proverbs, examples of Georgian and Megrelian folk poetry.

Georgian and Megrelian are related languages. Alongside with other related languages (Laz and Svan), they form a group of South Caucasian (Kartvelian) languages. Out of these, Georgian is a literary language which is rich in dialects. Megrelian, Laz and Svan are non-literary languages, languages without their own script. The texts of dialects and non-literary languages are tokens of folk speech (oral speech).

The research has been based on the descriptive, statistical, historical-comparative, substitution, contrastive and distributional (syntagmatic, paradigmatic) methods of analysis.

2. The Theoretical Framework

Prosody is an individual and, at the same time, socially valuable

communicative marker. It is widely known that prosodic elements make the text melodious and enrich the text with the national character and colouring. The melodic peculiarities are: pause, stress, intonation and tempo. It should be noted that each of these peculiarities has a different value in different languages (Tevdoradze 1978: 12; cf.: Zhghenti 1963: 19-20). In Kartvelian languages, prosodic elements do not exist in the pure form (they do not perform a solely prosodic function). This phenomenon is peculiar of numerous languages. In general, a language may apply morphological and syntactic elements with a prosodic function.

In the process of construction of the information structure (IS), it is important to take into account the relation between the syntactic and prosodic elements. This relation is important not only from the viewpoint of function, but also from the viewpoint of the place of the above-mentioned elements in the sentence. Traditionally, the distribution of the distinguished components of the information structure (IS) is defined by the functional hierarchy (Rizzi 1997). According to the alternative approach, the construction of the syntactic structure does not depend on the status of the components of the information structure (Chomsky 1995:202).

Based on the Georgian proverbs and Georgian-Megrelian folk poems, the paper analyzes several prosodic elements and presents new arguments proving that the prosody expressed by the clitic is flexible. In oral texts, it performs the function of graphemic-graphic aspect (Lyons 1992: 24) and underlines the segment of communicative importance (Tevdoradze 1978:24; Mujiri 2006: 72-79, 115-188). Besides, in the process of distribution of the syntactic and prosodic elements, we find certain rules related to the specific features of the genre. In this regard, the proverb and the folk poem reveal a different situation (Shanidze 1980; Kvachadze 1988; Boeder 1991; Apridonidze 1991, 2023; Zhghenti 1963; Tevdoradze 1978; Gudava 1975; Silagadze 2014).

3. The Initial Meaning of the Prosodic Elements and their Function in the Proverb

A proverb is a universal, yet national phenomenon. Modern linguists focus on the linguistic analysis of proverbs. Proverbs reveal both universal and specific linguistic aspects, due to which proverbs become more vivid and expressive.

Proverbs are created by the first person and, later, spread and generalized, they are an evidential phrases which are based on the background knowledge; in Kartvelian languages, proverbs are marked with a special markers of indirect speech (Ism) (Margiani et al 2019: 266).

In the Georgian language such particle is -o (Shanidze 1980: 610; Kvachadze 1988: 458-459). With regard to prosody, we will focus on this particle. W. Boeder terms it as 'a quotation particle' (Boeder 1991: 145). The particle -o denotes literal repetition of what the third person has said, hence, it performs a syntactic function. It occupies a solid place in the sentence.

The construction with the particle -o is capable of expressing generalized opinion; hence, it is widespread in the language of proverbs (Margiani et al 2019: 222). 'The construction with the vowel '-o' at the end is peculiar of Georgian proverbs' (Apridonidze 2023: 157). Thus, the natural place of the particle -o is at the end of the sentence, before a pause (Apridonidze 2023: 158).

According to prosodic elements, the structure of a proverb may vary among related languages and within the same language. That is why the analysed material has been differentiated, and we focus on one type of Georgian and Megrelian proverbs.

In Georgian, there is a group of proverbs in which the lexeme given in the middle of a phrase (mostly a form of address) is also added by the element -o. It is rhymed with the word-form which has

the particle -o at the end and brings rhythm and melody to the entire proverb.

Thus, the particle -o, regularly provided at the end of a Georgian proverb and performing a syntactic function(Ism), may also be used in the prosodic function (Pros). Examples:

(1) rac mogiva davita-o /Pros 4/4, x'vela šeni tavita-o /Ism 4/4. 8/8
['Whatever happens to you, David, you are to blame'].
(2) egre ar aris tax'a-o /Pros 4/4, šen rom mamuli gax'a-o /Ism 4/4. 8/8
['Taka, it was not fair of you to divide the vineyard like this'].

In the proverbs of the above-mentioned type, there are pauses of two types: real (in the final position) and semi-real (in the middle position). Sh. Apridonidze terms the semi-real pause as psychological-imaginary (Apridonidze 2023: 159).

Thus, in the real position (final position), the particle -o performs a syntactic function (Ism), but in the semi-real position (in the middle), the element -o performs a prosodic function. The appearance of the particle -o with a prosodic function in the middle position is caused by the existence of the particle -o performing a syntactic function at the end of the phrase.

It is widely known that a proverb is a figurative poetic phrase. It should be mentioned that the proverbs under analysis (see examples: (1), (2)) are examples of a quatrain of 16-syllable lines. This has been achieved due to the appearance of the middle and final elements.

The elements of prosodic and syntactic function divide the proverb into two parts. Thanks to the vocalic elements, there are an equal number of syllables in the rhymed units; hence, the entire phrase is rhythmically organized:

(1a) rac mogiva davita-o/Pros, x'vela šeni tavita-o/Ism. 8/8
cf.: *da-vi-ta-o − ta-vi-ta-o* (4/4)
(2a) egre ar aris tax'a-o/Pros, šen rom mamuli gax'a-o/Ism. 8/8
cf.: *ta-x'a-o − ga-x'a-o* (3/3)

As it was mentioned, the appearance of the final particle -o in a proverb is essential, since it performs a syntactic function and expresses a generalized idea. The prosodic element -o given in the middle establishes balance in the phrase by forming lexical units of 3 or 4 syllables (Gudava 1975; Silagadze 2014).

Experiments have proved that word stress is dynamic in Georgian. It always falls on the first syllable. This does not depend on the number of syllables in the word. This can also be proved by the length of vowels. Comparison of the rhymed units has proved that the stressed vowel is longer than other vowels in the word (for details, see Tevdoradze 1978: 19-61).

(1a) *da-vi-ta-o − ta-vi-ta-o* (4/4) .
(2a) *tá-x'a-o – gá-x'a-o* (3/3).

The stress on the first vowel makes a logical accent on the word: 'Logical stress is achieved by means of increasing the intensity of the stressed syllable in the word' (Tevdoradze, 1978: 24). In its turn, stress causes the change in the tone and intonation: 'The tone performs a certain function in a phrase and is subject to the rules of melody... . The change in the tone of a phrase carries an important load' (Tevdoradze 1978: 41). See figures 1 and 2.

4. The Initial Meaning of the Prosodic Elements and their Function in Folk Poems

The use of prosodic elements in the metrical speech is peculiar of almost every language and represents a universal phenomenon. 'The prosodic vowel is most peculiar of rhymed verse – frequently

repeated rhymes. These are, above all, found in folk poems where the even lines are frequently repeated' (Apridonidze 2023: 159).

Prosodic vowels impose certain rules in the system of versification, since they regulate the meter.

In the Georgian folk poems, as it is the case in the proverbs, the prosodic element is the vowel -o, which is only found in the final position.

For instance:

(3) čit'o, čit'o, *čiorao*! 4/4
['Bird, bird, little bird!']
ra**o**, bat'ono *melao*? 4/4
['What is it, Fox?']
(This verse of two lines is included in the folk tale 'The Fox and the Bird').

čit'o, čit'o, *čiora-o* / Pros
rao, bat'ono *mela-o* / Pros
See figure 3.

This verse is continued with a prosodic element -a which occupies the final position (real pause). In this case, the prosodic function is performed by the emphatic vowel. Scholars denote the emphatic vowel by different terms (for instance, 'suffix') and underline its diverse functions. Apart from the obvious syntactic function (Zurabishvili 1956: 228), scholars have noticed its phonetic-rhythmical function (Potskhishvili 1959: 22-23). For instance:

(4) culs movit'an *cunculas-a* /Pros 4/4
['I will bring an axe']
xeličos da *c'aldunas-a* /Pros 4/4
['An adze and a bill-hook']

xesac movč'ri, xis *ʒirsac-a* /Pros 4/4
['I will cut down the tree and its bark']
šenc šegč'am da šens *švilsac-a* /Pros 4/4
['And eat you and your child'].
See figure 4.

In the folk poems, the vowels -o and -a form an additional syllable and thus fill the line, creating a ready-made rhyme, which is later repeated in other lines. Thus, all the passages repeat the same rhyme. This rhyme supports the rhythm and melody. In Example (4), the rhythm is created not only by means of the prosodic vowel -a, but also by adjacent rhymes (*aabb)*:
(4a) *cunculas-a – c'aldunas-a, ʒirsac-a – švilsac-a*

In the Megrelian language, the particle -a is a III person indirect speech marker (Ism). It performs a syntactic function and, formally and functionally, corresponds to the Georgian particle -o. In the word-forms ending in a consonant, the particle -a is preceded by the vowel 'i', which performs the function of a divider. The sequence -i-a comprises two syllables, but acoustically they sound as one ending -ia, creating a corresponding rhythmical-melodic structure in the text (Kipshidze 1914:395; Lomia 2005:182).

In Megrelian folk poems, a complex suffix -ia is used to create monosyllabic rhyme and form a rhythmical-melodious structure. Example:

(5) vo, maria, *mar-ia /*Pros 4/3
kogi'ork do *var-ia /Pros* 4/3
gi'orkuda, 'ko' kotkvi, 4/3
vamic'ua *var-ia* /Pros 4/3
vo, maria, *mar-ia* /Pros 4/3
čkim xat'i do *ǯvaria* 4/3 (Gudava 1975, No. 140:72-73).

In this poem, ‘Maria’ is a female name. The narrator addresses the woman, and, later, other units are rhymed with ‘Maria’ – var-ia ‘No’ – ǯvar-ia ‘Cross’ etc.

See figure 5.

Conclusions:

1. In Georgian and Megrelian proverbs and folk poems, prosodic function is performed by grammatical elements that usually perform a syntactic function.
2. The structure of the prosodic elements is simple: they either consist of a single vowel (V/-o/, /-a/), or disyllabic (VV/-ia/).
3. The position of the prosodic elements reveals a steady difference based on the genre: in proverbs, they occupy a middle position, and in folk poems, they occur at the end.
4. Prosodic elements appear in the proverbs and folk poems due to the requirements of rhythm and rhyme.
5. Prosodic elements make the text melodious and distinguish a segment which performs a communicative function. This is achieved based on different characteristics like pause, stress, intonation and tempo.

Figures:

Figure 1. **Prosodic characteristics of example (1)**

Figure 2. **Prosodic characteristics of example (2)**

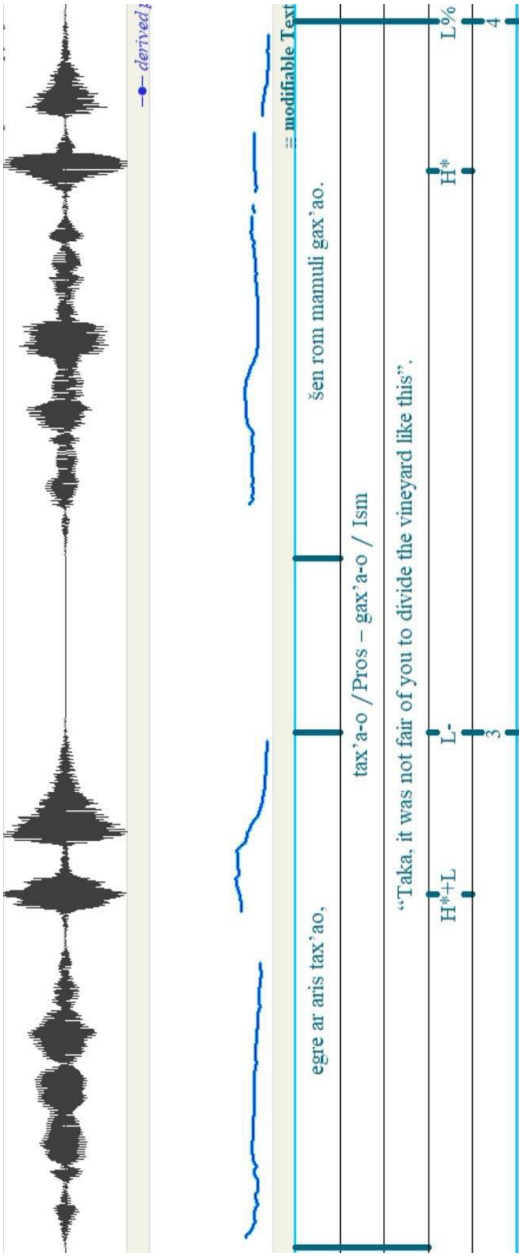
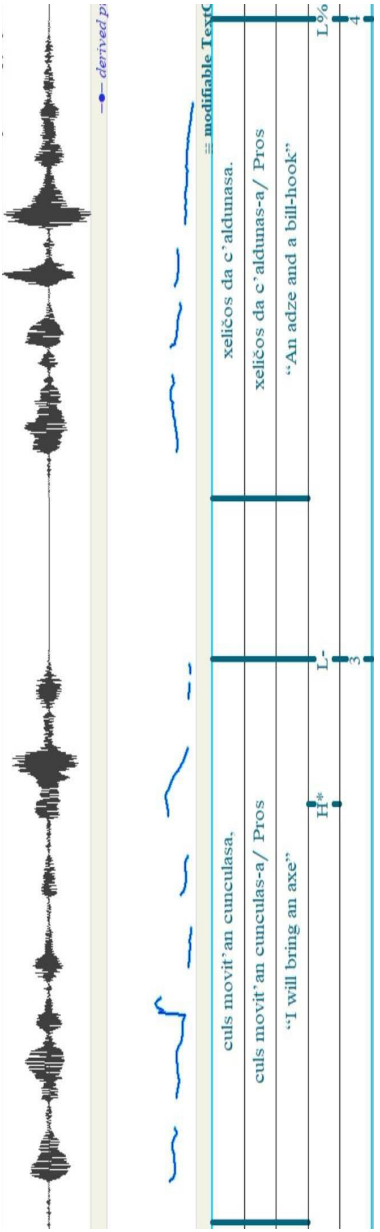

Figure 3. **Prosodic characteristics of example (3)**

Figure 4. **Prosodic characteristics of example (4)**

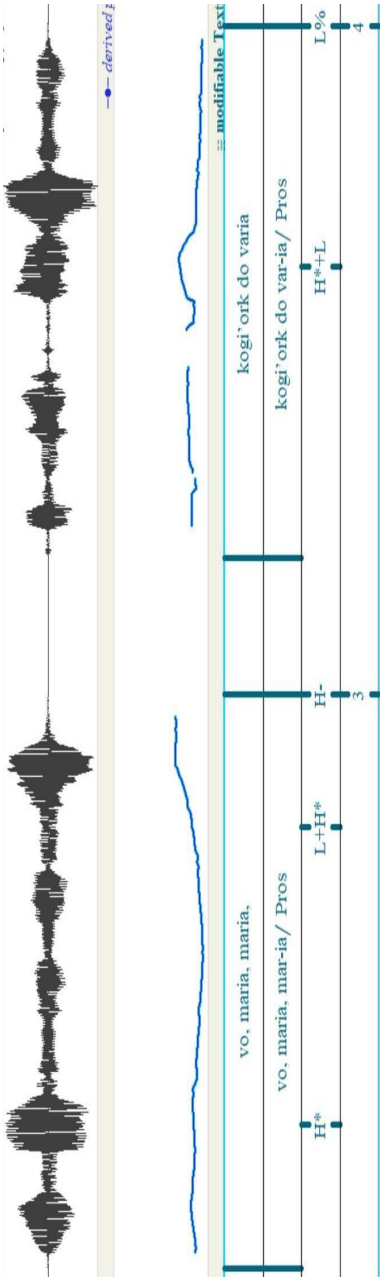

Figure 5. **Prosodic characteristics of example (5)**

References:

Apridonidze 2023 − Apridonidze Sh. The Structure and Functioning of Forms of Address in Modern Georgian. Ilia State University Publishing House. Tbilisi, 2023 (in Georgian).

Apridonidze 1991 − Apridonidze, Sh. Literary and Dialectal Forms of Address in Georgian: *Studia Linguistica,* 45 (1/2), pp. 136-145, Hague, 1991.

Boeder 1991 − Boeder W. Struktur und Interpretation georgischer Sprichwörteraus Chewßuretien. In A. Sabban and J. Wirrer (eds.) *Sprichwörter und Redensarteniminterkulturellen Vergleich*. 139-161. Westdeutscher Verlag. Opladen, 1991.

Chomsky 1995 − Chomsky N. *The minimalist program.* Cambridge, MA: MIT Press, 1995.

Gudava 1975 − Gudava T. Issues of the Structure of the Maghrian Poem. *Georgian folklore, Vol. I. Megrelian poetry with Georgian translation; Compiled, translated from Megrelian into Georgian, notes and comments were added by Togo Gudava.* pp. 343-375. Tbilisi University Publishing House. Tbilisi, 1975 (in Georgian).

Kvachadze 1988 – Kvachadze L. Syntax of the Contemporary Georgian Language. Publishing House "Ganatleba". Tbilisi, 1988 (in Georgian).

Kipshidze 1914 – Kipshidze I. Grammar of Megrelian (Iberian) language with reading texts and dictionary]. Imperial Academy of Sciences Publishing House. St. Petersburg, 1914 (in Russian).

Lomia 2005 – Lomia M. Issues of Hypotaxis in the Megrelian Language. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2005 (in Georgian).

Lyons 1992 − Lyons, J. Die Sprache. München: Verlag C.H.Beck. Auflage 4, 1992.

Margiani et al. 2019 – Margiani, K., Kurdadze R. and Lomia, M. evidentsialobis kategoria kartvelur enebshi [The Category of Evidentiality in the Kartvelian Languages]. 'Petiti' Publishing House. Tbilisi, 2019 (in Georgian).

Mujiri 2006 – Mijiri S. Prosodic Aspect of the Informational Structure of the Text. Tbilisi, 2006 (in Georgian).

Rizzi 1997 − **Rizzi L.** The fine structure of the left periphery. In Liliane Haegeman (ed.) Elements of Grammar: handbook in generative syntax. Dordrecht: Kluwer, pp. 281–337, 1997.

Silagadze 2014 − Silagadze A. Megrelian Verse. Second Edition. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2014 (in Georgian).

Shanidze1980 – Shanidze A. Basis of the Georgian Language Grammar, vol. III]. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 1980 (in Georgian).

Tevdoradze 1978 − Tevdoradze, I. Prosody Issues of the Georgian language. Tbilisi University Publishing House. Tbilisi, 1978 (in Georgian).

Potskhishvili 1959 − Potskhishvili A. Open Syllable a in Modern Georgian. Collection of 'Korneli Kekelidze' on the 80th anniversary of his birth. pp. 333-338. Tbilisi, 1959.

Zhgenti 1963 − Zhgenti S. Rhythmic-melodic Structure of the Georgian Language. Publishing House "Tsodna". Tbilisi, 1963.

Zurabishvili 1956 − Zurabishvili T. Spread a in Modern Literary Georgian. Collection: "Towards the History of the Declension of Nominal Parts of Speech in the Kartvelian Languages", Book I. pp. 224-233. Tbilisi, 1956

Sources:

Gudava, T. 1975. *Georgian folklore, Vol. I. Megrelian poetry with Georgian translation* Compiled, translated from Megrelian into Georgian, notes and comments were added by Togo Gudava. Tbilisi University Publishing House. Tbilisi, 1975.

Kandelaki, A. 1999. *Georgian proverbs*. Compiled by Archipo Kandelaki. The collection was prepared and published by Nato Tatarashvili. Foreword by Zurab Chumburidze. Publishing house 'Samshoblo'. Tbilisi, 1999.

Sakhokia, T. 1967. *Georgian proverbs*. "Ganatleba" publishing house. Tbilisi, 1967.

Abbreviations:

IS	Information Structure
Ism	Indirect speech marker
Pros	Prosody

8. The Issue of Moving the Syntactic Boundary in Megrelian Based on the Hypotactic Construction with Conjunction-Particle -ნი /-ni/[1]

Key words: hypotactic construction, conjunction-particle, megrelian language

In Megrelian, -ნი /-ni/ is a subordinating conjunction-particle. It is polysemantic and, from the functional-semantic viewpoint, is closest to the Georgian conjunction „რომ“ /rom/ “that”. In Megrelian, there are four possible cases of distribution of the main and subordinate components in hypotactic constructions with member-conjunctions. Out of these four, three cases are similar to Georgian, whereas the fourth–*main clause+subordinate clause-+correlate* is specifically Megrelian.

The peculiar features of the subordinate clauses with conjunction -ნი /-ni/ are the prosodcally marked subordinate clause and the position of the correlate. In particular, the conjunction enclitic -ნი /-ni/ is added to the verb-predicate of the subordinate clause, which is followed by the correlate. Therefore, the order of the main and subordinate components is as follows:

a. main clause+subordinate clause+correlate:

(1) (1) bošik do ʒγabik kidirules, **kila’apesə**.V**-ni**.SUB **ukuli.**CORR (Khubua 1937:207, 34-35) “the boy and the girl fell asleep after they had played”.

b. subordinate clause+correlate+main clause:

[1] Read as a paper at the scientific conference dedicated to the 80th anniversary of Associate-Professor Ivane Lezhava, Head of the Scientific Laboratory of Experimental Phonetics. 22.11.2024. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia.

(2) oseršek **geetu**.V-**n**.SUB **ukuli**.CORR, te boši mide'ones danǯiruša (Khubua 1937:280, 24) "when the supper was over, the boy was taken to bed".

In both cases, the traditional syntactic boundary is moved: the verb-predicate with the conjunction -ɓo /-ni/ forms a syntagm with the correlate. All this is pronounced with one common intonation. The structures under analysis are different, although they have similar grounds for moving the syntactic boundary. This is due to the contacting position of the conjunction -ɓo /-ni/ and the correlate.

References:

Abesadze 1963 − Abesadze N.The Conjunction *rom* "that" in Kartvelian languages. Scholarly Papers of Tbilisi State University, vol. 96. Tbilisi, 1963 (in Georgian).

Boeder 2001 − Boeder W. Protasis and apodosis in the Kartvelian languages. Varlam Topuria-100. Tbilisi State University Publishing House. Tbilisi, 2001 (in German).

Khubua 1937 − Khubua M. Megrelian Teksts. Tfilisi, 1937.

Lomia 2005 − Lomia M. The Issue of Hypotaxis in the Megrelian Language. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2005, (in Georgian).

Abbreviations:

CORR – Correlate
SUB – Subordinate
V – Verb

9. Common Functional Basis of Expression of Subordination in Non-Literary Kartvelian Languages and Dialects of the Georgian Language[1]

Abstract

Non-literary Kartvelian languages (Megrelian, Laz and Svan) and the dialects of the Georgian language form a communicative system of oral speech. Therefore, numerous language phenomena have a common basis of expression in Kartvelian languages and Georgian dialects. An example of the above-mentioned is a certain type of complex sentence with a peculiar particle and intonation. The speakers use the construction under analysis chiefly for expressing emotional tension in narration. In Megrelian, the formal marker of the above-mentioned construction is the particle **-o,** which connects two clauses based on subordination. In such construction, the subordinate clause has the initial position. The particle **-o** is added to its final member and is pronounced with a rising tone, which points to incompleteness. Hence, the idea becomes complete in the following main clause.Mention should be made of the fact that the construction of the subordinate clause with particle **-o** is overly complicated. It is based on the principle of co-subordination, but the verb of saying/ordering semantics, implied as the main component, is mostly omitted.The particle **-o** which performs a subordinating function is translated into Georgian by means of the conjunction *rom "that".* For instance, Megrelian *kars miožinuo, mudgareni kimk'oč' aru (Khubua, 3, 11)* is literally translated into Georgian as: *kars šexedaa, rayaca ac'eria;* but a complete translation is: *kars rom*

[1] Read as a paper at the 8th international scientific conference "Intercultural Dialogues", 7-8.11.2025. Iakob Gogebashvili State University of Telavi, Georgia.The complete paper is published in the peer-reviewed collection of papers of Telavi University "Intercultural Dialogues", v. VIII, 2025 (ISSN: 2233-3401; E-ISSN: 2667-999X; DOI: https://doi.org/10.52340/idw.

šexeda, [dainaxa], raɣaca ac'eria "when he/she looked at the door, he/she saw that something was written on it".

Similar hypotactic constructions are found in Georgian dialects. Instead of the particle **-o** found in Megrelian, we find the particle **-a** in the Ingiloy texts recorded by M. Janashvili. In the dialects of Guria and Achara, the vowel of the final member of the subordinate clause is lengthened, which is a functional equivalent of the above-mentioned Megrelian and Ingiloy cases. It is highly probable that the particles **-o** and **-a** are of the same origin: they are either interrogative particles or prosodic elements (clitics) obtained from the verbs *o-ren / a-ris* (third person singular form of the verb "to be"); In Svan, this type of hypotactic construction is expressed by means of the particle ***-c*** "-ts". In non-literary Kartvelian languages and Georgian dialects, particles and intonation serve as subordinating conjunctions and emphasize the definiteness of the fact expressed by the hypotactic construction.

Keywords: Kartvelian Languages, Dialects, Hypotactic construction, Intonation, Particle.

10. The Issue of Formal and Semantic Differentiation of Indefinite Pronouns Indicating Person in Georgian and Megrelian Languages[1]

Abstract

The Georgian indefinite pronouns denoting person form two structural types by means of particles **-***me* and -*ɣaca.* The types are: pronouns with simple particles – *vin-me "somebody"* and those with complex particles – *vi-ɣaca "someone".* In Megrelian, there are three groups of indefinite pronouns, distinguished based on the structural-semantic data, namely: the pronoun of group 1 - *mitini* - semantically corresponds to the Gergian *vinme* "somebody"; pronouns of groups 2 and 3 semantically correspond to the Georgian*,, viɣaca "someone".* Yet, these pronouns differ formally, for instance, group 3 is hypotactic, whereas pronouns of groups 1 and 2 are of simple structure. I. Kipshidze noted the hypotactic structure of Megrelian indefinite pronouns. However, he did not generalize this viewpoint. Later, G. Rogava argued that all indefinite pronouns were of hypotactic origin. Georgian linguists have analyzed pronouns with particles **-***me* and -*ɣaca* from the viewpoints of their correspondence with verb tenses, their position and sentence modality. Reliable conclusions have been drawn in this regard.

The paper aims to analyze one of the above-mentioned three issues based on the Megrelian data and evaluate indefinite pronouns from the viewpoint of formal peculiarities and tense correspondence with the predicate verb. The outcomes of the research of the Megrelian materialare compared with the Georgian data.

[1] Read as a paper at the scientific conference dedicated to the 100th anniversary of Professor Elene Babunashvili, 23.10.2025. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia.

The correlate of the Georgian *vinme* "somebody" - Megrelian *mitini* - looks as follows in its complete form: *mit-i'i-ni → *mitini, Literally: "whoever there will be"* = Georgian *vinme "somebody"*. One of the formal components of this pronoun is the verb "to be" in the future tense. The pronoun itself forms a collocation with the predicate verb in the future tense:

(1) kumurso mitini? Is the same as Georgian *mova vinme? "Will somebody come?".*

The Georgian pronoun *viɣaca "someone"* has numerous correlates in Megrelian: *mi-gida-re-ni || mi-gid-e-ni || mi-gida, literally "there is someone who" || "someone"*. It should be noted that the Megrelian form *migida "someone"* is not used as an indefinite pronoun. As for the forms *migidareni || migideni "someone"* one of their components is the verb "to be" in the present tense (-re-||-e- "is"). Hence, they form collocations with the verb predicate in the present (or past) tense:

(2) migidareni murs is the same as Georgian *viɣaca modis "someone is coming".*

Thus, the indefinite pronouns denoting a person have the same features in Georgian and Megrelian with regard to their correspondence with the verb tense forms. However, they differ in structure: In Georgian, the subject of the *vin* "who" group expresses indefiniteness by means of particles, whereas in Megrelian, the number of formal components is larger, containing the verb " to be" and the subordinating conjunction. The tense of the verb "to be" fully corresponds to the tense of the predicate verb. The real or unreal time gives information about the indefiniteness of the person, who may be a concrete unknown person or whose existence is assumed/doubted. Since the verb plays an important role in the semantics of the indefinite subject, unlike Georgian, Megrelian presents the structure of the pronoun through rich formal means, including the personal form of the verb "to be".

Keywords: indefinite pronouns, structure, semantics, Georgian language, The Megrelian language

***Reference**:*

Apridonidze 1972 − Apridonidze Sh. The Category of Time as word's Orginaizer in the Sentence. Tbilisi State University Works, Humaniterian Sciencies. Tbilisi State University Press. Tbilisi, 1972, (in Georgian).

Kipshidze 1994 − Kipshidze I. Selected Works. Tbilisi State University Press, 1994 (in Georgian).

Lomia 2005 − Lomia, M. The Issue of Hypotaxis in the Megrelian language. Publishing House "Universali". Tbilisi, 2005 (in Georgian).

Rogava 1987 − Rogava, G. Archaic Type Hypotactic Relicts in the Kartvelian Languages. Iberian-Caucasian Linguistics, Vol. XXVI, Tbilisi, 1987 (in Georgian).

Shanidze 1973 − Shanidze A. The Basics of the Grammar of the Georgian Language. Tbilisi University Press. Tbilisi, 1973 (in Georgian).

11. On the Place of Address in Compound and Complex Sentences (on the Example of Georgian Proverbs)[1]

Abstract

As compared to simple sentences and sentences with multiple parts, the place of address in compound and complex sentences is a specific linguistic phenomenon and should be studied separately, because compound and complex sentences combine two or more simple sentences or sentences with multiple parts. In such cases, we have to answer the following question: which of the clauses does the address refer to?

In order to answer the above-mentioned question, we should identify the place of address in compound and complex sentences. In this way, we will find out the following: Which of the clauses does the address refer to? Is it semantically related to the entire compound or complex sentence or only to the clause in which it is placed?

As forms of address are used in numerous proverbs, we have selected Georgian proverbs as the empirical material for analysis.

With regard to the place of address in compound or complex sentences and identification of its semantic relation with the components of such sentences, we have distinguished the following cases:

1. The address is placed in a certain part of a compound or complex sentence and forms a semantic relationship with other parts. For instance, a compound sentence:

[1] The propositions cited in the abstract were presented in the reports read by the author: 1. To Which Part of the Complex Sentence Does the Address Pertain? Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Faculty of Humanities, Conference dedicated to the 105th anniversary of TSU, Theses, February 6, Tbilisi, 2023, pp. 98-100; 2. On the Place of Forms of Address in a Georgian Compound Sentence, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Faculty of Humanities, Scientific conference dedicated to the 147th anniversary of Ivane Javakhishvili's birth, Program, April 27-28, Tbilisi, p. 7.

***ცეცხლო**, ახლოს ხელი დამწვი, შორს გივლი – გული მტკივაო*
***tsetsxlo**, axlos xeli damts'vi, shors givli – guli mt'ki'vao*
*"**Fire**, when I am near you, you burn my hand, and when I am far from you, my heart aches";*
A complex sentence:
***სიძევ**, რაც გვიან-გვიან მოხვალ, უფრო შეგვიყვარდებიო*
***sidzev**, rats gvian-gvian moxval, upro shegviq'vardebio*
*"**Son-in-law**, the later you arrive, the more we will love you";*

2. Each of the clauses contains a form of address, for instance, a compound sentence:
***ბერო**, მადლო წაგიწყდა და, **მონაზონო**, სალოცავიო*
***bero**, madli ts'agits'q'da da, **monazono**, salotsavio*
*"**Monk**, your grace is depraved and, **nun**, your shrine is depraved too";*
3. The address is given in one clause only and does not form a semantic relationship with any other clause:
   - A compound sentence:
   *ყველა ჩირი მიჭამია, შენ რაღა ხარ, **ლეღვის ჩირო**?*
   *q'vela chiri mich'amia, shen raγa xar, **leγvis chiro**?*
   *"I have tasted all kinds of dried fruit; why can't I taste you, **dried fig**?*
   - In a complex sentence, the address is given in the main clause, forms its semantic component, and is not related to the subordinate clause:
   ძაღლს უთქვამს: ღმერთო, პატრონი გამიმრავლე, [იმიტომ რომ] ყველა თითო ლუკმას მომიგდებს და მეყოფაო!
   dzaγls utkvams: γmerto, pat'roni gamimraγle, [imit'lom rom] q'vela tito lukmas momigdebs da meq'opao!
   "The dog said: God, please multiply my musters, [so that] each will give me a morsel of food and I will suveve"

"The dog said: God, please multiply my musters, [so that] each will give me a morsel of food and I will suveve"

The paper has been implemented within the framework of a project "Information Structure and the Hypotactic Patterns of Kartvelian Languages", FR-21-352, financed by Shota Rustaveli National Science Foundation.

Keywords: Compound sentence, complex sentence, main clauses, subordinate clauses, address

References:

Kandelaki 1999 − Kandelaki A. The Georgian Proverbs. Tbilisi: Publishing House "SAMSHOBLO". Tbilsi, 1999 (in Georgian)

Kvachadze 1988 − Kvachadze L. Syntax of the Contemporary Georgian Language. Publishing House "Ganatleba". Tbilisi, 1988 (in Georgian).

Sakhokia 1967 − Sakhokia T. The Georgian Proverbs. Publishing House "GANATLEBA". Tbilisi, (in Georgian).

The Georgian Language 2008 − The Georgian Language: Encyclopedia. Publishing House "EROVNULI MTSERLOBA". (in Georgian).

12. The Functions of the Conjunction და /da/ (and) in the Proverbs of Hypotactic Structure[1]

Abstract

According to traditional syntax, the main function of the coordinative conjunction ***და /da/ (and)*** is to join two members of a sentence or two sentences of equal syntactic value. The conjunction under analysis performs this function also in Kartvelian proverbs.

Yet, there are other cases of usage of the conjunction ***და /da/ (and)***. Out of these, mention should be made of its inclusion in the hypotactic construction. In this regard, the language of Kartvelian proverbs reveals specific features: the empirical material has proved that the conjunction ***და /da/ (and)*** is frequently found in complex sentences. It is a kind of "closing" element of the main clause, which separates it from the subordinate one i.e. it separates the first and second phrases of the proverb. The conjunction ***და /da/ (and)*** helps achieve rhythmical unity of the proverb and governs the law of division of the proverb into phrases. It should also be mentioned that the conjunction ***და /da/ (and)*** always stands before a pause; the entire first phrase is pronounced with a rising tone, whereas the following phrase is pronounced with a falling tone. The sequence of rising and falling tones is peculiar of sentences containing different kinds of information.

In the proverbs where this conjunction separates two phrases, the members preceding or following the conjunction are ommitted. One of these members is the predicate verb. The pause compensates the omitted members:

[1] Read as a paper at the 5th international scientific Interdisciplinary Symposium of Young Scholars in the Humanities, 7-9 July; Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia.

Georgian:

(1) { თავი ვინ მომჭრა **და** } – { ჩემმა ენამო } / tavi vin momčra da – čemma enamo / (I was disgraced by my own tongue) (Chkhenkeli et al., p. 47).

Cf.: თავი ვინ მომჭრა და, **[მომჭრა],** ჩემმა ენამო } / tavi vin momčra da, **[momčra],** čemma enamo / (I was disgraced by my own tongue).

Megrelian:

(2) {ნინარტკაპალა მიქ შულიდუა **დო**} – {მუნჯიქია}. {„ენაგატლეკილი ვინ დაღალაო **და**} – {მუნჯმაო“} / ninarṭḳaṗala mik šulidua do – munǯikia / (The chatterbox was exhausted by the mute) (Sherozia, Memishishi, p. 105).

Cf.: ნინარტკაპალა მიქ შულიდუა დო, **[შულიდუ],** მუნჯიქია. „ენაგატლეკილი ვინ დაღალაო და, **[დაღალა],** მუნჯმაო. / ninarṭḳaṗala mik šulidua do, **[šulidu],** munǯikia / (The chatterbox was exhausted by the mute).

The above-mentioned phenomenon reflected in the proverbs proves that diachronically the conjunction ***და /da/ (and)*** was functionally and semantically more diverse in the Kartvelian languages. Therefore, analysis of proverbs as the units containing most ancient encoded information is both topical and interesting.

13. Hypotactic Patterns in Oral Speech–the Key Source of Communication[1]

Abstract

Research of the hypotactic patterns peculiar of oral speech is a topical issue, becauseit reveals language capacity in natural speech. The paper analyzes ample empirical material: Georgian dialectal texts, examples of oral speech, texts of non-literary Kartvelian languages – Megrelian, Laz and Svan. The paper also provides examples from the works of Georgian writers. The research embraces three types of hypotactic patterns:

1. ***Hypotactic patternswith question words**, namely: In Megrelian, there are two types of interrogative sentences: simple and hypotactic. The components of a hypotactic structure (in the main clause,re „is“, and, in the subordinate clause,-ni „that“) perform the function of actualization of information. It should be noted that the change inthe structure caused by the change in the information is also widespread in the Western sub-systems of the literary Georgian language.*
2. ***Hypotactic patterns with repetition:** Lexical anadiplosis (= repetition of the last word of the sentence in the beginning of the following sentence) enables the speaker underline the information and express it emotionally. Stylistically used lexical repetition forms a kind of hypotactic construction which becomes more comprehensible based on the preceding context. Based on the empirical material, we have analyzed*

[1] Read as a paper at the 7th international scientific conference “Intercultural Dialogues”, 27-29.10. 2023. Iakob Gogebashvili State University of Telavi, Georgia. The complete paper is published in the peer-reviewed collection of papers of Telavi University “Intercultural Dialogues”, v. VII, 2023.

cases of repetition of verb, noun or both of these parts of speech. The conjunction is added to the repeated lexeme emphasized by the speaker.

3. ***Hypotactic patternswith initial nominative:*** *The initialnominative construction has a special structure. It begins with a noun in the nominative case which is separated by punctuation and intonation from the following simple or subordinate clause.*

The formal markers of topicalized elements are distinguished on the level of phonetics/phonology, morphology/syntax and lexis/semantics; in particular, the paper analyzes such markers asintonation, clitic, word order, specific constructions and so on. Frequently, these data are represented in a complex way in one and the same pattern. This makes the utterance more expressive.

Key Conclusions

1. The Kartvelian languages use formal markers at different linguistic levels to structure information and express focus. These include:
   - **Phonetics-phonology** (intonation, stress, tone etc.).
   - **Morphology-syntax** (case, clitics, word order, the arrangement of main and subordinate components in a complex sentence, specific constructions etc.).
   - **Lexico-semantics** (special words, particles etc.).

2. An utterance has greater expressive power when a language can use these elements in combination. Among the Kartvelian languages, Megrelian stands out in this respect, as it primarily uses several formal means alongside intonation in order to highlight information. In other Kartvelian languages, Georgian dialects and spoken Georgian, in some cases only intonation may form a context. This is especially true for the Svan language.

3. The realization of the above-mentioned linguistic means occurs in hypotactic constructions:
   - Through the violation of syntactic boundaries. In relation to traditional syntactic norms, a distinctive arrangement of main and subordinate components is observed, within which the following are considered:
     a. The interposition of a single-component main clause (e.g., *"I think," "I suppose,"* etc.) within the subordinate clause (cf. the norm of the literary language, where the main clause is typically interposed differently).
     b. The placement of the correlate after the subordinate clause, at the end of the sentence (variation increases

especially when the subordinating conjunction is a clitic, for example, -*ნი* /*ni*/ meaning "that" in Megrelian).

c. The boundary is violated in constructions of the type *"What is it that you are saying?"*, because the subject expressed by an interrogative word (*what*) in the main clause is governed by the verb of the subordinate clause (*you are saying*).

4. In split (divided) hypotactic constructions, the combined phrase *ვარენო* /*vareno*/ ("isn't it/he/she?") is used in Megrelian. This reflects the typology of Georgian urban colloquial speech (cf.: *„ჩვენი საწყალი გოგია არ არის, იმას თურმე ქალი დაუნიშნავს*… Our poor Gogia, isn't he? It turns out that he has got engaged…"). Such patterns are also attested in other types of empirical material.

5. The analysis of the data has also revealed specific hypotactic constructions characteristic of spoken language:
   a. Constructions containing an initial nominative element.
   b. Constructions with repeated words.
   c. Constructions shaped by prosodic means.

6. In Megrelian, the indefinite pronoun has a hypotactic structure. It is related to the issue of alternation of active and passive constructions. When the subject is unknown, the language employs an indefinite pronoun. Megrelian reflects this universal feature, which has been confirmed by experiments conducted according to the Potsdam–Berlin tests.

7. A number of archaic phenomena are expressed through hypotactic constructions in Megrelian and Svan; this situation is especially vivid in Svan.

8. The phenomenon of a hypotactic pattern known as “syntactic assimilation” confirms that an early stage of hypotaxis is attested in Old Georgian and other Kartvelian languages.

9. Conditional-resultative hypotactic constructions in particular, confirm that hypotaxis originates from interrogative sentences.

10. Parallels drawn from literary texts confirm that they reflect features characteristic of folk speech.

11. Among the Kartvelian languages, Laz provides the least material for drawing parallels; however, in the end, it still contributes to the overall picture of the Kartvelian languages.

12. The analysis of Kartvelian language data confirms that, taking into account psycholinguistic and ethnolinguistic factors, oral communication is more natural in case it applies distinctive hypotactic constructions.

ლიტერატურა

1. აბესაძე, 1960 – ნ. აბესაძე, ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები სვანურში, თსუ შრომები, ტ. 93, 105-147. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1960.
2. აბესაძე, 1962 – ნ. აბესაძე, ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები სვანურში, საკანდიდატო დისერტაცია, (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1962.
3. აბესაძე, 1963 – ნ. აბესაძე, „რომ“ კავშირი ქართველურ ენებში, თსუ შრომები, ტ. 96, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1963.
4. აბესაძე, 1965 – ნ. აბესაძე, ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები მეგრულში, თსუ შრომები, ტ. 114, 229-256. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1965.
5. აბესაძე, 1978 – ნ. აბესაძე, გრძნობისა და თქმა-ბრძანების გამომხატველ ზმნათა შემცველი ქვეწყობილი წინადადებები სვანურში, თსუ შრომები, ტ. 200, თბილისი, 1978.
6. აბზიანიძე, 1977 – ლ. აბზიანიძე, *გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებანი საერო ლიტერატურის ადრინდელ ძეგლებში XII-XIII სს.-ში,* თბილისი, 1977.
7. ასათიანი, 2009 – რ. ასათიანი, ინტონაციის როლი წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურის ფორმირებაში, სამეცნიერო შრომების კრებული „ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში“, გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, 2009.

8. აფრიდონიძე, 2023 – შ. აფრიდონიძე, *მიმართვის ფორმები ახალ ქართულში: სტრუქტურა და ფუნქციონირება,* ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2023.
9. აფრიდონიძე, 1986 – შ. აფრიდონიძე, *სიტყვათგანლაგება ახალ ქართულში,* თბილისი, 1986.
10. აფრიდონიძე, 1989 – შ. აფრიდონიძე, ილია ჭავჭავაძის სტილისთვის, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები (ქსკს), IX, თბილისი, 1989.
11. ახალაია, 1996 – ვ. ახალაია, და კავშირი და რთული ქვეწყობილი წინადადება ქართველურ ენებში, საენათმეცნიერო ძიებანი, ტ. V, გვ. 147-154. თბილისი, 1996.
12. ახალაია, 1999 – ვ. ახალაია, ზანური ჰიპოტაქსის ძირითადი საკითხები, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), გორი, 1999.
13. ბაბუნაშვილი, 1957 – ე. ბაბუნაშვილი, -ცა, ღა, მე ნაწილაკები ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 67, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1957.
14. ბასილაია, 1955 – ნ. ბასილაია, მისათითებელი სიტყვები (კორელატები) რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში, სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. VII, სოხუმი, 1955.
15. ბასილაია, 1966 – ნ. ბასილაია, *სასვენი ნიშნების ხმარების წესები ქართულში,* თბილისი, 1966.
16. ბასილაია, 1974 – ნ. ბასილაია, *შემასმენელი და შემასმენლური დამოკიდებული წინადადება,* სოხუმი, 1974.
17. ბასილაია, 1955 – ნ. ბასილაია, *წინადადების ტიპები მტკიცებისა და შინაარსის ინტონაციის ანუ მოდალობის მიხედვით,* თბილისი, 1955.

18. ბენაშვილი, 1994 – ა. ბენაშვილი, *მოკლე ქართული გრამატიკა,* ტფილისი, 1994.
19. გამყრელიძე და სხვები, 2008 – თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელაია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი (მეორე გამოცემა), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2008.
20. გამყრელიძე, მაჭავარიანი, 1965 – თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, *სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში,* თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1965.
21. გამყრელიძე, 1989 – თ. გამყრელიძე, *წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა,* თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1989.
22. გეგუჩაძე, 1974 – ლ. გეგუჩაძე, დროთა თანამიმდევრობის საკითხისათვის რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში (მიზნის, მიზეზის, დროის გარემოებითი დამოკიდებული და პირობითი წინადადებები), საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1974.
23. გეგუჩაძე, კოშორიძე, 1996 – ლ. გეგუჩაძე, ე. კოშორიძე, ზეპირი მეტყველებისთვის დამახასიათებელი ზოგიერთი ფორმის შესახებ „ქართული სამართლის ძეგლების“ ენაში, ქართველური მემკვიდრეობა, I, ქუთაისური საუბრები, ქუთაისი, 1996.
24. გიგინეიშვილი, სარჯველაძე, 1978 – ბ. გიგინეიშვილი, ზ. სარჯველაძე, ნანათესაობითარი მიმართულებითისა და ნანათესაობითარი დანიშნულებითის ადგილი ქართულისა და ქართველური ენების ბრუნვათა სისტემაში, მრავალთავი, IV, თბილისი, 1978.
25. გიგინეიშვილი, 1975 – ი. გიგინეიშვილი, *რთული წინადადების ერთი თავისებური სახეობა „ვეფხისტყაოსნის“*

ენაში: გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ, თბილისი, 1975.

26. გოლიცინსკი, გოლიცინსკაია 2006 – ი. გოლიცინსკი, ნ. გოლიცინსკაია, *ინგლისური ენის გრამატიკა;* ქართულად თარგმნა მ. ლოგუამ, გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“, თბილისი, 2006.
27. გუდავა, 1947 – ტ. გუდავა, ერთი აფხაზური თანდებული ზანურში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. ტ. VIII, №3, თბილისი, 1947.
28. გუდავა, 1975 – ტ. გუდავა, მეგრული ლექსის სტრუქტურის საკითხები. გვ. 343-375. იხ. წიგნში: ქართული ხალხური სიტყვიერება. მეგრული ტექსტები. I. პოეზია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და გამოკვლევა დაურთო ტ. გუდავამ. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1975.
29. დონდუა, 1940 – კ. დონდუა, მიმართებითი ნაცვალსახელისა და მისამართი სიტყვის ურთიერთობისათვის ძველ ქართულში, ენიმკის მოამბე, V-VI, თბილისი, 1940.
30. დონდუა, 1949 – კ. დონდუა, დამოკიდებული წინადადების განვითარების ისტორიიდან ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 37, თბილისი, 1949.
31. დონდუა, 1967 – კ . დონდუა, *რჩეული შრომები,* თბილისი, 1967.
32. ენუქიძე, 1987 – ლ. ენუქიძე, *ძირითადი სინტაქსური თეორიები თანამედროვე საზღვარგარეთულ ენათმეცნიერებაში,* თბილისი, 1987.
33. ერთელიშვილი, 1951 – ფ. ერთელიშვილი, ვინ, რა, სადა კითხვით სიტყვათა ბუნებისათვის, თსუ ასპირანტთა V სამეცნიერო კონფერენცია, თეზისები, თბილისი, 1951.

34. ერთელიშვილი, 1952 – ფ. ერთელიშვილი, „თუ“ კავშირის სემანტიკისათვის, თსუ ასპირანტთა V სამეცნიერო კონფერენცია, თეზისები, თბილისი, 1952.
35. ერთელიშვილი, 1957 – ფ. ერთელიშვილი, მიმართებითი ნაცვალსახელების შემცველ წინადადებათა ქვეწყობა ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 65, 1957.
36. ერთელიშვილი, 1963 – ფ. ერთელიშვილი, *რთული წინადადების ისტორიისათვის ქართულში, ჰიპოტაქსის საკითხები,* თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1963.
37. ენუქაშვილი, 2002 – რ. ენუქაშვილი, ქართველ ებრაელთა მეტყველების ზოგი თავისებურება (სოფ. ბანძის მკვიდრთა მეტყველების მაგალითზე), ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ. 29, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2002.
38. ზურაბიშვილი, 1955 – თ.ზურაბიშვილი, მავრცობი **ა** თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში. კრებული „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, წიგნი I. გვ. 44-57. თბილისი, 1955.
39. თანდაშვილი 2019 – მ. თანდაშვილი, განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების აგების სტრატეგიები ქართველურ ენებში. მოხსენება წაკითხულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (პრეზენტაციის ფაილი), 2019.
40. თედორაძე, 1978 – ი. თედორაძე, ქართული ენის პროსოდიის საკითხები. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1978.
41. თოფურია, 1937 – ვ. თოფურია, ზოგიერთი ბრუნვის გენეზისისათვის მეგრულ-ჭანურში, ენიმკის მოამბე, I, ტფილისი, 1937.

42. თოფურია, 1937ა – ვ. თოფურია, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში IV, ბუნებრივი კომპლექსისათვის, ენიმკის მოამბე, I, ტფილისი, 1937.
43. თოფურია, 1941 – ვ. თოფურია, ნ და ს ფენებისათვის ქართველურ ენებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. II, №1-2, თბილისი, 1941.
44. თოფურია, 1944 – ვ. თოფურია, „ძი“ ნაწილაკი ქართულში, ენიმკის მოამბე, ტ. XIV, თბილისი, 1944.
45. თოფურია, 1960 – ვ. თოფურია, რთული ქვეწყობილი წინადადების მარტივით შენაცვლებისათვის ქართულში, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრებული X-XI, თბილისი, 1960.
46. თოფურია, 1988 – ვ. თოფურია, *ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი,* თბილისი, 1988.
47. ივანიშვილი, 2009 – მ. ივანიშვილი, წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურა: სიტყვათა რიგი ქართველურ ენებში, სამეცნიერო კრებული „ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში“, გამომცემლობა „ნეკერი“. თბილისი, 2009.
48. იმნაიშვილი, 1986 – ი. იმნაიშვილი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბილისი, 1986.
49. იმნაიშვილი, 1966 – გრ. იმნაიშვილი, *ქართული ენის ინგილოური დიალექტის თავისებურებანი,* თბილისი, 1966.
50. კარტოზია, 1958 – გ. კარტოზია, კავშირებითთა წარმოებისათვის მეგრულში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, 3, თბილისი, 1958.
51. კარტოზია, 1961 – გ. კარტოზია, ერთი თანდებულის გენეზისისათვის მეგრულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები (ქესს), ტ. II, თბილისი, 1961.

52. კარტოზია, 1978 – გ. კარტოზია, *„ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის საკითხები,* თბილისი, 1978.
53. კარტოზია, 1996 – გ. კარტოზია, მეგრულის ნი (< *ინი) „რომ“ კავშირის გენეზისისთვის, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები (ქესს), ტ. VI, თბილისი, 1996.
54. კაჭარავა, 1950 – გ. კაჭარავა, სხვათა სიტყვის ნაწილაკები ქართულსა და ზანურში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, V, თბილისი, 1950.
55. კვანტალიანი, 1983 – ლ. კვანტალიანი, *მისამართი სიტყვისა და მიმართებითი ნაცვალსახელის შეთანხმება ქართულში,* თბილისი, 1983.
56. კვანტალიანი, 1990 – ლ. კვანტალიანი, ქართული ზეპირი მეტყველების სინტაქსის საკითხები, გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი, 1990.
57. კვანტალიანი, 1997 – ლ. კვანტალიანი, *ჰიპოტაქსი სასაუბრო ქართულში,* სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1997.
58. კვაჭაძე, 1950 – ლ. კვაჭაძე, *რთული წინადადების სწავლების მეთოდიკა,* პედაგოგიური ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 1950.
59. კვაჭაძე, 1988 – ლ. კვაჭაძე, *თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი,* გამომცემლობა „განათლება“. თბილისი, 1988.
60. კვაჭაძე, 1966 – ლ. კვაჭაძე, *თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი,* თბილისი, 1966.
61. კიზირია, 1956 – ა. კიზირია, ზოგი კავშირის ხმარებისათვის ახალ ქართულში, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრებული IX, თბილისი, 1956.

62. კიზირია, 1956 – ა. კიზირია, განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ქართულში, მაცნე, 3, თბილისი, 1956.
63. კიზირია, 1969 – ა. კიზირია, *რთული წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში,* თბილისი, 1969.
64. კიზირია, 1974 – ა. კიზირია, *ქართული ენა, პრაქტიკუმი.* გამომცემლობა „განათლება“. თბილისი, 1974.
65. კიზირია, 1982 – ა. კიზირია, *მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში,* თბილისი, 1982.
66. კიზირია, 1988 – ნ. კიზირია, *სალიტერატურო ქართულის ინტონაციის საკითხები,* თბილისი, 1988.
67. კიკნაძე, 1999 – გ. კიკნაძე, *მეტყველების სტილის საკითხები,* თხზულებანი, III, თბილისი, 1999.
68. კობალაძე, 1971 – მ. კობალაძე, სულხან-საბა ორბელიანის ენისა და სტილის საკითხები, საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1971.
69. კოტაშვილი, 1980 – ლ. კოტაშვილი, *ბერნარდოსეული კოლექციის ზღაპრები (XVII ს.),* თბილისი, 1980.
70. კოშორიძე, 1981 – ე. კოშორიძე, რევაზ ინანიშვილის ენის ზოგიერთი თავისებურებანი, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, ტ. IV, თბილისი, 1981.
71. კოშორიძე, 1991 – ე. კოშორიძე, თამაზ ბიბილურის „წელიწადის დრონი“ (ენობრივ-სტილისტიკური ანალიზი, წაკითხულია მოხსენებად 1991 წელს, 21 ივნისს, აკად. ვ. თოფურიას 90 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო სამეცნიერო სესიაზე), 1991.
72. კოშორიძე, 1995 – ე. კოშორიძე, გამეორება გიორგი ლეონიძის პროზაში, საენათმეცნიერო ძიებანი, ტ. IV, თბილისი, 1995.
73. ლომთათიძე, 1946 – ქ. ლომთათიძე, დამოკიდებული წინადადების ერთი თავისებურება ზოგ ქართულ დიალექტში,

337-344, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. I, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი, 1946.

74. ლომთათიძე, 1958 – ქ. ლომთათიძე, ზმნის ინფინიტური წარმოების კვალი ძველ ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (იკე), ტ. XIII, თბილისი, 1958.
75. ლომთათიძე, 1963 – ქ. ლომთათიძე, „ერთი“ რიცხვითი სახელის ისტორიისათვის ქართველურ და აფხაზურ-ადიღურ ენებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (იკე), ტ. XIII, თბილისი, 1963.
76. ლომთათიძე, 1963**ა** – ქ. ლომთათიძე, ქართული „აქვს“ ზმნა მეგრულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები (ქესს), ტ. III, თბილისი, 1963.
77. ლომთათიძე, 1988 – ქ. ლომთათიძე, ქართულ დიალექტებში დამოკიდებული წინადადების გამოხატვის ფუნქციური საფუძველი, რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია (მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები), თბილისი, 1988.
78. ლომთაძე, 1973 – ა. ლომთაძე, დაშორებითი ბრუნვის შესახებ მეგრულში, მაცნე, №4, თბილისი, 1973.
79. ლომთაძე, 1974 – ა. ლომთაძე, *ბრუნების თავისებურებების ისტორიისათვის მეგრულში,* საკანდიდატო დისერტაცია, (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1974.
80. ლომთაძე, 1987 – ა. ლომთაძე, *ბრუნების თავისებურებათა ისტორიისათვის მეგრულში,* თბილისი, 1987.
81. ლომია, 1996 – მ. ლომია, ერთი ტიპის კითხვითი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია მეგრულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, ტ. V, გვ. 154-163, თბილისი, 1996.
82. ლომია, 2005 – მ. ლომია, *ჰიპოტაქსის საკითხები მეგრულში,* გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2005.

83. ლომია, 2010 – მ. ლომია, უმწერლობო ენაში ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის რაობისათვის, სამეცნიერო შრომების კრებული, I, გვ. 118-123. ეძღვნება პროფესორ კორნელი დანელიას დაბადებიდან 75-ე წლისთავს. გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2010.

84. ლომია, 2010 – მ. ლომია, წინადადების აქტუალიზებული წევრი და აქტუალიზაციის ენობრივი საშუალებები ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში, ენათმეცნიერების საკითხები, I-II, გვ. 78-83, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 2010.

85. ლომია და სხვები, 2022 – მ. ლომია, ნ. ჭუმბურიძე, ქ. მარგიანი, რ. ქურდაძე, ლექსიკური გამეორება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში: ზეპირმეტყველებისა და ქართული მხატვრული ტექსტების მიხედვით, აბსტრაქტი ქართულ და ინგლისურ ენებზე, VII საერთაშორისო კონფერენცია „არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“, გვ. 14, 36, 8-10 სექტემბერი, 2022: https://archive.gov.ge/ge/saertashoriso-konferentsia-2022-1

86. ლომია, კოჯიმა, 2016 – მ. ლომია, ი. კოჯიმა, სპონტანური მეტყველების ამსახველი ჰიპოტაქსური კონსტუქცია „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალურ და თარგმნილ ტექსტში, გვ. 349-356, საერთაშორისო კონფერენციის კრებული „ვეფხისტყაოსანი“ და მისი ადგილი მსოფლიო მწერლობაში. თანამედროვე ინტერპრეტაციები. კონფერენცია მიეძღვნა „ვეფხისტყაოსნის“ შექმნიდან 850-ე საიუბილეო წლისთავს. გამომცემლობა „საარი“, თბილისი, 2016.

87. მარგველაშვილი, 1982 – მ. მარგველაშვილი, *მწკრივთა წარმოება მეგრულში,* საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1982.

88. მარგიანი, 2016 – ქ. მარგიანი, წინდებულ-თანდებულთა სინტაქსური ფუნქციები სვანურში, ენა და კულტურა, 16, გვ. 58-62 ქუთაისი, 2016.
89. მარი, 1977 – ნ. მარი, ქართული ენა ენათმეცნიერებაში, გამოსაცემად მოამზადეს ი. მეგრელაძემ და ალ. ღლონტმა, თსუ შრომები, №6, 1977.
90. მარტიროსოვი, 1964 – არ. მარტიროსოვი, *ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში,* თბილისი, 1964.
91. მიქიაშვილი, 1994 – ო. მიქიაშვილი, *სოჭელი ქართველები და მათი მეტყველება*, თბილისი, 1994.
92. მშვიდობაძე, 1980 – რ. მშვიდობაძე, *მეტყველების გაუცნობიერებელი ფორმალური პარამეტრების ფსიქოლოგიური ფუნქციები,* თბილისი, 1980.
93. ნიკოლაიშვილი, 1929 – ი. ნიკოლაიშვილი, *ქართული ენის გრამატიკა,* ტფილისი, 1929.
94. ონიანი, 1997 – ალ. ონიანი, საქართველო და ქართველური ენები, ქუთაისური საუბრები, IV, თეზისები, ქუთაისი, 1997.
95. პაპიძე, 1984 – ა. პაპიძე, აწმყოს კავშირებითის ფუნქციებთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი, ქსკს, ტ. VI, თბილისი, 1984.
96. ჟორდანია, 1889 – თ. ჟორდანია, *ქართული გრამმატიკა,* თხზული და გამოცემული თედო ჟორდანიასაგან, ტფილისი, 1889.
97. ჟღენტი, 1953 – ს. ჟღენტი, ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბილისი, 1953.
98. ჟღენტი, 1963 – ს. ჟღენტი, *ქართული ენის რიტმიკულ-მელოდიკური სტრუქტურა,* თბილისი, 1963.

99. როგავა, 1948 – გ. როგავა, ჰიპოტაქსის საკითხისათვის ქართულში, ქუთაისის პედინსტიტუტი ს შრომები, ტ. 8. ქუთაისი, 1948.
100. როგავა, 1958 – გ. როგავა, ზედსართავის თანაბრობითი ხარისხის გაქვავებული ფორმები ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (იკე), ტ. IX-X. თბილისი, 1958.
101. როგავა, 1972 – გ. როგავა, *ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, I, ხმოვანთა ისტორიის ზოგი საკითხი ქართველურ ენებში.* თბილისი, 1972.
102. როგავა, 1987 – გ. როგავა, არქაული ტიპის ჰიპოტაქსის გადმონაშთები ქართველურ ენებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (იკე), ტ. XXVI, თბილისი, 1987.
103. როგავა, 1988 – გ. როგავა, ზანური -ნი კავშირ-ნაწილაკის კვალი ჭანურ დიალაექტში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (იკე), ტ. XXVII, თბილისი, 1988.
104. სარჯველაძე 1970 – ზ. სარჯველაძე, თი, თე, *თა ნაწილაკები ზანურში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, მაცნე, №6. თბილისი, 1970.
105. სარჯველაძე 1984 – ზ. სარჯველაძე, *მიხეილ ჯავახიშვილი და ქართული სალიტერატურო ენა.* თბილისი, 1984.
106. სილაგაძე 2014. ა. სილაგაძე, მეგრული ლექსი. მეორე გამოცემა. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2014.
107. სიხარულიძე, 1937 – ი. სიხარულიძე, *ქართული ენის გრამატიკა,* ტფილისი, 1937.
108. უთურგაიძე, 1985 – თ. უთურგაიძე, გავრცობის **ა**-ს დისტრიბუციის შეცვლა სუბსტანტიურ მსაზღვრელთან და მისი სინტაქსური შედეგები ქართულ ენაში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №2, გვ. 108-118, თბილისი, 1985.

109. უთურგაიძე და სხვები, 1979 – თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, ფერეიდნული მეტყველების შესწავლისათვის, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება (იკე), ტ. XXI, თბილისი, 1979.
110. ურიდია, 1960 – ო. ურიდია, მეგრულის სინტაქსური თავისებურებანი ქართულთან მიმართებით, თსუ შრომები, ტ. 93. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1960.
111. ფაჩულია, 1997 – ლ. ფაჩულია, კავშირები ზანურ ენაში, საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1997.
112. ფენრიხი, სარჯველაძე 1990 – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, *ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.* თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990.
113. ფენრიხი, სარჯველაძე 2000 – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, *ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.* თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2000.
114. ფოჩხუა, 1974 – ბ. ფოჩხუა, *ქართული ენის ლექსიკოლოგია.* თბილისი, 1974.
115. ფოცხიშვილი, 1959 – ა. ფოცხიშვილი, მარცვალთღიაობის **ა** ახალ ქართულში, გვ. 333-338. კრებული „კორნელი კეკელიძეს“ დაბადების 80 წლისთავზე, თბილისი, 1959.
116. ქავთარაძე, 1954 – ი. ქავთარაძე, განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების მართლწერისათვის, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, №12, თბილისი, 1954.
117. ქაროსანიძე, 2013 – თ. ქაროსანიძე, არამთავარ წევრთა დახასიათებისათვის მეგრულისა და ლაზურის ქვეწყობილ

კონსტრუქციებში, საბაკალავრო ნაშრომი (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 2013.

118. ქურდაძე, 1987 – რ. ქურდაძე, ქართული ენის ქართლური დიალექტის ლიახვი-ფრონის ხეობათა მეტყველება (ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური თავისებურებანი), საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი, 1987.
119. ღლონტი, 1975 – ა. ღლონტი, *ხალხური პროზის ენისა და სტილის საკითხები,* თბილისი, 1975.
120. ღლონტი, 1991 – ა. ღლონტი, ხალხური პროზის ენა (I, II ნაწილი), გაზ. „სოფლის ცხოვრება“, №№43, 48, 2.07, 19.07, 1991. თბილისი, 1991.
121. ყაუხჩიშვილი, 1947 – ს. ყაუხჩიშვილი, ქართული სემასიური პარალელები, თსუ შრომები, ტ. 30-31. თბილისი, 1947.
122. ყაუხჩიშვილი, 1949 – ს. ყაუხჩიშვილი, ერთი უცნობი სინტაქსური მოვლენისათვის ძველ ქართულში, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. XI. თბილისი, 1949.
123. შავრეშიანი, 2022 – ნ. შავრეშიანი, *პარატაქსულ-ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები სვანურში.* გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2022.
124. შანიძე, 1939 – ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკა, ფონეტიკა, მორფოლოგია, სინტაქსი,* სახელმძღვანელო არასრული საშუალო და საშუალო სკოლის V, VI და VII კლასებისთვის. თბილისი, 1939.
125. შანიძე, 1942 – ა. შანიძე, ზმნათა გარდამავლობის საკითხისათვის ქართველურ ენებში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე (სმამ), ტ. III, №2-3, თბილისი, 1942.
126. შანიძე, 1946 – ა. შანიძე, გიორგი მთაწმინდლის ენა „იოანესა და ეფთჳმეს ცხოვრების“ მიხედვით. ძველი ქართუ-

ლი ტექსტები 3, გვ. 65-168. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1946.

127. შანიძე, 1948 – ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკა, ნაწილი II, სინტაქსი.* თბილისი, 1948.
128. შანიძე, 1950 – ა. შანიძე, *ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, ქრესტომათია საშუალო სკოლის IX კლასისთვის*. თბილისი, 1950.
129. შანიძე, 1955 – ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკა, ნაწილი II, სინტაქსი.* თბილისი, 1955.
130. შანიძე, 1973 – ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები,* თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1973.
131. შანიძე, 1980 – ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები,* თხზულებანი 12 ტომად, ტ. III. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1980.
132. შანიძე, 2024 – ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები.* თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2024.
133. შანიძე, კვაჭაძე, 1974 – ა. შანიძე, ლ. კვაჭაძე, *ქართული ენის გრამატიკა,* ნაწ. II, სინტაქსი. თბილისი, 1974.
134. შანიძე, კვაჭაძე, 1978 – ა. შანიძე, ლ. კვაჭაძე, *ქართული ენის გრამატიკა,* სახელმძღვანელო VII-VIII კლასებისთვის. თბილისი, 1978.
135. შანიძე, იმნაიშვილი, კვაჭაძე, 1990 – ა. შანიძე, ი. იმნაიშვილი, ლ. კვაჭაძე, *ქართული ენის გრამატიკა,* ნაწილი I, ფონეტიკა და მორფოლოგია, V-VI კლასების სახელმძღვანელო. თბილისი, 1990.
136. შანიძე, 1948 – მ. შანიძე, „რომელ“ ნაცვალსახელის ფუნქციისა და ადგილისათვის ძველ ქართულში, თსუ სტუ-

დენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, III, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1948.

137. შარაშენიძე, 2020 – ნ. შარაშენიძე, *მოდალობის კატეგორია ქართულ ენაში,* გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2020.
138. შილაკაძე, 1951 – ი. შილაკაძე, მაწილაკი *-ნა* ჭანურში და ნაწილაკი *-ნა* ჰამშენურში, თსუ შრომები, ტ. 43, თბილისი, 1951.
139. ჩანტლაძე, 1998 – ი. ჩანტლაძე, *ქართველოლოგიური ძიებანი,* თბილისი, 1998.
140. ჩანტლაძე, 1971 – ი. ჩანტლაძე, საზოგადო და გეოგრაფიულ სახელთაგან მომდინარე ადგილის ზმნისართები სვანურში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, გვ.129-144. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა. თბილისი, 1971.
141. ჩანტლაძე, 1995 – ი. ჩანტლაძე, კავშირ-ენკლიტიკის, ნაწევართა და პროსოდიულ ხმოვანთა ურთიერთმიმართებისათვის ქართველურ ენებში, საენათმეცნიერო ძიებანი, IV, თბილისი, 1995.
142. ჩიქობავა, 1936 – არნ. ჩიქობავა, *ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ,* სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამოცემა. ტფილისი, 1936; გადაბეჭდილია წიგნში: *შრომები, III,* არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, გამომცემლობა „მერიდიანი“. თბილისი, 2008. https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/10700.
143. ჩიქობავა, 1938 – არნ. ჩიქობავა, *მეგრულ-ჭანურ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი,* სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამოცემა. ტფილისი, 1938.

144. ჩიქობავა, 1939 – არნ. ჩიქობავა, მოთხრობითი ბრუნვის გენეზისისათვის ქართველურ ენებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, X, თბილისი, 1939.
145. ჩიქობავა, 1945 – არნ. ჩიქობავა, ზოგი სიტყვის მნიშვნელობის განვითარებისათვის ძველ ქართულში (სივრცისა და დროის მომეტთა ურთიერთობის ასპექტში), ფსიქოლოგია, ტ. III, თბილისი, 1945.
146. ჩიქობავა, 1952 – არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1952.
147. ჩიქობავა, 1968 – არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, I, თბილისი, 1968.
148. ჩხუბიანიშვილი, 1999 – დ. ჩხუბიანიშვილი, „სამშობლოს მონატრული ვარ“, ჟურნ. „ბურჯი ეროვნებისა“, №5-6, თბილისი, 1999.
149. ციკოლია, 1954 – მ. ციკოლია, მეგრულის სამურზაყანულ-ზუგდიდური კილო-კავის ფონეტიკური მიმოხილვა, დ. გულიას სახ. აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XXV, სოხუმი, 1954.
150. ციკოლია, 1977 – მ. ციკოლია, აფხაზურ-ქართული სინტაქსური პარალელები, აფხაზეთის ენის, ლიტერატურის, ისტორიის ინსტიტუტის მოამბე, VI, სოხუმი, 1977.
151. ციკოლია, 1977 – მ. ციკოლია, აფხაზურ-ქართული სინტაქსური პარალელები, აფხაზეთის ენის, ლიტერატურის, ისტორიის ინსტიტუტის მოამბე, ტ. VI, სოხუმი, 1977.
152. ცქიტიშვილი, 1988 – ნ. ცქიტიშვილი, ჩართული, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, ტ. VIII, თბილისი, 1988.
153. ძიძიგური, 1954 – შ. ძიძიგური, *ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან,* თბილისი, 1954.

154. ძიძიგური, 1959 – შ. ძიძიგური, *ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის,* თბილისი, 1959.
155. ძიძიგური, 1973 – შ. ძიძიგური, *კავშირები ქართულ ენაში,* თბილისი, 1973.
156. ჭუმბურიძე, 1962 – ზ. ჭუმბურიძე, სალიტერატურო ენა და მწერლობა, თბილისი, 1962.
157. ჭუმბურიძე, 1994 – ზ. ჭუმბურიძე, შესავალი წერილი, დაბეჭდილია წიგნში: უდაბნოს მრავალთავი, ა. შანიძისა და ზ. ჭუმბურიძის რედაქციით, თბილისი, 1994.
158. ხალხური სიბრძნე, 1994 – ხალხური სიბრძნე, I, მეგრული და ლაზური ანდაზები, შემდგენლები: რ. შეროზია, ო. მემიშიში, თბილისი, 1994.
159. ხუნდაძე, 1917 – ს. ხუნდაძე, ქართული გრამმატიკა, ქუთაისი, 1917.
160. ჯავახიშვილი, 1959 – მ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. VI, თბილისი, 1959.
161. ჯანაშია, 1959 – ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. III, თბილისი, 1959.
162. ჯანაშვილი, 1906 – მ. ჯანაშვილი, ქართული ენის გრამატიკა, თბილისი, 1906.
163. ჯორბენაძე, 1981 – ბ. ჯორბენაძე, ყაზბეგის ენობრივი სამყარო, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №2, თბილისი, 1981.
164. ჯიქია, 2009 – მ. ჯიქია, ერთი ტიპის ქვეწყობილი წინადადების შესახებ მეგრულში, კრებული: ინფორმაციის სტრუქტურირების ძირითადი მოდელები ქართველურ ენებში, გვ. 131-138, გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, 2009.
165. ჯიქია, 1976 – ს. ჯიქია, თურქულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან. 2, თურქული სინტაქსური კალკები

ლაზურში. კრებული: ორიონი აკაკი შანიძეს, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1976.

166. ჯორბენაძე, 1984 – ბ. ჯორბენაძე, უარყოფის გამომხატველ ფორმათა ნაირსახეობისათვის ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები (ქსკს), ტ. VI, თბილისი, 1984.

167. ჯორბენაძე, 1987 – ბ. ჯორბენაძე, მუხლადი სიტყვა გიორგი ლეონიძისა, წიგნში: *„ბალავარი მწერლობისა“,* გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1987.

168. ჯორბენაძე, 1989 – ბ. ჯორბენაძე, *ქართული დიალექტოლოგია,* ნაწილი I. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1989.

169. ჯორბენაძე, 1993 – ბ. ჯორბენაძე, ნაზმნარი მოდალური ელემენტები ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები (ქსკს), ტ. X, თბილისი, 1993.

170. ჯორბენაძე, კობაიძე, ბერიძე, 1988 – ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, *ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი,* თბილისი, 1988.

171. ჯორბენაძე, ბ. (1989), ბ. ჯორბენაძე, *ქართული დიალექტოლოგია,* თბილისი, 1989.

172. Boeder, 2001 − Boeder W. Protasis and apodosis in the Kartvelian languages.Varlam Topuria-100.Tbilisi State University Publishing House.Tbilisi, 2001 (in German).

173. Boeder, 1991 − Boeder W.Struktur und Interpretation Georgischer Sprichwörter aus Chewßuretien. In A. Sabban and J. Wirrer (eds.) Sprichwörter und Redensarteniminterkulturellen Vergleich.139-161. Westdeutscher Verlag.Opladen, 1991 (in German).

174. Samushia, 2018 – Samushia L., Zur Hypotaxe in den Kartvelsprachen (Folia Caucasica, 3). Wiesbaden: Reichert. 2018. https://doi.org/10.29091/9783954906192.
175. Chafe, 1973 − Chafe U. L.Meaning and structure of language. Translated from English into Russian by G. S. Shchura, afterword. S. D. Katsnelson. M.: Progress (Reprints: M.: Editorial URSS, 2003; 2009).
176. Chomsky, 1995 − Chomsky N.The minimalist program. Cambridge, MA: MIT Press.
177. Harris,1981 − Harris A.Georgian Syntax: A Study in Relational Grammar. Cambridge University Press.Cambridge, 1981.
178. Harris, 1993 − Harris A. Changes in Relativization Strategies: Georgian and Language Universals, Caucasologieet my thologie comparée, ed. by Catherine Paris, 391-403. Paris: Peeters. 1992 [1993].
179. Haspelmath, 1997 − Haspelmath M. Indefinite pronouns. Oxford University Press. Oxford, 1997.
180. Hewitt, 1987 − Hewitt, Brian G.The Typology of Subordination in Georgian and Abkhaz.Berlin: Mouton de Gruyter, pp.288. Published online by Cambridge University Press: 27 June 2016.
181. Lomia at ol, 2022 − M. Lomia, N. Tchumburidze, K. Margiani, R. Kurdadze, Lexical Repetition in the Hypotactic Constructions of Kartvelian Languages. International Journal of Multilingual Education, 2022, #21; DOI: 10.22333/ ijme.2022.21000; 1-9. To link to this article: https://doi.org/10.22333/ijme.2022.21001
182. Rizzi, 1997 − Rizzi L.The fine structure of the left periphery. In Liliane Haegeman (ed.) Elements of Grammar:handbook in generative syntax. Dordrecht: Kluwer, , 1997, pp. 281–337.
183. Topadze Gäumann 2011 − Topadze Gäumann M. "The Expression of Evidentiality between Lexicon and Grammar. A Case Study from Georgian", Linguistic Discovery 9, issue 2.

https://journals.dartmouth.edu/cgibin/WebObjects/Journals.woa/xmlpage/1/article/392http://dx.doi.org/10.1349 /PS1.1537-0852.A.392

184. Vogt, 1971 − Vogt H. Grammaire de la langue géorgienne. Oslo: Instituttet for sammenlignendekulturforskning – Serie B. L VII, 1971. 278 pages.Published in online Journal of Linguisticsby Cambridge University Press: 28 November 2008.
185. Ярцева, 1940 − Ярцева, В. Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке, Ленинград, 1940
186. Ярцева, 1961 − Ярцева, В. Н. Исторический синтаксис английского языка, М.-Л., 1961.
187. Климов, 1962 − Климов, Г. А. Склонение в картвельских языках в сравниетльно-историческом аспекте, М., 1962.
188. Лаптева, 1976 − Лаптева, О. А. Русский разговорный синтаксис, М., 1976.
https://multilingualeducation.org/storage/uploads/articles_contents/+1.%20Kurdadze.pdf
189. Марр, 1910 − Марр, Н. Грамматика чанского (лазского) языка, СПб., 1910.
190. Марр, 1925 − Марр, Н. Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л., 1925.
191. Мейе, 1913 − Мейе, А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков, М.-Л., 1913.
192. Мейе, 1914 − Мейе, А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков, Юрьев, 1914
193. Морен, Гетерникова 1960 − Морен М. К., Гетерникова Н. Н., Стилистика французского языка, М. 1960.
194. Пешковский, 1938 − А. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении, М., 1938.
195. Грамматика русского языка, 1954 − Грамматика русского языка, т. II, Синтаксис, ч. I, Изд. Ак СССР М., 1954.

196. Русская разговорная речь, 1973 − Русская разговорная речь, М., 1973.
197. Кипшидзе, 1914 − Кипшидзе, И. Грамматика мингрельсо-кого (иверского) языка, с хрестоматией и словарем, СПб, 1914.
198. Шахматов 1941 − А. А. Шахматов, Синтаксис русского языка, Л., 1941.
199. Шведова, 1960 − Шведова, Н. Очерки по синтаксису русской разговорной речи, М., 1960.
200. Шухардт, 1950 − Шухардт, Н. О пассивном характере пе-реходного глагола в кавказских языках: Экгативная кон-струкция предложения, М., 1950.
201. Шапиро, 1953 − Шапиро, А. Б. Очерки по синтаксис у русских народных говоров, М., 1953.
202. Чёрных, 1952 − Чёрных, П. Я. Историческая грамматика русского языка, М., 1952.

წ ყ ა რ ო ე ბ ი:

ლექსიკონები
ტექსტები
ელექტრონული რესურსები
ექსპედიციის მასალები
შემოკლებათა განმარტებანი
აბრევიატურა
ინფორმატორები

წ ყ ა რ ო ე ბ ი

ლექსიკონები

ილია აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1973.

გივი ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1997.

ალი თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, გამომცემლობა „საარი“, თბილისი, 2013.

ზურაბ სარჯველაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1995.

სვანური ლექსიკონი, შემდგენლები: ვ.თოფურია, მ. ქალდანი, გამომცემლობა „ქართული ენა“, თბილისი, 2000.

ჰაინც ფენრიხი, **ზურაბ სარჯველაძე**, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (ქეგლ-ი) რვატომეული, ტ. I-VIII, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“, თბილისი, 1950-1964.

ქართულ-მეგრულ-ლაზურ-სვანურ-ინგლისური ლექსიკონი, შემდგენლები: რ. ქურდაძე, დ. შონია, ლ. თანდილავა, ლ. ნიჟარაძე, გამომცემლობა „პეტიტი“, თბილისი, 2015.

ოთარ ქავჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. IV, თბილისი, 2009.

ოთარ ქავჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი, 2002.

ოთარ ქავჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი, 2002.

ოთარ ქავჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი, 2001.

ალიო ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2010.

ალექსანდრე ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა I, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1974.

იოსებ ყიფშიძე, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, იხ. И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. СПб, 1914.

ქეთევან ძოწენიძე, ზემოიმერული ლექსიკონი, თბილისი, 1974.

პეტრე ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1997.

ტექსტები

შალვა ბერიძე, მეგრული (ივერიული) ენა, მეგრული პოეზია, თბილისი, 1920.

ივანე გიგინეიშვილი, **ვარლამ თოფურია**, **ივანე ქავთარაძე**, ქართული დიალექტოლოგია, I. დიალექტთა განხილვა, ტექსტები, ლექსიკონები; თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1961.

გურამ კარტოზია, ლაზური ტექსტები, „მაცნე“, №4 (საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია), რედაქტორი ალ. ბარამიძე, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1970, გვ. 219-232.

გურამ კარტოზია, მეგრული და ლაზური ტექსტები, გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, 2008.

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, სასკოლო გამოცემა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი და კომენტარი დაურთო ნ. ნათაძემ, რედაქტორი: ალ. ჭინჭარაული, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1974.

კალისტრატე სამუშია, ქართული ზეპირსიტყვიერება, მეგრული ნიმუშები. თბილისი, 1990.

სვანური ენის ქრესტომათია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1978.

სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1939.

სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1957.

სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1967.

სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1979.

ქართული ხალხური ზღაპრები, I, თბილისი: საბლიტგამი, 1951.

ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, I, პოეზია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და გამოკვლევა დაურთო ტოგო გუდავამ, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1975.

ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II, მეგრული ტექსტები (ქართული თარგმანითურთ), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კ. დანელიამ და ა. ცანავამ; თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1991.

იოსებ ყიფშიძე, მეგრული ტექსტების ქრესტომათია, იხ. И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. СПб, 1914.

იზა ჩანტლაძე, **ჰაინც ფენრიხი**, **ქეთევან მარგიანი-დადვანი**, **ქეთევან მარგიანი-სუბარი**, **რუსუდან იოსელიანი**, კოდორუ-

ლი სვანური (გამოკვლევები, ლექსიკონი, ტექსტები), გამომცემლობა „მწიგნობარი“, თბილისი-იენა, 2020.

იზა ჩანტლაძე, **ქეთევან მარგიანი-დადვანი**, **ქეთევან მარგიანი-სუბარი**, **მედეა საღლიანი**, **რუსუდან იოსელიანი**, კოდორული ქრონიკები (სვანური ტექსტები), თბილისი, 2007-2010.

გიორგი ცოცანიძე, თუშური ქრონიკები, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბილისი, 2004.

მაკარ ხუბუა, მეგრული ტექსტები, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა. ტფილისი, 1937.

მიხეილ ჯავახიშვილი, არსენა მარაბდელი, რომანი, მე-8 გამოცემა, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1976.

მიხეილ ჯავახიშვილი, რჩეული თხზულებანი ექვს ტომად, ტ. II, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1959.

ელექტრონული რესურსები

კავკასიური ენები და კულტურები – ელექტრონული დოკუმენტაცია:

https://armazi.uni-frankfurt.de/indexe.htm?armaz3.htm

http://titus.uni-frankfurt.de/indexe.htm

ქართული ენის დიალექტური კორპუსი: http://www.corpora.co/№/

ქართული ენის ეროვნული კორპუსის მასალა: http://gnc.gov.ge/

ECLING Svan Records: ECLING-Svan, Kubdari, 0106 – ECLING-ის პროექტის ფარგლებში დამუშავებული სვანური მასალა: http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/ecling/ecling02.htm

Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVI, 6 (80, 21) – მეგრული ტექსტების დიგიტალიზებული ვერსია: http://www.Uni-frankfurt.de/armazi/

თედო სახოკია, ქართული ანდაზები, გამომცემლობა „სიესტა“: https://www.lit.ge/book/928-qartuli-andazebi-tedo-saxokia/

ქართული რჩეული ანდაზები (შეადგინა კარლო ჯორჯანელმა):

https://www.scribd.com/document/488835095/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%94%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98

ქართული ანდაზები:

https://ka.wikiquote.org/wiki/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98_%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98

ექსპედიციის მასალები

ექსპედიციის მასალები მოპოვებულია FR-21-352 გრანტის ფარგლებში 2022-2023 წლებში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციების დროს სვანეთში, სამეგრელოში, იმერეთისა და გურიის რეგიონებში.

შემოკლებათა განმარტებანი

ქართული ენის ნაწილისათვის

აჭარ. – აჭარული
თსუ შრომები – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები
იკე – სამეცნიერო პერიოდული გამოცემა იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება
ხუბ. – მაკარ ხუბუა
ექსპ. მას. – გრანტის ფარგლებში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციის მასალები
ექსპ. მასალ. იხ. ექსპედიციის მასალები.
სვ. პროზ. ტ. – სვანური პროზაული ტექსტები
დან., ცან. იხ. ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II (1991)
ლკ. – სახარება ლუკასი
ფს. – ფსალმუნი
დ. გურ. – დავით გურამიშვილი
ჭავ. – ილია ჭავჭავაძე
ბარ. – ნიკოლოზ ბარათაშვილი
რაზ. – თედო რაზიკაშვილი
გ. ლეონ. – გიორგი ლეონიძე
შატბ. – შატბერაშვილი
შდრ. – შეადარე
ე. წ. – ეგრეთ წოდებული
იხ. – იხილე
თბ. – თბილისი

მეგრული ენის ნაწილისათვის

აღმოს. არეალი – აღმოსავლური არეალი

გუდ. / გუდავა, ტ. I – ტ. გუდავა, ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. I (იხ. წყაროები)

დან., ცან. – კორნელი დანელია, აპოლონ ცანავა, ქართული ხალხური სიტყვიერება, ტ. II (იხ. წყაროები)

დას. არეალი – დასავლური არეალი

ელიავა – გივი ელიავა (იხ. წყაროები)

ექსპ. მასალები – გრანტის ფარგლებში სამეგრელოში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციის მასალები

თურქ.-ლაზ. – თურქულ-ლაზური

მეგრ. – მეგრული

ცენტრ. არეალი – ცენტრალური არეალი

ხუბ. – მაკარ ხუბუა (იხ. წყაროები)

მეგრ. და ლაზ. ტექსტები – გ. კარტოზია, მეგრული და ლაზური ტექსტები (იხ. წყაროები).

ლაზური ენის ნაწილისათვის

ლაზ. – ლაზური

ჭან. ტექსტ.– ჭანური ტექსტები

ექსპ. მასალები – გრანტის ფარგლებში ლაზეთში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციის მასალები.

თანდილავა – ალი თანდილავა (იხ. წყაროები)

სვანური ენის ნაწილისათვის

ბზ. – ბალსზემოური

ბქ. – ბალსქვემოური

ექსპ. მასალები – გრანტის ფარგლებში სვანეთში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციის მასალები

ლშხ. – ლაშხური

ლნტ. – ლენტეხური

ზსვ. – ზემოსვანური
ქსვ. – ქვემოსვანური
სვან. – სვანური
სვ. ენის ქრესტ. – სვანური ენის ქრესტომათია (იხ. წყაროები)
სვ. პოეზ. – სვანური პოეზია (იხ. წყაროები)
ჩანტლაძე და სხვები – ი. ჩანტლაძე... (იხ. წყაროები)
ჩოლ. –ჩოლურული

საერთაშორისო შემოკლებანი

apud – გამოიყენება სამეცნიერო შრომებში მეორე ხელიდან ლიტერატურის ციტირების დროს
et al – და სხვები
ibid/id – იქვე
resp. – შესაბამისად

აბრევიატურა

AOR − Aorist
AORSubj − Aorist Subjunctive
CONJ / Conj – Conjunction
EVID − Evidential
FUT − Future
Neg − Negative
PTCL − Particle
PRS − Present
PRV − Preverb
SUB / SBOR − Subordinate
INDC − Indicative
N – Noun
FM − Fokus marker
DAT− Dative Case
ERG – Ergative
S3 − Subject person 3
SG − Singular
F − Focus
T – Topic
V – Verb
CORR – Correlate

ი ნ ფ ო რ მ ა ტ ო რ ე ბ ი

ს ა მ ე გ რ ე ლ ო

მარტვილის მუნიციპალიტეტი (აღმოს. არეალი)

მ. აშორტია: მარიტა აშორტია, 23 წლის,ს. კურზუ

ბ. გვილავა: ბელა გვილავა, 43 წლის, ს. გურძემი

მ. მხეიძე: მურთაზ მხეიძე, 56 წლის, ს. გურძემი

ს. მხეიძე: სალომე მხეიძე, 20 წლის, ს. გურძემი

მ. უჩავა: მირმან (მირა) უჩავა, 85 წლის, ს. ინჩხური

მ. ჩქოფოია: მზია ჩქოფოია, 71 წლის, ს. ინჩხური

მ. კეკელია: მედეა (ნანი) კეკელია, 73 წლის, ს. ბანძა

ნ. კეკელია: ნარგიზა კეკელია, 85 წლის, ს. ბანძა

ვ. ქაჯაია: ვაჟა ქაჯაია, 70 წლის, ს. ონოღია

ზ. ქაჯაია: ზაზა ქაჯაია, 60 წლის, ს. ონოღია

შ. ქაჯაია: შორენა ქაჯაია, 80 წლის, ს. ონოღია

გ. ჭითანავა: გოჩა ჭითანავა, 62 წლის, ს. ონოღია

ხ. ჭითანავა: ხვიჩა ჭითანავა, 65 წლის, ს. ონოღია

ბ. ჯიქია: ბადრი ჯიქია, 26 წლის, ს. ონოღია

გ. ჯიქია: გოჩა ჯიქია, 60 წლის, ს. ონოღია

ს. ჯიქია: სოსო ჯიქია, 65 წლის, ს. ონოღია

ლ. პაპავა: ლია პაპავა, 62 წლის, ს. ვედიდკარი

სენაკის მუნიციპალიტეტი (აღმოს. არეალი)

გ. კოკაია: გია კოკაია, 65 წლის, ქ. სენაკი

ნ. საჯაია: ნონა საჯაია, 50 წლის, ქ. სენაკი

ე. ხაბურზანია: ელზა ხაბურზანია, 46 წლის, ქ. სენაკი

ლ. ხაბურზანია: ლალი ხაბურზანია, 64 წლის, ქ. სენაკი

დ. ხუბუნაია: დათო ხუბუნაია, 57 წლის, ქ. სენაკი

ბ. ნაროუშვილი: ბაბუცა ნაროუშვილი, 87 წლის, ს. ბეთლემი

დ. ნინუა: დალი ნინუა, 57 წლის, ს. ბეთლემი

ჟ. სართანია: ჟოზეფინა სართანია, 78 წლის, ს. ბეთლემი

მ. ჭეიშვილი: მარადი ჭეიშვილი, 59 წლის, ს. ბეთლემი
კ. ადამია: კახაბერ ადამია, 51 წლის, ს. ეკი
შ. ადამია: შორენა ადამია, 50 წლის, ს. ეკი
ნ. ანთია: ნანა ანთია, 44 წლის, ს.ეკი
ჯ. ბუღაშვილი: ჯემალ ბუღაშვილი, 67 წლის, ს. უშაფათი
ლ. ვახანია: ლალი ვახანია, 59 წლის, ს. უშაფათი
მ. მორგოშია: მიმოზა მორგოშია, 62 წლის, ს. უშაფათი
დ. ოთხოზორია: დოდო ოთხოზორია, 69 წლის, ს. უშაფათი
ლ. სიჭინავა: ლილი სიჭინავა, 79 წლის, ს. უშაფათი
ნ. ჯიქია: ნატო ჯიქია, 45 წლის, ს. უშაფათი

ჩხოროწყუს მუნიციპალიტეტი (ცენტრ. არეალი)

ბ. ბერია: ბონდო ბერია, 79 წლის, ს. ნაფიჩხოვო
თ. გობეჩია: თემურ გობეჩია, 55 წლის, ს. ლეწურწუმე (ჯუმითის უბანი)
ვ. გოგუა: ვახტანგ გოგუა, 29 წლის, ჩხოროწყუ
დ. ნაჭყებია: დავით ნაჭყებია, 31 წლის, ჩხოროწყუ
ვ. ფაცაცია: ვაჟა ფაცაცია, 87 წლის, ს. ჭოღა

წალენჯიხის მუნიციპალიტეტი (დას. არეალი)

მ. აკობია: მიმია აკობია, 88 წლის, ს. ჭალე
თ. გერგედავა: თაზო გერგედავა, 71 წლის, ს. ჭალე
ლ. გერგედავა: ლაშა გერგედავა, 48 წლის, ს. ჭალე
ნ. გოგილავა: ნანა გოგილავა, 50 წლის, ს. ჭალე
თ. მანია: თენგიზ მანია, 61 წლის, ს. ჭალე
მ. მანია: მთვარისა მანია, 72 წლის, ს. ჭალე
მ. უბილავა: მურმან უბილავა, 57 წლის, ს. ჭალე
მ. ფიფია: მზია ფიფია, 55 წლის, ს. ჭალე
ლ. შენგელია: ლამარა შენგელია, 81 წლის, ს. ჭალე
ლ. შონია: ლიკა შონია, 26 წლის, ს. ჭალე
მ. შონია: მანონი შონია, 44 წლის, ს. ჭალე

მ. შონია: მარიკა შონია, 28 წლის, ს. ჭალე
ს. შონია: სოსო შონია, 53 წლის, ს. ჭალე
ც. შონია: ციცინო შონია, 66 წლის, ს. ჭალე
ქ. ციმინტია: ქეთევან ციმინტია, 32 წლის, დაბა ჯვარი
ი. ყოლბაია: ირმა ყოლბაია, 57 წლის, ს. ჭალე

ზუგდიდის მუნიციპალიტეტი (დას. არეალი)

ი. ბერანძე: ირინე ბერანძე, 48 წლის, ს. ალერტკარი (გრიგოლიში)
მ. ესებუა: მონიკა ესებუა, 20 წლის, ს. ალერტკარი (გრიგოლიში)
ი. ესებუა: იური ესებუა, 50 წლის, ს. ალერტკარი (გრიგოლიში)
გ. ჟიჟბაია: გვანცა ჟიჟბაია, 19 წლის, ს. დარჩელი
გ. ჟიჟბაია: გოგა ჟიჟბაია, 21 წლის, ს. დარჩელი
ე. ჟიჟბაია: ელგუჯა ჟიჟბაია, 59 წლის, ს. დარჩელი
ნ. გაბუნია: ნატო გაბუნია, 69 წლის, ს. დიდინეძი
ი. კუკავა: ირაკლი კუკავა, 31 წლის, ს. დიდინეძი
ი. პაპავა: ინეზა პაპავა, 65 წლის, ს. დიდინეძი
დ. ფარულავა: დათო ფარულავა, 41 წლის, ს. დიდინეძი
ე. ფარულავა: ელენე ფარულავა, 15 წლის, ს. დიდინეძი
ლ. ფარულავა: ლიზი ფარულავა, 14 წლის, ს. დიდინეძი
ი. შენგელია: იოსებ შენგელია, 28 წლის, ს. ჯიხაშკარი
დ. ჭანია: დათო ჭანია, 45 წლის, ს. დიდინეძი
ნ. ჯიქია: ნონა ჯიქია, 53 წლის, ს. დიდინეძი
თ. ჯღარკავა: თამარ ჯღარკავა, 30 წლის, ს. რიყე
ს. ხუნჯუა: საშა ხუნჯუა, 90 წლის, ს. ჯიხაშკარი

ლ ა ზ ე თ ი

ნ. კაკაბაძე: ნოდარ კაკაბაძე, 81 წლის, ს. სარფი, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი
მ. მემიშიში: მაია მემიშიში, 31 წლის, კვარიათი, ბათუმი
ო. მემიშიში: ომარ მემიშიში, 75 წლის, ს. სარფი, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი

ნ. ჯავახიშვილი: ნათია ჯავახიშვილი, 26 წლის, ს. სარფი, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი
ქ. ჯავახიშვილი: ქეთევან ჯავახიშვილი, 19 წლის, ს. სარფი, ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი
ი. ბართოღლუ: იაშარ ბართოღლუ, 67 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
ა. ილმაზი: აჰმეთ ილმაზი, 67 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
ი. ინაიშვილი: იაშარ ინაიშვილი, 58 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
ი. ნომანოღლუ: იდრის ნომანოღლუ, 62 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
მ. ოზგური: მუსტაფა ოზგური, 65 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
თ. პაკსოი: თამერ პაკსოი, 71 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
ვ. ოსქარა: ვედათ ოსქარა, 75 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
შ. უიარიქი: შაქირე უიარიქი, 55 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
თ. ქორიუნჯუ: თურგუთ ქორიუნჯუ, 65 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი
მ. ჯანოღლუ: მევრუთ ჯანოღლუ, 55 წლის, არქაბის რაიონი, ართვინის პროვინცია, თურქეთი

ს ვ ა ნ ე თ ი
მესტიის მუნიციპალიტეტი (ზემო სვანეთი)
ო. ანსიანი: ოთარ ანსიანი, 66 წლის, ს. ჭუბერი
ი. გადრანი: ინეზა გადრანი, 68 წლის, ს. ჭუბერი
ლ. გადრანი: ლია გადრანი, 18 წლის, ს. ფარი
კ. გვარმიანი: კორნელი გვარმიანი, 67 წლის, ს. ნაკრა

თ. გირგვლიანი: თემურ გირგვლიანი, 65 წლის, ს. ჭუბერი
ნ. გურჩიანი: ნოდარ გურჩიანი, 72 წლის, ს. ეცერი
ლ. დევდარიანი: ლამარა დევდარიანი, 67 წლის, ს. ჭუბერი
ა. ვიბლიანი: ამირან ვიბლიანი, 42 წლის, ს. ნაკრა
თ. კვიციანი: თამარ კვიციანი, 27 წლის, ს. ბეჩო
გ. მარგიანი: გივი მარგიანი, 30 წლის, ს. მულახი
ლ. ნიკოლოზიანი: ლია ნიკოლოზიანი, 55 წლის, ს. ლატალი
მ. საღლიანი: მანანა საღლიანი, 63 წლის, მესტია
ა. უდესიანი: ანა უდესიანი, 14 წლის, მესტია
ი. ფანგანი: ინა ფანგანი, 75 წლის, ს. წვირმი
ზ. ქალდანი: ზურაბ ქალდანი, 36 წლის, ს. ცხუმარი
ვ. შამფრიანი: ვახტანგ შამფრიანი, 75 წლის, ს. ბეჩო
ლ. შამფრიანი: ლალი შამფრიანი, 80 წლის, ს. ბეჩო
მ. ჩხვიმიანი: მაია ჩხვიმიანი, 52 წლის, ს. ჭუბერი
ნ. ხვინთელანი: ნუნუ ხვინთელანი, 69 წლის, ს. ლატალი
გ. ჯაფარიძე: გივი ჯაფარიძე, 90 წლის, მესტია
ი. ჯაჭვლიანი: ირმა ჯაჭვლიანი, 60 წლის, მესტია

ლენტეხის მუნიციპალიტეტი (ქვემო სვანეთი)
ო. გაზდელიანი: ომარ გაზდელიანი, 57 წლის, ს. წანაში
უ. გაზდელიანი: უშბა გაზდელიანი, 26 წლის, ს. ხელედი
ზ. ლიპარტელიანი: ზურაბ ლიპარტელიანი, 31 წლის, ს. ბაბილი
თ. ლიპარტელიანი: თამაზ ლიპარტელიანი, 65 წლის, ლენტეხი
თ. ლიპარტელიანი: თეონა ლიპარტელიანი, 29 წლის, ლენტეხი
ს. ლიპარტელიანი: სალომე ლიპარტელიანი, 35 წლის, ლენტეხი
ს. ონიანი: სვეტა ონიანი, 60 წლის, ს. სასაში
მ. ქურასბედიანი: მილედი ქურასბედიანი, 49 წლის, ს. ლესემა
მ. ჩანქსელიანი: მურთაზ ჩანქსელიანი, 63 წლის, ს. ძუღვარეში
ჟ. ჩანქსელიანი: ჟინვერ ჩანქსელიანი, 66 წლის, ს. ძუღვარეში
რ. ხაბულიანი: რიმა ხაბულიანი, 62 წლის, ს. საყდარი

დანართი

ემპირიული მასალა

დანართი №1

„სინტაქსური ასიმილაციისა“ და „პლეონასტური კორელატის“ შემცველი ძირითადი და ალტერნატიული კონსტრუქციები ქართველურ ენებში[1]

ძველი ქართული ენა

(1) ს უ ლ ი რ ო მ ე ლ ი . NOM აქა განისწავლოს, **მან.ERG** პოოს წყალობაი საუკუნესა (წარტყუენ. კგ, , 6),

შდრ.:

(1ა) ს უ ლ მ ა ნ . **ERG,** რ ო მ ე ლ ი . NOM აქა განისწავლოს, პოოს წყალობაი საუკუნესა.

მეგრული ენა

(1) (4) ო ს უ რ ი . NOM. ნ ა მ უ თ ი . NOM ჩხუბენდუნ, **თიქ. ERG** ხორცი მიდეეღუ (ექსპ. მასალები) **„ქალი, რომელიც** ჩხუბობდა, **იმან** ხორცი წაიღო“.

(2) კ ო ჩ ქ გ, ნ ა მ უ თ ი წყარცგ ოსქირუანდგ, **თიქ** უწუუ (ყ.15, 14).

(3) ო ს უ რ ქ , **ERG**. ნ ა მ უ თ ი **NOM**. ღვარანდუ, **თიქ** ხოლო ძიცა ქიდიიჭყუ (ექსპ. მასალები) **„ქალი, რომელიც** ყვი-როდა, **იმანაც** სიცილი დაიწყო“.

(4) ო ს უ რ ი. NOM, ნ ა მ უ თ ი. NOM დღას მითინს ფარას ვე-მეჩანდუნი, **თიქ. ERG** დაჩხირი ქათუურძუ ქომონს ფარაშ გასხისხებაშენი (გ. სხულუხია)

„ცოლი, რომელიც არასდროს არავის ფულს არ აძლევდა, იმან შავი დღე აყარა /„ცეცხლი შეუნთო“ ქმარს ფულის გასესხების გამო“.

[1] შეადგინა მაია ლომიამ.

დანართი №2

მიზეზისა და მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებების შემცველი კონსტრუქციები სვანურში[1]

მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებების შემცველი კონსტრუქცია

(1) ბიკს **ეჯღა** გგაშდახ, **ერე** თუ̄ეფი ფინდხა̄რ ეჩექა ქა დეშ ᲆსკნახ (ბზ., სვან. ქრესტ., 1978: 34) „კუნძს **იმიტომ** დგამდნენ, რომ თოფის ტყვიები მასში არ გაივლიდა („იმაზე ვერ ხტებოდნენ“)“.

(2) მაღაზაისგა შდა შიშდ ჩუ̄იფრი **ეჯღ**ა, **ერე** ჰა̄ერს ჩი ფოყხენ ლა̄სიპ ხარ (ბქ., სვან. ქრესტ., 1978: 202) „ნალიაში ტარო ხელად შრება (ხმება) **იმიტომ**, **რომ** ჰაერს ყველა მხრიდან აქვს სატრიალო“.

(3) ქონს ქა ხუ̄ა̄ჰნედ **ეჯღად**, ერე ხოჩულდ გეჭნი (ლშხ., სვან. პროზ. ტექსტ., 1979: 21) „ქონს გამოვადნობთ [ხოლმე] **იმიტომ,** რომ უკეთესად ძლებს“.

(4) უ̄-**ა̄მღა** ონჯადდ სერ მულახხენქა ქა, დადაშერ **ერ** ოხკად მიშგვი ბებიას (ჩოლ.) „აი, **ამიტომაც** გამოვედით მულახიდან, დედულები („ბებიასაანი“) **რომ** ამოუწყდა ბებიაჩემს“...

მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებების შემცველი კონსტრუქცია

(1) კუ̄ირᲆა ლᲆქუ̄ᲆსს ჟაჯუნდერალ ხოჩშახ ხოშა ნაღალდ **ეჯღად**, **ერე** მებცარს ი ლეკოსა̄ნდარს ლაკურᲫელ გოლა̄ ყუ̄ა̄ბთეჟი ხა̄დახ ლე̄ზი (ლშხ., სვან. ქრესტ., 1978: 239) „კვირიას წარმოთქმას ჟახუნდერლები ასწრებდნენ უმეტესად

[1] შეადგინა ქეთევან მარგიანმა შავრეშიანი 2022-ის მიხედვით.

იმიტომ, **რომ** მებეცელებს და ლეკოსანდელებს გორაზე უწევდათ ასვლა“.

(2) ამჟი **ეჩალა** იჩოხ, ერე გუშკე ლაშხირ ლექჳა ლებაჩ ლი მეჳარ (ლნტ., სვან. ქრესტ., 1978: 290) „ასე **იმიტომ** შვრებიან, **რომ** ჩვენი ცხენისწყლის ქვევით ქვიანია ძალიან“.

(3) მი აჯიხჳტ გეზლრ, **აჯლა** ერე მიშგჳი ნაშგჳრან ჩაჳჯაშდგნდა (უშგ., ტიტ. მას.) „მე ამოგიწყვიტე შვილები, იმიტომ რომ ჩემი დარიგება დაგავიწყდა“.

(4) მაყმაყიშ ლაზგა-ლარდ’ოხხჳტა **ეჯნანიდ**, **ერე** მიჩა ბაბაშ ხჳეტ’ოთდა გუთე ქეშეკ დაჳს (ბქ., სვან. ლექს., 2000: 245) „ბაყბაყდევის სახლკარი ამოუწყვეტია იმიტომ, რომ ბაბუამისის ამოწყვეტა ჩაუდია გულში ქეშეკ დევს“.

დანართი №3

სამკომპონენტიანი

მეგრული „ვარდა“ - ქართ. „[თუ] არა და“[1]

1. მუ გიღუ სააზრო, ქომიწიი, ***ვარ და***, მა სქანი თოლიში წოხოლე დუს დიიპილუნქ, (ხ.,213,22) (=რა გაქვს საფიქრალი, მითხარი, *თუ არა და*, მე შენ თვალწინ თავს მოვიკლავ).
2. ათე ცალი სხული ოკო გაარჩქინეევე ცუდეშ წოხოლევა, ***ვარია-და*** ჭუმენერი საკაკალო მაციქია (ხ.,244,34-35) (=ამნაირი მსხალი უნდა გააჩინო სახლის წინ, ***თუ არა და*** ხვალინდელი ლუკმა შემექნებიო).
3. თე ჯიმა თენერი კოჩიე, თი რაშის ქგმოიცონანს, ***ვარდა*** ოსური მიდუღია (ხ.,108,16) (=ის ძმა იმნაირი კაცია, იმ რაშს მოგიყვანს, ***თუ არა და***, ცოლი წაართვიო.

[1] შეადგინა მაია ლომიამ.

4. ***გეიანწყგდა***, ჩილო მიდააცუნუნია, ***ვარია-და***, დუდი ოკო მეკვათასიე (=***თუ*** შეძლო ამოხსნა, ცოლად წაჰყვება, ***თუ არა და***, თავი უნდა მოჰკვეთოსო) (ტ.II,52,4-5).
5. თის ***ქგმომლანქ-და***, სქანი ოსური იპეირქია (იპი-რქია), ***ვარ და*** ვამორკოქია (=თუ იმას [ცხვირსახოცს] მომიტან, შენი ცოლი ვიქნები, ***თუ არა-და***, არ მინდიხარო) (ტ.II,180,3).
6. ...თქვანი ქესას ***ქომიჭყოლოფუნთ-და***, მადლობერი გაცით, ***ვარდა*** მა მუთუნს ვა რთხიინთ! (ხ.,212,18-19) (=თქვენს ქისას ***თუ მიწყალობებთ***, მადლობელი ვიქნები, ***თუ არა და*** მე არაფერს არ გთხოვთ).
7. ***დოგიგორუნ-და, დოგიგორუნია, ვარდა*** დუს მერკვათუნქია (=***თუ მოგიძებნია, მოგიძებნია, თუ არა და*** თავს მოგკვეთო) (ტ.II,328,8).
8. ***ქოლოლან(ქ)და, ქოიღოლამ, ვარდა*** დუც მერკვათუნქია (ხ.,215,31-32) (=***თუ (გა)აკეთებ, გაგიკეთებია, თუ არა და თავს*** მოგჭრიო).

მეგრული „ვარა“ - ქართ. „თორემ“

1. დაართინე ათე მინუტის თაქ, ***ვარა*** სი გოიტალე თინეფიში არდგილიშავე (ხ.,200,34) (=დააბრუნე ამ წუთში აქ, ***თორემ*** შენ გაგიშვებ იმათ ნაცვლადო).
2. ოშურეთიშა ქაღარდი მიდეეღი, ***ვარა*** ოსურს მიდაიღანქია, – თქუა ხენწიფექ (ხ.,110,3) (=სულეთში წერილი/„ქაღალდი“ წაიღე, ***თორემ*** ცოლს წაგართმევო, – თქვაო ხელმწიფემ.

ქართული ენის დიალექტები

1. სამ წლამდე ***თუ მოვიდეო, მოვიდე, თუ არა და***, სამ წელს იქით გათხოვდიო (ქართ. დიალექტ., ქართლ., 292);

დანართი № 4

ნამუდა კავშირიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია მეგრულში[1]

№	კონტექსტი	მდებარეობა „ტიტუსის“ ბაზაში
1	ქოცოფე, ქოცოფე ჟირი ჯიმა კოჩი. თიცალი მახინჯი ცოფენა თინეფი, **ნამუდა** ქიცანას ნორგილაფუენა.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, IX, 12 (22, 8)
2	ართი სოფერს ქოცოფე ართი ომბოლი, ეფერი ღარიბი, ეფერი, **ნამუდა** ცა დო დიხა შქას დღას მუთა ნოპალუე.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, X, 1 (23, 1)
3	ქგდომიდირთი ქირაშა სუმი წანაში ბორჯითგ დო სუმი ეფერი ჭკვერი სიტყვას ქგდგგოგურუანქია, **ნამუდა** საწგმოხონოთგ ქგწგმგგოდირთასია, – უწუუ ჭკვერი კოჩქგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, X, 4 (23, 16)
4	მუქგდა ღორონთქ გამაკეთუა, – უწუუ ბოშიქგ დო მუში სანამუსო ვა არჩქინგ, თეშენი **ნამუდა** ჭკვერი კოჩიშე უღუდგ ნაზოკულა.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, X, 8 (24, 10)
5	მუში სანამუსო ვა უწუუ, თეშენი **ნამუდა** ჭკვერი კოჩიშე უღუდუ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XI, 8 (25, 30)

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ.

6	ათე ბოშიში ჩილსგ ართი ნოხი ეფერი მეჩგ ხენწიფექგ, **ნამუდა** ჟიდოჟი იცონანსგ კოსგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XII, 20 (29, 3)
7	ათე ჭიშქარქგ ეფერი მიორკიოუ, **ნამუდა** ცას მურიცხი მაასოფგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XII, 34 (30, 9)
8	კაჟანდიიში რაშიქ ეფერი მიო-ჭირხინუუ, **ნამუდა** ე ბოშიში რა-ში გააჩემგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XII, 35 (30, 13)
9	თაში **ნამუდა** ირიფელიქ ქიშიიტ-ყუუ ინეფიში გამოთხუალა დო ნგარა.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XIII, 6 (31, 23)
10	თეჟანსგ ხონარი გეეგონგ დო-კოხგშე **ნამუდა:** მუ კოჩი ექია მა გამირზიე?	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XIII, 7 (31, 33)
11	არძაქგ დოშქურონდუა, თეშენი **ნამუდა** ვითოჟირიხოლოში ნაკ-ლებისვა მგნაართინედგ თი კარ-დილავა.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XIII, 24 (33, 18)
12	ათე ჟამსგ ცვამურიცხამქგ ქიდე-ელახგ დო შურიმალაფუო გინი-ირთგ, თეშენი **ნამუდა** თიში შუ-რი ცოფე თენა.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XIII, 42 (35, 28)
13	ჭე მეეშორგ მუში მაცალესგნი, მუგგდენი ხონარქგ მაასიმგ **ნა-მუდა** „ჰაატგ, ბოში, დობღურია!“	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XIV, 2 (36, 20)
14	ხენწიფეშა ართი მეშხურეს ქგმუურთგმუ დო თიგვარი საჩი-არი გუუნწყუუ, **ნამუდა** ხენწი-ფეს ძალანს ხერხებუ ნდო ვეზი-რეფიშა უზოჯგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XVII, 1 (43, 8)

15	დიიჭყგ ეფერი სამართალიში გორჩქინუა, **ნამუდა** ქიცანაქ თის მიანჭუუ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XVII, 4 (43, 22)
16	თე ბოშიქ ეფერინეერო ქიდიიხორგ, **ნამუდა** ძალამი ჯგირო, მუმასგ დო შხვა ჯიმალენს ორჯგინგ ირიფელიშენი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZS, XIX, 11 (46, 29)
17	ძალამი ჯგირი დო ჭკჯერი ბოშიქ ქიიცუუ, ათაში **ნამუდა** ქიცანაში შურდგმილეფი სო მუ ორდესგნი, ირიფელს ქიმეხვადგდგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XX, 1 (47, 4)
18	მუუჩინგ: „შარა ქგმოთხიია“, ათეშენი **ნამუდა** შარაპიც გილახედგ დო შხვა არდგილით ვე მიშაართედგ ცხენამი კოსგნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XX, 10 (48, 11)
19	კოჩი ქიმუუჩქვეს მეენძელსგ დო მეუჩინეს, **ნამუდა** მუში ოსურისქუა ათე მაფაში სქუას ჩილო ქიმეჩასგნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XX, 11 (48, 19)
20	ი სასინჯო მაფაში სქუას, **ნამუდა** ქუუცოთამუდუკონი, ვე იაჭოფუ დო ვარგთი დიხაშა მააჩილითუ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XX, 15 (48, 31)
21	მუზარბიიში ღურაქ ახიოლგ იში ოსურცუ, თეშენი **ნამუდა** ბრელი ხანი დგ კაჟანდემიშა გური აფუდუ ნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 2 (55, 20)
22	დიდაქ ენა შუროთი ვე მკ̄აკუუ; უწუუ **ნამუდა** მა იშენი ანწი რჩგნგ ვორექგ, გოკონგ ნდემქგ მიღასგ, გოკონგ ღურუუქუ, ჩქიმიშენი არძო ართი რე.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 4 (56, 3)

23	დედგბიქ უწუ ბოშისგ, **ნამუდა** ქეცანასგ მეტი მუთუნიშა ვა რე ოშქურანდია.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 30 (59, 23)
24	დას ვე მიანჭირინგ ხიოლითგ დო უწუუ **ნამუდა** – სი რექგ თი მუ-ზარბიიში სქუავა, ნამუში ქაშ-ქვილი დო საგანით ოზღოდეე ნდემეფიე.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 34 (59, 34)
25	დიდაქგ დუდი იმართგ ითამ თითგ, **ნამუდა** ვა აკოდგ მუში სქუაქგ ნდემეფცგ ქიმკაღურუკო ნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 35 (60, 3)
26	თიცალი ქიმიოკგჟინგ, **ნამუდა** მურიცხეფცგ ქგდუქანცალუუ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 35 (60, 7)
27	დიხა-არდგილი აფუდუ მერჩქი-ნელი მუში დუდიშო, თიშენი **ნა-მუდა** მუკი-მუკი მოსანძღვრეე-ფი ნდემეფი ცუნდუ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 1 (82, 9)
28	ეშა ირკოც ოშქურუ, თიშენი **ნა-მუდა** თეში მანგარა ბოში დიორ-დე მითინსგ ვო უძირგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 1 (84, 19)
29	ტყაშიკოჩი ხოლო დო ხოლო უმოსის ღვარანცგ, თაში **ნამუდა** ღორონთქგ ქგგეეგონგ ათე ტყა-შიკოჩიში ღვარაფი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 1 (86, 9)
30	ჰავაქ ქგმაანჯირგ ხრისტაგანი-ტარიელცგ, თეში **ნამუდა** ულას აწუხენდგ, მარა ხრისტაგანიში ჰა-ვათგ ვიშო მიოჯანგდგ თეურენი მუმაულარი კოცგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 2 (87, 7)

31	ოზეს გალე მუკი-მუკი ჩხე წყარი გოცუნს თიცალი, **ნამუდა** მუსგთგ მიკაწენსგ ნი, ირიფელსგ დოჭუნსგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 2 (87, 21)
32	ეთი ნდემემცგ ცუნს ართი და თიცალი, **ნამუდა** ბჟა დო თუთა-ცალო რწკინგნცგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 2 (87, 22)
33	ოზეში კარეფიშა ვე მგნიირთე, თიშენი **ნამუდა** თითო ჭიშკარი ანთასი ფუთიანი რე.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 2 (87, 25)
34	მოუსვესგ დო ჭკირეს, თაში **ნა-მუდა** ჟირხოლო ტარიელეფი ონ-ჯუაშა ქოცვილგნდესგ ნდემემცგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 2 (88, 18)
35	ქოჩორაქგ მოურქგ რაშის, თიცა-ლი ქალააცაფინუ, **ნამუდა** ხენწი-ფეში მახორობა იცანცალგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 3 (98, 28)
36	ათე რაშიში ნაფოლე დიხას გიო-ხე, ირდიხას, თეში **ნამუდა** თითო ნაფოლეს თითო კოჩი ინინტირე.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 3 (98, 29)
37	ოზეშა მუნილესგ ნი, ქინიქოსეს რაშიში ნაფოლესგ, თაში **ნამუდა** ნამუ ჯარი ქორდგ ნი, არძო არ-თო ართიანცგ მუნანთხუდესგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 3 (99, 19)
38	ართი რომკა სასმელი ქომიშიი ეფერი, **ნამუდა** თისგ კოჩი გე-შუნსგ ნი, ხეთე ქგდალურასგ ნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 4 (101, 20)
39	მა ვე შემილებუ გვირგვინიში გედგგმა, თიშენი **ნამუდა** მა ოკო დიიბრგუე ჩქიმი ქომონჯი სუმი წანა, სუმი თუთა, სუმი მარა, სუ-	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVII, 4 (103, 7)

	მი დღა, სუმი საათი დო სუმი მინუტის.	
40	ათე შვანს მიდგენი შხვა ხენწიფექ მუჩინუ ათე ბოში ორენი თე ქიანაში ხენწიფეს, **ნამუდა** მა მეიჩქვანქ მარკინეს დო თიში გარზე მარკინე გაიშაგორი დო ქუდმოხვამილევა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 1, 13
41	ქიმიცონეს მაჟია სახენწიფოშე მარკინე, მარა ეფერი მარკინე **ნამუდა,** თითო კუჩხიში დოშქუმალათი დიხას გვერდი არშინს დინიოსოფანს გიმენი ფერი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 1, 28
42	იდუ თე ბოშიქ, იდუ, თის ხანს მეურს **ნამუდა,** ეჩი წანა გათუ̈.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 2, 5
43	ქუმორთუ ჟირი ბოშენქინი, დიდაქ დახვამილუ ამბე **ნამუდა** – ართი ჯიმა კოჩქ ქეშგეძინესია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 2, 14
44	ბოშენქ თქვის **ნამუდა** ენა ქუნორგებე ჩქინი ჯიმათია დო დეჯიმალეს.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 2, 22
45	ათე ჟირი ჯიმალენქ მუჭო ქოძირეს თეჯგურა სქვამი ცირანი, თქვის, **ნამუდა,** ეს ჩქი ვადმანებენა ჩქინი უჩაშია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 5, 17
46	ათე შვანს უკულაში ძღაბიშა დიდი რისხვა ეკურინუაფუნა თი ჟირი ჯიმალენს, თიშენი **ნამუდა** – სი ვათქვი, მუჭოთ ჩქი გირსხით ითამუნი თინავადა, ხათე დუდი სქანი მელახი დო ტანი ხოლო მელახოვა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 6, 3

47	ამსერი ძღაბის გიასიზმარუ **ნამუდა** – ითამუ თი ბოშის ეშულებუ ბაწარით, ნამუ ბოში თექ დინიტესგნი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 1, 6, 10
48	ქიმერთეს ეზოში ხოლოშანი, ქოძირეს **ნამუდა** თე ეზოს მიკი-მიკი ქუაში ხიბირი გუცუნსინი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 7, 21
49	ათე ქუაში ხიბირი ეფერი სქელი ქორე **ნამუდა,** ჟირი საჯენი ქუნოღვე განი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 7, 22
50	გიმელუნი, ქოძირუ, ღურელი ნდიეფი ქოწკარუნა ვითაართი დო მავითოჟირას ჭე შური ქუდგუნი; თიშენი **ნამუდა,** ათე მავითოჟირაში დუდი გვალო ვაცოფე გოცოთამილი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 8, 5
51	სი ლახარა ქიმიგონი დო ლევანქ გიგაკითხუასინი უწი, **ნამუდა** ათე დო ათე კერიშე ძაგარს ქუმომიღანქიდა ვარა, ჩქიმი მოხვარე ცა დო დიხა შქას ვარე მუთუნია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 8, 27
52	ლევანი, სი ეფერი ქიგიოკიჟინი **ნამუდა,** კერს ოჭიშიქ მეხორცქასგნი, დო ათენერო დევემოჯგირებუთდა ვარა, მეტო ვარე ჩქინი საშველია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 9, 10
53	ცუს ალაფურცქინუ **ნამუდა,** ლევანი მურს სქანი დაჯიმალებუშავა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 9, 15

54	ლევანქ ფერი ქიგიოკიჟინუ **ნამუდა,** ცას მურიცხიქ გამახორცქუ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 9, 18
55	კინოხუ ნდიქ მიკილუ ძღაბიშა დო უწუ **ნამუდა** – ართი ფუთი საპონი ქუმაღალაფე სქანი ჯიმასია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 11, 3
56	ხენწიფეშა აფუუ მოჩინელი **ნამუდა,** თითო კოჩი დახვამილუას ათე მერჩქინელი ადგილსიე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 12, 2
57	თიჯგურა დიდი ქოცოფედუ თე გვერშაპი **ნამუდა,** ართი ჟირი საჯენი ქიცუაფუდუ ზღვა პის ძვალი გეხიბუდუნი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 12, 38
58	ლაკვიქ აკას ვედუჯერუ დო თქუ – **ნამუდა** კუბოს ქედნუოსვანჯუათ, ნიშის ქედნობდგათ დო ზღვას გილაჩურასია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 2, 13, 35
59	გოლ ხონარქ **ნამუდა,** ათე დო ათე ხანს ნოსა მოცუნს ათე დროს.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 14, 23
60	ოცადუდეს მუთუნფერო, თინერო ქიმერთესკო ხანიშა **ნამუდა,** დუდი მაწონაფესკონი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 14, 31
61	იკითხეს მულირი კათეფენქ, **ნამუდა** მუშა რე საქმევა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 15, 33
62	ტყვია ეფერი დიხას დიინოხვე **ნამუდა,** იში ეშაღალა ვანოცოფუე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 16, 15
63	გინოჭყვიდეს **ნამუდა,** მუნეფიში ოსურეფი ქიმიცონანი თი კათაქ,	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 16, 35

	ნამუსგთ ათენერი პატიოსანი ჩილი ცუნსგნ.	
64	მუჟანსგთ ქომონჯქ ქუწუ̄ **ნამუდა,** – ათე ჯგურა საჩუქარი მიფეშქაშ ხანქ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 17, 30
65	სი თექ დოიდვალ სიტყვა, **ნამუდა** დუდი მეპკვათით მა ათე საქმექ ათაში ვამაქიმინუდა, ვარო?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 18, 11
66	ასე მა გარზე სი სიტყვას, **ნამუდა** თი კოჩქ ვაშასქილიდუასგდა, დუდი გგმოცოთინაფუე სქირუონ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 3, 18, 12
67	ათე მუმას ოკო დოგორას მუში ნოსა ეფერი, **ნამუდა** მუში გურიში აზრის იფიქრენსგნი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 4, 19, 3
68	თქუ მაჟირა კოჩქ, **ნამუდა,** – ჰაი ბედნიერი თეში მინჯევა!	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 4, 19, 27
69	თქუა **ნამუდა** – გვალო ქორე ღურელიდა, თიში ცოდავა დო გვერდო რე ღურელიდა, მუთა უჭირსია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 4, 20, 28
70	ოსურქ კარი ქუმაკილუ აშო დო უწუ̄ **ნამუდა,** უხერხიში ხერხი ინეფს უცუნანია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 4, 22, 14
71	ოსურქ ოჩინუ **ნამუდა:** – თქვა ფიქრენთი ჩქიმი ოსტატეფიში ცვილუას, მარა მუჭო ინენს თექ დოცვილუნთ დო, სქანი სქუას მა თაქ დოპილუნქ თი სათისია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 4, 22, 22

72	დუს თით იიმენდენდუ, **ნამუდა** ირფელი, მუთ კოჩიში დუდიშა ქორე გინულირი დო გინმალუნი, არძა მუში ბედიშე რენია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 5, 23, 2
73	გინოჭყვიდ, **ნამუდა** ოკო მიდაფრთევე ჩქიმი ბედიშ ოგორუშა დო ქოპკითხევე – მუჟამიშა მაწვალენს თაშია?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 5, 23, 6
74	ძღაბიში მუმაქ ქეშეხვეწ მეშარეს, **ნამუდა,** – მუჟანსგთი სქანი ბედი ქოძირე, თე ლეხის მუთ ოსქილიდუანსგნი თინა ქომიკითხი დო აშონას მუკომლევა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 5, 24, 9
75	უაზროთ ათე ნერო **ნამუდა,** თხუ სქუაში ერჩქინა, ხოლო მუში დასწრება ვარ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 26, 15
76	ათეწკალა დასახელუ ჩილს **ნამუდა,** დაბადებულქ ძღაბიქ ქიცუასდა, გიოდვით სახელი მუ გოკონანი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 26, 21
77	ზაკაიკიქ თქუ **ნამუდა,** – მა ვორდი გაჭირებული ართი საქმეშე დო თიში მოხვარეთ პუნდუ დიდი საიმედნო კოჩი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 28, 23
78	ასე საინტერესო რე თენა **ნამუდა,** ათე რაშის მით დემორჩილენსგნ დო მიდეცონანსგნ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 29, 21
79	თაში **ნამუდა,** თითოშო თითო რაში კაზმული დო ძვირფასიანი საჩუქარი მიდეღეს.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 33, 7

80	ოსურს უწუ̄ **ნამუდა,** ოჯახის ჩქიმ მულაშა სი გიჩქუნია, ქაშა-ბარ ჯგირო.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 7, 39, 26
81	იპრტი თი ზომაშა **ნამუდა,** უდა-ბურ ტყას ქიმთობლი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 8, 42, 20
82	მუკ-მუკი ქუგუცუნს რკინა დო თეშ რე **ნამუდა,** კარი ვაგორიდა სოლეთინი ვემნირთე დინახალე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 8, 42, 28
83	ართი პადრეთი ოსურიშ ეფერი ქახოლ **ნამუდა,** უჯგუში მოთ იცი̄.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 8, 43, 3
84	ბეჭედიშ თოლი ეფერიე სქანია, **ნამუდა** ეშმაკიშ შურიშის იშა ვე-მიაჯინინენია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 8, 43, 19
85	თილისმათ თეშ მანწყუა **ნამუდა,** ართო ვორეთინ მა ბღურუქ, ცალკე ვორეთინ – ცოცხალ ვო-რექია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 8, 44, 38
86	უწუ̄ **ნამუდა,** სქანი ბეჭედი, სქა-ნი ლეკური უღუნა განგარალო თი ცირაშ დიდა დო მუმას.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 8, 45, 9
87	გედირთგ ი კოჩქ დო ითხუ̄ **ნამუ-და,** – ჯიმავა, ქგდმაპეჯითინ ჯგირია მარავა, მაყარე იშო ქი-მიშგნ ვამიძირგნა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 24, 106, 14
88	გიორგიქ, უწუ̄ **ნამუდა,** – ეგება მა დოპილევე ვიშო.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 34, 146, 18
89	ქიდიხორეს თეშ **ნამუდა,** ხენ-წფეშ დოხორეს ვა ძგ, აქ ძგნ ენა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 34, 150, 9

90	სი გეუნწყია ათაშია **ნამუდა,** სქანი სახენწგფოსია ხარხი სი გაღორენდგ დო სი ხარხის აღორენდია ასეშავა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 39, 191, 3
91	ჩქგნი საქმე წაურცია, თიშენი **ნამუდა,** მავა მუთ მოკონ თეში გინიფრთუქია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 44, 217, 10

დანართი № 5

ნამგდა კავშირიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია მეგრულში[1]

№	კონტექსტი	მდებარეობა „ტიტუსის“ ბაზაში
1	ქუუგინაფუდუ ათე მაფაში მუარხეს, **ნამგდა** სანარტიაქ ქიმინგ თი ოქიმინალი საქვარეფი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XX, 26 (50, 2)
2	სანარტიაქ მუში მაცალე დო ცირა ცუდეს ქგდიიტუუ დო დუუჩინგ **ნამგდა** „დემქგ ქგმორთასგ და, ომიჭოფი დო ქგდგმოხვამილეევა“.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XX, 26 (50, 18)
3	თეში დააშქურინეს ირი კოჩი, **ნამგდა** ინეფიში სახენწგფოშა დიხაშა კუჩხიში გედგგმაშათი ოშქურუდესგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVI, 19 (81, 31)
4	ათე კათა თირიგი ძლიერი რდეს, **ნამგდა** შხვა სახენწგფოწკგმა ჩხუპის ირო გომორძგვილი რდესგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVIII, (1) (104, 30)

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ.

5	ჭა ხანც ვა გიცუნანთია, – უწეის, თიშენი **ნამჳდა** ჭიჭე რდჳნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVIII, (2) (105, 6)
6	აი **ნამჳდა** დებლახი, ქივესური გვილეფსჳ ნი, გორგილაფაქ ანთებათ გინჳმართჳ, დახე დოპილესჳნი.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, LSZ, XLVIII, (1) (160, 23)
7	მუჩინჳ, **ნამჳდა,** – მა ვაორექ მი-მაჩამალი ჩქიმი ოსურსქუაშ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 11, 54, 27
8	ეფერი კოჩი დჳგაგორე სქანი სა-ხეწჳფოს **ნამჳდა,** თეურეშე ჩქიმი ცუდეს ბუხარს გინოტახუნსიადა, ა პატონი, მეუკინით ოსურსია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 11, 55, 17
9	ეფერი ზისნახეთ **ნამჳდა,** კოჩიში თოლი ეში უჯგუშის მუთას ძი-რუნს.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 13, 64, 10
10	ეფერი სქვამირე თე ჯოღორი მი-ოჯინალო **ნამჳდა,** კოჩი უჯგუშის მუთას ძირუნს.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 13, 64, 34
11	ასე მიშელჳ კინი თი აზრიშა **ნამჳდა,** ხოლო მინიბლე თი წყარს დო მიდურქ ცუდეშავა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 13, 65, 1
12	მეუსჳ დო გობონჳ აჯამი, თეში **ნამჳდა** კანქ გატყაბარჳ დო ზის-ხირი ქიშმურს აშო.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 16, 72, 28
13	ათენერო **ნამჳდა** – ბერქ ოკო დი-დაღას, მუაჩქიმიში დასარწუმებე-ლო.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 17, 74, 14
14	ვაჭარენს აფუნა ართ მაჟიაშა ნა-რაგადჳ **ნამჳდა:** – მითინც ვად-ვარკათ მუთუნი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 21, 83, 20

15	წართგ შარას ზღვაქ დო ეფერს ქიძანძუ პარახოდი, **ნამგდა** – ამარ ამარი ოკო დინწყვას.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 21, 86, 3
16	კურგომ თიჯგურა ბალავერი ქუ-გუცუნუ̄ **ნამგდა,** მუთუნს ვემნარ-თე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 21, 86, 14
17	თე დრო რე ასე, **ნამგდა** ალექსან-დრე ამგსერი გურგინს გეთმიდ-გუნს მუში ოსურიშა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 22, 91, 6
18	მუა-სქანი თი რიგი კოჩი რდგ, **ნამგდა** ქაშქვილიში ძაფის ჟირ ხოლო ჩანჯ კითიშა ქგგიკგრანდგ დო გგკინანდგნ, გოსოფგნდგ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 23, 97, 1
19	თეში გედიდარგ **ნამგდა,** სარკილი სერი დარუმუ̄.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 23, 101, 4
20	მორთგ ჯიმალენქ დო კითხგ **ნამგდა:** – ბოშ, სოლე მორთუა თეზმა ფარაქია?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 26, 118, 18
21	უწუ̄ **ნამგდა:** – ჩქგ-ვა, ასე-ვა უნ-ჩაში დაში ცუდეშა მეურთია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 44, 211, 29
22	მაჟიათ, უწუ̄ **ნამგდა** – მუსუთ ძირგნქ, ვე გიკვირუავა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 49, 229, 12

დანართი № *6*

ნამდა კავშირიანი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია მეგრულში[1]

№	კონტექსტი	მდებარეობა „ტიტუსის“ ბაზაში
1	დო უწუ: „დაჩხრი აკომირზი ფერი, **ნამდა** თაქი მატბანდასნი“.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 10/2, 1, 315, 39
2	თინერი დაჩხირი, **ნამდა** პაპას ოხვამეს ქგმუტუბუკონი.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 10/2, 1, 315, 41
3	თქვა მიწით დაჩხრი ოკომირზი ფერი, **ნამდა** ოხვამეს მატბანდასიე.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 10/2, 1, 316, 46
4	**ნამდა** ხეჩოში გუდას ანთასი ფუთიში უმოსი ღვინქ ქენანტირგ.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 10/2, 4, 327, 16
5	კოჩი, **ნამდა** სი თი წკმა კოლონათ გმორჩქინდქ.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 10/2, 4, 328, 31
6	კაჟიქ დეეჯერუ, **ნამდა** მუში უნძალაში კოჩი ბრელი ნოცოფუე ქიცანასნი.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 10/2, 4, 331, 76
7	ნირზი შითიმედგრთგდგ თიშა, **ნამდა** ნდიი ორჯგინანდგდა, ცირა-სქუალეფცგ ვემეჩანდგ.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP2, 67, 113
8	**ნამდა** სი წირუასგ გერდია დო სქანი სქუაში დინაფა ქიმეგიღესია, შური ვა გიქალგნია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP3, 72, 99

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ.

9	რდესგ, **ნამდა** გოძიცინი ინეფში ძვირაასგ იციირდგ.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 79, 9
10	ვარა მუ მოხიოლგნა, **ნამდა** ჩილი დო ქომონჯი ქიიბრჩინუუთგ დო სქუაქგ ვამაშიისია	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 79, 19
11	მასქურიში დაბადებული იციინია, **ნამდა** კვერცხი ქააძირიადა, ხათე გოტეენცგ შურცია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 79, 33
12	ჭარა თინა რენია, **ნამდა** მურე თე კვერცხინი თისგ ქეშიბტყვენქია თქუასია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 79, 37
13	ფთქვიია, **ნამდა** გაგიჭირდგნა თქვა თი ბოშიში შენახავა.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 79, 41
14	ახიოლესგ დო სუმარი დააჯერესგ, **ნამდა** ჩქგნი ქონებასგ გინობდვანთგ ჩქგნი სქუაში მოსახვარეთია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 80, 45
15	ირი სახენწგფოსგ გოლგ ხგმაქგ, **ნამდა** ხენწგფე ჩაისმენცგ მოსარიკებელი ბოშიქგ დეებადგვა.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 80, 55
16	გეგინოჩგ ზოჯუა, **ნამდა** ჯიმუშიერცგ კვერცხი მითინქგ ვააძირგკონი დო ვართი სახელი გააგონგკონი.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 80, 65
17	ფერი რდილი რე, **ნამდა** ნანარტისგ ეუცუნანცგნი.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 81, 107

18	თაში, **ნამდა** თოლეფქგ ვაგაან-ჯინგ.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 83, 157
19	**ნამდა** ვიშოიანი მინუულაში ნება ვარენია დო თაში დუდი ვე-მეჩქგნი, თეში მივანგართია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 84, 205
20	ეფერი მართახი ქიგგმაშქვია, **ნამ-და** ართი შორტი ტყები ართი ცურე გემონწყია დო მაჟირა ცურე მაჟირა შორტი ტყები გემონწყია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 86, 257
21	ოსური ქიიბთხია ეფერია, **ნამდა** მუჭო ბჟანი, ვეენგავჯინინედგვა.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 86, 265
22	თი ნდემი თიზგმასგ ქუუცორცია, **ნამდა** თოლი თიშა აფუ მეჩემე-ბულია.	Megrelian Texts (from Sbornik Materialov): SM, 18/3, IP5, 87, 285
23	ოშქურუ, თეშენი **ნამდა** ბჟა ოლე მეურცუ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXII, 11 (57, 16)
24	იჩუუ **ნამდა** – უჩა ნდემცგ ცუნ-ცია ურაგადუუ სქვამი ოსურის-ქუა.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXIII, 10 (63, 28)
25	გეეგგ ამბე, **ნამდა** ხენწგფესგ თოლეფც აჭუნია დო ლეხი რენია.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXIII, 43 (66, 25)
26	ეფერი უკუმელა ქორდგ ტყაში გურც, **ნამდა** თოლიშა კითი ვე მიღედგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVI, 2 (79, 29)
27	ეფერი რაშის გეხედგ თე ბოში, **ნამდა** თოლეფიშე დაჩხგრც მაარ-ღვანდგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVI, 2 (79, 29)
28	სინთე ქორდგ, ეფერი, **ნამდა** დიო თოლქ ვა გაანჯინგ.	Megrelian Texts ed. Qipshidze: IQ, ZZ, XXVI, 2 (80, 2)

29	მუჭოთ **ნამდა** რაშიში, აქლემიში, კამბეშიში, ჩხუში დო ათეში უკულაში არძა პირუტყვიში.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 29, 13
30	ათაში **ნამდა,** მუ გოწყინუა, ათე ნდემიში რაშიში ფოლო მოთმოხვადუ ქუეფს ზანდუკიში მაშხვამაშხვას.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 31, 7
31	მათ სინდისი მიღუ **ნამდა,** სქანი პატიმიცემა, სქანი შრომა მუთ მა მასახელი ქიანასინ დო თან სიმდიდრეთ მჳმანიჭინი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 6, 34, 14
32	დიძახეს **ნამდა:** – მის გოკონია თუმანიან ოქროშ მაფართა ჭკირილი ტყები თუმანიშავა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 26, 118, 28
33	თხუ̄ **ნამდა,** მენძელს: ამდღა ადამიან მეპუნსია, ოდო ქეგმოსერაფუათინ ვეშილებენიავო!	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 26, 119, 1
34	დიძახეს **ნამდა:** – მის გოკონია თელი ოსურიშა ღურელი ოსურია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 26, 119, 29
35	დუძახჳ **ნამდა,** – ვარექიავო ქირსიანე, თე ჭყეშის, თაქ – ქჳმორთე̄ვე დო გომიტუ̄ევე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 26, 120, 5
36	უწუ̄ ნამდა, ათეზჳმა ხანიენია თაქ მითვორექიე, მითა̄ჯინია და მუ ძირევე, უწუ̄.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 26, 120, 8
37	ქაღარდ ქა̄ძირჳ თე ოხორასქილენს, თე ძღაბიშ ჯიმალენს, **ნამდა,** ოსურიშ ოთხუშა ვა გომიტებუქ მა სია!	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 29, 132, 1

38	თეშ გაგმუნწყუ̄თე მაზაკვალ ოსურს, ნამდა – ენა ჩხოუშ სქუა ცოფე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 33, 143, 18
39	უწის **ნამდა:** – ათე დო თე არაბის შურქ ვე გეერყგ დო ვართ მუთუნი ორკუნია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 36, 172, 14
40	ათაქ გა̄კეთგ თე ოსურქ აზრი **ნამდა!** – ათეზგმა ორინჯი მემიდინგ თენეფ ირფელია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 37, 173, 22
41	ბოლოს ათე ბოშიქ თენერო გინირთგ **ნამდა,** ოსურიშა დგთვათხინე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 37, 174, 4
42	ათეს შიკითხეს – **ნამდა:** – მუ ორენია, ბოშია, სი, ონჯღორე ვა რენიავო, ათეს თაშ ორთუქიე?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 37, 175, 31
43	თეში ქიმიათამ თენენს **ნამდა,** მუთუნ მორიდება ვო უღუნ თი ზომაშა გინირთგ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 37, 176, 5
44	უწუ̄ **ნამდა:** – ბაბავა, სი ოში მანათი მუჩინ, იქ მუთუნიშო ვეგგმოდირთუა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 41, 196, 17
45	უწუ̄ **ნამდა,** მა გიწინქინ თინა ქობღოლი ასევა, ვარა დუს დიპილგ ჩქიმი ხეთია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 41, 196, 32
46	ნოჭარუე თეს **ნამდა:** – ათე კოჩი ხუთოშ მანათიშა იპიდია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 41, 198, 29
47	დოჭარგ მუქ შხვა ქაღარდი, **ნამდა:** – ათე ბოშიქია გრაინციშე მორთუა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 41, 198, 33
48	თიჯგუა ოსხაპური ქიგიაშქგ, **ნამდა,** თე ძღაბიქ დიქაქალუ̄.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 41, 200, 4

49	ბოლოს უწიშ, **ნამდა:** – ვამგეწონითო, მუ ორენია?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 41, 201, 9
50	ათე ცაზახიქ ქოთხუ̄, **ნამდა,** ღორონს: – გემირჩქინია, აკავა, ჩქიმი ქონებაშ მაჭკომალია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 42, 203, 11
51	გვერდ წანაში უკული სქუაქ უწუ̄დიდას **ნამდა,** – ჟირი თხა მოკონია სადილო დო ჟირი ოსერიშოთ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 42, 203, 24
52	პირობა თენა უღუდეს **ნამდა:** ბოში წა̄გენდგდა, ქიმეურდგ ვაჭარი ბოშიშ ცუდეშა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 49, 230, 11
53	თაშ **ნამდა,** ქა̄რაგადაფუ̄ირფელი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 49, 230, 25
54	თქვიეს **ნამდა,** – ჯიმალეფია, ფარა ვა მიღუნანია, მუჭო ფქიმინათ, სამოჯამაგიროშა ვარი მიფშათია!	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 51, 235, 4
55	მავა თეს გეპუნქია **ნამდა:** მა უქონებე კოჩი, ჭე მუთუნ ქიფშუ̄ე, თიშა მეურქია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 51, 236, 13
56	ათენაქ იფიქრგ **ნამდა;** – ვარ, თენა ვა ბღოლანა ჯგირსია დო დიდას უწუ̄.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 51, 237, 18
57	ქგდაბარგ **ნამდა:** – ათენა ცუდეშ მეულაშა ვა გონწყავა.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 53, 243, 10
58	გინოჭყვიდეს **ნამდა,** ათაშ უწუათია ხენწგფეს (დემს).	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 53, 244, 29
59	გინოჭყვიდეს **ნამდა,** ათე, მიცონეს თე ცირა, კგნი იშო მიდეცონეს.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 53, 248, 33

60	ბოშიქ უწუ̄ **ნამდა:** – მავა სქანი ამბე გებგონია, ჯგირი კოჩი რენია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 54, 251, 32
61	ბოშის უწუ̄ **ნამდა:** – ასე პუნსია ართ სახენწგფოსია სუმ ჯიმა კოჩი ტერია.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 54, 253, 21
62	უწუ̄ **ნამდა,** ცხენოდ არაბის: – მუშენ ვა მუჩია სიგნალი უკულია?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 54, 254, 18
63	უწუ̄ **ნამდა:** – მუ კოჩი რექია სივა. თაქ ცუდე გილაიდგგნიე?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 54, 255, 22
64	ქიმერთგ დო მეუჩინგ ხენწგფეს, **ნამდა,** – მა ვორექ მოხელე კოჩი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 55, 256, 29
65	რთხინქ **ნამდა,** ქიმმაშქვათ თქვან ბინაშავე.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 55, 256, 30
66	დიდაქ უწუ̄ ნამდა, მავა ჭუმანი ქიმურქია თექი.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 56, 259, 3
67	რაგადანც ე კოჩი ნამდა, ტყურას მიგონენსია,	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 68, 293, 2
68	ტარიელი ორდგ თი-ცალი დაინტერესებული კოჩი ნამდა, მუ ორე თინა დო მუ ვარინ, ოკო ქოძირუკონ.	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 71, 305, 17
69	თხალეფს უთქუალგ ნამდა, თქვა ჩქგნი პატრონი იცუაფუთ, მარა თქვანი მაცალეფი ვაპჭკომუნანიავო ჩქია?	Megrelian Texts ed. Xubua: MX, 72, 306, 17

დანართი №7

ერთკომპონენტიანი მთავარი წინადადება ინტერპოზიციაში ექსპედიციის მასალები

სვანური[1]

(5) ჯუ̈ინალ დრეუ̈ჟი̈ნ **მასმა** ლაჯუ̈მი̈რ მგცგრცაუ̈ას მეხ ხა̈ჲხახ ი ჟ'ა̈მჟკეჟუ̈ელიხ (ბზ.) (ექსპედიციის მასალები) „ძველ დროს **გამიგია** ეკლესიის მძარცველებს მეხი დასცემიათ და ამოწყვეტილან".

(6) ჭყგნტა̈რ **მაკუ** დუ̈რეუ̈ს ქ'ოთჩიჟა̈ლა ი ღო სერ ჟ'ოხშომე (ბზ.) (ექსპედიციის მასალები) „ბიჭები მინდა დროზე დავაქორწინო და მერე დავისვენებ ".

(7) მეთხუ̈რა **აშ გუ̈იხალ** ლირჰა̈ლდ იგნა̈ლხ ი უშკუშუმდ ესხრიხ ქორხენქა (ბქ.) „მონადირეები **[ქე] ვიცით** გათენებამდე დგებიან და მდუმარედ გადიან სახლიდან" (ექსპედიციის მასალები).

(8) ლინთუ̈ ჩი **აშ გუ̈იხალ** ჯუ̈ედი ხა̈მთქუ̈ა შუ̈ა̈ნს (ბქ.) (ექსპედიციის მასალები) „ზამთარი ყველამ **[ქე]** ვიცით გრძელი სჩვევია სვანეთში".

მეგრული[2]

(9) სქანი მანგი **მათ ქომიჩქუ** ქიანასი მითინი ვარე (ექსპედიციის მასალები) „შენი ბადალი მეც ვიცი ქვეყნად არავინ არის".

(10) დღაშით **მოკო** მევრთე დო უწუევე (ექსპედიციის მასალები) „დღისით მინდა მივიდე და ვუთხრაო".

[1] შეადგინა ქეთევან მარგიანმა.
[2] შეადგინა მაია ლომიამ.

(11) მიშნაღურა ოსური **გამ(ი)გონებუ** ხვალე სერით გილეშუა ტყაშა (ექსპედიციის მასალები) „სიკვდილგამოვლილი ქალი გამიგონია მხოლოდ ღამით დადიოდაო ტყეში“.

(12) თე უჩინებუ ძღაბი **ქომიწიი** მიში სქუა რე! (ექსპედიციის მასალები) „ეს უცნობი გოგო მითხარი ვისი შვილია“.

დანართი №8

აკად. ქეთევან ლომთათიძის სტატიის მიხედვით[1]
ა. გურული დიალექტის მასალა

(1) ... „გარეთ უმ გ ა მ ე ვ ი დ ა ა, დუუძახა და დუუძახა, რაც ძალა და ღონე ქონდა, არ წახვიდეო, მარაა იმან, ანაგებათ რუმაა, ყური არ გააპარტყუნა“;

(2) ... „აქიდან ახლაა წავაკებაა, უმფრო იქით რომ გ ა დ ი ა ა რ, კიდომ ისეა“;

(3) ... „ძაღლი რომ დეინახავს ახლა ყ უ რ დ გ ე ე ლ ს, ამან (ძაღლმა) აღარ უნდა მივიდეს მაშვინ ზეთ“;

(4) ... „ყვავილი რომ დიემართებოდა კ ა ა ც ს, სიახლოვეს რავა გეიარდენ აქიდამა და ქეციმერე (ადგილის სახელია – **ქ. ლ.**) ამდენზე“;

(5) ... „თქვენ რომ ხელც არ მ ი შ ლ ი დ ე ე, ყოლიფერს მუახერხეფ“;

(6) ... „იქიდან რომ დ ა ბ რ უ ნ დ ე ბ ა ა, მაშინ უნდა იკითხო მისი ამბავი“;

(7) ... „რაფერც უ თ ხ რ ა ა, ისე რომ ყოფილიყო, რა უჭირდ“;

(8) ... „უმ გადიარს ა ქ ი დ ა ა ნ, მერე მიეცემა დიდი გული“...

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ. იხ. ქ. ლომთათიძე, დამოკიდებული წინადადების ერთი თავისებურება ზოგ ქართულ დიალექტში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება I, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1946, გვ. 337-345.

დანართი №9

ბ. აჭარული დიალექტის მასალა[1]

(9) ... „იქით ომ გ ე ხ ვ ა ა ლ, აღმა ომ შეხედავ და ყანა ომ ა ი ი, ისიც ჩვენია“ (სოფ. ჭალათი);

(10) ... „რომ შეიწობა შ ი ი თ (ჩიბუხში), იმას დარჩება ნაცარი“ (ხულოს რ., სოფ. ხიხაძირი);

(11) ... „ლერწამს დავსთესდითო და მისი დრო რომ მ ე ჳ დ ო დ ა ო ო, გავწმენდდითო და მოვქსოვდითო“ (ხულოს რ., სოფ. ჭვანა);

(12) ... „ყაჭი რომ არ ამოეხოვა და დ ა რ ჩ ე ბ ა ა, გამოვხარჩავთ ყაჭათ“ (სოფ. ჭვანა);

(13) ... „რომ ა მ ო მ ა ვ ლ ე ე ფ (ქუმას), შეცივდება პაწას და მეორეთ რომ ა მ ო ვ ა ვ ლ ე ე ფ, გახოშორდება“ (სოფ. ჭვანა);

(14) ... „ასე რომ ბაღვ დ ა ა წ ვ ე ნ ე ე ნ, ფხრებზე, მუცელზე და ჭლიკებზე მოკოჭავენ“ (სოფ. ხიხაძირი);

(15) ... „ის ტყე რომ ჩანს შ ა ვ ი ი, იმის ძირში არის (სოფელი)“ (სოფ. ხიხაძირი);

(16) ... „ახლა ომ ქვაბში ჲაღს მ ო ხ დ ი ი...“ (ქედის რ., სოფ. ნამონასტრევი);

(17) ... „მაწონ ომ კოდანაში ჩ ა ა ს ხ ა ა მ, ცივი თუა, შინჯავ და ცხელ წყალ დაასხამ“ (სოფ. ნამონასტრევი);

(18) ... „ციციერი ზეციდან ომ ხანდახან დჷჲჭექებს და ჩ ა მ უ ა რ დ ე ბ ა ა, იმას ქვია“ (იქვე);

(19) ... „ჩვენში ომ გოგო გ ე ე თ ხ უ ე ბ ა ა, ასე წჷჲღებს თორებს“ (იქვე);

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ ლომთათიძე 1946, გვ. 337-345-ის მიხედვით.

(20) ... „სიფართე, რაცხამეთი ლერწამი ი ქ ნ ე ბ ა ა, იმფერი გამოვა“ (იქვე);

(21) ... „ახლა უმ ქალი ი ყ ო ო, იმას აქ ჭახრაკი“ (იქვე);

(22) ... „სასტორი როგორც კოპერატივებში ა ი ი ს, ისეთსაც გავაკეთებთ“ (იქვე);

(23) ... „ახლა გელინი ომ მ უ ა ა, მის სახლისას ყველას მუუტანს აბრეშუმის წინდას“ (იქვე);

(24) .. „იქით ომ დიდი ს ა ხ ლ ი ა ა, იქშია იგი გოგო“ (იქვე);

(25) ... „წინდი ჩხირს შორის ომ უ მ ა ტ ე ე ფ, იმას გურუზი ქვია“ (იქვე);

(26) ... „ხელზე ომ გაქ (ინა) და გ ძ ი ნ ა ა ვ ს, დაგეწვის ხელი, მეჲძროფ და გადააგდეფ“ (იქვე);

(27) ... „ჩვენ ბადეს ერთი კაცი ეყოფა, იი გარგანი რ ო მ ა ა ა, წყალში დაატრიალეფს, ერთი კაცი ეყოფა“ (ქედის რ., სოფ. ჭალათი);

(28) ... „ახლა რომ გ ა ვ რ ი გ დ ი ი თ, ერთმა შვილმა იქ დაჯდა ბათომში, ჩვენ აქანე ვართ“ (იქვე);

(29) ... „პირველათ რომ შენობას დეჲწყეფ და ქვას დ ა დ ე ე ფ, იმას ჩვენ ვეტყვით ბინას“ (იქვე);

(30) ... „პარკს თუ ჩააბარეფ, ა ბ რ ე შ უ უ მ ს, მთავრობა მოგცემს ხასს“ (ქედის რ., სოფ. ზენდიდი);

(31) ... „მე რომ სახლებს ვ ა შ ე ნ ე ე ბ, იმისთვინ მინდა“ (ხულოს რ., სოფ. ხიხაძირი);

(32) ... „ის რომ სხვა სოფელში ჩ ა ვ ა რ დ ნ ი ლ ი ყ ო ო, იმფო გლახა იქნებოდა“ (სოფ. ნამონასტრევი);

(33) ... „თუ შეხთა ხეი, ოთხ-ხუთ ფუთს დაწვავს დღეში (ნახშირს); თუ ქარი ქ რ ი ი ს, ვეფერს ვერ დაწვავს მაშინ“ (ქობულეთის რ., სოფ. ზემო ხინო);

(34) ... „აგე რომ ჩ ქ ო ლ ა ა, იგი ომ ხე გ ა ხ თ ე ბ ა ა, მოჭრიან და მოხვეწენ გობს“ (ქედის რ., სოფ. ჭალათი);

(35) ... „თქვენ რომ ი კ ი თ ხ ე ვ დ ი ი თ, ამა ქვია“ (იქვე);

(36) ... „იქ რომ ფეხით გ ე რ ე ე ს, მოკტებოდით“ (ქობულეთის რ.)...

(37) ... „ერთ ფირფიტას ომ მოვქსოვთ, მეე სხვა ფიფიტას შ ე ვ დ ე ე ფ თ, მეე კიდო შევდეფთ და, რაც ფიფიტა გვაქვს, ყველას შევდეფთ“ (აჭარა);

(38) ... „ავდგები, გათენებამდი ასე ერთი საათი იქნება, გამუაცხობ ჭ ა ა დ (ს), ვჭამთ და წავალთ“ (აჭარა);

(39) ... „ხეს მოვჭრი, ნაძვს, გამოვხევ ხიზრით, გაკეთთება ტომრული. ტომრულს გავაპოფ, მივცემ პასალს, დავაპოფ შ უ ა ზ ე ე, მეე დააწვიტეფ ტომრულს ცულით“ (აჭარა);

(40) ... „მართლაც ფუტკარს კისერი მუურჩა, მ ა რ ა ა იმ ტალახში თურმე ნიგუზის კაკალი ყოფილიყო, ფუტკრის კისერზე გალხვა“ (გურია);

(41) ... „ჩაჯდენ, წევიდენ და ძლივს მიასრენ ისე, რომე სასტუმალი გაშლოდა, ისე მივიდენ. გათალეს ვაშლი, აჭამენ და ქე მ ო რ ჩ ა ა, ხოდა ახლა მუუვდა იგენს ჩხუბი... ერთი ამბობს, რომ არ დამენახა, ქე მოკტებოდა, მ ი ო რ ე ე მ – რომ არ... ქე მოკტებოდა, მ ე ს ა მ ე ე მ – რომ არ მეჭმია ვაშლი, ქე მოკტებოდა“ (გურია);

(42) ... „აქიდან ქ ე გ ა დ ი ა ა რ, რომ წ ა ხ ვ ი დ ე ე“ (გურია);

(43) ... „მედუქნემ უ თ ხ რ ა ა: ა, ძმაო, შენ მეპურე ხარ, გამოცხობა იცი, ა ფურნე გახურებული და ა გობი“ (გურია);

(44) ... „ა, ცავ, მოი ა გ ე ე რ!“ (გურია);

(45) ... „ა, ნენა, შემიხვიე აი თითი ე ლ ა ნ ძ ე ე“ (გურია);

დანართი №10

გ. მოსე ჯანაშვილის ჩაწერილი ინგილოური ტექსტები[1]

(46) ... „პაშტა ხანს ნადირები ჴემწიფეჲ (ლომი) უგონო ეგდო, რუმ მაჲხედა და მ ო ბ რ უ ნ დ ა ა, წამაჲწივა, კატას შეჰხედა, ამაჲოჯრა“ („ძვ. საქართვ.“, ტ. II, გვ. 186);

(47) ... „ჴერჴლებთან ჰუმ მ ო ს უ ლ ა ნ ა, ყოვს დაუჩხავლნი“ (იქვე, გვ. 183);

(48) ... „დერიაჲ (ზღუ), პირზე რუმ მ ი ს უ ლ ა ნ ა, კეკრუხ დაჰკითხები ჴემწიფეს“ (გვ. 188);

(49) ... „ჴემწიფეჲ შეჰხეწნები: „წინანდელ ადგილზე წამიღ, ქალს მოგცემავ, რუმ მ ო უ ღ ი ა ყ ა, ჴემწიფეს ჰუთქომ“ (გვ. 188);

(50) ... „რუმ ჴ დ ი დ ა ა (ქალმებ), მამას ტოლახით ერთ წითელ ვაშლ გოდმოჰვარდნი“ (გვ. 192);

51) ... „ვაშლ ჰუმ ჩ ო მ ო ც უ̈ ვ დ ა ა, ქალებ ხალიჩაზე გადახტნენ, ორმოში ჩაცუ̈ვდნენ“ (გვ. 192);

(52) ... „რუმ ო მ ო ვ დ ნ ე ნ ა, დუნიაჲ დაათორიალეს“ (გვ. 192);

(53) ... „დილაზე ჰუმ გ ა მ ა ჲ ღ უ̈ ზ ა ა, ნახა“ (გვ. 192);

(54) ... „კარგა რუმ ა დ უ ღ დ ა ა, ადგა“ (გვ. 193);

(55) ... „გელი სახლით რუმ გ ო მ ო ვ დ ა ა, ნახა, რუმ რაც დუ̈ნიაზე რაჲმ არის, აჲმი ენაჲ იცის“ (გვ. 198);

(56) ... „შინ რუმ მ ო ვ დ ა ა, დედაკაცს არაჲფერ არ ჰუთხრა“ (გვ. 198);

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ ლომთათიძე 1946, გვ. 337-345-ის მიხედვით.

(57) ... „კაჲ მანზილ რუმ გ ა ჲ ა რ ე ს ა, კურიკამ დაჲხუჲხუნა“ (გვ. 198);

(58) ... „თუ არ მ ე ტ ყ უ̈ ი ა, მაშინავ დავბრუნდებ“ (გვ. 199);

(59) ... „თუ არ მ ე ტ ყ უ̈ ი ა, გაგეყრებ, შენთან აღარ დავდგებ“ (გვ. 189);

(60) ... „ეეს რუმ თ ქ ო ა, კაც მაშინავ მოკდო“ (გვ. 199);

(61) ... „ერ წელს რუმ ზმაჲ ი ც ა ვ ს ა, ახლა მომავალ წელს დაჲ ჰყურობს“ (გვ. 199);

(62) ... „წოდებ რუმ შ ე უ წ ო ვ ა, პატარზალიც გამოჩენულ“ (გვ. 200);

(63) ... „პატარზალს რუმ დ ა ჰ ზ ი ნ ე ბ ი ა[1], ამდგარ, პატა იქითყენ წასულ, დამალულ“ (გვ. 201);

(64) ... „იმი ფუტკარ რუმ გ ა მ ა ჲ შ ლ ე ბ ო დ ა ა, თავი გრილოჲთ აბლენებდა ეზე-ყურეს“ (გვ. 204);

(65) ... „ე რუმ ემგე ბარაქათ ე ყ ო ა, ქომოითიან მეზებელს თავ-პირ ჩომოჰტიროდა“ (გვ. 204);

(66) ... „ამას სიცივემ რუმ მ ო უ ჭ ი რ ა ა, ახტა, დახტა, მოაგონდა თბილ სახლ-კარ“ (გვ. 205);

(67) ... „ხუალ რუმ გ ა თ ე ნ დ ე ბ ი ს ა, სახლს ოჲშენებ“ (გვ. 205);

(68) ... „თორღაჲ დამზლეველ კაც რუმ არ გ ო მ ო ჩ ნ დ ა ა, ბატონ დაჲდა (sic!), შეწუხდა, გაჰჟავრდა“ (გვ. 207);

[1] დ ა ჰ ზ ი ნ ე ბ ი ა ფორმაში ბოლო **ა** ჩვენ ისევე გამოვყავით, როგორც სხვა შემთხვევებში. შეიძლება კაცს ის აქ თურმეობითის დაბოლოებად მიეჩნია, მაგრამ ამ ტექსტების მიხედვით თურმეობითში **ა**-ს საჭიროება არ არის (შდრ. აქვე: ჰუპოვნი, გაჰლუ̈ძები, ჰუნახი და სხვა) (ლომთათიძე 1946).

(69) ... „ირემს რუმ ბალახებში თოლ მ ო ჰ კ რ ა ა, სიჩქარით სახლში შებრუნდა“ (გვ. 208);

(70) ... „თორღაჲ რუმ გ ო მ ო ვ დ ა ა, ცოლიც გამოჰყო“ (გვ. 208);

(71) ... „რუმ კარგა დ ა ჲ მ შ ე ვ ი ა ნ ა, მე წავალ თათართან“ (გვ. 210);

(72) ... „მაღლა მთებში ნახშირ რუმ მ ი წ ო ვ ა (=მიწვავს-**ა – ქ. ლ.**), ბევრჟელ ზღუებეჲ გამიხედნი, შემიმჩნევი“... (გვ. 209)...

დანართი №11

სიტყვათა გამეორება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

ა). ქართული ენის დიალექტებიდან

ლიახვისა და ფრონის ხეობათა ქართლური [1]

(1). [გაცეცხლებული მოურავი] გუთნისკენ **გაიქცა, გუთნის-კენ რო გაიქცა** და იქ რო მივარდა, ჩეკი **აგლიჯა**, გუთნის **ჩეკი**, **აგლიჯა ჩეკი და** ამ კაცს უშხუვლა **თავში, თავში რო უშხუვლა და ერთი რო უშხუვლა,** მერე გააბრუნა და მინამ მაასწრებდნენ, მინამა სცემა (ს. ბროწლეთი).

(2) ...აიღო ამ კაცმა, მოუვიდა გული და დაჰკრა თავში ამ მო-

[1] დამოწმებულია რ. ქურდაძის ნაშრომის მიხედვით: *ქართული ენის ქართლური დიალექტის ლიახვი-ფრონის ხეობათა მეტყველება (ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური თავისებურებანი)*, დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი 1987, 99-100.

ურავსა, **თავი გაუტეხა.; თავი რო გაუტეხა**, ეს კაცი გაიქცა, წავიდა ცხენითა, **ცხენით იყო, ცხენით ავიდა** ბალკონშია. **გაიქცა და რო გაიქცა** ამათა, **როცა გაიქცა,** ეს კაცი თავგატეხილი, ამათ მერე, ეს აწიოკებული ხალხი დარჩენ ოჯახში (ს. ბროწლეთი).

ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, 1961. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

გუდამაყრული [1]

(3) **ადგა ქალი და წავიდა.** არ უშობდა ის ბიჭი იმ ქალსა, მაგრემ არ დაიშალა, **წავიდა ქალი. წავიდა**, **მივიდა იმ წყაროზედა** და ის ეფხვებიც თან გაჰყვა. **მივიდა იმ წყაროზედა** და ამ დროს დაძინებული იყო გველეშაპი. მიუჭირა კოკა და ჩაჩხრიალდა წყალი. გამეეღვიძა გველეშაპსა და გადმოუფრინდა ქალს, მაგრამ **მიეგებნენ ეფხვები, მიეგებნენ ეფხვები და** მაშინვე ჴელად დახივეს გველეშაპი (გვ. 100).

„მოთხრობები გურიის ახლო წარსულიდან“ (დიალექტოლოგიური ტექსტების კრებული), 2019. შემდგენელი ელენე ნიკოლაიშვილი. თსუ, არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

გურული

(4) წამეველი ტყვიასავით და **დავასკტი ბეტონზე. დავასკტი, მარა** გევიარე დედომიწა, მარა გადავჩი („არ დივეცი სურიელა“, გვ.142).

(5) ამ ბაღანას დიეძინა. აი პურის კეკალი **ქე შეჭამა ქათმემა.**

[1] *გუდამაყრული* და *გურული დიალექტების* მაგალითები დაამუშავა ნინო ჭუმბურიძემ.

აი რომ ქათმემა შეჭამა, მოვიდა დედნაცვალი, ბაღანაჲ დაძინებული რომ დახთა, გალახა და გააგდო ეზოიდან („ზღაპარი ძინარაზე“, გვ.145).

(6) ხოდა ახლა **ვერკაცმა მაჲ ვერ გააკეთა**, ვერ დაძრა, **ვეფერი ამოცანა ვერ გააკეთა ვერ გააკეთა; ვერკაცმა**. **რომ ვეღარ გააკეთა,** ამან, ამ გოგომ მიირბინა ახლა იქინე იმასან და უთხრა... („ზღაპარი ძინარაზე“, გვ. 145).

(7) ახლა გამუაცხადა ამ ხენწიფემ მის ვეზირეფში, რომეო **ვინც ამასო აიღებ აქიდან და გადააგორეფო იქითო, იქინა, ვინც ამას დაძრავო, გადააგორეფო,** იმას მოქცემ ჩემ ქალსო („ზღაპარი ძინარაზე“, გვ. 145).

(8) ხოდა ახლა **ვერკაცმა მაჲ ვერ გააკეთა**, ვერ დაძრა, **ვეფერი ამოცანა ვერ გააკეთა ვერკაცმა; რომ ვეღარ გააკეთა**, ამან, ამ გოგომ მიირბინა ახლა იქინეი მასან და უთხრა, რომეო ასეა ჩვენი საქმევო („ზღაპარი ძინარაზე“, გვ. 146).

(9) **მივა. იარა, იარა, იარა და**, შეხთა ჲერთი კაცი გზაზე („ზღაპარი ძინარაზე“, გვ. 146).

(10) **მუა, მუა, მუა, მუა და**: – ერთი დევისვენოთო, – იმან უთხრა, მხლებმა. – დევისვენოთ, დედა, რამაქ საშიში, თავის დროზე მაინც მივალ იქინეო... **ხოდა ქი დააძინა აი კაცი; აი კაცი დააძინა, მოვა, ქი ხედავენ, მოვა, ქი ხედავენ და** მერე აღარ ჩანს. **რომ დააძინა აი კაცი,** გუუხედა დურბინდით, ხოდა რომ დეინახა, რომე იი კაცი დაძინებულია, გეიქნია ისარი, გადააგდო იქინე, სადაც იმ კაცს ეძინა („ზღაპარი ძინარაზე“, გვ. 147).

(11) გევიდა დრომა, მარა აი დედოფალი ვერ მწყნარდება... **წუხს ახლა ნამეტარს, წუხს, წუხს და** უტრუალეფს აი ხენწიფეც („დედინაცვალი დედუფალი და გერები”, გვ. 25).

(12) ჲერიზობა აი ჭედელი წევიდა ტყეში სანადიროთ, ღორზე. უცფათაჲ დეინახა ირავო. გუუმართა თოფი და ესროლა. მუახრედა და ჩამუაგდო. წევიდა მოსატანათ: **ეძეფს, ეძეფს, მარა** ვერ იქნა და ვერ მიანკლია („ხენწიფე და ჭედელი“, გვ. 29).

(13) ასე ცხრაიზობა გააღო და დაკილტა (კარი). ბოლოს მიადგა მიათეს. გააღო იიც. **შევიდა, მარა რას შევიდა**! **დეინახა, მარა რა დეინახა**! („ხენწიფე და ჭედელი“, გვ. 29).

ბ). მხატვრული ტექსტებიდან [1]

ოთარ ჩხეიძის მოთხრობა „მიწა“ მოცემულია მისივე წიგნში „ჩემი სოფლის ეტიუდები“, 1980. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“.

(დამოწმებულია რ. ქურდაძის დასახელებული ნაშრომის მიხედვით (იხ. დანართი №II-ის სქოლიო).

(14) „...არც მიწის სიყვარული აკლდა, არ აკლდაო რა სათქმელია, **როცა უყვარდა, უყვარდა** ყოველგვარ საზომებსა და ზედსართავებზე უფრო ძლიერადა, ვერარა ძალა ვერ გაზომავდა ამ სიყვარულსა: **უყვარდა** ისე, რომ ახალგაზრდობისასვე ხელი აიღო ყოველგვარ სიამოვნებაზე“ (გვ. 122).

მიხეილ ჯავახიშვილი, „არსენა მარაბდელი“, მე-8 გამოცემა, 1976. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

(15) [ოძელაშვილმა] ლურჯა ძლივსღა **შეაჩერა** და **როცა შეაჩერა** და მოიხედა, ამილახორი ბალახში დაინახა... (გვ. 49).

[1] მასალა მხატვრული ტექსტებიდან დაამუშავეს რამაზ ქურდაძემ და ნინო ჭუმბურიძემ.

(16) ...ვინ იცის, იქნება გული გამოუცვალეს“ – გაიფიქრა და **შედგა**. **შედგა და** სულხანის ხელში დამბაჩა დაინახა (გვ.155).

(17) „ამავე დროს სულხანი ისეთი ბღავილით **გამოვარდა** მწყობრიდან, თითქო ნასროლი იმასაც მოხვედროდა. **გამოვარდა და** საოცარი სისწრაფით შეუდგა თავის თოფის დატენას“ (გვ. 183).

(18) „ზაალმაც მარაბდისაკენ იბრუნა პირი და ჯალაბ-ჯულაბიც **წაიყვანა. წაიყვანა და** ლაცაბიძის შავ ჭანგებსაც წააწყდა“ (გვ. 309).

(19) „მგზავრებმა იმ ალაგას **გაიარეს**, სადაც არსენას დარბაზი იდგა. **გაიარეს დ**ა ხელნაკრავივით შესდგნენ“ (გვ. 533).

მიხეილ ჯავახიშვილი, „ჯაყოს ხიზნები“.

(20) დინჯად **ჩამოჯდა** და სკამს ჭაჭა-ჭუჭი დააწყებინა. **ჩამოჯდა და** თვალი მოავლო ბინდიანს, ტენიანსა და ობიან ოთახს (გვ. 3).

ჭაბუა ამირეჯიბი, „დათა თუთაშხია“, 1978. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.

(21) ცალი თვალი გაფუჭებული **რომ მაქვს, დათა თუთაშხიას გულისთვის მაქვს**, თითქმის (გვ. 24).

(22) დააბეს თავისი კუდმოკვნეტილი ძროხა ცოლ-ქმარმა ჩიქვანის სასახლისხელა ბოსელში, დაუწყეს წველა და **რა მოხდა, თუ იცი? რა მოხდა და,** იმ დაბაში ისეთი მეწველი ძროხა არ გამოდგა მეორე (გვ. 32).

(23) (მარუდა) ღორივით ვიწრო თვალებით **იყურებოდა. ისე იყურებოდა,** თითქოს დაბადებიდანვე ვინმეს თავსატეხი ამოცანა დაესვას და იმის ამოხსნაზე ყოფილიყოს გადაგებული (გვ. 46-47).

(24) ერთი კვირის შემდეგ ბოქაული მოვიდა, ბატები **წაიყვანა. წაიყვანა და** ცოტა ხანში ლუკაც დაბრუნდა (გვ. 47).

(25) თამაში დავიწყეთ. ხალხი უმალ შემოგვეხვია. ცოტა ხანში **ლუკაც მოვიდა. მოვიდა და** ერთ საათში აღარც მარუდას ხუთთუმნიანი იყო და აღარც სხვებთან სახელდახელოდ მოგებული ფული (გვ. 52).

(26) **ილაპარაკეს, ილაპარაკეს და გაჩუმდნენ**. **ისინი რომ გაჩუმდნენ**, მაშინ კუნძზე შესკუპებულმა თაბაგარმა ჩაიბუტბუტა: ხოლო მომძღვნელმან ჩვენი პურისა და სარჩოსი, მამამან ჩვენმან უსათნოესმან და უკეთილესმან, რომელ არს არქიფო, – იცოცხლოს მარადჟამს! (გვ. 82).

(27) – ხალხმა თუ იცის ეგ?
– იცის, აპა რავა, მარა ადვილი საცოდნელი რომ არის, **რას ფიქრობს ხალხი, თუ იცი? რას ფიქრობს და**, ჩვენ რომ ასე ადვილად ვწვდებით ჩვენი ჭკუით მაგ საქმეს, სხვანაირად არის, ალბათო (გვ. 90).

(28) ეგერ, ე, მთელი გუნდი მოდის, დიდი ქვები უჭირავთ ორივე ხელებში და უბეებში ცალკე აქვთ კიდევ... **უკავიაო?** საქმე ისაა, რა ხელს **უკავია და რა გუნებაზეა ის კაცი, ვიღაცას უკავია! რა გუნებაზეა და** იმფერი კაცის ხორცმოშიებული ბრბო სადმე თუ უნახავს ძეხორციელს ვინმეს, არ ვიცი მე (გვ. 95).

დანართი №12

სიტყვათა გამეორება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

სვანური ენის მასალა [1]

(1) ალ მეთხვარს **ლახხუიდ დალ**. **დალ ლახხუიდ ი** ეჩა ოქრეშ ფათურე ნარჰიდ თერარ ჩ'ოთბურე (ბქ. ექსპ. მასალები) „ამ მონადირეს **შეხვდა დალი**. **დალი შეხვდა და** იმის თმების სინათლემ (/ნათელმა) თვალები დაუბნელა".

(2) ათხე ანჯად დაშდვ, ალის ხაფხეჭ **თხუიმს** ი **თხუიმ** ქა ახქვიც (სვ. პროზ. ტ. II, გვ. 17,10) – „ახლა მოვიდა დათვი, ამას სტაცა თავს [ხელი] და **თავი** მოაჭრა".

(3) ათხე ალ ზურალდ **ლიკილი ადბინე**; **ლიკილი ადბინე**, **მარე** დასმოშ ხასმინე (ექსპედიციის მასალები) „ახლა ამ ქალმა **კივილი დაიწყო, კივილი დაიწყო, მაგრამ** ვერავის აგონებს".

(4) ათხე ამის ეჯ ლეთ **ქრისდე-ღერმეთ ლახმუშგურან** ი **ქრისდე-ღერმეთ [ერ] ლახმუშგურან**, ეჯის ალ მარე გუდ დეშ აჯად, დეშ ათირ (ბქ. ექსპედიციის მასალები) „ახლა ამას იმ ღამით **ქრისტე-ღმერთი ესტუმრა** და **ქრისტე-ღმერთი [რომ] ესტუმრა,** იმას ეს კაცი ვერ მიხვდა, ვერ იცნო".

(5) ალ ჰერწამ **ქ'ახჭრნან** მურყუამს გირკიდ ი ქა **ერ ახჭრნან**, თხუიმ ჰაკუადჟ'ესდე (ბზ. ექსპედიციის მასალები) „ეს გველი შემოეხვია ირგვლივ კოშკს და **რომ** შემოეხვია, თავი კუდზე დადო".

[1] დაამუშავა ქეთევან მარგიანმა

(6) ალ ჰერწემ **ქ'ჳხცხაპ** კგრკჳნდ მურყვამს ი **ქ'ჳხცხაპ**, ეჩქას თხუმ ჰაკუჳდჟი ესდე (ბქ. ექსპედიციის მასალები) „ეს გველი შემოეხვია ირგვლივ კოშკს და [რომ] შემოეხვია, **მაშინ** თავი კუდზე დადო“.

(7) ალ დივრლჳრ **ეჯკჳლი ლესგდი ჩუ ლიხ**, **ეჯკჳლი ლესგდი**, ერე მიჟს ხემქარჳლხ (ბზ. ექსპედიციის მასალები) „ეს გოგონები **ისეთი ლამაზები არიან**, **ისეთი ლამაზები**, რომ მზეს ეჯიბრებიან“.

(8) ალ უობურდ **ჩუადქჳთუნე** სიმაქ ი **ჩუ-ერ-ადქჳთუნე**, ალა ჩუჳდტიშჳნჳნ (ბზ. ექსპედიციის მასალები) „ამ კუდიანმა **დაწყევლა ქალი** და **რომ დაწყევლა,** ეს დატილიანდა“.

(9) ცხგნდგლდ ი ბიშტუილდ **ლახუბად ლჳხლუერანხ** უშხუჳრ, **ლახუბად ლჳხლუერანხ ი** უშხუდ ათაგანხ შუკუს (ბქ. ექსპედიციის მასალები) „ნაკვერჩხალი და ბუშტი **ძმებად შეეფიცნენ** ერთმანეთს, **ძმებად შეეფიცნენ და** ერთად გაუდგნენ გზას“.

დანართი №13

სიტყვათა გამეორება ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში

ა) მეგრული ენის მასალა [1]

(1) **მურს** მუშ ქიანაშა. **მურსუნ**, დაასერუ ართ ქიანას (ხუბუა, 229, 20) „მოდის თავის ქვეყანაში. რომ მოდის [თავის ქვეყანაში], შემოაღამდა ერთ ქვეყანაში“.

(2) **მოლართუ** ართიქ. **ეყარუნ**, ათე ჭითა პაპაქ ქოწოხვადუ (ხუბუა, 263,9) „წამოვიდა ერთი [ძმა]. რომ დაიძრა, ეს წითური მღვდელი შემოხვდა“.

(3) **ვემეჩუ** საშველი. **ვემეჩუნ**, უკული ექით ქიმიოგუ დუდი (ხუბუა, 109, 14) „არ მისცა საშველი. რომ არ მისცა [საშველი], მერე ამანაც ჰკრა / „მიარტყა“ თავი.

(4) ეთიწკუმა ლაგვანქ **გოტირხუ. გოტირხუნი,** ინტუ ჟირ კოჩიქ ართო (ხუბუა, 261, 1) „მაშინ ქვევრი გატყდა. რომ გატყდა [ქვევრი], ორი კაცი ერთად გაიქცა“.

(5) **დეემონკათ** ათე ძღაბიქ. ათენაქ **დეემონკათუნ**, თენა ნამთინს ვო უჩქუ... (ხუბუა, 295, 15-16) „დაორსულდა ეს გოგო. ეს [გოგო] რომ დაორსულდა, ეს არავინ იცის...“.

(6) თე ბოშიქ **წიმილუ** ბაზარიშა. **წიმილუნ**, ირკოს ქაღარდი ქუუკებუ ხეს (ხუბუა, 282, 3) „ეს ბიჭი გავიდა ბაზარში. რომ გავიდა [ბაზარში], [ნახა], ყველას გაზეთი /„ქაღალდი“ უჭირავს ხელში“.

[1] დაამუშავა მაია ლომიამ.

(7) ართი **მელეჯე** ქოძირუ. კითხუ ამბე **მელეჯესუნი**, იქ უწუუ „ერთი მელორე ნახა. რომ ჰკითხა ამბავი მელორეს, მან უთხრა (დანელია, ცანავა, 30,35).

(8) ართი **პაპაქ** ქაუხვადგ. მიოჯინუ **პაპასჭნი**, ვაქიჩინუო?! (ხუბუა, 263,9) „ერთი მღვდელი შეხვდა. რომ შეხედა მღვდელს, ქე არ იცნო?!“

(9) მა მოკონია აკა **ცხენი** დო **ონანგერი**, **სახარჯო ფარა** ტანისამოსიშ ოციდე...; **მუთ** ოკო **სახარჯონ**, **ცხენი** დო **ონანგერინ**, ირფელით დააკმაყოფილგ ე ბოში [ხენწიფექ] „მე მინდაო ერთი ცხენი და უნაგირი, სახარჯავი ფული ტანსაცმლის საყიდლად...; რაც უნდა სახარჯავად-„რომ“, ცხენი და უნაგირი-„რომ“, ყველაფრით დააკმაყოფილა ეს ბიჭი ხელმწიფემ“ (დანელია, ცანავა, 212-214, 37-1).

(10) **ქიმერთუ** ათე ბოშიქ. **ქიმერთუ დო**, მესთი მააძუნ, თეშა ვიშო ქალეხუნუუ თენა... (ხუბუა, 295,10) „**მივიდა** ეს ბიჭი. **მივიდა და**, წუღა რომ აცვია, ამაში ჩაისვა ეს...“.

ბ) ლაზური ენის მასალა [1]

(1) აწი აია ოხორჯაქ **ოწიუს ქოგიოჭკუ**. **ოწიუს ქოგიოჭკუ-ში**, სერსი მითიშა ვა აგნაფინუ (ექსპედიციის მასალები). „ახლა ამ ქალმა **კივილი დაიწყო**. **კივილი რომ დაიწყო**, ხმა ვერავის გააგონა“.

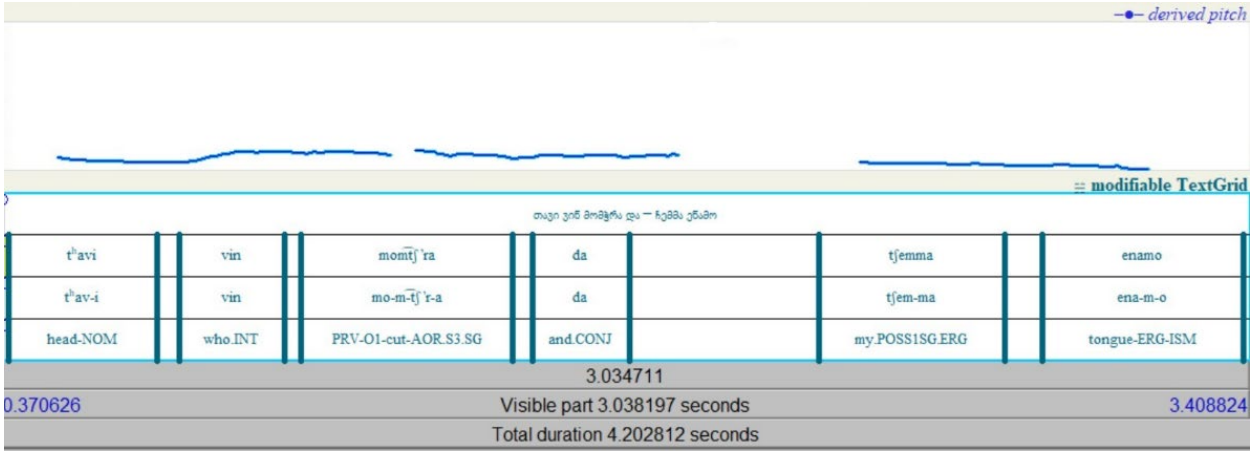
(2) ავჯი დაღის გონდინეი კულანის **ქონარგუ**. **ქონარგუ დო** ახელუ (ექსპედიციის მასალები). „მონადირე ტყეში დაკარგულ გოგოს **შეხვდა**. **შეხვდა და** გაუხარდა“.

[1] დაამუშავა მაია ლომიამ.

დანართი №14[1]

ცდისპირი C: თავი ვინ მომჭრა **და** – ჩემმა ენამო.

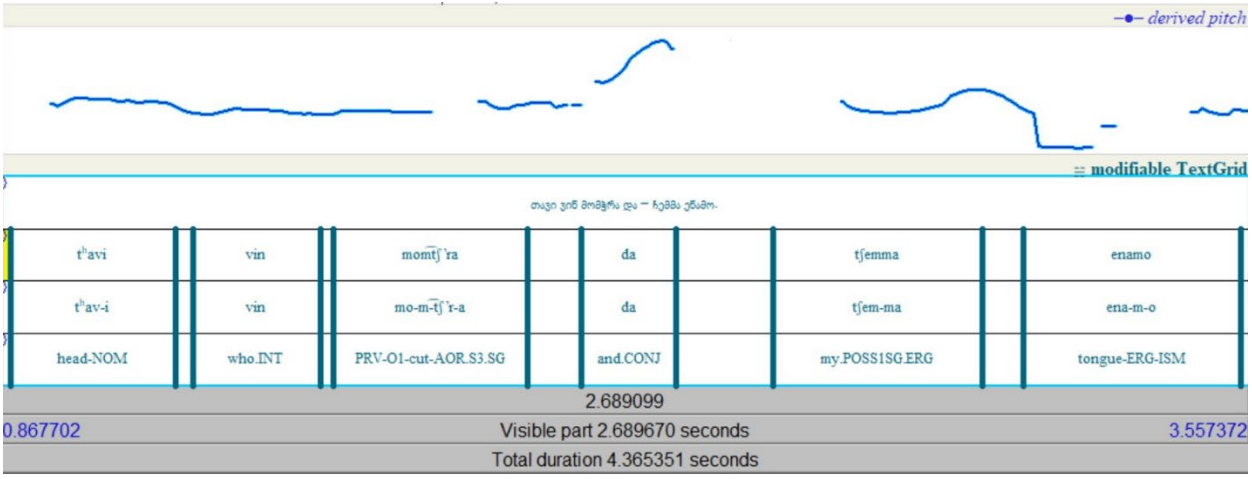
სქემა 1

[1] შეადგინა გიორგი ჯღარკავამ.

ცდისპირი D

სქემა 2

ცდისპირი E

სქემა 3

ცდისპირი F

სქემა 4

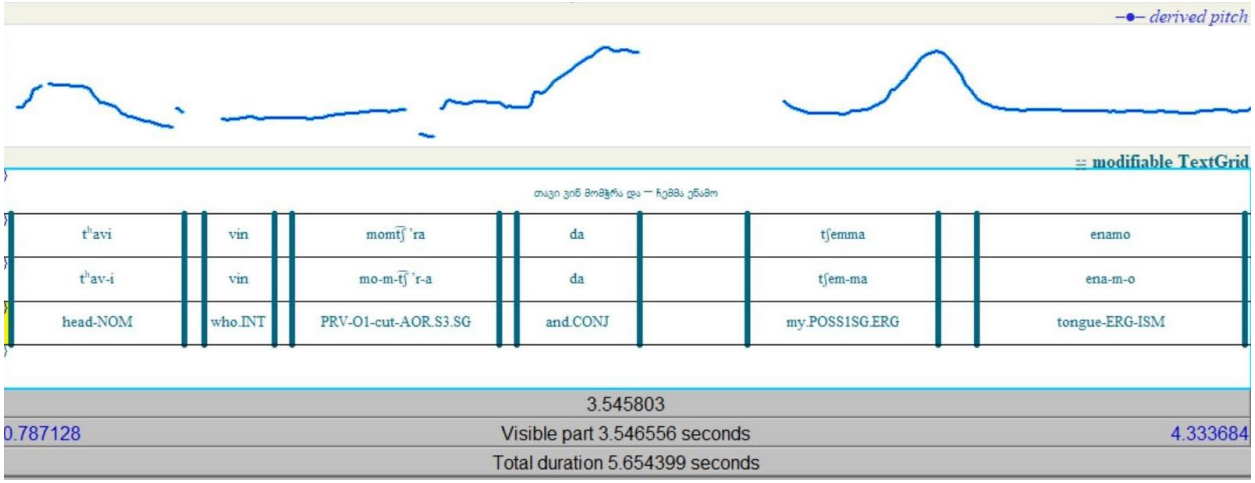

ცდისპირი G

სქემა 5

ცდისპირი H

სქემა 6

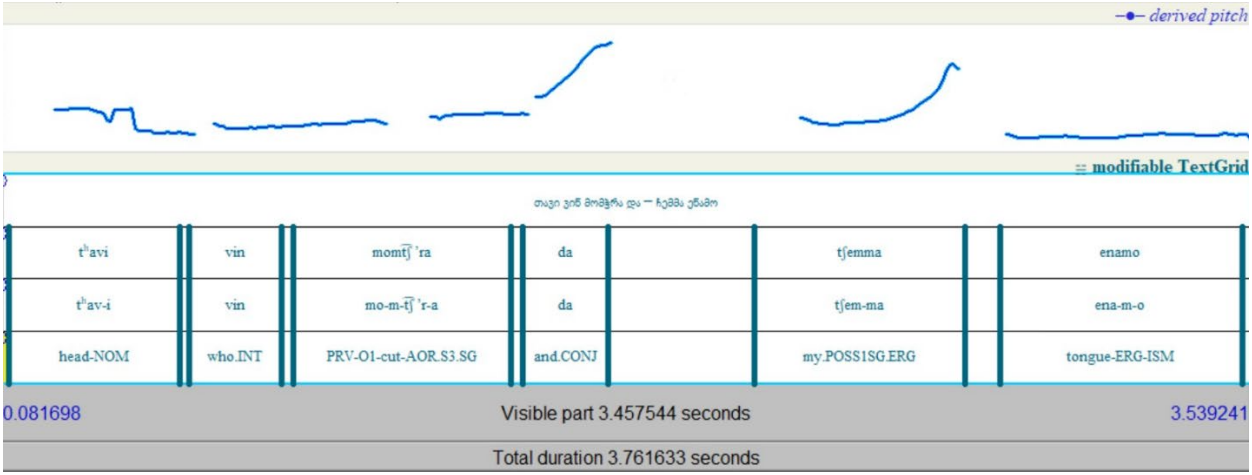

ცდისპირი I

სქემა 7

ცდისპირი J

სქემა 8

ცხრილი 1

ექსპერიმენტში მონაწილე ცდისპირთა მონაცემები

	ასაკი	სქესი	განათლება	მშობლიური ენა
ცდისპირი **A**	31 წლის	მამრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **B**	30 წლის	მდედრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **C**	34 წლის	მამრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **D**	25 წლის	მდედრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **E**	43 წლის	მამრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **F**	37 წლის	მდედრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **G**	25 წლის	მამრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **H**	45 წლის	მდედრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **I**	25 წლის	მამრ.	უმაღლესი	ქართული
ცდისპირი **J**	30 წლის	მდედრ.	უმაღლესი	ქართული

საძიებელი

ქართულ ენაზე შესრულებულ ნაშრომთა ავტორები

აბესაძე – 33, 40, 56, 63, 82, 90, 133, 137, 142, 164, 165, 196
ასათიანი – 170, 197
აფრიდონიძე – 148, 149, 150, 152, 166
ახალაია – 53, 81, 196
ბოედერი – 139, 142
გაბუნია – 123
გამყრელიძე და სხვები – 97
გიგინეიშვილი – 97, 98, 99, 100, 105
გოლიცინსკი & გოლიცინსკაია – 58
გრიშაშვილი – 108
გუდავა – 148
დადიანი – 71
დანელია – 19
დანელია, ცანავა – 80, 170
დონდუა – 17, 30, 31, 37, 38
ენუქიძე – 38
ერთელიშვილი – 22, 31, 33, 79, 81, 92, 196
ზექალაშვილი – 196
ზურაბიშვილი – 153
თანდაშვილი – 143
თანდილავა – 179
თედორაძე – 147, 148, 151, 152
თოფურია – 18, 33
ივანიშვილი – 99, 171
იმნაიშვილი – 81
კანდელაკი – 188, 189, 190, 191, 193, 194
კარტოზია – 49, 124, 126, 127
კვანტალიანი – 17, 25, 33, 40, 62, 96, 100, 102, 103, 112, 119, 120, 124, 125, 165, 179
კვაჭაძე – 30, 51, 61, 67, 71, 92, 148, 149, 186, 187, 196
კიზირია – 17, 33, 37, 55, 99, 130, 195
კობალაძე – 40
კოტინოვი – 71
კოშორიძე – 172
ლეჟავა – 194, 196, 197
ლომთათიძე – 140, 162, 164
ლომია – 33, 41, 43, 48, 56, 78, 101, 103, 114, 115, 116, 130, 132, 134, 136, 142, 165, 177, 196
ლორთქიფანიძე – 175
მარგიანი – 82, 139, 141
მარგიანი და სხვები – 64, 65, 149
მელიქიშვილი დ. – 52, 93
მუჯირი – 148

ნიკოლაიშვილი – 168, 172
პაპიძე – 71
ჟღენტი – 147, 148
როგავა – 22, 89, 130, 177, 179, 196
სახოკია – 191
სილაგაძე – 148
ტოფაძე – 65
უთურგაიძე – 153
უთურგაიძე და სხვები – 172
ფაჩულია – 41, 130
ფოცხიშვილი – 153
ქავთარაძე – 40
ქალდანი – 140
ქაროსანიძე – 49, 194
ქირია და სხვები – 64
ქობალავა – 71, 93, 99
ქურდაძე – 166, 168
ქურდაძე და სხვები – 70
ღამბაშიძე და სხვები – 196
ღლონტი – 16, 18, 166
ყაზბეგი ალ. – 175
ყაუხჩიშვილი – 81
ყიფშიძე – 42, 90
შანიძე – 31, 32, 33, 51, 53, 55, 64, 70, 71, 72, 148, 149, 174
შარაშენიძე – 165
შენგელაია – 25
შეროზია, მემიშიში – 203, 204, 205
ჩანტლაძე – 82, 136
ჩანტლაძე, გულედანი – 196
ჩიქობავა – 53, 131, 132, 171
ჩხეიძე – 169
ჩხენკელი და სხვები – 197, 203, 204
ციკოლია – 164
ცქიტიშვილი – 125
ძიძიგური – 16, 19, 20, 22, 23, 24, 40, 53, 54, 55, 61, 63, 78, 86, 87, 89, 92, 133, 141, 196
ჭითაშვილი – 196
ჭუმბურიძე – 81, 82, 169
ხუბუა – 36, 38, 49, 64, 78, 79, 80, 92, 161, 169, 172
ჯავახიშვილი – 169
ჯანაშია – 127
ჯიქია მ. – 44, 48
ჯიქია ს. –132

ჯორბენაძე – 103, 107, 108, 164, 166
ჯღარკავა – 195

ინგლისურ ნაწილში დადასტურებული ქართველი ავტორები

Abesadze – 216
Akhalaia – 229
Apridonidze – 276, 287, 288, 289, 291
Asatiani – 221, 280
Chikobava – 229, 281, 287
Chumburidze Z. – 278
Danelia, Canava – 230, 238, 280
Dondua – 215, 218
Dzidziguri – 229, 230, 231, 236, 238
Enukidze – 218
Ertelishvili – 216
Ghlonti – 276
Gudava – 287, 290
Ivanishvili – 280
Janashia – 256
Jorbenadze – 276
Kartozia – 256
Khubua – 239, 258
Kiziria – 216, 242
Koshoridze – 281
Kvachadze – 228, 229, 230, 236, 241, 242, 265, 287, 288
Kvantaliani – 216, 237
Kurdadze – 276, 278
Kurdadze et al – 239, 240
Lomia – 216, 259, 266, 292
Lomia & Tchumburidze – 64
Margiani et al – 239, 240, 288
Melikishvili D. – 228
Mujiri – 287
Pachulia – 259
Potskhishvili – 291
Shanidze – 216, 228, 229, 232, 239, 245, 263, 287, 288
Silagadze – 287, 290
Tandilava – 269
Tedoradze – 287, 290
Topuria – 216
Uturgaidze et al – 281
Zhghenti – 287
Zurabishvili – 291
Rogava – 259, 266, 269

უცხო ენაზე შესრულებულ ნაშრომთა ავტორები

გერმანულად

Boeder – 148, 149, 287, 288
Brugmann – 31
Samuschia – 52, 111, 115

ინგლისურად

Chafe – 223
Chomsky – 148, 287
Gippert – 203
Golitsinsky & Golitsinskaya – 233
Harris – 110, 182, 225
Haspelmath – 174
Heusinger – 197
Hewitt – 55, 64, 65, 239
Hirst – 152
Lyons – 148, 287
Rizzi – 148
Schuchardt – 216
Topadze – 240
Vogt – 56, 232

რუსულად

Адмони – 123
Гвоздев – 16
Гостюк – 123
Кипшидзе – 115, 126, 133, 176, 177, 178 /
Kipshidze – 245, 256, 259, 266, 292, 115
Лаптева – 16
Морен, Тетерникова – 166 /
Moren, Teternikova – 276

Хованская – 123
Черных – 82
Шапиро – 82
Шведова – 16

დამკაბადონებელი **ნანა დუმბაძე**

ყდის დიზაინერი **ირაკლი უშვერიძე**

გამომცემლობა **„უნივერსალი“**

თბილისი, 0186, ა. პოლიტკოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 17 22 30; 5(99) 33 52 02
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com